

**Міністерство внутрішніх справ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кримінологічна асоціація України**

*20-річчю заснування
Харківського національного університету внутрішніх справ
присвячується*

**АКТУАЛЬНІ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ
У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ**

**ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Міжнародної науково-практичної конференції
23 травня 2014 року**

Том I

Харків 2014

УДК343.2(477)(075.8)
ББК67.9(4УКР)305
А43

*Друкується відповідно до доручення
Харківського національного університету внутрішніх справ
від 17.02.2014 року, №18*

Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Том I. – Х. : ХНУВС, 2014. – 328 с.

Матеріали науково-практичної конференції висвітлюють широке коло актуальних проблем наук кримінального права та кримінології у світлі трансформації національної правової системи та кримінальної юстиції в цілому.

У першому томі представлені наукові повідомлення вчених, фахівців з кримінального права та кримінології, здобувачів, ад'юнктів, аспірантів та слухачів, присвячені проблемам протидії злочинності та боротьби з нею, забезпечення громадського порядку, удосконалення національного законодавства, його наближення до кращих європейських стандартів.

Для науковців, працівників правоохоронних органів, правників, аспірантів, ад'юнктів, здобувачів вищих навчальних закладів України та зарубіжних країн, а також усіх, хто цікавиться проблемними питаннями кримінальної юстиції.

УДК343.2(477)(075.8)
ББК67.9(4УКР)305

Публікації наведено в авторській редакції.

**Оргкомітет не завжди поділяє погляди
авторів публікацій.**

© Харківський національний університет внутрішніх справ, 2014
© Кримінологічна асоціація України, 2014

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У СВІТЛІ

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ 10

Беніцький Андрій Сергійович

ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАЗДАЛЕГІДЬ ОБІЦЯНОГО
НЕПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗЛОЧИН 10

Васильєв Андрій Анатолійович,

Пироженко Олександр Сергійович

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ПУБЛІЧНОГО
ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЧИ ВИПРАВДАННЯ ЗЛОЧИНІВ ФАШИЗМУ
(СТ. 436-1 КК УКРАЇНИ) 17

Вознесенська Олена Володимирівна

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВИКРАДЕННЯ» ТА «ГРАБІЖ» 22

Воронин Вячеслав Николаевич

О РОЛИ ПРИНЦИПОВ ПРИ НАЗНАЧЕННИИ НАКАЗАНИЯ 24

Воскресенська Ірина Владиславівна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРИМУШУВАННЯ
ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК У ІСТОРИКО-ПРАВОВОМУ
АСПЕКТІ 28

Гладун Олександр Зіновійович

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІСКАЦІЇ
ГРАЛЬНОГО ОБЛАДНАННЯ 31

Головчак Мар'ян Михайлович

ДАВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗАХОДІВ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: НЕДОЛІКИ
ТА ПЕРЕВАГИ МАЙБУТНЬОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ 35

Горбаченко Павло Анатолійович

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ
ЧИ ПРЕКУРСОРІВ АБО ФАЛЬСИФІКОВАНИХ
ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 39

Дорохина Юлия Анатольевна

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ
СОБСТВЕННОСТИ, СОВЕРШАЕМЫЕ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
КОМПЬЮТЕРНОЙ ТЕХНИКИ, ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ
ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН 45

Єднак В'ячеслав Михайлович

СЛІДЧИЙ СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ
(СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ,
УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ (СТАТТЯ 375 КК УКРАЇНИ) 49

Житний Олександр Олександрович КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ (НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР).....	51
Загиней Зоя Аполлінаріївна ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ СТАТТІ 368 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА ЧАСТИНИ 2 СТАТТІ 172-5 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ	56
Казначеева Дар'я Володимирівна ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	60
Каторкін Роман Анатолійович АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ	65
Кісілюк Едуард Миколайович ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ	68
Кочедыков Сергей Сергеевич, Санайлов Тимур Андреевич ЄДИНСТВО ПРЕДМЕТА УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	70
Лантінов Ярослав Олександрович ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ	76
Локтіонова Вікторія Володимирівна ДО ПИТАННЯ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЕКСТРЕМІЗМ	80
Мандро Олег Вікторович ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ В СТАТТІ 378 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	85
Маньковський Леонід Костянтинович СУПЕРЕЧЛИВІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ ПОКАРАННЯ НИЖЧЕ ВІД НАЙНИЖЧОЇ МЕЖІ, АБО ПЕРЕХІД ДО ІНШОГО, БІЛЬШ М'ЯКОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ	88
Марадіна Юлія Сергіївна РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК НОРМАТИВНИЙ ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАТУВАННЯ	92
Мельник Руслан Іванович ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАВІДОМО НЕЗАКОННОГО ЗАТРИМАННЯ	95
Мельніченко Максим Ігорович ПІДКУП СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ЧИ ЕКСПЕРТА ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ (СТАТТЯ 386 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)	98

Митрофанов Ігор Іванович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЧИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОНКРЕТНИЙ ЗЛОЧИН?	101
Мостепанюк Людмила Олександрівна НОВІ МОЖЛИВОСТІ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ	106
Мошенська Вікторія Олександрівна ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО ОСОБИ ЧИ ЇЇ БЛИЗЬКОГО РОДИЧА У ЗВ'ЯЗКУ З ВИКОНАННЯМ ЦІЄЮ ОСОБОЮ СЛУЖБОВОГО АБО ГРОМАДСЬКОГО ОБОВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ	110
Павликовский Виталий Іванович УГОЛОВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ СВОБОДИ СЛОВА (СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛІЗ)	115
Політова Анна Сергіївна КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ	121
Процюк Олег Володимирович, Литвин Павло Сергійович СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНОГО ОГЛЯДУ НА ВИЯВЛЕННЯ ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДЕФІЦИТУ ЛЮДИНИ ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВНОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ»	126
Ребенко Сергій Миколайович СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ГРУНТОВИМ ПОКРИВОМ (ПОВЕРХНЕВИМ ШАРОМ) ЗЕМЕЛЬ	128
Северин Оксана Олександрівна, Волошин Вадим Сергійович ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАСУДЖЕННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ Є САМОТНІМИ БАТЬКАМИ	132
Семенов Ігор Володимирович ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА ЗНАЧЕННЯ «ЗЛІСНОСТІ» ЯК ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 164 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	137
Сингаївська Інна Володимирівна ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЩОДО НЕЗАКОННО ОДЕРЖАНИХ ЧИ ПІДРОБЛЕНИХ МАРОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ТА ГОЛОГРАФІЧНИХ ЗАХИСНИХ ЕЛЕМЕНТІВ	141

Старовойтова Юлія Геннадіївна	
ОЗНАКИ ACTUS REUS ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ	143
Ткачук Юрій Олександрович	
СТУПІНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ САНКЦІЯХ	147
Триньова Яна Олегівна	
БІОЕТИЗАЦІЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ – ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ.....	150
Філей Юрій Володимирович	
ФОРМАЛЬНИЙ АБО ФОРМАЛЬНО-МАТЕРІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ.....	154
Флоря Васильй Николаевич	
ВРАЧЕБНЫЕ ОШИБКИ С ТЯЖКИМИ ПОСЛЕДСТВИЯМИ – НЕОСТОРОЖНЫЕ ВРАЧЕБНЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ.....	156
Харитоновна Олена Володимирівна	
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, ЗАКОНОДАВСТВО ТА НАУКА: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ	161
Храмцов Олександр Миколайович	
ЩОДО ОЗНАК ОСОБЛИВОЇ ЖОРСТОКОСТІ ЗЛОЧИНУ	165
Цимідан Петро Петрович	
ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ.....	169
Чус Оксана Володимирівна	
ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ	172
Шаблистий Володимир Вікторович	
СТАТТЯ 120 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПОТРЕБУЄ УДОСКОНАЛЕННЯ	177
Шиян Дмитро Сергійович	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	180
Шиян Ольга Юріївна	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРЕДМЕТА, СПЕЦІАЛЬНО ПРИСТОСОВАНОГО АБО ЗАЗДАЛЕГІДЬ ЗАГОТОВЛЕНОГО ДЛЯ НАНЕСЕННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ	185
Шульга Андрій Михайлович	
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНОГО СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ	190

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ У СВІТЛІ

РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ 194

Веприцький Роман Сергійович

РЕГУЛЯТОРНІ ОРГАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
ЗЛОЧИННОСТІ 194

Гайдай-Бандурка Ірина Олександрівна

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ:
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ..... 198

Горшков Дмитро Вікторович

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ:
АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ..... 201

Кашкаров Алексей Александрович

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА,
СОВЕРШИВШЕГО КОРЫСТНОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ..... 206

Крепаков Ігор Олегович

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ»..... 211

Леоненко Тетяна Євгенівна

ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З МОТИВУ
РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ АБО ВОРОЖНЕЧІ 214

Лисюк Аліна Олександрівна

МАТЕМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ
ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ: СУТНІСТЬ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ 219

Литвинов Олексій Миколайович

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН 221

Медицький Ігор Богданович

ПОЛІТИЧНА КОНФРОНТАЦІЯ В УКРАЇНІ: КРИМІНОГЕННІСТЬ
ПРОЯВІВ 226

Миронюк Дмитро Миколайович

ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНІ ТА ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ
КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО
РЕГУЛЮВАННЯ 231

Нежурбіда Сергій Ігорович

ЛЮДИНА ЯК НОСІЙ ПОТРЕБ – ЦЕНТРАЛЬНА КАТЕГОРІЯ
СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ..... 235

Орлов Юрій Володимирович

ПОЛІТИЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ – МЕТАІДЕОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН
ЧИ ПРОДУКТ ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ? 239

Петрова Ольга Валентиновна

ПСИХОЛОГИЯ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ
КАК СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ..... 243

Прищенко Геннадій Миколайович ПРОФІЛАКТИКА ОВС ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ.....	248
Рудой Катерина Миколаївна КООРДИНАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КОРУПЦІЇ.....	252
Філоненко Ганна Михайлівна ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ.....	254
Христич Інна Олександрівна ПРОТИДІЯ ЛАТЕНТНІЙ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ	257
Щербакова Альона Костянтинівна ПРО МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ	260
 РОЗДІЛ 3	
ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	265
Автухов Костянтин Анатолійович ОГЛЯД ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ.....	265
Алексеева-Процюк Діана Олександрівна, Процюк Олег Володимирович ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СМЕРТЮ ЛЮДИНИ В РОЗРІЗІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА	269
Двойніков Олексій Олександрович ПРЕВЕНЦІЯ ПОДАЛЬШОГО ЗЛОЧИННОГО СПРЯМУВАННЯ ПРИ ЗАКРИТТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	272
Дубчак Людмила Николаевна, Косьмий Елена Михайловна, ...	277
ДОЛЖЕН ЛИ ОБРАЗ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ БЫТЬ ОБРАЗЦОВЫМ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ	277
Колодяжний Максим Геннадійович ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ.....	281
Котляров Иван Дмитриевич СЕРВИСНЫЙ ВЗГЛЯД НА ФУНКЦИИ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ	285

Лисенко Андрій Миколайович,

Шишкін Анатолій Олександрович

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ДСБЕЗ
З ІНШИМИ СЛУЖБАМИ ОВС ПІД ЧАС БОРОТЬБИ
З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ
ОСОБОЮ 290

Любімова Світлана Юріївна

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСДИКЦІЙНИХ
АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ 294

Московець Валерій Іванович

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЧЛЕНІВ
ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО
ПОРЯДКУ 298

Музичук Олександр Миколайович

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ
ОРГАНІВ: УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ, ВИДІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ 300

Навроцька Віра Вячеславівна

ДОПИТ ПІД ПРИСЯГОЮ ТА ЛЖЕСВІДЧЕННЯ 304

Певна Олена Віталіївна

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОВАДЖЕННІ 308

Рибалка Наталія Олегівна

КООРДИНАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФУНКЦІЯ
ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ 312

Рибалко Володимир Орестович

ВІДМОВА У ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ
ВИНУВАТОСТІ ЗА ВІДСУТНОСТІ ФАКТИЧНИХ ПІДСТАВ
ДЛЯ ВИЗНАННЯ ВИНИ 315

Синчук Василь Людвигович

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ
ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ 318

Сіц Дмитро Олександрович

ПРАВОВА ОЦІНКА НЕФОРМАЛЬНИХ РАДИКАЛЬНО
НАЛАШТОВАНИХ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ 321

Топчий Наталія Валеріївна

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ З
ПРАВООХОРОННОЮ СИСТЕМОЮ 324

РОЗДІЛ 1

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Беніцький Андрій Сергійович,

заступник начальника відділу організації наукової роботи Луганського
державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАЗДАЛЕГІДЬ ОБІЦЯНОГО НЕПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ЗЛОЧИН

У кримінальному законодавстві України положення про причетність містяться в правових нормах, що характеризують інститут співучасті у злочині. Однак при цьому змішуються різні за юридичною природою кримінально-правові інститути: причетність до злочину та співучасть у злочині. Тому не випадковими є помилки, яких припускаються органи досудового розслідування, прокурори та суди України, даючи правову оцінку діям, які мають ознаки причетності до злочину. Зокрема, причетних до злочину осіб інколи притягують до відповідальності за співучасть у злочині, а часом, навпаки, співучасть у злочині розглядається як причетність до злочину. Наслідком такої кваліфікації є несправедливе призначення покарання або звільнення від кримінальної відповідальності.

Невирішеність певних питань про причетність до злочину спричиняє негативне ставлення населення до правотворчого процесу в Україні, а також до діяльності правоохоронних органів та суду щодо застосування кримінального законодавства. Цілком закономірно, що МВС України звернуло увагу на необхідність комплексного дослідження інституту причетності до злочину, включивши тему «Кримінально-правова характеристика причетності до злочину» до переліку пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр.*

---

* Див.: пункт 36 «Кримінально-правова характеристика причетності до злочину» Додатку 4 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 рр., затверджених наказом МВС України від 29 липня 2010 р. № 347 «Про затвердження Переліку
© Беніцький А. С., 2014

Метою статті є встановлення місця заздалегідь обіцяного повідомлення про злочин в структурі причетності до злочину, а також визначення ознак за якими неповідомлення про злочин слід відмежовувати від потурання злочину.

У радянській літературі існувала проблема визначення належності заздалегідь обіцяного недонесення до інституту причетності чи до інституту співучасті в злочині. З цього приводу дуже цікаво висловилися в другій половині ХХ століття А. Ф. Зелінський та А. В. Наумов: «Якщо б нас спитали, чи буде засуджений за співучасть у злочині той, хто заздалегідь обіцяв виконавцеві не доносити про нього, ми могли б відповісти... рішення цього питання значною мірою залежатиме від того, яким підручником користався суддя в юридичному інституті» [6, с. 28].

Окремі вчені висловлювали думку, що заздалегідь дане особою обіцяння не повідомляти правоохоронні органи про злочин є різновидом співучасті у виді пособництва вчинення злочину. Так, А. Н. Трайнін, А. А. Піонтковський та інші радянські вчені стверджували, що заздалегідь обіцяне недонесення являє собою співучасть у вчиненні злочину у виді інтелектуального пособництва [20, с. 106; 11, с. 180; 2, с. 170–172]. Прихильники такого погляду вважали, що інтелектуальне пособництво у формі заздалегідь обіцяного неповідомлення про злочин буде караним лише за співучасть у злочині, що входить до переліку, передбаченого у правовій нормі, яка встановлює відповідальність за недонесення про злочин [17, с. 19]. Таку ж позицію щодо кваліфікації заздалегідь обіцяного недонесення про злочин як пособництва у відповідному злочині займають деякі сучасні вчені [16, с. 10; 14, с. 17]. На думку А. А. Піонтковського та Ш. С. Рашковської, заздалегідь обіцяне недонесення перебуває в причинному зв'язку зі злочинном, вчиненим виконавцем та іншими учасниками злочину, воно сприяє його вчиненню і посягає на той самий об'єкт, що й основний злочин, тому зазначений вид недонесення слід розглядати, як співучасть у злочині [11, с. 180; 9, с. 494–495]. Прихильники цієї позиції вважають, що обіцяння не

повідомити про готування до злочину або вчинення злочину в майбутньому зміцнює рішучість у злочинця та його співучасників вчинити злочин, оскільки їхні діяння будуть непоміченими правоохоронними органами і їм вдасться уникнути кримінальної відповідальності.

Цікаво відзначити, що в деяких державах – колишніх республіках СРСР заздалегідь обіцяне неповідомлення про злочин розглядається як співучасть у виді пособництва. Так, наприклад, у ч. 1 ст. 31 (причетність до злочину) КК Республіки Узбекистан зазначається, що заздалегідь не обіцяне неповідомлення про достовірно відомий злочин тягне відповідальність за ст. 241 (неповідомлення про злочин чи його приховування) КК Республіки Узбекистан. Виходячи з положення, закріпленого у ч. 1 ст. 31 КК Республіки Узбекистан заздалегідь обіцяне неповідомлення про достовірно відомий злочин законодавець Республіки Узбекистан відносить не до причетності в злочині, а до співучасті в злочині. У радянський період В. О. Кузнєцов, П. І. Гришаєв та деякі інші вчені вважали, що заздалегідь обіцяне недонесення не можна розглядати як різновид співучасті [8, с. 99; 4, с. 223–224; 15, с. 73].

Дискусії навколо цього питання існують й досі. Так, наприклад, на погляд Ю. О. Красікова, заздалегідь обіцяне недонесення відноситься до інтелектуального пособництва, тому що воно причинно зумовлює вчинення злочину виконавцем [7, с. 65–66]. А. С. Якубов вважає, що таке недонесення про злочин зміцнює рішучість у злочинця, дає надію уникнути відповідальності, стимулює й зміцнює намір продовжувати вчинення злочину [22, с. 269]. Схожу позицію займають О. В. Глухова, А. В. Зарубін та інші вітчизняні та зарубіжні вчені [3, с. 34, 50; 5, с. 94; 1, с. 99]. Між тим А. А. Тер-Акопов, Р. С. Орловський та інші сучасні дослідники із цим не погоджуються [19, с. 131; 13, с. 75, 118; 12, с. 326]. В. С. Прохоров, обґрунтовуючи необхідність уважати заздалегідь обіцяне недонесення способом пособництва, наводить приклад: «запевняння виконавця, що він може діяти безперешкодно, що йому не завадять, що ніхто не дізнається про вчинений злочин, часом є набагато більш значущим, ніж обіцяння купити викрадене» [21, с. 600–601]. В. С. Прохоров ще в радянський період обстоював думку про те, що заздалегідь обіцяне недонесення про злочин зміцнює рішучість виконавця вчинити злочин, будучи фактично усуненням перешкод на шляху здійснення злочину, тому таке недонесення утворює пособництво у злочині [10, с. 593, 637].

Наведений В. С. Прохоровим приклад справді ілюструє випадок пособництва. Однак із тим застереженням, що зміцнення рішучості у виконавця на вчинення злочину відбувається не завдяки тому, що йому було обіцяно не повідомляти про злочин, а з огляду на те, що було запевняння про усунення перешкод для вчинення злочину.

Заздалегідь обіцяне недонесення не підпадає під ознаки пособництва, оскільки неповідомлення про злочин, що готується, ніяк не сприяє виконавцеві у його вчиненні, оскільки недоносителю своєю обіцянкою не створює можливостей для цього. Обіцянка не повідомляти про підготовлюваний злочин не є сприянням вчиненню злочину, не усуває перешкоди для його вчинення, а також не приховує самого злочину, тому такі діяння причинно не зумовлюють вчинення виконавцем (співвиконавцем) злочину. Як справедливо зауважили Г. А. Кригер та П. І. Гришаєв, поведінка осіб, причетних до злочину, *причинно* (курсив наш. – А.Б.) не пов'язана з злочинним результатом або із вчиненням злочину [4, с. 203]. Особа, яка заздалегідь обіцяє не повідомити про злочин, що готується, залишається від основного злочину осторонь і ніяк не впливає на хід злочинних подій.

П. Ф. Тельнов, погоджуючись із тим, що обіцяння не доносити про злочин, невтручання в злочинну подію не можуть перетворитися в реальне сприяння злочину, між тим уважає, що в разі коли на особу покладено юридичний обов'язок попередити злочин, то її бездіяльність утворює пособництво у виді заздалегідь обіцяного недонесення [18, с. 99–100]. Наприклад, у ст. 51 Кримінального Уложення 1903 р. до пособництва було включено таку ознаку, як обіцяння не перешкоджати вчиненню злочину. Дійсно, коли на суб'єкта покладено обов'язок перешкодити злочинцеві у скоєнні протиправного діяння, але він цього не робить і, більше того, запевняє злочинця в тому, що про це він нікого не повідомить, то в останнього зміцнюється рішучість довести заплановане до кінця. Для злочинця перешкодою стає особа, яка повинна не допустити вчинення злочину або негайно повідомити про його скоєння відповідні органи. Однак тут неповідомлення про злочин має іншу правову природу, воно стає частиною заздалегідь обіцяного потурання злочину.

Слід урахувати те, що чинне кримінальне законодавство України не покладає на особу обов'язок повідомляти органи влади про злочин, що готується. Відповідно злочинець усвідомлює, що

особа, знаючи про злочин, який він планує вчинити, не зобов'язана під загрозою покарання за неповідомлення (недо-несення) про злочин повідомляти правоохоронні органи про нього та його злочинні діяння. Винятком є лише неповідомлення належних установ чи осіб, які перебувають у небезпечному для життя стані, про такий стан, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження. Відповідальність за бездіяльність особи в такому випадку настає за ст.136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані) КК України.

У прикладі, що його навів П. Ф. Тельнов, ідеться про службову або іншу особу, яка відповідно до трудового договору або іншого документа зобов'язана перешкоджати злочину або повідомляти компетентні органи про вчинення злочину. Якщо така особа дає згоду на порушення свого юридичного обов'язку, то між виконавцем злочину й такою особою виникає угода на вчинення злочину. Заздалегідь обіцяне потурання злочину в цьому випадку стає пособництвом у злочині. Виходячи із викладеного, слід погодитися з С. Д. Шапченком, який справедливо зазначає, що позиція законодавця України стосовно обіцяння не повідомляти про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин характеризується наступністю: він не розглядав таке діяння як співучасть у злочині і в кримінальному законодавстві України 1960 р. [23, с. 84].

Проблему кваліфікації заздалегідь обіцяного неповідомлення про злочин вирішено на законодавчому рівні. Так, у ч. 7 ст. 27 КК України зазначено, що не є співучастю обіцяне до закінчення вчинення злочину неповідомлення про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин. Такий законодавчий підхід є цілком виправданим, оскільки дозволяє уникнути розширення розуміння інтелектуального пособництва та необґрунтованого притягнення суб'єктів до кримінальної відповідальності як співучасників злочину.

Причетність не сприяє вчиненню предикатного злочину. Діяльність причетної особи перебуває в так званому зовнішньому зв'язку з предикатним злочином і не детермінує волю безпосереднього виконавця або інших співучасників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абакумова Ю. В. Інститут співучасті в кримінальному праві України: природа, сутність, сучасні проблеми визначення: [монографія]: / Ю. В. Абакумова; [за ред.: В. Г. Лукашевича]. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – 320 с.
2. Бурчак Ф. Г. Учение о соучастии по советскому уголовному праву / Ф. Г. Бурчак; [отв. ред. И. П. Лановенко]. – К.: Узд-во «Наукова думка», 1969. – 216 с.
3. Глухова О. В. Уголовная ответственность за недоносительство и укрывательство преступлений: [монография]: / О. В. Глухова; Брест. гос. ун-т имени А. С. Пушкина. – Брест: БрГУ, 2010. – 247 с.
4. Гришаев П. И. Соучастие по уголовному праву / П. И. Гришаев, Г. А. Кригер. – М.: Госюриздат. 1959. – 255 с.
5. Зарубин А. В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Зарубин Андрей Викторович; Тюмен. юрид. ин-т МВД России. – Тюмень. – 2004. – 212 с.
6. Зелинский А. Ф. Нужно решать / А. Ф. Зелинский, А. В. Наумов // Советская юстиция, 1969. – № 12. – С. 25–30.
7. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации / [под общей ред. Генерального прокурора РФ, проф. Ю. И. Скуратова и председателя Верховного Суда РФ В. М. Лебедева]. – [2-е изд., изм. и доп.]. – М.: Издательская группа ИНФРА-М–НОРМА, 1998. – 832 с.
8. Кузнецов В. А. Борьба с преступным приобретением и сбытом имущества / В. А. Кузнецов. – К.: Наук. думка, 1970. – 160 с.
9. Курс советского уголовного права. Часть Общая. В 6 т. – Т. 2: Преступление / А. А. Пионтковский; [ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чиквадзе]. – М.: Наука, 1970. – 516 с.
10. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Т. 1 / [отв. ред.: Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский]. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1968. – 648 с.
11. Курс советского уголовного права. Часть Особенная. В 6 т. – Т. 6: Преступления против государственного аппарата и общественного порядка. Воинские преступления / А. Н. Игнатов, В. Ф. Кириченко, Ш. С. Рашковская и др.; [ред. кол.: А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкин, В. М. Чиквадзе]. – М.: Наука, 1971. – 559 с.
12. Минькова А. М. Деяния, примыкающие к соучастию, по российскому уголовному праву / А. М. Минькова // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 7–8 квіт. 2006 р. Ч. 2. – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – С. 323–327.

13. Орловський Р. С. Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Орловський Руслан Семенович; Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 175 с.
14. Пономаренко Е. В. Некоторые теоретические и законодательные проблемы прикосновенности к преступлению по уголовному праву Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Пономаренко Елена Валерьевна. – Саратов: Саратовская государственная академия права, 2007. – 26 с.
15. Разгильдиев Б. Т. Уголовно-правовые проблемы прикосновенности к преступлению / Б. Т. Разгильдиев; [под ред. А. П. Горшенева]. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981. – 96 с.
16. Сережкина К. Н. Прикосновенность к преступлению в уголовном праве России: оптимизация норм и практики их применения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Сережкина Ксения Николаевна. – Самара, 2009. – 24 с.
17. Смирнов В. Г. Понятие прикосновенности к преступлению по советскому уголовному праву / В. Г. Смирнов. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1957. – 129 с.
18. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении / П. Ф. Тельнов. – М.: Юридическая литература, 1974. – 208 с.
19. Тер-Акопов А. А. Преступление и проблемы нефизической причинности в уголовном праве / А. А. Тер-Акопов. – М.: Юркнига, 2003. – 480 с.
20. Трайнин А. Н. Учение о соучастии / А. Н. Трайнин. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1941. – 158 с.
21. Уголовное право России: Общая часть: [учебник]: / [авт. кол.: А. И. Бойцов, И. В. Волгарева, Б. В. Волженкин и др.]; [под ред.: Н. М. Кропачева, Б. В. Волженкина, В. В. Орехова]. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербур. гос. ун-та, 2006. – 1064 с.
22. Уголовное право. Общая часть: [учебник]: / А. С. Якубов, Р. Кабулов и др. – Ташкент: Академия МВД Республики Узбекистан, 2004. – 435 с.
23. Шапченко С. Д. Співучасть у злочині: постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України / С. Д. Шапченко // Законодавство України. – 2003. – № 9. – С. 68–110.
24. Энциклопедия уголовного права. Том 6. Соучастие в преступлении / Л. Д. Ермакова, С. И. Никулин, С. С. Аветисян и др.; [под. ред. В. Б. Малинина]. – СПб., 2007. – 564 с.

Васильєв Андрій Анатолійович,

заступник начальника кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,

Пироженко Олександр Сергійович,

доцент кафедри соціально-економічних дисциплін Комунального закладу
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ПУБЛІЧНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЧИ ВИПРАВДАННЯ ЗЛОЧИНІВ ФАШИЗМУ (СТ. 436-1 КК УКРАЇНИ)

Під час відкриття міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінальної відповідальності» (м. Харків, 10 жовтня 2013 р.) академік В. Я. Тацій зазначив, що кримінальне право є найбільш динамічною галуззю права, яку не залишила осторонь жодна правова реформа останніх років. Така закономірність, з одного боку, не може не викликати позитивні емоції у зв'язку з удосконаленням значної кількості кримінально-правових норм, з іншого – викликає занепокоєння через надшвидкі темпи та впровадження положень, які зовсім «не вписуються» у національну доктрину кримінального права.

Так, Законом від 28.01.2014 № 735-VII «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму» [1] Верховна Рада України доповнила Кримінальний кодекс України (далі – КК України) новою нормою – ст. 436-1 КК, якою було передбачено кримінальну відповідальність за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму, пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх пособників.

Актуальність зазначеного нововведення не викликає сумнівів через необхідність запровадження ефективних заходів у боротьбі із певними видами поведінки, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості, і екстремістськими рухами, що створюють реальну загрозу сучасним демократичним цінностям.

Втім, формулювання диспозиції та конструкція складу злочину, передбаченого ст. 436-1 КК України, викликають чимало

критичних зауважень через можливість виникнення великої кількості проблем у їх правозастосуванні.

1. Визнання кримінально караним «публічного заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людяності» не може повною мірою відповідати основним принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Беззаперечним є той факт, що одним із основних завдань закону про кримінальну відповідальність, відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України, є попередження та профілактика злочинних проявів у майбутньому, а не притягнення до відповідальності за публічне обговорення вчиненого у минулому. Злочини фашизму проти людяності, вчинені у роки Другої світової війни, мали місце в минулому й дотепер щодо багатьох їх обставин тривають суперечливі дискусії через відсутність однозначних фактичних даних про осіб, причетних до їх вчинення. Обговорення обставин їх скоєння матиме місце у суспільстві досить тривалий час і в подальшому.

Досліджувану норму поміщено в розділі XX Особливої частини КК України. Родовим об'єктом розташованих в ньому складів злочинів є мир та безпека людства, а також міжнародний правопорядок, яким, на наш погляд, не може бути заподіяно істотної шкоди чи створено загрозу заподіяння істотної шкоди лише «публічним запереченням чи виправданням злочинів фашизму» на відміну, наприклад, від публічних закликів до підтримки фашизму та нацизму, що створює загрозу миру на планеті через збільшення кількості прихильників цих небезпечних для людства ідеологій.

Слід також зауважити, що заборона висловлювання власних думок є прямим порушенням закріпленого статтею 34 Конституції України права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Загальновизнаним у науці кримінального права є положення про те, що не визнається караним висловлення думок, поглядів, які не є дією чи бездіяльністю, тобто не спрямовані на заподіяння шкоди чи створення загрози заподіяння шкоди об'єктам кримінально-правової охорони.

Отже, в сучасних умовах, на нашу думку, відсутні підстави для криміналізації діяння у формі «публічного заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людяності, вчинених у роки Другої світової війни», тобто діяння вчиненого лише у минулому.

2. Для правозастосування викликатимуть труднощі з приводу тлумачення словосполучення «злочини фашизму проти людяності». У контексті даної норми, на наш погляд, мова повинна йти про злочини проти людства, які вчинювалися (вчинюються) нацистами, фашистами та іншими націоналістичними рухами, керованими «злочинними ідеологіями». Оскільки термін «злочини проти людяності» не розкривається в сучасній доктрині кримінального права, його використання при конструюванні норм закону про кримінальну відповідальність не можна визнати доцільним через відсутність однозначного його тлумачення та невизначеність його змісту.

З нашої точки зору, злочинність діянь, що вчинюються (були вчинені) нацистами, фашистами та іншими націоналістичними рухами, керованими «злочинними ідеологіями» та їх небезпека для людства та миру не викликає сумнівів, тому більш вдалим для опису цих діянь було б уживання терміну «злочини проти людства», про які йде мова у контексті розділу XX Особливої частини КК України.

3. У побудові диспозиції ст. 436-1 КК України, на наш погляд, є зайвим уточнення суб'єктів вчинення «злочинів фашизму» публічне заперечення чи виправдання яких буде тягнути кримінальну відповідальність, адже згідно історичних даних вчинювалися вони не тільки: а) організацією «Вафен-СС» та підпорядкованими їй структурами та б) тими, хто боровся проти антигітлерівської коаліції і співробітничали з фашистськими окупантами (а лише про них вказано безпосередньо у запропонованій нормі), а й іншими підрозділами та формуваннями не тільки німецької, а й армій (угруповань) інших країн.

4. Системне тлумачення указаної норми дає змогу зробити висновок, що внаслідок встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людства відповідні діяння щодо злочинів нацизму залишилися безкарними, водночас пропаганда неонацистської ідеології є кримінально караною, а пропаганда фашистської ідеології – ні. Штучне оперування в окремих частинах запропонованої норми такими категоріями як фашизм, неофашизм, нацизм, неонацизм, які є формами прояву більш широкого поняття – націоналізм – призведе до плутанини у правозастосовній практиці. Адже лише «крайні» форми прояву націоналізму можна визнавати злочинними, тому указані заборони не мають однозначного правового змісту.

5. Розглядаючи питання про об'єктивну сторону складу злочину, що міститься у диспозиції ст. 436-1 КК України, можна зробити висновок, що вона фактично містить два альтернативних суспільно небезпечних діяння:

1) публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму проти людяності, вчинених у роки Другої світової війни, зокрема злочинів, здійснених організацією «Вафен-СС», підпорядкованими їй структурами, тими, хто боровся проти антигітлерівської коаліції і співробітничали з фашистськими окупантами;

2) пропаганда неонацистської ідеології, виготовлення та (або) розповсюдження матеріалів, у яких виправдовуються злочини фашистів і їх прибічників.

Необхідно погодитися з експертами, які висловили свою думку у висновку на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму» № 10050 від 15.02.2012, який було повторно внесено до парламенту за № 4038 та ухвалено без обговорення 28.01.2014: «... слід враховувати, що статтею 161 КК України уже передбачено відповідальність за дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [2].

На нашу думку, у чому ми погоджуємося з експертами, пропаганда поглядів чи ідеології, які складають зміст поняття фашизму та нацизму (за умови наявності дій, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками), у даний час за умови доведення відповідних фактів може бути кваліфікована за ст. 161 КК України. Однак враховуючи

специфічність та обсяг такої націоналістичної діяльності, особливості об'єкта злочинного посягання та предмета злочинного впливу, вона потребує наявності самостійного складу злочину та окремої юридичної оцінки в контексті спеціальної норми по відношенню до норми, передбаченої ст. 161 КК України [3, с. 379].

Підсумовуючи викладене, вважаємо, що назву та диспозицію ст. 436-1 КК України слід викласти у такій редакції:

«Стаття 436-1. Пропаганда нацистської (неонацистської), фашистської (неофашистської) та інших подібних націоналістичних ідеологій

Пропаганда нацистської (неонацистської), фашистської (неофашистської) та інших подібних націоналістичних ідеологій, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів, у яких пропагуються такі ідеології, – карається <...>».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за заперечення чи виправдання злочинів фашизму : закон України від 28 січня 2014 року № 735-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/735-18>.
2. Висновок Головного науково-експертного управління від 07.03.2012 на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за публічне заперечення чи виправдання злочинів фашизму» № 10050 від 15.02.2012 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42547.
3. Авдеєва Ю. А., Васильєв А. А., Пироженко О. С. Пропозиції та зауваження до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення чи виправдання злочинів нацизму та сталінізму», поданого на розгляд Верховної Ради України народними депутатами України В. А. Кириленком та А. М. Міщенком (реєстраційний номер 2729 від 04.04.2013) / Ю. А. Авдеєва, А. А. Васильєв, О. С. Пироженко // Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України : зб. наук. праць факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік / за заг. ред. члена-кореспондента НАПрН України, д-ра юрид. наук, засл. юриста України С. М. Гусарова. – Х : НікаНова, 2014. – 696 с.

Вознесенська Олена Володимирівна,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету права
та масових комунікацій Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ВИКРАДЕННЯ» ТА «ГРАБІЖ»

Поняття «викрадення» має місце у багатьох статтях, а саме ст. 115, 146, 158, 262, 308, 312, 313, 357, 410, 432, 444 КК України. В кримінальному праві викрадення розглядається як система злочинів, якій властиві свої особливості, ознаки, структура, що утворює по суті окрему кримінально-правову категорію. Чинний КК України, охоплюючи ряд злочинів поняттям «викрадення» не передбачає його загальне визначення. В. Г. Кундеус розглядаючи сутність «викрадення», та посилаючись на переважну позицію багатьох криміналістів, з'ясував, що зазначений у статтях КК України термін «викрадення» є однорідним поняттям і повинен розглядатися як єдина видова категорія, а об'єктивним ознаками, які характеризують сутність викрадення в даних складах злочинів, є: 1) дія – заволодіння шляхом фізичного вилучення; 2) предмет викрадення – предмети матеріального світу з особливим режимом обігу; 3) спосіб викрадення – таємно чи відкрито; 4) обставини викрадення – проти або поза волею власника чи іншого володільця [1, с. 10].

Грабіж є одним з найпоширенішим злочинних посягань на права і свободи людини, а також громадських та державних інтересів. Ознаки складів грабежу передбачаються в одинадцяти статтях КК України, одна з яких (ст. 186 КК України) є загальною нормою, а десять (ст.ст. 262, 289, 308, 312, 313, 410 432, 433, 438, 446 КК України) – спеціальними нормами, котрі містять ознаки грабежу в альтернативному порядку у складних складах з ознаками альтернативно визначених діянь.

Поняття грабежу надаються у диспозиції ст. 186 КК України, де він визначається як відкрите викрадення чужого майна. Отже, грабіж є різновидом викрадення майна, де суть діяння полягає у вилученні рухомого майна із володіння потерпілого і фізичного переміщення у незаконне володіння винного. Тобто, викрадення, ніяким чином не можна вчинити шляхом грабежу, наприклад, викрадення електричної або теплової енергії, бо у ст. 188-1 КК прямо вказується, що її «викрадення» можливе лише шляхом її самовільного використання. У зв'язку з цим взагалі викликає сумнів доцільність

присутності терміна «викрадення» у ст. 188-1 КК, оскільки передбачені тут діяння не відповідають ознаками викрадення ані за ознаками діяння, ані за ознаками предмета викрадення.

Інші склади викрадення відповідають ознакам викрадення як за ознаками діяння, так і за ознаками предмета злочину, але за ознаками саме діяння та предмета злочину далеко не всі відкриті викрадення можна вважати грабежем, оскільки грабіж – це особливий вид викрадення, який, з одного боку, є різновидом викрадення, а з іншого боку, різновидом розкрадання, тому крім загальних ознак викрадення йому додатково притаманні також ознаки розкрадання.

Як діяння грабіж складається не тільки з вилучення предмета, але й з обернення цього предмету – з корисливою метою на користь винного чи інших осіб. Тобто грабіж не може мати місця без спрямованості на збагачення винного або інших осіб. Тому і предметом грабежу можуть бути лише такі рухомі речі, які слугують засобом досягнення корисливої мети збагачення.

Слід погодитись з В. О. Владимировим і В. І. Холостовим, які стверджують, що предметом посягання при вчиненні грабежу можуть визнаватися лише такі матеріальні речі, які мають споживчу та мінову (ринкову) вартість [2, с. 23].

Отже не можуть бути предметом грабежу при вчиненні викрадення власне людина (п. 3 ч. 2 ст. 115, ст. 146, ст. 444 КК), виборчі бюлетені, бюлетені для голосування на референдумі, виборчий протокол чи протокол комісії з референдуму або скринька з бюлетенями (ч. 5 ст. 158 КК), тіло (останки, прах) померлого, урна з прахом померлого, предмети, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові померлого) (ст. 297), документи, штампи, печатки, паспорт або інші важливі особисті документи (ст. 357 КК).

Водночас спеціальними нормами грабежу щодо загальної норми, яка встановлена у ст. 186 КК України, виступають ознаки відкритого викрадення, які в альтернативному порядку передбачені у статтях 262, 289, 308, 312, 313, 410, 432, 433, 438, 446 КК України.

Отже, підсумовуючи викладене, можна дійти до висновку, що поняття грабіж співвідноситься із поняттям «викрадення» як філософські категорії загальне та спеціальне. Грабіж виступає як окремий субінститут у межах кримінально-правового інституту викрадення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеню канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Владислав Геннадійович Кундеус. – Х., 2004. – 198 с.
2. Владимиров В. А. Ответственность за грабеж и личность грабителя / В. А. Владимиров, В. И. Холостов. – М. : ВНИИ МВД СССР, 1976. – 256 с.

Воронин Вячеслав Николаевич,

аспирант Института аспирантуры и докторантуры Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)»

Научный руководитель: Устинова Тамара Дмитриевна, профессор кафедры уголовного права Федерального государственного бюджетного образовательного учреждения высшего профессионального образования «Московский государственный юридический университет имени О. Е. Кутафина (МГЮА)», доктор юридических наук, профессор

О РОЛИ ПРИНЦИПОВ ПРИ НАЗНАЧЕНИИ НАКАЗАНИЯ

В советской уголовно-правовой науке учение о принципах назначения наказания не получило должного развития. Ранее остальных понятие их понятие было предложено А. Д. Соловьевым, определившим принципы назначения наказания как «закрепленные в нормах уголовного и уголовно-процессуального права положения, устанавливающие основания, условия и порядок применения уголовного наказания» [1, с. 7] На сегодняшний день довольно спорным является тот факт, что принципы назначения наказания могут быть закреплены в нормах уголовно-процессуального права, ведь назначение наказания – это уголовно-правовой институт, и мы исходим из того, что данные принципы являются внутриотраслевыми, присущими именно этому конкретному институту отрасли уголовного права. Также нельзя назвать принципы назначения наказания «положениями» «закрепленными в нормах», ведь они не столько в них закреплены, сколько вытекают из совокупности норм института назначения наказания. В законе мы не встретим отдельных норм, которые, по меньшей мере, называют такие принципы. Однако, не смотря на все недостатки данного определения, многие современные авторы определяют принципы назначения наказания похожим образом. Например, рассмотрим определение, данное М. Т. Гараевым: «Принципами, на наш взгляд, могут быть только основополагающие идеи или руководящие требования, которые в

нормативном порядку определяют основания, условия, пределы и порядок применения судом наказания к лицам, виновным в совершении преступления» [2, с. 46].

По вопросу о понятии таких принципов высказался И. Г. Набиев: «Принципы назначения наказания – это исходные нормативно-руководящие идеи, пронизывающие всю совокупность норм, регламентирующих назначение наказания, определяющих основания; условия, порядок, характер и объем применения судом наказания в соответствии с его целями и задачами уголовного законодательства» [3, с. 75]. Во-первых, в определении И. Г. Набиева в качестве положительного момента хотелось бы отметить, указание на цели уголовного наказания. Во-вторых, нам представляется неясным, что авторы вкладывают в содержание принципов назначения наказания, упоминая об «основаниях, условиях и пределах» применения наказания. На наш взгляд, достаточным будет упомянуть о порядке, или процессе назначения наказания., как это удачно отметил Я. А. Прохоров в своем определении: «принцип назначения наказания – это руководящая идея, воплощающая в себе ту или иную характерную черту всех норм УК, регламентирующих порядок назначения наказания» [4, с. 13–14]. Видимо автор имел ввиду, что каждый отдельный принцип назначения наказания воплощает в себе какую-либо определенную черту норм уголовного законодательства, однако, принцип может воплощать в себе различные характерные черты, а вовсе не одну, а также эти характерные черты могут быть присущи не обязательно всем нормам уголовного законодательства, регламентирующим порядок назначения наказания, а какой-либо части, совокупности таких норм.

Р. С. Бурганов определил принципы назначения наказания «как нормативно закрепленные основополагающие идеи, отражающие сущность назначения наказания».[5, с. 96]. Несомненно, принципы назначения наказания должны отражать сущность этого процесса. Таким образом, если кара является сущностью самого наказания, то, что же является сущностью назначения наказания? Сущность – это неотъемлемое качество, без которого явление невозможно мыслить. В логике сущность предмета выражается в его определении. Не вдаваясь в полемику относительно понятия «назначение наказания», возьмем за основу определение, предложенное Е. В. Благовым на основе критического анализа ряда других определений. По его мнению «назначением наказания

следует считать принятие на основе учета соответствующих обстоятельств и закрепление решения о виде и размере или сроке либо только виде наказания» [6, с. 16] следовательно, сущностью процесса назначения наказания можно представить выбор вида и/или размера наказания. Отметим, что в науке уголовного права существует понятие меры наказания, под которой, например, Т. В. Непомнящая понимает «определенный размер (срок) вида (видов) наказания (наказаний), избираемый судом по своему усмотрению на основе правил и в пределах, установленных нормами уголовного закона, конкретному лицу, признанному виновным в совершении преступления» [7, с. 137]. Итак, мера наказания является результатом назначения наказания, и включает в себя определенный судом вид и/или размер наказания. Представляется, что под сущностью процесса назначения наказания можно представить выбор конкретной меры наказания, ведь если наказание представляет собой кару, то сущностью процесса назначения наказания должен быть поиск оптимального объема карательного воздействия.

А. П. Чугаев, Е. Г. Веселов считают принципами назначения «основополагающие идеи, вытекающие из правовой природы наказания и воплощенные в уголовно-правовых нормах, регламентирующих его назначение» [8, с. 45]. На наш взгляд, вполне точно указанные авторы заметили, что исследуемые принципы должны «воплощаться» в уголовно-правовых нормах, а вовсе не закрепляться нормативно, о чем уже было сказано выше. Под воплощением как раз можно понимать форму выражения чего-либо.

С. А. Велиев отмечает, что «Принципы назначения наказания – это объективно обусловленные, основополагающие идеи, которыми суд обязан руководствоваться в каждом конкретном случае назначения наказания. В самом уголовном законе отсутствует понятие «принцип назначения наказания». Однако анализ деятельности по назначению наказания дает основание сделать вывод, что принципы назначения наказания – это те же самые принципы уголовного закона, поскольку при назначении наказания суд руководствуется именно этими принципами» [9, с. 335]. Согласимся, что руководствоваться принципами назначения наказания – это обязанность суда при рассмотрении каждого уголовного дела. С. А. Велиев обращает внимание, что в уголовном законе отсутствует дефиниция этих принципов, при

этом все равно называет их принципами уголовного закона. Все же принципы назначения наказания не являются принципами уголовного законодательства, это уголовно-правовые принципы, содержание которых мы можем почерпнуть из некоторой совокупности норм уголовного закона, посвященных назначению наказания. Нет оснований для отождествления принципов уголовного закона и принципов назначения наказания. Несомненно, они элементы одной системы, о чем мы говорили выше, они имеют определенные связи, возможно, они соотносятся как общее и специальное. Помимо этого принципы назначения наказания специфичны только для института назначения наказания и на это их свойство описано в некоторых определениях.

А. А. Ашин и А. А. Аникина считают, что при определении понятия «принципы назначения наказания» «нужно исходить из сущности двух взаимосвязанных определений – «принципы» и «назначение наказания» [10, с. 63]. Принципы назначения наказания, по их мнению, это «нормативно закрепленные основополагающие идеи, присущие исключительно юридическому этапу назначения наказания виновному в совершении преступления» [10, с. 69]. Т.В.Непомнящая также поддерживает идею о самостоятельности и своеобразии принципов назначения наказания, которыми, по ее мнению, являются «основные руководящие идеи, закрепленные в нормах уголовного законодательства и определяющие всю деятельность судов по применению наказания» [11, с. 176]. Понятие «применение наказания» шире, нежели его назначение, сама Т.В.Непомнящая отмечает, что оно включает в себя «не только уголовно-правовые аспекты, но и уголовно-исполнительные» [12, с. 51]. На наш взгляд, принципы назначения наказания не могут определять всю деятельность судов, связанную с применением наказания, поскольку принципы отдельного уголовно-правового института не могут распространять свое действие на другую отрасль – уголовно-исполнительное право, которое имеет свои как отраслевые, так и внутриотраслевые принципы. Следовательно, автор необоснованно расширяет сферу действия принципов назначения наказания.

Исходя из изложенного принципы назначения наказания – это внутриотраслевые руководящие начала, вытекающие из совокупности уголовно-правовых норм, регулирующих порядок назначения наказания, которые предопределяют меру наказания, необходимую для достижения целей, стоящих перед наказанием.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Соловьев А. Д. Вопросы применения наказания по советскому уголовному праву. Законодательство и судебная практика. – М , 1958.
2. Гараев М. Т. Смягчение наказания при его назначении по российскому уголовному праву : дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2002.
3. Набиев И. Г. Принципы назначения наказания. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 – Казань, 2004.
4. Прохоров Л. А. Общие начала назначения наказания и предупреждения рецидивной преступности. –Омск: ОВШМ МВД , 1980.
5. Бурганов Р.С. Принципы уголовного права и принципы назначения наказания : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 Казань, 2006 .
6. Благгов Е. В. Применение общих начал назначения уголовного наказания : монография. – М. : Юрлитинформ, 2013.
7. Непомнящая Т. В., Степашин В. М. Проблемы назначения наказания : учебное пособие. – М. :Форум,2012.
8. Чугаев А. П., Веселое Е. Г. Назначение наказания. Научно-практическое пособие. – М. : Юрлитинформ, 2008.
9. Велиев С. А. Принципы назначения наказания. – СПб., 2004.
10. Ашин А. А., Аникина А. А. Соотношение общих начал и принципов назначения наказания //Вестник Владимирского юридического института. – Владимир: Изд-во ВЮИ ФСИН России, 2009, № 2 (11).
11. Непомнящая Т. В. Мера уголовного наказания: проблемы теории и практики : монография. – М. : Юрлитинформ, 2012.
12. Непомнящая Т. В., Степашин В. М. Проблемы назначения наказания : учеб. пособие. – М. : Форум,2012.

Воскресенська Ірина Владиславівна,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Васильєв Андрій Анатолійович,
заступник начальника кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПРИМУШУВАННЯ ДО ВСТУПУ В СТАТЕВИЙ ЗВ'ЯЗОК
У ІСТОРИКО-ПРАВОВОМУ АСПЕКТІ**

Сексуальна залежність жінки від чоловіка або чоловіка від жінки, як і будь-яка інша залежність, обумовлюється різними факторами, що породжені ходом історичного розвитку суспільства.

Дослідження питань відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок потребує вивчення у зв'язку з тим, що це злочинне діяння, порушуючи сексуальну сферу людського життя, завдає шкоди не тільки нормальному перебігу сексуальних стосунків, а й завдає фізичних страждань чи залишає психічні травми у потерпілого на все життя.

Розвиток законодавства про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності, до яких згідно чинного законодавства віднесено примушування до вступу в статевий зв'язок, бере свій початок у часи становлення української державності, коли відповідальність за ці діяння була врегульована церковним законодавством. Вже статут Ярослава про церковні суди (1015-1054 р.р.) передбачав не лише церковно-правову, а й кримінальну і цивільну відповідальність за статеві злочини. Караними визнавались «згвалтування» (ст. 3), «двоєженство» (ст. 9), «блуд» з монахиною (ст. 20) та скотолозтво (ст. 21), статеві зносини між родичами і свояками (ст.ст. 15, 16, 22–28), статеві зносини з «бусурманкою чи жидівкою» (ст. 51) та ін. Однак, серед вказаних норм примушування як самостійне каране діяння ще не виділялося. Разом з цим, аналіз подальшої трансформації законодавства свідчить, що за статеві зносини з особою, яка знаходилась в службовій, матеріальній чи іншій залежності, в ході яких пригнічувалась воля потерпілої особи, наставляла відповідальність в контексті інших норм, якими захищалася статева свобода та недоторканість, честь та гідність особи, права сімейні тощо.

Кримінально-правові норми, якими окремо було передбачено відповідальність за посягання на статеvu свободу та статеvu недоторканість, були сформульовані у першому радянському кодифікованому кримінальному законі РСФРР 1922 року (Глава V «Злочини проти життя, здоров'я, волі та гідності особи», статті 166–171).

Вказаний закон у подальшому було доповнено, постановою Президії ВЦВК IX скликання від 16.10.1924 року «Про доповнення Кримінального кодексу РСФРР для автономних республік та областей», такими суспільно небезпечними діями як викрадення жінки для вступу з нею в шлюб проти її волі (ст. 228 КК), примушування жінки до вступу у шлюб з боку її батьків, опікунів чи родичів проти її волі (ст. 229 КК), але розміщені вони

були у Главі VIII «Нарушение правил, охраняющих народное здравие, общественную безопасность и публичный порядок».

Лише узагальнивши внесені у КК 1922 р. зміни (зокрема, його доповнення статтею 169-А), у Кримінальному кодексі 1926 року законодавець виділив самостійний склад злочину, яким передбачається спонукання жінки до вступу у статевий зв'язок або до задоволення статевої пристрасті в іншій формі особою, відносно якої жінка є матеріально чи службово залежною (ст. 154).

У подальшому примушування як діяння, спрямоване на подолання волі потерпілої особи знайшло закріплення й у інших нормах кримінального законодавства. Так, постановою Президії ВЦВК від 07.03.1934 року, Кримінальний кодекс 1926 року був доповнений ст. 154-А, яка передбачала відповідальність за «добровільне» мужолозтво (ч. 1), при цьому мужолозтво, вчинене із застосуванням насильства або із використанням залежного становища потерпілого (ч. 2) визнавалось кваліфікованим складом злочину.

Кримінальний кодекс 1960 року як і КК 1926 року не містив окремого розділу про охорону статевої свободи і статевої недоторканності. Відповідні склади злочинів були передбачені в Главою 3 «Злочини проти життя, здоров'я, свободи і гідності особи». Із прийняттям Кримінального кодексу УРСР 1960 року в норми, які передбачали відповідальність за статеві злочини, також були внесені деякі зміни. Так, ст. 117 КК передбачала кримінальну відповідальність за зґвалтування, тобто за статеві зносини із застосуванням фізичного насильства, погрози його використання чи з використанням безпорадного стану особи. Потерпілою особою від зґвалтування визнавалась лише жінка. Для захисту чоловіків від злочинних статевих посягань вводилась норма, яка передбачала насильницьке мужолозтво (ст. 121 КК), в якій одним із способів його вчинення визнавалось використання залежного стану особи. Очевидно, криміналізація «добровільного» мужолозтва та мужолозтва, вчиненого з використанням залежного становища потерпілого, була направлена на забезпечення рівноправності між жінками та чоловіками, адже в ст. 118 КК 1960 року йшлося тільки про примушування до вступу в статевий зв'язок жінок. Але при цьому як ознаки примушування щодо жінки вказувалась «матеріальна» та «службова» залежність, а от залежне становище потерпілого від мужолозтва виражалось в службовій, матеріальній чи іншій залежності, пов'язаній з

юридичними чи фактичними відносинами. Це підтверджує нерівність обсягу кримінально-правової охорони чоловіків та жінок від статевих посягань.

У чинному КК України відповідальність за примушування до вступу в статевий зв'язок передбачена ст. 154: кримінально караним визнається примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка чи чоловік матеріально або службово залежні.

Історія розвитку вітчизняного кримінального права свідчить про тривалу еволюцію відповідальності за примушування до вступу в статевий зв'язок як різновиду злочинної сексуальної поведінки. При цьому, залежно від системи цінностей конкретної історичної епохи, кримінальна відповідальність поширюється на осіб обох статей, як чоловічої, так і жіночої.

Хоча норма про примушування до вступу в статевий зв'язок на сьогодні виділена в окрему статтю, яка передбачає примушування жінки чи чоловіка до вступу в статевий зв'язок природним або неприродним способом особою, від якої жінка або чоловік матеріально або по службі залежна, враховуючи практику її застосування, високий рівень латентності, вона потребує доопрацювання в частині як змісту, так і термінології, що в ній застосовується та актуалізує проведення більш глибокого та комплексного дослідження цієї проблематики.

Гладун Олександр Зіновійович,

провідний науковий співробітник відділу досліджень проблем злочинності
в економічній сфері Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНФІСКАЦІЇ ГРАЛЬНОГО ОБЛАДНАННЯ

Конфіскація грального обладнання є ефективним засобом протидії зайняттю гральним бізнесом, що має яскраво виражений запобіжний характер, адже спрямована на недопущення продовження злочинної діяльності шляхом подальшого використання такого обладнання. Практика застосування місцевими судами конфіскації гральних автоматів як додаткового стягнення за вчинення адміністративних правопорушень у сфері грального бізнесу була предметом узагальнення Верховного Суду України [1]. Проблеми конфіскації грального обладнання за

вчинення злочинів розглянуто в узагальненні Апеляційного суду м. Києва [2]. Правові аспекти розвитку грального бізнесу в Україні, кримінально-правова та кримінологічна характеристика організації азартних ігор, особливості розслідування таких діянь були предметом наукових досліджень Д. Гетманцева, О. Дудорова, Г. Дюби, Є. Ковтуна, І. Медицького, М. Палія, Н. Петричко, А. Політової, А. Савченка, З. Топорецької, В. Топчія та інших. Попри вказане, реформування політики у сфері кримінальної юстиції, законодавства про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства спричинили істотні зміни у системі протидії зайняттю гральним бізнесом, що не знайшли свого наукового обґрунтування.

Уперше конфіскацію грального обладнання як окремих засіб протидії зайняттю гральним бізнесом було закріплено у ч. 1 ст. 3 Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» від 15 травня 2009 року № 1334-VI. До того часу вона застосовувалась як різновид додаткового адміністративного стягнення у виді конфіскації предмета, який став знаряддям порушення порядку провадження господарської діяльності (ст. 164 КУпАП).

Законом України від 22 грудня 2010 року № 2852-VI КК України було доповнено ст. 203-2, що передбачає відповідальність за зайняття гральним бізнесом, а з 17 січня 2012 року у санкціях цієї статті визначено обов'язкову конфіскацію грального обладнання. Таке законодавче рішення спричинило три взаємопов'язаних питання, що неоднозначно вирішувались не лише в наукових публікаціях, а й у судовій практиці: чи є конфіскація грального обладнання додатковим покаранням [3]; чи є вона обов'язковою [2]; чи може вона застосовуватись до осіб, які вчинили злочини до 17 січня 2012 року [4]. Для відповіді на них слід звернутись до положень КК України. Так, у ст. 51 цього Кодексу передбачено вичерпний перелік покарань, до якого не входить конфіскація грального обладнання, тобто вона не є видом покарання. Обов'язковість цього примусового засобу прямо (безальтернативно) встановлено законом з моменту набрання ним чинності, тобто з 25 червня 2009 року. З цього моменту було визнано злочинність зайняття гральним бізнесом за ст. 203 КК України («Зайняття забороненими видами господарської діяльності») і при розгляді справ, пов'язаних із зайняттям гральним бізнесом, суд повинен був вирішити питання про

конфіскацію грального обладнання, незважаючи на відсутність такої вказівки у санкціях статей 203, 203-2 КК України.

Організація, проведення та надання доступу до азартних ігор неможливі за відсутності грального обладнання, що є знаряддям вчинення злочину. Тому, в силу вимог ст. 98 КПК України, гральне обладнання належить до речових доказів, що в сукупності з іншими доказами підтверджують наявність події злочину (факт зайняття гральним бізнесом), а у випадках укладення правочинів, спрямованих на отримання права користування цим майном (купівлі-продажу, оренди тощо), – також можливу причетність особи до вчинення злочину. Отже, розпорядження цим майном має здійснюватись на основі встановлених правил поведінки з речовими доказами. Так, згідно з п. 1 ч. 9 ст. 100 КПК України майно, що було знаряддям вчинення злочину, конфіскується, крім випадків, коли власник (законний володілець) не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Таким чином, право власності не відіграє вирішальної ролі при застосуванні конфіскації грального обладнання.

Якщо долю речових доказів не визначено в обвинувальному вирокі, прокурор на підставі п. 14 ч. 1 ст. 537 КПК України вправі звернутись з відповідним поданням до суду, який ухвалив вирок. Відповідно до п. 6 Порядку зберігання речових доказів стороною обвинувачення, їх реалізації, технологічної переробки, знищення, здійснення витрат, пов'язаних з їх зберіганням і пересиланням, схоронності тимчасово вилученого майна під час кримінального провадження, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 листопада 2012 року № 1104, у разі закриття слідчим, прокурором кримінального провадження питання про речові докази вирішується у відповідній постанові слідчого, прокурора.

Раніше, згідно зі ст. 81 Кримінально-процесуального кодексу України від 28 грудня 1960 року № 1001-05, конфіскації підлягали лише знаряддя злочину, що належали обвинуваченому. Проте в судовій практиці є прецеденти відходу і від цього правила. Так, задовольнивши апеляцію прокурора Апеляційний суд Дніпропетровської області ухвалив конфіскувати в дохід держави речові докази – ігрові автомати, що належали свідку по кримінальній справі. Суд обґрунтував своє рішення тим, що свідку було відомо про заборону грального бізнесу в Україні, але він уклав з обвинуваченим договір оренди ігрових автоматів з метою отримання прибутку [5].

Слід також зауважити, що в законодавстві України відсутнє визначення терміна «гральне обладнання». До такого обладнання найчастіше відносять гральні автомати, комп'ютерні симулятори, лотерейні термінали, столи та фішки для гри в покер, рулетку і т.д. Однак належність певного обладнання до грального в кожному конкретному кримінальному провадженні має встановлюватись на підставі висновку експерта.

На практиці питання про конфіскацію у суб'єкта господарювання грального обладнання часто вирішується в порядку адміністративного судочинства одночасно із застосуванням до нього фінансових санкцій. Проте такий порядок конфіскації грального обладнання можливий лише за дотримання двох умов: обладнання має належати на праві власності саме відповідачу за адміністративним позовом [6]; обладнання не повинно бути речовим доказом у кримінальному провадженні.

Законом України від 18 квітня 2013 року № 222-VII «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» КК України доповнено статтями 96-1, 96-2, що присвячені спеціальній конфіскації. На сьогодні вказівка на спеціальну конфіскацію міститься у санкціях статей 364, 366, 368, 368-2, 369, 369-2 КК України. Спеціальній конфіскації підлягають майно, що було підшукано, виготовлено, пристосовано або використано як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання. Видається, що гральне обладнання цілком відповідають наведеним критеріям майна, щодо якого може застосовуватись спеціальна конфіскація. Однак законодавча вимога про її застосування виключно у випадках, передбачених в Особливій частині КК України, на наш погляд, штучно відмежовує спеціальну конфіскацію від системи засобів протидії зайняттю гральним бізнесом.

Для вирішення означеної проблеми вважаємо за доцільне поширити дію спеальної конфіскації на вчинення будь-якого злочину за наявності підстав, передбачених у ст. 96-2 КК України. Поряд з цим необхідно вилучити із санкцій статей Особливої частини КК України спеціальну конфіскацію, *inter alia*, конфіскацію грального обладнання, оскільки вони не є видами покарання за вчинений злочин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Практика розгляду судами справ про адміністративні правопорушення у сфері грального бізнесу, відповідальність за які передбачена ст.164 Кодексу України про адміністративні правопорушення / В. В. Заголдний, О. М. Колянчук // Офіційний веб-сайт Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/773BDA2A9A30VCEEC2257B7C0044AFE5](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/773BDA2A9A30VCEEC2257B7C0044AFE5).
2. Узагальнення судової практики призначення покарань у зв'язку з набранням чинності Законом України «Про внесення змін до деяких актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» / Л.Ф. Лук'янець // Апеляційний суд м. Києва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apcourtukiev.gov.ua/apcourtukiev/uk/publish/article/94847>.
3. Ухвала Апеляційного суду Київської області від 7 листопада 2012 року у справі № 11-1518/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27368439>.
4. Вирок Дніпровського районного суду м. Києва від 12 червня 2012 року у справі № 2604/12803/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/27303045>.
5. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області від 3 липня 2012 року у справі № 408/1-131/12 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/25029855>.
6. Постанова Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 19 березня 2013 року у справі № 9101/2450/2012 // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/30728318>.

Головчак Мар'ян Михайлович,

здобувач Київського університету права Національної академії наук України, суддя Рівненського міського суду Рівненської області

ДАВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ДО ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ: НЕДОЛІКИ ТА ПЕРЕВАГИ МАЙБУТНЬОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ

В Україні з 1 вересня 2014 року набере чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» [1]. Цим Законом пропонується доповнити КК

України статтею 96-5 «Підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру». Спробуємо порівняти формулювання цієї статті з тими, що використовуються у статті 49 КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності».

Насамперед звернемо увагу на те, що у назві статті 96-5 КК України не використовується термін «давність», хоча у частинах цієї статті він вживається (частини 2 та 3). Вважаємо, що назва статті 96-5 КК України некоректна. По-перше, вона не відповідає змісту кримінально-правової норми, оскільки у ній йдеться не лише про підстави для звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру, а й про випадки зупинення та переривання давності. По-друге, у назві статті 96-5 КК України доцільно використовувати термін «давність», оскільки, як було зазначено вище, він вживається у частинах 2 та 3 цієї статті. По-третє, заголовки статей повинні кореспондувати один одному (йдеться про заголовки суміжних статей, які закріплюють схожі правові норми). На нашу думку, назву статті 96-5 КК України з урахуванням висловлених вище зауважень доцільно сформулювати так: «Звільнення юридичної особи від застосування заходів кримінально-правового характеру у зв'язку із закінченням строків давності».

Порівняно з частиною 1 статті 49 КК України у частині 1 статті 95-6 КК України передбачено не п'ять, а чотири диференційовані строки давності: три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості; п'ять років – у разі вчинення злочину середньої тяжкості; десять років – у разі вчинення тяжкого злочину; п'ятнадцять років – у разі вчинення особливо тяжкого злочину. У частині 1 статті 49 КК України передбачено два строки давності за вчинення злочинів невеликої тяжкості: два роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі; три роки – у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі. На нашу думку, більш правильний підхід має місце у статті 95-6 КК України. Адже законодавець, виділяючи види злочинів за ступенем тяжкості (ст. 12 КК України), критерієм поділу визначає покарання у виді позбавлення волі на певний строк та штрафу у певному розмірі, які передбачені за вчинення злочину в санкціях статей (частин

статей). При цьому вказується, що штраф є таким критерієм у випадку, коли це покарання передбачено як основне максимально можливе за вчинення злочину. Тому некоректним є використання у пунктах 1, 2 частини 1 статті 49 КК України диференційованих давнісних строків (два та три роки) залежно від того, пов'язане чи ні покарання з позбавленням волі.

Як було зазначено вище, у частинах 2, 3 статті 96-5 КК України законодавець використовує термін «давність»: «перебіг давності ... зупиняється...» (частина 2) та «перебіг давності ... переривається...» (частина 3). Вважаємо, що поняття «давність» та «строк давності» співвідносяться як ціле та частина. Давність – це юридична конструкція кримінального права (ціле), а строк давності – її елемент (частина). Тому наведені вище формулювання є термінологічно неточними. На нашу думку, їх доцільно викласти так: «перебіг строків давності ... зупиняється...» (частина 2) та «перебіг строків давності ... переривається...» (частина 3).

У частинах 2 та 3 статті 95-6 КК України передбачаються випадки, коли строки давності зупиняються та перериваються. Звернемо увагу на різне формулювання підстав зупинення строків давності в частині 2 статті 49 та в частині 2 статті 96-5 КК України. У першому випадку міститься класична вказівка, яка традиційно викликала різні тлумачення в теорії кримінального права. Так, одні вчені вважають, що будь-яка дія особи, спрямована на «замітання» слідів злочину, вдале маскуванню в соціальному середовищі, зберігання «обіту мовчанки» про вчинений злочин розцінюється як ухилення від слідства або суду, що зупиняє перебіг строків давності [2, с. 89].

Інша точка зору, яку підтримують, зокрема, Х. Алікперов, Ю. В. Баулін, Н. Д. Сухарева. На думку цих науковців, «особою, що ухиляється від слідства та суду, визнається відома цим органам особа... як така, що вчинила певний злочин і здійснила певні дії з метою переховування місця свого перебування від слідства або суду...» [3, с. 163–164]. Не можуть розглядатися такими, що ухиляються від слідства та суду особи, які хоча й приховуються в невідомому напрямку після вчинення злочину, однак органам досудового слідства про них нічого невідомо як про конкретних осіб, які вчинили злочин, оскільки такі особи не визнані підозрюваними або обвинуваченими [4, с. 12]. Як зазначає Ю. В. Баулін, як правило, «це особа, відносно якої винесена

постанова про притягнення її як обвинуваченої та про оголошення її розшуку або обрання (зміни) запобіжного заходу» [3, с. 164]. Саме ця точка зору, на нашу думку, найбільш прийнятна, оскільки не можна тлумачити ухилення від органів досудового слідства та суду необґрунтовано широко, визнаючи такими будь-які дії з переховування злочину. Адже до певного часу це право особи [5, с. 21].

Більш чітко, на нашу думку, сформульовано підставу зупинення строків давності в ч. 2 ст. 96-5 КК України – переховування від органів досудового слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо місцезнаходження уповноваженої особи невідоме. Таке положення, насамперед узгоджується з чинними КПК України. У п. 2 ч. 1 ст. 280 цього Кодексу однією з підстав зупинення досудового розслідування названо таку, що підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме.

Переховуватися від органів досудового слідства або суду може підозрюваний, яким визнається особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення (частина 1 статті 42 КПК України). Очевидно, що вчинити аналогічні дії може й обвинувачений, яким визнається особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 цього Кодексу (частина 2 статті 42 КПК України).

Процедура зупинення досудового розслідування, а отже констатація того, що особа переховується від органів досудового слідства або суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності, якщо місцезнаходження особи невідоме включає: а) винесення прокурором або слідчим за погодження з прокурором вмотивованої постанови, відомості про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань; б) винесення слідчим, прокурором окремої постанови про розшук підозрюваного, якщо досудове розслідування не зупиняється або вказівка в постанові про зупинення досудового розслідування, якщо таке рішення приймається, відомостей про розшук підозрюваного, про що вносяться до Єдиного реєстру досудових розслідувань (частина 4 статті 280, стаття 281 КПК України).

Таким чином, формулювання статті 95-6 КК України потребує певного вдосконалення, насамперед, з урахуванням відповідних законодавчих положень «суміжної» статті 49 КК України. Водночас і більш вдалі формулювання статті 95-6 КК України можуть бути використані законодавцем для вдосконалення статті 49 КК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : закон України від 23 травня 2013 року № 314-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 183.
2. Сверчков В. В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности / В. В. Сверчков // Журнал российского права. – 2000. – № 2. – С. 85–92.
3. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : [монографія] / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.
4. Аликперов Х. Д. Освобождение от уголовной ответственности: учебно-метод. пособие / Х. Д. Аликперов. – Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 128 с.
5. Сухарева Н. Д. Некоторые проблемы освобождения от уголовной ответственности в связи с истечением сроков давности / Н. Д. Сухарева // Российский судья. – 2005. – № 8. – С. 26–28.

Горбаченко Павло Анатолійович,

здобувач Національної академії Служби безпеки України,
старший юрисконсульт Управління правового забезпечення
Служби безпеки України

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ КОНТРАБАНДИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ЧИ ПРЕКУРСОРІВ АБО ФАЛЬСИФІКОВАНИХ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Сьогодні незаконний обіг наркотичних засобів належить до глобальних проблем сучасності, оскільки йому притаманний високий ступінь суспільної небезпечності, зумовлений тяжкими наслідками не тільки для здоров'я окремої особи, а й для здоров'я населення, економіки, для кожної конкретної сім'ї та суспільства в цілому.

Провідні вчені зазначають, що наркоділками активно здійснюється перебудова наркоринку в Україні, адже поступово тради-

© Горбаченко П. А., 2014

ційні наркотичні засоби рослинного походження (макова солома, марихуана) витісняються більш сильними за своїм впливом на організм людини та небезпечними для її здоров'я висококонцентрованими препаратами, зокрема, синтетичного (амфетамін) та напівсинтетичного (героїн, опіати) походження. Так, на фоні збільшення кількості споживачів наркотиків в Україні зростає попит на різноманітні їх види та сорти, у тому числі своєрідні новинки світового наркоринку.

Тенденція активної перебудови наркоринку в Україні та збільшення обсягів незаконного обігу наркотиків зумовлюється, зокрема й таким суспільно небезпечним явищем як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, відповідальність за яку передбачена ст. 305 КК України. Отже, на даний час дослідження цього складу злочину, зокрема питань його предмету, залишаються достатньо актуальними.

В різні часи значну увагу вивченню кримінально-правових проблем предмета злочину приділяли такі вчені як М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Я. М. Брайнін, М. А. Гельфер, В. К. Глістін, В. К. Гришук, В. І. Гуров, О. М. Джужа, Є. К. Каіржанов, О. Ф. Кістяківський, М. Й. Коржанський, Г. А. Крігер, В. М. Кудрявцев, П. С. Матишевський, П. П. Михайленко, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Г. П. Новосолов, О. В. Наумов, М. І. Панов, А. А. Піонтковський, О. Я. Светлов, В. Д. Спасович, О. Є. Спірідонова, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, М. С. Таганцев, В. Я. Тацій, О. М. Трайнін, Є. В. Фесенко, В. Д. Філімонов та інші.

Більшістю вчених підтримується точка зору, що предметом злочину необхідно вважати будь-які речі матеріального світу, з певними властивостями яких кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину.

При цьому, предмет злочину не може бути самостійним елементом складу злочину. Це зумовлено тим, що склад злочину являє собою сукупність його обов'язкових елементів (об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони). Відсутність хоча б одного з цих елементів виключає склад злочину і, отже, кримінальну відповідальність. Відтак, предмет злочину, є не обов'язковим, а факультативним щодо загального поняття складу злочину, а отже, його можна визначити лише як ознаку, а не елемент складу злочину [1, с. 38–39].

Водночас, предмет є обов'язковою ознакою такого складу злочину як контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів. Його визначення має важливе значення, оскільки даний злочин належить до так званих «предметних» злочинів. Відсутність такої ознаки виключає можливість кваліфікації діяння особи за вказаною статтею.

Предметом злочину, передбаченого ст. 305 КК України, є:

- наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 року № 770 (далі – Перелік);
- психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку;
- аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють;
- прекурсори наркотичних засобів і психотропних речовин – речовини, які використовуються для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин, включені до Переліку [2];
- фальсифіковані лікарські засоби – це лікарські засоби, які умисно промарковані неідентично (невідповідно) відомостям (одній або декільком з них) про лікарські засоби з відповідними назвами, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарські засоби, умисно підроблені у інший спосіб, і не відповідають відомостям (одній або декільком з них), у тому числі складу, про лікарські засоби з відповідними назвами, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України [3].

Відповідно до пункту 12 постанови Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 року № 8 «Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил» для наявності складу злочину, передбаченого частиною 1 статті 305 КК України, розмір предмета контрабанди значення не має [4]. Однак, злочинною повинна визнаватися лише така контрабанда наркотичних

засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, якщо їх розмір не є настільки незначним, що підпадає під ознаки малозначного діяння.

Визначення невеликих, великих і особливо великих кількостей наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що перебувають у незаконному обігу, проводиться на підставі наказу Міністерства охорони здоров'я України від 01.08.2000 р. № 188, яким затверджені відповідні Таблиці №№ 1, 2 і 3. Оскільки кількості аналогів наркотичних засобів та фальсифікованих лікарських засобів не визначені у згаданих Таблицях, то будь-яка їх кількість є предметом контрабанди.

Вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного, суд повинен мати на увазі, що в тих випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину був ще й прекурсор, неприпустимо об'єднувати їх кількість із кількістю останнього. Можна скласти лише кількість прекурсорів різних видів [5].

На даний час серед вчених та практичних працівників тривають дискусії щодо необхідності розширення предмету складу злочину, відповідальність за який передбачена ст. 305 КК України, зокрема отруйними та сильнодіючими речовинами, оскільки їх переміщення не може утворювати контрабанду як злочин у сфері господарської діяльності. Переміщення таких речовин по суті порушує порядок суспільних відносин у сфері охорони здоров'я населення.

У зв'язку з цим, Сорока С.О. пропонує звузити предмет злочину передбаченого ч. 1 ст. 201 КК України, шляхом виключення слів «отруйні, сильнодіючі речовини», і включення їх, диференціювавши відповідальність залежно від їх розміру (невеликий, великий, особливо великий), до ст. 305 КК України, тим самим розширивши предмет цього злочину [6, с. 10].

Окрім того, з огляду на загрозливі масштаби поширення наркоманії у світі, збільшення кількості наркозалежних громадян України, тенденції зростання обсягів наркотичних засобів та психотропних речовин, виготовлених в Україні, та з метою недопущення перетворення України на країну-виробника наркотичних засобів та створення розгалуженої мережі нарколабораторій доці-

льним видається посилити державний контроль за інструментами та обладнанням, яке може бути використано для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Під обладнанням, призначеним для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, потрібно розуміти апарати, пристрої, прилади, за допомогою яких ці засоби й речовини виготовляються (наприклад, конденсаційна труба, випарник, генератор пари, прес, необхідні для виготовлення гашишу), чи окремі вузли, деталі відповідного агрегату (наприклад, насос для відсмоктування фільтра при перегонці опію) [5]. Використані для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів побутові предмети (кухонний посуд, млинок для кави, м'ясорубка тощо) обладнанням, призначеним для цієї мети, за змістом закону не визнаються. Не належать до зазначеного обладнання і такі предмети медичного призначення, як шприци, стандартні флакони для розфасування ліків, скляні відвідні трубки та ін. [5]. Визначення поняття «інструменту, що може бути використаний для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» сьогодні в законодавстві України відсутнє.

Сьогодні КК України у ст. 313 передбачає кримінальну відповідальність лише за викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням. У свою чергу, диспозиція ч. 1 ст. 305 КК України передбачає вичерпний перелік засобів та речовин, що є предметом цього злочину [7, с. 904], тому наприклад, контрабанда обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин, не може бути кваліфікована за згаданою статтею КК України.

Встановлення дієвого державного контролю за такими інструментами та обладнанням можливе шляхом прийняття окремого підзаконного нормативно-правового акта або ж внесення відповідних змін до Переліку обладнання, яке використовується для виробництва, виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та підлягає контролю (затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.03.2008 № 140), в якому слід передбачити удосконалений список таких інструментів

та обладнання, переміщення яких через митний кордон України буде заборонено або обмежено.

З урахуванням викладеного та з метою подальшої рішучої протидії контрабанді наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів, а також недопущення завдання шкоди суспільним відносинам у сфері охорони здоров'я населення, незаконного виготовлення в Україні сильних за своїм впливом на організм людини та небезпечних для її здоров'я висококонцентрованих препаратів, зокрема, синтетичного та напівсинтетичного походження, на сьогодні актуальними залишаються пропозиції щодо розширення предмету складу злочину, передбаченого ст. 305 КК України, за рахунок:

- отруйних та сильнодіючих речовин;
- інструментів та обладнання, призначених для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тацій В.Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України : навч. посібник. – Х., УкрЮА, 1994. – 76 с.
2. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : закон України // Відомості Верховної Ради України 1995, № 10 від 07.03.95. – Ст. 60.
3. Про лікарські засоби : закон України // Відомості Верховної Ради України 1996, № 22 від 28.05.96. – Ст. 86.
4. Про судову практику у справах про контрабанду та порушення митних правил : постанова Пленуму Верховного Суду України від 03 червня 2005 року № 8 // Вісник Верховного Суду України 2005, № 6 від 25.06.2005.
5. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 4 // Вісник Верховного Суду України 2002, № 4 від 21.08.2002.
6. Сорока С.О. Контрабанда наркотичних засобів: проблеми протидії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. О. Сорока. – Л., 2010. – 20 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 8-ме вид., перероб. і доп. – Х. : Фактор, 2011. – 1280 с.

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ, СОВЕРШАЕМЫЕ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОМПЬЮТЕРНОЙ ТЕХНИКИ, ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН

Проблемы уголовной ответственности за преступления против собственности, совершаемые с использованием компьютерной техники, все чаще обращают на себя внимание как ученых так и практиков. Это так же видно из Рекомендаций, которые были приняты Советом Европы, цель которых – выработать согласованный подход государств при внесении изменении в уголовно-правовое и уголовно-процесуальное законодательство.

В Рекомендациях № 9 закреплено понятие «преступление с использованием компьютера». Однако, признано, что дать определение подобного преступления довольно сложно. Не всякое использование компьютерной системы образует состав компьютерного преступления. Таким образом, в Рекомендации № 9 понятие данного преступления закрепляется через примерный перечень конкретных действий, которые в совокупности дают представление о компьютерных преступлениях.

Позднее термин «преступление с использованием компьютера» был заменен термином «преступление, связанное с использованием информационных технологий». Рекомендациями № (95) 13 подчеркивалось, что преступления, связанные с информационными технологиями, могут совершаться с помощью компьютерной системы. Система может быть объектом преступлений против собственности.

Компьютерные преступления стали предметом исследований сравнительно недавно, не смотря на то, что термин «компьютерная преступность» появился еще в 60-х гг. XX века, а признаки данного преступления сформулированы в 1979 г. Гносеологические аспекты природы и сущности уголовно-правовой характеристики преступлений данного вида определяют и общие методологические подходы к разработке этой характеристики. В связи с этим важно сформулировать понятие компьютерного преступления.

У зарубежных теоретиков уголовного права есть свое видение данной проблемы. По мнению нидерландских ученых, существует

© Дорохина Ю. А., 2014

множество трудностей в том, чтобы сформулировать данное определение. Таким образом, применение двух определений (в узком и широком смысле) дает возможность объемнее и глубже раскрыть понятие и характеристику данного вида преступлений. В узком смысле – это преступление, которое невозможно совершить без использования компьютера, в широком – использование компьютера как объекта или инструмента преступления [1, с. 10–11].

В США нет общепринятого определения компьютерным преступлениям. Каждый штат имеет свой закон, рассматривающий преступления в данной сфере.

Швейцарские ученые понимают под компьютерными преступлениями все преднамеренные и противозаконные действия, которые приводят к нанесению ущерба имуществу и совершение которых стало возможным, прежде всего благодаря электронной обработке информации.

Однако ряд ученых высказывают сомнения о целесообразности использования данного термина, предлагая заменить его на более широкое понятие «информационные преступления», что позволит абстрагироваться от конкретизации средств преступления [2, с. 11]. Мы считаем, что к числу компьютерных преступлений целесообразно отнести и преступления в сфере компьютерной информации, и преступления, совершаемые с использованием компьютерных технологий.

Приводя аргументы, объясняющие данную позицию, в первую очередь необходимо определить, что есть предметом данного преступления. Существует мнение, что использование термина «информация», предполагает возникновение материально-энергетического сигнала. Исходя из его природы, можно утверждать, что он отвечает всем требованиям, предъявляемым к предмету преступления в уголовном праве. Использование конкретного оборудования предназначено только для работы с информацией.

Компьютерная техника может являться как способом, так и средством совершения преступления. Двойственность значения в данном случае возможна благодаря самой природе компьютерной техники. Применительно к последней группе противоправных деяний, в законодательстве ряда зарубежных государств специально выделяются составы преступлений, охраняющие имущественные отношения от преступных посягательств, совершаемых с использованием компьютера [3].

Так, уголовное законодательство США, посвященное борьбе с компьютерными преступлениями, отличается своеобразием и постоянным обновлением. Основной закон США, касающийся компьютерных преступлений, был сформулирован в 1986 г. «О мошенничестве и злоупотреблениях, связанных с компьютерами», а впоследствии состав «мошенничества с использованием компьютеров» вошел в Свод законов США. В параграфе 1030 (а) (4) Свода законов США мошенничество с использованием компьютера определяется как доступ, осуществляемый с мошенническими намерениями, и использование компьютера с целью получения чего бы то ни было ценного посредством мошенничества, включая незаконное использование машинного времени (т. е. бесплатное использование компьютерных сетей и серверов) стоимостью более 5 тыс. долларов США в течение года, т. е. без оплаты использования компьютерных сетей и серверов [4, с. 51].

Среди законодательных актов Японии, регулирующих правоотношения в сфере информационных технологий, следует назвать Уголовный кодекс и Закон «О несанкционированном проникновении в компьютерные сети» 2000 г. Согласно ст. 246-2 УК Японии за компьютерное мошенничество наказывается «любое лицо, изготавливающее фальшивые электромагнитные записи, свидетельствующие о приобретении, изменении или потере имущественных прав, путем внесения в компьютер, используемый в деловых операциях иным лицом, ложных сведений или команд либо пускающее фальшивые электромагнитные записи в обращение в ходе деловых операций другого лица, и получающее от этого незаконный доход либо способствующее получению незаконного дохода третьим лицом» [4, с. 49–51].

Ответственности за компьютерное мошенничество согласно параграфу 263а УК ФРГ подлежит лицо, которое, «действуя с намерением получить для себя или третьего лица имущественную выгоду, причиняет вред имуществу другого лица, воздействуя на результат обработки данных путем неправильного создания программ, использования неправильных или неполных данных, путем неправомерного использования данных или иного неправомерного воздействия на процесс обработки данных». В данном случае компьютер используется как орудие совершения преступления, поскольку указанные в § 263а УК ФРГ формы реализации объективной стороны выступают именно в качестве

способов достижения корыстной цели [5, с. 110–118]. Суть компьютерного мошенничества заключается в том, что обману подвергается не человек, а программа, поскольку ущерб имуществу причиняется воздействием на процесс переработки информации и путем неправильного установления программы, использования неверных или неполных данных, а также путем неправомерного использования данных или неправомерного воздействия на процессы переработки данных [6, с. 463].

Уголовный кодекс Франции включает различные составы большого числа компьютерных преступлений: посягательства на деятельность по обработке данных автоматизированных систем; посягательства, связанные с использованием карточек и обработкой данных на ЭВМ; незаконные действия, совершаемые с компьютерной информацией в ущерб интересам государства, и т. д. Однако специально УК Франции не выделяет состав, посвященный охране имущественных отношений, посягательства на которые осуществляются с использованием компьютерной техники [7, с. 11]. В то же время нормы французского УК защищают сами информационные системы и их программное обеспечение как объекты собственности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Памфилова Е. И., Попов А. С. Компьютерные преступления. – СПб. – 1998. – 46 с.
2. Крылов В. В. Информационные компьютерные преступления: Учебное и практическое пособие. – М.: Инфра-М – Норма, 1997. – 285 с.
3. Хилута В. В. Необходимость установления уголовной ответственности за хищения, совершаемые с использованием компьютерной техники // Криминологический журнал БГУЭП. – 2012. – № 1. – С. 26–31.
4. Степанов-Егиянц В. Ответственность за компьютерные преступления // Законность. – 2005. – № 12. – С. 49–51.
5. Орловская Н. А. Зарубежный опыт противодействия компьютерной преступности (проблемы криминализации и наказуемости) // Информационные технологии и безопасность : междунар. конф. – Вып. № 1. – К., 2003. – С. 110–118.
6. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право. – М., 2006. – 463 с.
7. Мазуров В. А. Компьютерные преступления: классификация и способы противодействия. – М., 2002. – С. 11.

Єднак В'ячеслав Михайлович,

здобувач Київського університету права Національної академії наук
України, прокурор прокуратури Індустріального
району міста Дніпропетровська

СЛІДЧИЙ СУДДЯ ЯК СУБ'ЄКТ ПОСТАНОВЛЕННЯ СУДДЕЮ (СУДДЯМИ) ЗАВІДОМО НЕПРАВОСУДНОГО ВИРОКУ, РІШЕННЯ, УХВАЛИ АБО ПОСТАНОВИ (СТАТТЯ 375 КК УКРАЇНИ)

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) запровадив нового суб'єкта реалізації судової функції у кримінальному провадженні – слідчого суддю. Згідно з пунктом 18 частини 1 статті 3 цього Кодексу слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення у порядку, передбаченому цим Кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, та у випадку, передбаченому статті 247 КПК України, – голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя. Слідчий суддя (слідчі судді) у суді першої інстанції обирається зборами суддів зі складу суддів цього суду. Тобто, згідно з таким визначенням можна виокремити два види слідчих суддів: слідчі судді місцевих судів, про яких говориться у вищезазначеній статті, та слідчі судді апеляційних судів, які передбачені у статті 247 КПК України. Відмінність між ними полягає в порядку призначення.

За КПК України 2012 року запобіжні заходи, зокрема і тримання під вартою, застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора (частина 4 статті 176). Згідно з частиною 1 статті 233 КПК України проникнення до житла чи іншого володіння особи можливе на підставі ухвали слідчого судді. Це стосується таких слідчих (розшукових) дій як: обшук, огляд, слідчий експеримент, що проводяться у житлі чи іншому володінні особи. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи як негласна слідча (розшукова) дія також проводиться на підставі ухвали слідчого судді (частина 4 статті 267). Втручання у приватне спілкування здійснюється за ухвалою слідчого судді (частина 1 статті 258). Різновидами такого втручання є негласні слідчі (розшукові) дії: 1) аудіо-, відео контроль особи; 2) арешт,

огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем. У статтях 303-308 КПК України передбачено оскарження визначеного законом переліку рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора під час досудового розслідування до слідчого судді місцевого суду.

Отже, КПК України визначає слідчого суддю як суб'єкта, який під час досудового розслідування вирішує питання, пов'язані з обмеженням конституційних прав і свобод осіб, та розглядає скарги на рішення, дії чи бездіяльність у кримінальному процесі.

За своїм статусом слідчий суддя є суддею місцевого чи апеляційного суду. У зв'язку з прийняттям КПК України було внесено зміни і доповнення до Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Зокрема, частина 5 статті 21 цього Закону передбачає, що слідчий суддя обирається зборами суддів місцевого суду із складу суддів цього суду на строк не більше трьох років і може бути переобраний повторно.

«Слідчий суддя не звільняється від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення» [1].

Окрім того, стаття 247 КПК України передбачає здійснення повноважень слідчого судді стосовно розгляду клопотань про дозвіл та проведення негласних слідчих (розшукових) дій головою чи за його визначенням іншим суддею Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційного суду області, міст Києва та Севастополя, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування.

З урахуванням таких положень КПК України, Н.П. Сиза робить висновок, що слідчий суддя організаційно і функціонально належить до судового органу і, здійснюючи повноваження з судового контролю, діє від імені суду [1].

О. Л. Котович також вважає, що «...слідчий суддя теж є спеціальним суб'єктом злочинів проти правосуддя, що порушують право на справедливий суд. Зокрема, таких як: порушення права на захист, постановлення завідомо неправосудного судового рішення» [2, с. 102].

Враховуючи положення законодавства України, визначаючи такого суб'єкта злочину, як «суддя» та застосувавши поширювальне тлумачення кримінального закону, можна зробити висновок, що термін «суддя» включає і слідчого суддю. Однак для уникнення різного підходу у правозастосовній практиці пропонуємо у диспозиції частини 1 статті 375 КК України вказати, що суб'єктом злочину, окрім судді, є слідчий суддя.

Проаналізувавши КПК України, можна зробити висновок, що слідчий суддя, вирішуючи питання, віднесені до його компетенції, приймає рішення у формі ухвал. Тобто, якщо використовувати поширювальне тлумачення кримінального закону, то судовим рішенням як предметом злочину, передбаченим статтею 375 КК України може бути ухвала слідчого судді.

Таким чином, слідчий суддя може бути суб'єктом, а його ухвали, які він постановляє у кримінальному провадженні, – предметом постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови (стаття 375 КК України). Однак для уникнення різних підходів на практиці пропонуємо диспозицію частини 1 цієї статті доповнити вказівкою на відповідного суб'єкта злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сиза Н. П. Повноваження слідчого судді щодо здійснення судового контролю у кримінальному процесі України / Н. П. Сиза // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2 (6) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n2/12snrkpu.pdf> – Заголовок з екрана.
2. Котович О. Л. Охорона права на справедливий суд в Україні (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. Л. Котович. – К., 2006. – 218 с.

Житний Олександр Олександрович,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ (НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР)

1. Злочинність і караність найбільш серйозних посягань на міжнародний мир, міжнародну безпеку та людяність, що викликають заклопотаність усього міжнародного співтовариства,

визначається преш за все міжнародним кримінальним правом, у якому для ідентифікації масових злочинів проти цивільного населення застосовують категорію «злочини проти людяності». Загрозу загальному миру, безпеці й добробуту вони створюють організованим широкомасштабним посяганням на основні права громадян, що ставить під загрозу людяність як «мінімальний стандарт людського співіснування» [1, с. 230; 2, с. 391, 397].

2. У міжнародно-правовому контексті злочини проти людяності можна розглядати як різновид злочинів проти людства. Існує думка, що особливості перекладу терміну «*crimes against humanity*» сприяли виникненню штучних відмінностей між категоріями «злочин проти людства», «злочин проти людяності», а тому ці два поняття можна поєднати у формулюванні «злочини проти людства (людяності)», яке стосуватиметься одного й того ж складу злочину [3, с. 128–129] або «злочини проти безпеки людства (людяності)» [4, с. 74]. Однак, результати інших досліджень надають підстави для дещо інших висновків. Зокрема, А. Н. Трайнін злочини проти людяності вважав одним з видів злочинів проти людства [5, с. 707, 708, 712, 713]. Є. В. Попаденко злочини проти людяності також розглядає як різновид злочинів проти людства [6, с. 78]. Як зазначає О. М. Трикоз, вираз «*crimes against humanity*» буквально означає «злочини проти гуманності», а «гуманність» – це людяність, повага до людини та людської гідності. Не випадково в англійському тексті всіх трьох проектів Кодексу злочинів проти миру й безпеки людства (1954, 1991, 1996 p.p.) два поняття «*offences against security of mankind*» та «*crimes against humanity*» (чи «*inhuman acts*») співвідносяться як загальне й часткове: різновидом злочинів проти безпеки людства є злочини проти людяності [7, с. 100–101].

3. Існує кілька модифікацій міжнародних злочинів: «нюрнберзька», «постнюрнберзька», «гаазька», «римська» [8, с. 36]. Зміст цих злочинів вперше найбільш чітко було визначено Статутом Нюрнберзького трибуналу, згідно зі ст. 6 (с) якого до них віднесено вбивства, винищення, звернення у рабство, заслання та інші жорстокості, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, переслідування з політичних, расових або релігійних мотивів з метою здійснення чи у зв'язку з яким-небудь злочином, що підлягає юрисдикції Трибуналу, незалежно від того, чи були ці діяння порушенням внутрішнього права держави, де вони були вчинені, чи ні [9; 10, с. 16].

4. Найбільш повним нормативним джерелом, за яким в міжнародному праві визначається склад злочину проти людяності, є Статут МКС. У його ст. 7 визначено, що «злочин проти людяності» означає будь-яке із діянь, які здійснюються в рамках широкомасштабного чи систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчинюється свідомо. Такими діями є вбивство; винищення; поневолення; депортація чи насильницьке переміщення населення; ув'язнення чи інше жорстоке позбавлення фізичної свободи на порушення основоположних норм міжнародного права; тортури; зґвалтування, оборнення у сексуальне рабство, примушення до проституції, вимушена вагітність, вимушена стерилізація чи будь-які інші форми сексуального насильства схожої тяжкості; переслідування будь-якої ідентифікованої групи чи спільноти за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними чи іншими мотивами; насильницьке зникнення людей; злочини апартеїду; інші нелюдські дії аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні великих страждань чи серйозних тяжких ушкоджень чи серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [11].

Враховувати в законодавстві нашої держави положення щодо злочинів проти людяності прямо вимагають деякі і деякі інші міжнародні договори України. Так, з 2008 р. для України набула чинності ухвалена Радою Європи 25.01.1974 р. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів, яка зобов'язує забезпечити незастосування давності щодо злочинів проти людяності, визначених в Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., порушень, визначених у ст. 50 Женевської конвенції 1949 р. про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, ст. 51 Женевської конвенції 1949 р. про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, ст. 130 Женевської конвенції 1949 р. про поводження з військовополоненими й ст. 147 Женевської конвенції 1949 р. про захист цивільного населення під час війни, будь-якими аналогічними порушеннями законів війни, що діють під час набрання чинності Конвенцією, і звичаїв війни, які існують у цей час і які не охоплюються зазначеними вище положеннями Женевських конвенцій, – коли відповідне конкретне порушення має особливо серйозний характер або за фактичними обставинами і умисним характером, або за масштабами передбачуваних наслідків [12].

5. Відсутність в кримінальному праві України категорії «злочини проти людяності» перешкоджає повноті реалізації відповідних міжнародно-правових зобов'язань. Необхідність створення в національному кримінальному законодавстві підстав для оцінки певних посягань саме як злочинів проти людяності вимагає концепція цього закону, який має забезпечувати охорону не лише національних, але й наднаціональних (універсальних) цінностей, що впливає зі змісту ч. 1 ст. 1 КК. Втім, для практичного виконання зобов'язань, що стосуються кримінально-правових аспектів міжнародних злочинів, вітчизняні правоохоронні й судові органи мають виходити з того, що злочинність, караність й інші кримінально-правові наслідки злочину в Україні визначаються виключно за КК держави, а підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого лише цим кодексом (ч.ч. 1, 3 ст. 3, ч. 1 ст. 2 КК). Тому фактично в межах національної кримінально-правової юрисдикції України при кваліфікації злочинів, призначенні покарання, звільненні від покарання чи його відбування, звільненні від кримінальної відповідальності, а також при визначенні інших кримінально-правових наслідків діяння, яке в міжнародному праві вважається злочином проти людяності, міжнародно-правові акти не застосовуються. Для цього відповідні їхні положення мають набути форму закону України про кримінальну відповідальність (що забезпечується завдяки національно-правовій імплементації).

Безумовно, що при проведенні відмінності між категоріям злочинів проти людяності та злочинами, передбаченими статтями чинного КК слід пам'ятати, що мова іде про різні юридичні категорії, які належать до різних систем права: перші – до міжнародного права, другі – до національного кримінального права [10, с. 7]. Слід зазначити й те, що в сучасній доктрині міжнародного права, в теорії кримінального права України поки що не сформовано вичерпного визначення злочинів проти людяності. Є деякі розбіжності й у переліках дій, які мають бути визнані такими злочинами, у розумінні їх ознак. Водночас, підводячи підсумок проведеному дослідженню зазначимо, що в царині криміналізації значної частини злочинів проти людяності в національному кримінальному праві склалась ситуація, коли низка діянь, що визнані злочином у міжнародному праві, в кримінальному праві України таким не вважається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Міжнародне право : навч. посібник / за ред. М. В. Буроменського. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
2. Верле Г. Принципы международного уголовного права : учебник / Г. Верле ; пер. с англ. С. В. Саяпина. – Одесса : Фенікс. – М. : ТрансЛит, 2011. – 910 с.
3. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. П. Кучевська. – Львів, 2009. – 331 с.
4. Кибальник А. Г. Преступления против мира и безопасности человечества / А. Г. Кибальник, И. Г. Соломоненко. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 385 с.
5. Трайнин А. Н. Защита мира и борьба с преступлениями против человечества // А. Н. Трайнин. Избранные труды. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – С. 688–696.
6. Попаденко Е. В. Международное уголовное право : учеб. пособие. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.
7. Трикоз Е. Н. Преступления против человечности в международном уголовном праве // Московский журнал международного права. – 2006. – № 2. – С. 100–117.
8. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность : монография / Н. А. Зелинская. – Одеса : Юридична література, 2006. – 568 с.
9. Устав Международного военного трибунала для суда и наказания главных военных преступников европейских стран оси (Принят 08.08.1945) http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_201.
10. Фисенко И. В. Борьба с международными преступлениями в международном уголовном праве / И.В. Фисенко. – Мн. : Тесей, 2000. – 336 с.
11. Римський Статут Міжнародного кримінального суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_588.
12. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів від 25 січня 1974 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Загиней Зоя Аполлінарівна,

начальник відділу досліджень проблем злочинності у сфері службової
діяльності та корупції Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ СТАТТІ 368 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ТА ЧАСТИНИ 2 СТАТТІ 172-5 КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

В Оціночному звіті по Україні Інкримінації (ETS 173 і 191, GPS 2) (Тема I) Третього раунду оцінювання, затвердженому ГРЕКО (GRECO) на 52-му Пленарному засіданні (Страсбург, 17–21 жовтня 2011 року) зазначено, що особливістю законодавства України є існування двох паралельних систем корупційних порушень, тобто систем кримінальної та адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення. GRECO була стурбована, що існування таких паралельних систем створює можливості для маніпуляцій, наприклад, для ухилення від відповідальності. Тому GRECO рекомендувала «переглянути систему адміністративної відповідальності за корупційні правопорушення з тим, щоб чітко встановити, що випадки корупції мають трактуватися як кримінальні правопорушення або, у крайньому випадку, чітко розмежувати вимоги до застосування цих двох відмінних процедур».

На виконання цієї рекомендації законодавець України виключив з КУпАП статті 172-2 та 172-3, які й створювали «двохколіїність» при застосуванні заходів адміністративної відповідальності у випадку одержання неправомірної вигоди. Однак, це перший погляд на те, що проблема вирішена. Й дотепер в КУпАП є можливість уникнення кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою.

Так, у ч. 1 ст. 172-5 КУпАП передбачена відповідальність за порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви), а в ч. 2 цієї статті – за порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви). Диспозиції відповідної норми є бланкетними, оскільки передбачають з'ясування відповідних положень Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

У ч. 1 ст. 8 цього Закону передбачаються випадки, коли забороняється одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб, а в частині 2 – відповідні обмеження.

Що стосується порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви), то відповідні діяння матимуть місце у випадку, якщо особа, зазначена у п. 1 та підпунктах «а», «б» п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» одержала дарунок (пожертву), який не відповідає загальноновизнаним уявленням про гостинність або вартість якого перевищує 50 відсотків мінімальної заробітної плати, встановленої на день прийняття дарунка, одноразово, або сукупна вартість яких, одержаних з одного джерела протягом року, перевищує одну мінімальну заробітну плату, встановлену на 1 січня поточного року. При цьому враховуються випадки, визначені цим Законом, коли на дарунки (пожертви) не поширюються вимоги щодо їх вартості. Тому у випадку, коли спеціальний суб'єкт порушує встановлені законом обмеження щодо одержання подарунка (пожертви), відповідні дії потрібно кваліфікувати за ч. 1 ст. 172-5 КУпАП.

Що стосується порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви), то Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» закріплює, що особам, зазначеним у п. 1 та підпунктах «а», «б» п. 2 ч. 1 ст. 4 цього Закону, забороняється безпосередньо або через інших осіб одержувати дарунки (пожертви) від юридичних або фізичних осіб: 1) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами; 2) якщо особа, яка дарує (здійснює) дарунок (пожертву), перебуває в підпорядкуванні такої особи. З урахуванням того, що глава 13-а КУпАП має назву «Адміністративні корупційні правопорушення», порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви) має відповідати всім ознакам корупційного правопорушення та корупції, передбаченим в абзацах 4 та 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції». Зобов'язує встановлювати ці ознаки назва розділу 13-а КУпАП.

Отже, корупційні правопорушення загалом характеризуються такими ознаками: 1) містять ознаки корупції; 2) вчинені певним суб'єктом – особою, зазначеною у ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»; 3) за них законом встановлено

юридичну відповідальність певного виду – кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну; 4) є умисними. Основною ознакою корупційного правопорушення є наявність рис корупції, яка може мати 3 форми. Перша форма – використання особою, зазначеною в ч. 1 ст. 4 цього Закону, наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди; друга – прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб; третя – обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 4 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

Отже, ознаками складу порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви) є: 1) предмет правопорушення – дарунок (пожертва); 2) діяння – порушення встановленої законом заборони щодо одержання дарунка (пожертви), тобто, його одержання за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами або одержання подарунка (пожертви) від особи, яка перебуває в підпорядкуванні такої особи; 3) суб'єкт правопорушення – особи, зазначені у пункті 1 та підпунктах «а», «б» пункту 2 частини першої статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції»; 4) вина – умисел; 5) мета – одержання неправомірної вигоди. Враховуючи те, що правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 172-5 КУпАП належить до першої форми корупції, порушення відповідної заборони повинно відбутися за вчинення чи невчинення спеціальним суб'єктом злочину в інтересах того, хто пропонує або обіцяє дарунок (пожертву), чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.

Таким чином, віymeжувальними ознаками правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 172-5 КУпАП та злочину, передбаченого ст. 386 КК України, є такі. Перша віymeжувальна ознака – предмет правопорушення (у ч. 2 ст. 172-5 КУпАП ним є дарунок (пожертва), а у ст. 386 КК України – дарунок (пожертва). Враховуючи те, що антикорупційне законодавство України не містить визначення дарунку (пожертви), можна зробити висновок, що дарунок (пожертва) фактично збігається з неправомірною вигодою. Тобто,

на сьогодні за першою ознакою відмежувати корупційні правопорушення, передбачені ч. 2 ст. 172-5 КУпАП та ст. 368 КК України, фактично неможливо. Друга відмежувальна ознака – діяння. У ч. 2 ст. 172-5 КУпАП ним є його одержання дарунка (пожертви) за рішення, дії чи бездіяльність в інтересах дарувальника, що приймаються, вчиняються як безпосередньо такою особою, так і за її сприяння іншими посадовими особами та органами або одержання подарунка (пожертви) від особи, яка перебуває в підпорядкуванні такої особи. У ст. 368 КК України – прийняття пропозиції чи обіцянки надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а також її одержання. Дії, передбачені в ч. 2 ст. 172-5 КУпАП та ст. 368 КК України, виконуються за вчинення чи невчинення такою відповідною особою в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду (дарунок або пожертву), чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища. Звісно, суспільно небезпечне діяння «ширше» у ст. 368 КК України. Однак враховуючи те, що як правило за цією статтею кваліфікуються дії особи, яка одержана неправомірну вигоду, фактично відмежувати відповідні діяння за цією ознакою неможливо. Відмежовуються відповідні корупційні правопорушення і за ознакою суб'єкта. Адже згідно з примітками до статей 172-5 КУпАП та 364 КК України коло осіб, які можуть бути суб'єктом кримінального корупційного правопорушення, ширший, ніж адміністративного корупційного правопорушення. Однак ця ознака – другорядна.

Таким чином, можна зробити висновок, що на сьогодні ч. 2 ст. 172-5 КУпАП є тією «лазівкою», яка допомагає уникати кримінальної відповідальності. А тому пропонуємо виключити ч. 2 ст. 172-5 КУпАП. Саме це допоможе виконати повною мірою рекомендацію, що містилася в Оціночному звіті по Україні Інкримінації (ETS 173 і 191, GPS 2) (Тема I) Третього раунду оцінювання.

Казначеева Дар'я Володимирівна,

старший викладач кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЗАСТОСУВАННЯ УМОВНО- ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Відповідно до кримінального законодавства України (ст. 81 КК України), достроковість умовно-дострокового звільнення від відбування покарання полягає у припиненні правових обмежень, які пов'язані із відбуванням певного виду покарання раніше строку, встановленого вироком суду. Умовний характер цього виду звільнення визначається висуненням до умовно-достроково звільненого під час невідбутої частини строку покарання певних умов. Згідно з ч. 4 ст. 81 КК України до умовно-достроково звільненого висувається тільки одна умова – не вчинити нового злочину під час невідбутої частини покарання. У разі вчинення будь-якого злочину звільненою особою, умовно-дострокове звільнення скасовується, і покарання призначається за сукупністю вироків. Таким чином правові наслідки умовно-дострокового звільнення передбачені у законі.

Як зазначає Л. Є. Орел, доля невідбутої частини покарання цілковито залежить від самого засудженого. Його поведінка під час іспитового строку може бути позитивною або негативною [1, с. 34]. У юридичній літературі наголошують, що кримінально-правові наслідки умовно-дострокового можуть бути як сприятливими для умовно-достроково звільненої особи, так і не сприятливими для неї [2, с. 185].

Аналіз кримінального (ст. 81 КК України) та кримінально-виконавчого (ст. ст. 160, 161, 162 КВК України) законодавства дозволяє виділити наступні правові наслідки умовно-дострокового звільнення від відбування покарання:

а) найбільш сприятливим наслідком застосування умовно-дострокового звільнення, який свідчить про остаточне виправлення засудженого є не скоєння ним під час невідбутої частини покарання нового (будь-якого) злочину, в такому випадку вирок суду вважається виконаним та автоматично втрачає свою силу;

б) найбільш несприятливим наслідком умовно-дострокового звільнення, який свідчить про те, що засуджений не виправився є

скоєння ним нового злочину під час іспитового строку. В цьому разі, відповідно до ч. 4 ст. 81 КК України, умовно-дострокове звільнення відміняється і суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком. Таким чином, скоєння нового злочину під час невідбутої частини покарання є єдиною підставою скасування умовно-дострокового звільнення. Однак, на думку автора, вимога не вчиняти злочин адресована всім громадянам України, незважаючи на те відбувають вони покарання чи ні і є їх конституційним обов'язком;

в) відповідно до ст. 160 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) України, за особами, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, протягом невідбутої частини покарання встановлюється контроль громадських організацій і трудових колективів, з цими особами проводиться виховна робота з метою закріплення результатів виправлення і ресоціалізації. Відповідно до ст. 162 КВК України, для умовно-достроково звільнених, які ухиляються від громадського контролю, можливі правові наслідки у вигляді громадського попередження, а у разі систематичного порушення громадського порядку умовно-достроково звільненим, який відбував покарання у виді позбавлення волі за тяжкий або особливо тяжкий злочин чи був двічі засуджений до позбавлення волі за умисні злочини, трудовий колектив або громадська організація можуть порушити клопотання перед органом внутрішніх справ про встановлення за ним адміністративного нагляду. Як зазначає А.Х. Степанюк, законом не визначається, у якій формі застосовується громадське попередження, тому видається, що воно може бути винесено як в усній формі із зазначенням про це у протоколі зборів членів громадської організації чи трудового колективу, так і у письмовій формі шляхом складання відповідної постанови та оголошення її підконтрольній особі [3. с. 545].

Здійснення адміністративного нагляду регулюється Кримінально-виконавчим кодексом України, Законом України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі». Відповідно до зазначених нормативних актів, адміністративний нагляд встановлюється щодо таких категорій осіб: 1) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо під час відбування покарання їх поведінка

свідчила, що вони вперто не бажають стати на шлях виправлення і залишаються небезпечними для суспільства; 2) засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; 3) засуджених до позбавлення волі за тяжкі, особливо тяжкі злочини або засуджених два і більше разів до позбавлення волі за умисні злочини, якщо вони після відбування покарання або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, незважаючи на попередження органів внутрішніх справ, систематично вчиняють правопорушення.

Як зазначає В.М. Трубников, адміністративний нагляд не є якимось тимчасовим і разовим заходом впливу на раніше засуджених, і його слід розглядати як систему тимчасових примусових профілактичних заходів нагляду і контролю за поведінкою окремих категорій осіб, звільнених з місць позбавлення волі, який здійснюється органами внутрішніх справ [4, с. 360].

Однак, умовно-дострокове звільнення виступає пільгою, проявом довіри до засудженого, який відповідно до законодавства довів своє виправлення. На думку автора, суть умовно-дострокового звільнення прямо протилежна призначенню адміністративного нагляду, який встановлюється за небезпечними для суспільства звільненими особами. Тому треба погодитись з думкою Л.В.Хегай, що можливість встановлення адміністративного нагляду не може вирішити всього питання, пов'язаного із антисуспільною поведінкою умовно-достроково звільнених [5, с. 53]. Для вирішення цієї проблеми необхідно впорядкувати питання контролю за умовно-достроково звільненими, визначити його механізм.

Необхідно наголосити на проблемі пониженої вимогливості до умовно-достроково звільнених, тому вивчення можливих шляхів вирішення цього питання є дуже актуальним. Адже, як правильно зазначає В.В.Скибицький, існуючий стан речей не сприяє ефективному застосуванню умовно-дострокового звільнення, значно понижує його виховних характер. Тому необхідно значно посилити вимоги морального порядку (дотримання правил співжиття), надати право суду при звільненні накладати на засудженого виконання певних обов'язків (придбати професію, вчитися, утримуватись від певних зв'язків тощо), а також можливість вирішувати під час іспитового строку питання про

застосування невідбутої частини покарання в тому випадку, якщо засуджений не бажає змінити свою аморальну поведінку, не виконує покладені судом обов'язки та ухиляється від виховного впливу [6, с. 156].

Треба зазначити, що норми, які закріплюють право покладати на умовно-достроково звільнених певні обов'язки вже давно притаманні багатьом законодавствам закордонних країн. Надання умовно-дострокового звільнення супроводжується особливими умовами, а також заходами сприяння у ресоціалізації та контролю, які мають за мету повернення засудженого до нормального життя у суспільстві. Спираючись на те, що призначення умовно-дострокового звільнення полягає у сприянні успішному переходу засудженого від вимог режиму відбування покарання до правослужняного життя у нормальному суспільстві, автор вважає доцільним внести певні зміни до норм про умовно-дострокове звільнення. В законі необхідно передбачити вичерпний перелік конкретних обов'язків, яких повинен дотримуватись умовно-достроково звільнений під час невідбутої частини покарання (іспитового строку), що, на думку автора, сприяло б його успішній ресоціалізації. Закріплення певних обов'язків за умовно-достроково звільненими, з одного боку, підвищить відповідальність звільненого щодо його поведінки під час іспитового строку, а, з другого, забезпечить індивідуальний підхід до кожного звільненого та допоможе у його ресоціалізації. Саме у покладанні на умовно-достроково звільненого певних обов'язків та контролі за їх виконанням, а також у скасуванні умовно-дострокового звільнення, якщо ці вимоги не виконуються і буде реалізовуватись умовний характер цього виду звільнення.

У Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи від 24.09.2003 «Про умовно-дострокове звільнення» зазначено, що з метою зменшення ризику скоєння повторного злочину звільненими умовно-достроково, необхідно існування можливості покладення на них із врахуванням їх особистості наступних обов'язків: виплатити компенсацію чи відшкодувати шкоду потерпілому; пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; працювати або займатися якою-небудь іншою схваленою діяльністю, наприклад, вчитися або прийти професійну підготовку; брати участь у індивідуальних програмах розвитку; не проживати у певних місцях, не відвідувати певні місця (п. 8). У випадку незначних порушень покладених обов'язків

компетентний орган повинен винести попередження. У випадку серйозних порушень може бути прийнято рішення про відміну умовно-дострокового звільнення (п. 30).

Спираючись на те, що призначення умовно-дострокового звільнення полягає у сприянні успішному переходу засудженого від вимог режиму відбування покарання до законослухняного життя у нормальному суспільстві, є доцільним внести певні зміни до норм про умовно-дострокове звільнення. В цих змінах необхідно передбачити вичерпний перелік конкретних обов'язків, яких повинен дотримуватись умовно-достроково звільнений під час невідбутої частини покарання (іспитового строку), що сприяло б його успішній ресоціалізації. Закріплення певних обов'язків за умовно-достроково звільненими, з одного боку, підвищить відповідальність звільненого щодо поведінки під час іспитового строку, а, з другого, забезпечить індивідуальний підхід до кожного умовно-достроково звільненого, що, в свою чергу, сприятиме його ресоціалізації до умов суспільного життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Орел Л. Е. Условно-досрочное освобождение от лишения свободы по советскому уголовному праву: Конспект лекций / Орел Л. Е. – Х. : ХЮИ, 1966. – 44 с.
2. Жулева Ю. В. Ресоциализация осужденных несовершеннолетних женского пола, отбывающих наказание в воспитательных колониях: правовые и криминологические аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Ю. В. Жулева. – Рязань, 2000. – 223 с.
3. Кримінально-виконавчий кодекс України : науково-практичний коментар / Степанюк А. Х., Яковець І. С. ; за заг. ред. Степанюка А. Х. – Х. : ТОВ «Одісей», 2005. – 560 с.
4. Кримінально-виконавче право України : підручник / за ред. В. М. Трубникова. – Х. : Право, 2001 – 384 с.
5. Хегай Л. В. К вопросу о критериях исправления и перевоспитания при условно-досрочном освобождении от наказания / Л. В. Хегай // Вопросы государства и права в период развитого социализма, 1984. – С. 50–55.
6. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания / В. В. Скибицкий. К.: Наукова думка, 1987. – 183 с.

Каторкін Роман Анатолійович,

слухач магістратури факультету з підготовки фахівців для підрозділів
слідства Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Хашев Вадим Георгійович,

доцент кафедри кримінального права та кримінології Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УКРАЇНІ

Споконвічно людина прагнула бути вільною. Вільно існувати, вільно обирати місце проживання, професію, дружину (чоловіка) тощо. Реалізувати ж це право їй не завжди вдавалося, оскільки такі природні блага, як свобода та особиста недоторканність, постійно піддавалися всьляким обмеженням [1].

Проблема торгівлі людьми на території України досить актуальна. Для ефективної боротьби з цим явищем необхідно мати цілий комплекс засобів у вигляді досконалого законодавства, чіткої роботи правоохоронних органів, наявності та вдосконаленню певних тактик та методик.

Проблемою торгівлі людьми в Україні займалися такі вчені, як М. І. Бажанов, С. М. Алфьоров, М. І. Хавронюк, В. І. Осадчий, М. І. Мельник, Д. Б. Санакоєв, О. А. Борідько, Д. Г. Казначеев та ін.

Варто відзначити, що не дивлячись на те, що чинна редакція ст. 149 КК 2001 р. є однією з найвдаліших кримінально-правових норм в історії українського законодавства щодо регулювання питання кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини, вона все ж містить і ряд недоліків.

Так, О. М. Гумін виділяє наступні: загальна складність тексту для розуміння; некоректне формування ознак складу злочину, що розглядається (незрозуміло, чому не криміналізовано купівлю людини, що призводить до певних труднощів у правозастосовній діяльності під час кваліфікації дій злочинців); надмірна кількість цілей, що значно ускладнює можливість довести вину торгівця; відсутність у нормі кваліфікуючих ознак (зокрема обману), що підвищує суспільну небезпеку злочину, непередуманість міри покарання за діяння, описані у диспозиції ст. 149 КК України; відсутність заохочувальних норм [2, с. 21].

Ми також вважаємо, що для ефективної боротьби з торгівлею людьми є доцільним внести ряд змін до вищезазначеної статті.

Прикро констатувати, але в наш час в Україні відбувається посилення активності злочинних угруповань, які намагаються налагодити канали міжнародного трафіку з метою власного збагачення. Наприклад, працівниками Департаменту боротьби зі злочинами пов'язаними з торгівлею людьми, МВС України, спільно з іншими оперативними службами, з використанням комплексу оперативно-розшукових заходів 29.07.2009 року на території України проведено загальнодержавну операцію по затриманню учасників транснаціональної організованої злочинної групи, до складу якої входили громадяни України, Іраку, Російської Федерації та Об'єднаних Арабських Еміратів, які з 2006 року організовували та забезпечували функціонування ряду каналів торгівлі українськими дівчатами до ОАЕ та інших держав з метою сексуальної експлуатації. Внаслідок реалізації оперативних матеріалів затримано 11 учасників злочинної групи, які займалися торгівлею людьми, встановлено понад 200 дівчат віком від 16 до 25 років, які впродовж 2008-2009 років були завербовані та продані до ОАЕ, Великобританії, Іспанії та Німеччини. За оперативними даними, учасниками вказаної злочинної групи було продано для сексуальної експлуатації понад 500 українок. За даним фактом Головним слідчим управління МВС України порушено кримінальну справу за ст. 149 КК України [3, с. 50].

Наведений приклад демонструє певні закономірності щодо типу жертв. Як ми бачимо, ними, як правило, є жінки у віці від 16 до 25 років. На другому місці серед жертв торгівлі людьми – діти. Саме на дві вищезазначені категорії людей існує постійний попит на ринку торгівлі людьми, а, як відомо, попит формує пропозицію.

Діяльність щодо профілактики злочинності в цілому, і торгівлі людьми зокрема, передбачає як загальнодержавні заходи економічного, ідеологічного, правового і виховного характеру, так і спеціальні, які здійснюються органами внутрішніх справ. Ці заходи, в свою чергу, можуть бути загальними (наприклад, виявлення та усунення конкретних умов, що сприяють вчиненню злочинів) та індивідуальними (застосування профілактичного впливу на осіб, схильних до вчинення злочинів, припинення замахів на злочин тощо).

Найбільш ефективним напрямком попередження торгівлі людьми є вжиття комплексу таких профілактичних заходів:

- 1) правова пропаганда й роз'яснювальна робота серед населення;

- 2) своєчасне усунення або нейтралізація причин торгівлі людьми та умов, що їм сприяють;
- 3) активізація оперативно-розшукової роботи з виявлення винних та потерпілих, усунення недоліків у боротьби з торгівлею людьми;
- 4) залучення до боротьби з торгівлею людьми всіх сил міліції та громадськості.

Ретельний аналіз відомостей щодо обставин скоєння кожного злочину, суб'єкта злочину, потерпілих дозволяє робити обґрунтовані висновки про умови, що сприяють цим злочинам, і впроваджувати конкретні заходи для їх усунення та нейтралізації.

Найбільш ефективними заходами щодо нейтралізації умов, що сприяють торгівлі людьми, є правова пропаганда та роз'яснювальна робота серед населення. При цьому доцільно звертати увагу на проведення роз'яснювальної роботи з питань кримінального законодавства про відповідальність за торгівлю людьми.

Бесіди працівників міліції з населенням сприяють більш широкому залученню громадськості до боротьби з цими злочинами, справляють вплив на громадян, схильних до правопорушень, спонукають їх відмовитися від злочинних намірів та дій.

Отже, реформування законодавства України, що стосується заборони торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини поєднане з ретельним вивченням даного явища та виробленням певних тактик та прийомів боротьби з ним мають, якщо не повністю побороти його, то значно послабити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лизогуб Я. Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/33650.html>.
2. Шляхи вдосконалення законодавства України щодо протидії торгівлі жінками / М. Г. Вербенський // Актуальні проблеми боротьби з торгівлею жінками: матеріали між нар. Наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 12 квітня 2012 р.). – Донецьк, 2012. – С. 21–24.
3. Кушнір О. В. Щодо необхідності здійснення взаємодії у протидії торгівлі людьми. Актуальні проблеми зміцнення державності і національної єдності України (Київ, 24 серпня 2010 р.). – К. : ФОП Ліпкан О. С., 2010. – С. 48–51.

Кісілюк Едуард Миколайович,

заступник начальника кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ВЛАДИ АБО СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Кримінальне законодавство України з моменту проголошення її незалежності і навіть ще в нормативних джерелах інших державних формацій завжди передбачало відповідальність за перевищення влади або службових повноважень. Між тим Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 року в Кримінальний кодекс України (КК) було внесено суттєві зміни саме з цього питання. Такі зміни викликали проблеми в правозастосовній практиці, пов'язані з кваліфікацією перевищення влади або службових повноважень і потребують детального аналізу.

Так, на сьогодні ст. 365 КК встановлює відповідальність за перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу, а саме умисне вчинення працівником правоохоронного органу дій, які явно виходять за межі наданих йому прав чи повноважень, якщо вони завдали істотної шкоди охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб.

Тобто, як і раніше перевищення влади або службових повноважень є злочином з матеріальним складом, його об'єктивна сторона полягає лише в активній поведінці – діях, які: 1) зумовлені службовим становищем винного; 2) пов'язані з реалізацією його службових повноважень; 3) явно виходять за межі цих повноважень; 4) заподіюють істотну шкоду або спричиняють тяжкі наслідки правам, свободам та інтересам фізичних, юридичних осіб або державним чи громадським інтересам; 5) перебувають у причиновому зв'язку із зазначеними наслідками, з настанням яких злочин вважається закінченим.

Відповідно до п. 4 постанови ПКСУ «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» від 26 грудня 2003 р. № 15 перевищенням влади або службових повноважень визнається умисне вчинення дій, що явно виходять за межі наданих особі прав чи повноважень, якщо ними заподіяно

істотну шкоду охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб. При вирішенні питання про те, чи є вихід за межі наданих прав або повноважень явним, суди мають брати до уваги, наскільки він був очевидним для такої особи та чи усвідомлювала вона протиправність своєї поведінки. Істотна шкода охоронюваним законом правам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб – це як матеріальна шкода, так і шкода нематеріального характеру. Істотною шкодою, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Проте суттєва особливість нині діючої кримінально-правової норми про відповідальність за перевищення влади або службових повноважень полягає в тому, що суб'єктом закріпленого у ній складу злочину може виступати лише працівник правоохоронного органу, а не службова особа в цілому.

Працівник правоохоронного органу – це працівник юрисдикційного органу, уповноваженого державою виконувати в установленому порядку функції або завдання з охорони права, розслідування або запобігання порушень права, відновлення порушеного права, захисту національної безпеки, підтримання правопорядку, забезпечення законності. Зокрема, згідно ст. 2 Закону України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» це працівники органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, митних органів, органів охорони державного кордону, органів державної податкової служби, органів і установ виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, державної рибоохорони, державної лісової охорони й інших органів, які здійснюють правозастосовні чи правоохоронні функції (наприклад, співробітники кадрового складу розвідувального органу Міністерства оборони України, працівники Антимонопольного комітету України, уповноважені особи Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку України тощо).

Як відомо, працівник правоохоронного органу є одночасно й службовою особою. Однак, викликає подив рішення законодавця про те, що для інших категорій осіб, які також відносяться до службових відповідальність за перевищення влади або службових повноважень вже не передбачена. Це тим більше дивно, якщо

врахувати зміни до ст. 364 КК встановлені зазначеним вище законом – декриміналізація положень ч. 3 ст. 364 КК, яка встановлювала кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинені безпосередньо працівником правоохоронного органу.

Таким чином, у кримінальному законодавстві склалася ситуація за якої для працівників правоохоронних органів кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем передбачена у ст. 364 КК на загальних засадах, як і для будь-якої іншої службової особи. Натомість, кримінальна відповідальність за перевищення влади або службових повноважень у ст. 365 КК встановлена лише для працівників правоохоронних органів.

З цього випливає, що, наприклад, керівник будь-якого міністерства України за перевищення влади або службових повноважень кримінальної відповідальності, якщо в його діях немає іншого складу злочину, нести не буде, а рядовий співробітник міліції – буде. Між тим, враховуючи суспільну небезпечність такого діяння мало би бути навпаки.

Отже, законодавець повинен врахувати ступінь і характер суспільної небезпеки перевищення влади або службових повноважень вчиненого різними категоріями службових осіб і встановити кримінальну відповідальність за такі дії не тільки для працівників правоохоронних органів, а й інших службових осіб.

Кочедыков Сергей Сергеевич,

начальник кафедры уголовно-исполнительного и уголовного права
Федерального казенного образовательного учреждения высшего
профессионального образования «Воронежский институт Федеральной
службы исполнения наказаний России»,
кандидат технических наук,

Санайлов Тимур Андреевич,

адъюнкт кафедры уголовного права Федерального казенного
образовательного учреждения высшего профессионального образования
«Академия права и управления Федеральной службы
исполнения наказаний России»

ЕДИНСТВО ПРЕДМЕТА УГОЛОВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В российской уголовно-правовой науке традиционно предмет уголовно-правового регулирования понимается исходя из задач уголовного права. В соответствии со ст.2 УК РФ такими задачами являются: 1) охрана прав и свобод человека и гражданина,

собственности, общественного порядка и общественной безопасности, окружающей среды, конституционного строя Российской Федерации; 2) обеспечение мира и безопасности человечества; 3) предупреждение преступлений.

Из указанной статьи, на первый взгляд, следует очевидный вывод: уголовное право должно охранять, предупреждать, обеспечивать. Отсюда определяется охранительная, предупредительная, обеспечительная функция уголовного права и соответствующие правоотношения. Принимая во внимание общепризнанную точку зрения о том, что каждая отрасль права имеет свой предмет регулирования, следует вывод, что и уголовное право также имеет свой предмет регулирования и выполняет, наряду с функциями охраны и предупреждения, функцию регулирования. В соответствии с теорией права предмет играет роль системообразующего фактора отрасли права. Под предметом правового регулирования (или, как его ещё называют – предмет права) традиционно понимается строго определенная область общественных отношений, качественно отличающихся от иных общественных отношений, образующих предмет другой отрасли права. Мы разделяем точку зрения, общепринятую в теории права о том, что предмет правового регулирования считается основой выделения правовых норм в определенную отрасль права [1].

Отметим, что теорией права установлено, что право имеет свойство системы, а также положение об устойчивой связи и взаимодействии между отраслями права. Так, например, Пикуров Н. И. относительно свойств системности уголовного права пишет: «Соединяясь в динамичные системы с нормами практически всех отраслей права, оно (уголовное право), с одной стороны, имплантирует их предписания в свою ткань для детализации признаков общественно опасных деяний, определения границ между преступным и непроступным, с другой – и само передает им часть своей юридической силы, присутствуя в качестве потенциальной угрозы применения уголовного наказания» [2].

Теория права даёт общий категориальный и понятийный аппарат и буквально, непосредственно не может быть использован отраслевыми научными дисциплинами. Наука уголовного права должна конкретизировать эти категории и понятия, установить, каким образом зафиксированные общие черты и закономерности проявляются в частном явлении, и дать определение предмету уголовно-правового регулирования.

В российской науке уголовного права понятия «предмет уголовного права» и «предмет уголовно-правового регулирования» применяются в основном как синонимы. В результате получаются противоречивые между собой и по внутреннему терминологическому содержанию понятия. В юридической научной и учебной литературе приводятся самые различные точки зрения на предмет уголовного права и предмет уголовно-правового регулирования. Так, например, учёные полагают:

- 1) Предмет уголовного права – один, объединяет и регулятивные и охранительные общественные отношения;
- 2) предмет один, но включает только охранительные отношения;
- 3) предмет один, но включает только регулятивные отношения;
- 4) предметов уголовно-правового регулирования два – охранительные общественные отношения, и регулятивные общественные отношения;
- 5) предмет – общественные отношения, подлежащие уголовно-правовому регулированию возникают с момента совершения преступления между государством и преступником; другие авторы добавляют и общественные отношения, возникающие из запрета уголовно-правовой нормы, удерживающие от совершения преступления;
- 6) уголовное право регулирует общественные отношения – преступления;
- 7) предмет уголовно-правового регулирования – отношения, складывающиеся по поводу предупреждения преступлений (помимо возникающих из запрета);
- 8) предмет регулирования – отношения, субъектом которых является лицо, привлеченное к уголовной ответственности по ошибке, т. е. когда вообще не было факта преступления;
- 9) уголовным правом регулируются отношения между государством и лицом, совершившим деяние в состоянии необходимой обороны, крайней необходимости, а также при добровольном отказе;
- 10) три основные разновидности общественных отношений: охранительные уголовно-правовые отношения (возникающие в связи с совершением преступления); общепредупредительные (связанные с удержанием лиц от совершения преступления); регулятивные (наделяющие граждан правами на причинение вреда при защите от опасных посягательств, необходимой обороне, крайней необходимости и других обстоятельствах, исключающих преступность деяния);
- 11) общие охранительные правоотношения, уголовные правоотношения с пассивными обязанностями субъектов;
- 12) отношения между государством и гражданином, совершившим общественно опасное

деяние, по поводу применения принудительных мер медицинского характера; 13) между государством и гражданином по поводу его общественно полезного поведения в сфере борьбы с преступностью или предотвращения вреда; 14) между государством и преступником по поводу различных видов социально положительного поведения последнего; 15) между государством и преступником по поводу различных видов антиобщественного неправомерного поведения последнего; 16) между государством и лицом, не достигшим возраста уголовной ответственности, совершившим общественно опасное деяние; 17) политические отношения, складывающиеся по поводу предупреждения преступлений; 18) отношения, возникающие на основе отдельных норм Особенной части УК, которые «самостоятельно (не «в паре» с нормами других отраслей) обязывают к активным действиям»; 19) уголовное право вообще в силу своей природы не может регулировать общественные отношения. Из анализа приведённых точек зрения также можно сделать вывод о том, что предметом уголовно-правового регулирования могут являться: поведение, социальное (фактическое) отношение, правовое отношение [3, 4, 5, 6; 7]. Имеются и противоположные точки зрения, в соответствии с которыми уголовное право не имеет своего предмета регулирования, основанные на взглядах выдающегося учёного Шаргородского М. Д. [8].

Приведённая классификация весьма условна. Широкий спектр взглядов на предмет уголовно-правового регулирования весьма разнообразен и обусловлен различным пониманием самого права и его фундаментальных понятий, различием, прежде всего, философских подходов к изучению права. Однако при всех разногласиях во взглядах на предмет правового регулирования, можно констатировать, что спор сводится в основном к уголовным правоотношениям, нормам уголовного права, функциям, методам их реализации. Каждая из приведённых точек зрения раскрывают определённую сторону, свойство феномена предмета уголовно-правового регулирования и теоретически может быть отражено в понятии предмета уголовно-правового регулирования или принято за основу при его определении.

Принимая во внимание изложенное, представляется, что при определении предмета уголовно-правового регулирования следует принять во внимание следующие особенности изучаемого правового феномена:

1. Основная, главная цель уголовного права – обеспечить безопасность существенных жизненных интересов, наиболее ценных, важных для человека, общества (имеется в виду не только само общество, но и различные общественные образования: группы, коллективы, предприятия, организации и т.д. и т.п.), государства, от преступных посягательств в общем процессе интегрировании общества, обеспечении его целостности, саморегуляции как системы. Безопасность обеспечивается не только охраной объекта, то также и регулированием в самых разнообразных формах явлений и процессов «вокруг» объекта. Социальное назначение уголовного права определяет сферу влияния уголовного права, предмет уголовно-правового регулирования, функции, задачи уголовного права, формы реализации, средства, способы, характер необходимых для этого средств, способов и иных ресурсов.

2. Право в целом и уголовное право в частности, обладает свойствами системы. В силу системности изменение одного из элементов системы влечёт изменение всех остальных.

3. Установление (или снятие) уголовного запрета в норме уголовного права – проявление действия запретительного метода в праве. В результате действия метода происходит уголовно-правовое регулирование – сужение (или расширение) сферы незапрещённых действий. Запрещённые действия как бы изымаются из «оборота», а «высвобождаемые» действия могут входить в правоотношения, регулируемые как уголовным, так и другими отраслями права. Но действие установленного нормой уголовного закона запрета возможна только в рамках уголовного правоотношения. В противном случае мы должны допустить, что существует область «уголовно-запретного» вне уголовных норм и помимо правоотношений, что противоречит действительности.

4. Общественные отношения, складывающиеся по поводу обеспечения безопасности существенных жизненных интересов человека, общества и государства от преступных посягательств могут быть только в форме уголовно-правовых и образуют один предмет уголовного права. Они образуются на основе норм уголовного права, внешне выраженных и установленных в соответствующем уголовном законе. При этом нормы уголовного права обеспечивают свободу от произвола субъектов уголовных правоотношений. Так, например, преступник в силу уголовного закона имеет право на защиту от произвола не только со стороны

государства, но также со стороны общества и отдельно взятого человека. Это обстоятельство можно рассматривается как связующее регулятивные и охранительные уголовно-правовые отношения в один предмет и позволяет сделать вывод о том, что уголовное право охраняет, регулируя и регулирует, охраняя.

5. Адресаты нормы уголовного права, внешне выраженной в статье уголовного закона – каждый член общества, само общество и государство. Резонное возражение: как может быть адресатом например, невменяемый человек? Противоречия нет. На основании норм уголовного права к нему, в случае совершения общественно-опасного деяния, в установленном порядке применяются иные меры уголовно-правового характера, тем самым обеспечивая и его безопасность и безопасность общества и государства. Не допускается произвола со стороны государства и общества за счёт именно урегулированности возникающих уголовных правоотношений. Здесь адресатами выступают также человек, государство и общество. Государством и обществом реализуется ответственность по законному, гуманному, справедливому применению в соответствии с принципами уголовного права иных мер уголовно-правового характера.

6. Отождествление предмета уголовного права и предмета правового регулирования вносит определённую путаницу при понимании предмета уголовно-правового регулирования. Категории «предмет уголовного права» и «предмет уголовно-правового регулирования», по нашему мнению, соотносятся как общее и частное: предмет уголовного права охватывает предмет уголовно-правового регулирования (в предмет уголовного права входят все направления и формы влияния на социум).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Общая теория права и государства: учебник / под ред. В. В. Лазарева. – М., 1994. – С. 136.
2. Пикуров Н. И. Системные свойства предмета уголовного права // Предмет уголовного права и его роль в формировании уголовного законодательства Российской Федерации. Научно-практическая конференция, посвященная памяти А. Н. Красикова (25–26 апреля 2002 г.). – Саратов, 2002. – С. 20.
3. Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система. – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – С. 16–17, 19, 33, 36–39, 43–47.
4. Уголовное право Российской Федерации. Общая часть : учебник. – Изд. испр. и доп./ под ред. д-ра юр.наук, проф. Л. В. Иногамовой-

- Хегай, д-ра юр.наук, проф. А. И. Ророга, д-ра юр.наук, проф. А. И. Чучаева. – М. : ИНФРА-М: Контакт, 2006 – С. 3.
5. Российское уголовное право. Общая часть/ под ред. проф. А. И. Чучаева. – М. : КОНТРАКТ: ИНФРА-М, 2012. – 320 с. (Высшее образование : Бакалавриат). С. 4–5.
  6. Российское уголовное право. Общая часть / под ред. В. С. Комиссарова. – СПб. : Питер, 2005. – 560 с. – (Серия «Учебник для вузов»). – С. 11, 16, 17
  7. Наумов А. В. Российское уголовное право. Курс лекций : в 3 т. Т. 1. Общая часть/А. В. Наумов. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 736 с. – С. 3–4.
  8. Курс советского уголовного права. Часть Общая. Т.1. – Л., 1968. – С. 10, 23.

Лантінов Ярослав Олександрович,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського
національного університету імені В. Н. Каразіна,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРО АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСНОВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ

Події 2013-2014 років виявили критичну слабкість системи державного управління в Україні, не здатність її протистояти викликам, забезпечити громадянській спокій та умови для сталого розвитку українського суспільства, а також права і свободи громадян. Вразливим місцем виявилася відсутність координації державної політики з громадянським суспільством, а від так і брак підтримки у разі різких її змін з боку інститутів громадянського суспільства та окремих громадян.

Слід відмітити, що у період 2012–2013 років державна політика проводилася у напрямку перетворення українського суспільства на громадянське. Провідним правовим виразом такої політики виступав Указ Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 «Про затвердження Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації». Зміни у вищому політичному керівництві країни, що відбулися у наслідок подій 2013-2014 років у м. Києві, як це видається автору, багато у чому були викликані прагненням повернутись до цієї політики. Це у свою чергу дає підстави стверджувати, що державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства має

продовжуватись. Додатковим аргументом є те, що саме розвиток громадянського суспільства є надійним засобом для зниження рівня соціальної напруги, налагодження громадянського миру та спокою.

Безсумнівно, що адекватне кримінально-правове супроводження є невід'ємною рисою ефективної державної політики. Від так державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства повинна включити у свою систему й адекватні кримінально-правові засоби, які мають бути науково обґрунтованими. Вивчення ж чинного законодавства про кримінальну відповідальність дозволяє зробити висновок про не систематизований та фрагментарний характер норм, які встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, які слід вважати посяганнями на основи громадянського суспільства України і, таким чином, про відсутність адекватних кримінально-правових засобів реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства.

Також підлягає врахуванню той факт, що у даний час в Україні здійснюється істотне реформування кримінальної юстиції – набув чинності Кримінальний процесуальний кодекс України, обговорюються зміни до Кримінального кодексу України, пов'язані із введенням інститутів кримінальних проступків та кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зазначені напрямки реформування законодавства про кримінальну відповідальність мають реалізовуватись не ізольовано, а відповідно до державної політики, зокрема політики сприяння розвитку громадянського суспільства, що у свою чергу, потребує вироблення наукових моделей їх взаємодії та узгодження.

Одночасно слід враховувати, що вказані реформи відбуваються у контексті становлення інформаційного суспільства, що має як загальносвітовий характер, так й національний, правовим виразом якого, зокрема, є Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». Розбудова інформаційного суспільства ставить особливі вимоги насамперед саме до наукового забезпечення державної політики, до його методологічної та теоретичної обґрунтованості. Таким чином, здійснення на базі методологічного та теоретичного апарату властивого інформаційному суспільству наукового дослідження з виявлення та розв'язання проблем кримінально-правового забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, узгодження з нею пропозицій

щодо введення до кримінального права України інститутів кримінальних проступків та кримінальної відповідальності юридичних осіб слід визнати актуальним і доцільним.

Запропонована наукова праця планується у вигляді монографічного дослідження за таким планом. По-перше, «Вступ», у якому планується обґрунтувати актуальність та доцільність здійснення дослідження спираючись на тези про необхідність переходу суспільства до стану інформаційного і громадянського, а також про необхідність забезпечення легітимності, соціальної злагоди та сталого розвитку, а також зазначення головної мети дослідження у вигляді пропозицій з реформування законодавства про кримінальну відповідальність.

Перший розділ пропонується назвати «Методологічні, психологічні, соціологічні та політологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України». Його підрозділи плануються у такому вигляді:

1.1. Методологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України (зокрема плануються критика діалектичного методу; приєднання до парадигмального методу та пропозиція методу дискурсивного аналізу).

1.2. Соціологічні та психологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України (планується використати діяльнісний та інституціональний підходи, дослідити та використати концепції демократії та держави загального добробуту).

1.3. Політологічні засади дослідження проблем кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України (у якому планується з'ясувати поняття громадянського суспільства; поняття, види інститутів громадянського суспільства, форми їх діяльності; поняття державної політики);

Другий розділ планується назвати «Кримінально-правова охорона основ громадянського суспільства як складова правової політики сприяння розвитку громадянського суспільства» і включити до нього такі підрозділи:

2.1. Кримінально-правова охорона основ громадянського суспільства як складова кримінально-правової політики та державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства (у цьому підрозділі планується дослідити такі питання

– співвідношення державної політики та кримінально-правової політики; поняття кримінально-правової політики, поняття кримінально-правової охорони та місце кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства у кримінально-правовій та державній політиках);

2.2. Сучасний стан кримінально-правової охорони основ громадянського суспільства України (у цьому підрозділі планується здійснити огляд законодавства про кримінальну відповідальність та окреслення кола норм, якими встановлюється відповідальність за посягання на основи громадянського суспільства, здійснити дослідження ЄДРСР, продемонструвати результати опитувань (анкетувань), контент-аналізу повідомлень ЗМІ та у соціальних мережах);

2.3. Система державних примусових заходів у сфері регуляції діяльності інститутів громадянського суспільства (у цьому підрозділі планується розглянути визначення систем та їх елементів, виокремити та розглянути ознаки теоретичних систем, питання співвідношення правової охорони і правового регулювання; здійснити огляд законодавства про адміністративну відповідальність та окреслення кола норм, якими встановлюється відповідальність за посягання на основи громадянського суспільства).

Третій розділ пропонується назвати «Основи громадянського суспільства України як об'єкт кримінально-правової охорони» і включити у його склад такі підрозділи:

3.1. Теоретичні проблеми вчення про об'єкт кримінально-правової охорони;

3.2. Визначення поняття основ громадянського суспільства як об'єкта кримінально-правової охорони.

Четвертий розділ пропонується назвати «Криміналізація та пеналізація посягань на основи громадянського суспільства України» і включити до нього такі підрозділи:

4.1. Теоретичні проблеми криміналізаційно-пеналізаційної діяльності.

4.2. Криміналізація посягань на основи громадянського суспільства України як складова кримінально-правової охорони.

4.3. Пеналізація посягань на основи громадянського суспільства України як складова кримінально-правової охорони.

П'ятий розділ «Шляхи вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність» має розмістити пропозиції по вдосконаленню законодавства про кримінальну відповідальність.

Роботу мають завершити висновки.

Автор із вдячністю прийме зауваження та пропозиції щодо назви теми дослідження, ступеню обґрунтованості її актуальності чи її плану незалежно від наукового ступеню дописувача.

Локтіонова Вікторія Володимирівна,

доцент кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького
національного університету імені Михайла Остроградського,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЕКСТРЕМІЗМ

На сучасному етапі екстремізм є однією з реальних загроз національній безпеці України, ставлення до якого з боку українського суспільства як і раніше залишається неоднозначним. В умовах, коли в суспільстві панує ідейно-світоглядний розкол, важко розраховувати на вироблення єдиного, загальновизнаного визначення поняття «екстремізм», що істотно ускладнює науковий підхід при вирішенні питання про введення кримінальної відповідальності за екстремістську діяльність в Україні.

Про актуальність та необхідність боротьби з екстремізмом наголошує ПАРЄ. Так, у Резолюції №1344 (2003) «Про загрозу для демократії з боку екстремістських партій та рухів в Європі» ПАРЄ закликала держави-члени Ради Європи передбачити у своєму законодавстві можливість обмежень свободи висловлювань, зборів та об'єднань з метою боротьби з екстремізмом, а також запровадити дієві покарання, які б виконували роль стримуючого фактору, зокрема, за публічні заклики до насильства, расової дискримінації та нетерпимості. Крім того, ПАРЄ рекомендує прийняти законодавство з метою запровадження адміністративних процедур, які б перешкоджали розповсюдженню екстремістської ідеології за допомогою нових інформаційних технологій. У резолюції № 1754 (2010) «Боротьба з екстремізмом: досягнення, недоліки та невдачі» ПАРЄ також закликала держави-члени Ради Європи забезпечити застосування заходів покарань щодо публічних закликів до насильства, расової дискримінації та нетерпимості, а також запровадити в законодавство положення

про боротьбу з розпалюванням расової ненависті або з її пропагандою.

16 січня 2014 року Верховна Рада України в ручному режимі намагалася ввести до Кримінального кодексу України ст. 110¹, в якій встановити покарання за виготовлення, зберігання з метою збуту чи розповсюдження, а також збут чи розповсюдження екстремістських матеріалів, в тому числі через засоби масової інформації, мережу Інтернет, соціальні інтернет-мережі, використання чи демонстрування екстремістських матеріалів перед масовим зібранням людей, в тому числі на зборах, мітингах, вуличних походах, демонстраціях, публічні висловлювання чи заклики екстремістського характеру, а також фінансування зазначених дій або інше сприяння їх організації чи здійсненню, в тому числі шляхом надання інформаційних послуг, грошових коштів, нерухомості, навчальної, поліграфічної чи матеріально-технічної бази, телефонного, факсимільного чи інших видів зв'язку, за відсутності ознак більш тяжкого злочину, у виді штрафу від двохсот до вісімсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією екстремістських матеріалів.

У примітці до цієї статті під екстремістськими матеріалами пропонувалося розуміти призначені для оприлюднення документи на паперових, електронних чи будь-яких інших носіях, що містять інформацію екстремістського характеру, тобто закликають, обґрунтовують чи виправдовують необхідність здійснення діяльності щодо планування, організації, підбурювання, підготовки або вчинення дій з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу, посягання на територіальну цілісність, недоторканність, суверенітет держави, насильницького захоплення або утримання влади чи владних повноважень, незаконного втручання в діяльність або перешкоджання законній діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень, виборчих комісій, громадських об'єднань, їх посадових чи службових осіб, закликають, обґрунтовують чи виправдовують необхідність розпалювання соціальної, расової, національної, етнічної, мовної чи релігійної ворожнечі та ненависті, здійснення масових заворушень, порушення громадського порядку, хуліганських дій та актів вандалізму з мотивів соціальної, расової, національної, етнічної, мовної чи релігійної ворожнечі та ненависті, порушення прав, свобод і законних інтересів осіб, у тому числі пряме чи

непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв людини і громадянина за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, пропаганду виключності, переваги чи неповноцінності людини (соціальної групи) за ознакою її соціальної, расової, національної, етнічної, мовної, релігійної належності або ставлення до релігії.

Торкаючись питань екстремізму, слід зазначити, що він відомий людству з давніх часів, з того моменту, коли окремим особам зрозуміло, що наявна в їхньому розпорядженні влада може давати істотні переваги перед тими, хто нею не наділений. Сильні щодо слабких могли використати такі засоби боротьби, як обпала, виселення, тюремне ув'язнення, відставка, обмеження в правах й інші форми відсторонення суперників від активного життя. Долею слабких залишалися інтриги, змови, і, нарешті, фізичне усунення тих, проти кого ніяк не можна було застосувати інші засоби боротьби.

Незважаючи на те що екстремізм є повсякденною реальністю нашого життя, більшість людей, включаючи співробітників правоохоронних органів, як і раніше має досить неясне уявлення про нього, найчастіше ототожнюючи його з тероризмом або насильством взагалі.

Екстремізм (*від лат. extremus – крайній*) – прихильність окремих осіб, груп, організацій і т.п. до крайніх поглядів, позицій і заходів у громадській діяльності. Він поширюється як на сферу суспільної свідомості, суспільної психології, моралі, ідеології, так і на відносини між соціальними групами, етносами, громадськими об'єднаннями, політичними партіями, державами, конфесіями [1, с. 561]. У проекті Закону України «Про протидію екстремізму» від 15.09.2011 № 9156, поданому народним депутатом України В.В. Колесніченком (посвідчення № 174), екстремізм визначався як діяльність фізичної особи або (та) юридичної особи, або (та) об'єднання громадян чи їхні публічні заклики або (та) підбурювання, які спрямовані на насильницьке захоплення влади чи незаконне втручання в діяльність органів влади, посягання на основи конституційного ладу та національної безпеки, порушення прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, яка є наслідком несприйняття правових норм чи інших правил поведінки (соціальних норм), а екстремістська діяльність –

діяльність фізичної особи або (та) юридичної особи, або (та) об'єднання громадян щодо планування або (та) організації, або (та) підготовки, або (та) здійснення дій, що охоплюються видами екстремістської діяльності, які зазначені у статті 4 цього законопроекту.

Сьогодні на формування екстремістських настроїв впливають існуючі в сучасній Україні значні розходження в баченні соціального і культурного порядку, організації соціально-економічного та політичного сьогодення і майбутнього. Відповідно до ч.ч. 1 і 2 ст. 15 Конституції України Стаття 15. суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Однак все-таки помилково виводити з даної конституційної вимоги заборону на будь-яку правову пропаганду з боку держави, заперечення необхідності існування державно-правової ідеології, обов'язкової лише для державних установ. Відсутність протягом років незалежності в Україні державно-правової ідеології спричинило ідеологічну порожнечу, що невеликими шажками стала заповнюватися ідеологією грошей.

Екстремізм є формою радикального заперечення існуючих суспільних норм і правил у державі з боку окремих осіб або груп [2]. Екстремізм – це складне і багатоаспектне явище громадського життя, що утворюється при перевищенні меж припустимого. Для будь-якого суспільства характерне існування протиріч, і деє вони проявляються більшою мірою, а деє меншою. Норма для людини – це прийнятна, схвалювана і терпима поведінка в повсякденному житті. Поняття ж екстремізму ґрунтується на двох первісних складових: перевищенні меж припустимого й злісному намірі. У цьому випадку перевищення допустимості – це перевищення меж норм, за якими розташована загроза існуванню системи або ж її частин, а злісний намір – це складова дії, процесу або ідеології, що виражається в аморальності та протиріччі вимогам моралі.

Слід зазначити, що норми досить умовні, відносні та історичні, але існують традиції й істини, які становлять цінності поведінки людей, і навпаки, які пізніше були екстремістськими: рівність людей незалежно від раси і статі, свобода совісті, права людини тощо. Відповідно, порушення норм, які є припустимими, розглядається як екстремістська поведінка. В. І. Красиков вказує на те, що екстремізм необхідно розглядати як специфічну форму

світогляду або систему координат, що генерується антропологічним, соціальним і ментальним факторами [3, с. 13]. Тобто, ці координати вміщують розходження між чоловіками і жінками, між представниками різних етносів і між різними поколіннями.

Питання розходження між чоловіком і жінкою досить зрозумілі та проявляються в основному в стилі мислення, манері поведінки тощо. Але й тут є деякі протиріччя: наприклад, мета чоловіка і жінки виходить до того, що відбувається якась війна, що охоплює боротьбу за владу в любові й родині. Торкаючись питання про етнос, можна відзначити, що одні вважають власні життєві позиції, стиль життя, світогляд самими найкращими, а всі інші народи досить неповноцінними порівняно з ними. Подібна точка зору має всі підстави для загорання екстремістського націоналізму. І, нарешті, покоління мають досить серйозні відмітні ознаки в психіці й самоорганізації, які впливають на виникнення і розвиток міжпоколінних протиріч у боротьбі за ресурси тощо.

Для найбільш точного уявлення про сутність екстремізму В.І. Красиков виділяє типові екстремістські групи: 1) нові, які мають вплив, але при цьому не мають державної влади і прагнуть до її захоплення, а також пригноблені класи, які борються з домінуючими групами; 2) аутсайдерські та маргінальні групи, які ненавидять пануючу культуру й прагнуть при цьому створити свою культуру, а також різні релігійні рухи і деякі кримінальні культури; 3) інтелектуали, які критично або альтруїстично почувають збурювання соціальної несправедливості і висувають при цьому свої нові ідеї та культури.

У науковій літературі екстремізм нерідко розуміють як форму агресивного поведінки індивіда. Агресія – це індивідуальна або колективна поведінка, дія, спрямована на нанесення фізичної або психічної шкоди іншій людині або ж групі людей. Таким чином, екстремізм – це агресивна поведінка людини або групи людей, прояви якої спрямовані на вихід за рамки нормальності, схильність до прийняття силових варіантів вирішення проблеми, неприйняття прав особи і нетерпимість до думки іншої людини тощо. Отже, екстремізм не приймає інакомислення, при цьому прагне найбільш жорстко стверджувати свої погляди і нав'язувати їх іншим.

Таким чином, для введення кримінальної відповідальності за екстремізм необхідно визначити явище, якому необхідно протидіяти кримінально-правовими засобами. При цьому слід виходити з того, що екстремізм – це оцінне поняття, що дозволяє кожному доволіно тлумачити різні його прояви. Загальним є те, що він асоціюється з агресією, негативним проявом і перевищенням нормальності. Існує безліч форм екстремістської свідомості і поведінки, все це визначає його сутність, що проявляється у всіх сферах громадського життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Терроризм. Правовые аспекты противодействия : нормативные и международные правовые акты с комментариями, научные статьи / под ред. Ю. С. Горбунова и И. Л. Трунова. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Эксмо, 2007. – 768 с. – (Комментарии к российскому законодательству).
2. Тишков В. А. Стратегия противодействия экстремизму: теория и судебно-следственная практика / В. А. Тишков // Независимая газета. – 1999. – 18 марта.
3. Красиков В. И. Экстрим: Междисциплинарное философское исследование причин, форм и паттернов экстремистского сознания / В. И. Красиков. – М. : Издательство «Водолей Publishers», 2006. – 496 с.

Мандро Олег Вікторович,

здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Микитчик Олександр Васильович,
професор кафедри кримінального права Національної
академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ В СТАТТІ 378 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Однією з факультативних ознаках об'єкта злочину є предмет. Як зазначає С. А. Денисов, у юридичній літературі немає єдиного розуміння предмета злочину, але основні точки зору на поняття предмета злочину можна звести до наступних суджень: предмет злочину – це:

- щось зовнішнє по відношенню до об'єкта і нічим з ним не пов'язане;
- речі, у зв'язку з якими чи з приводу яких вчиняється злочин, але яким не завдається шкода;

- речі матеріального світу, впливаючи на які суб'єкт здійснює посягання на об'єкт або намагається порушити суспільне ставлення;

- конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин (тобто, об'єкт злочинів), шляхом фізичного або психічного впливу винним на який заподіюється соціально-небезпечна шкода у сфері цих суспільних відношенні;

- люди (як суб'єкти соціальних відносин), їхні дії (як матеріальні вираження цих відносин), а також матеріальні предмети (речі), які є передумовами або формами закріплення суспільних відносин або матеріальним приводом, умовою або свідченням існування певних суспільних відносин і за допомогою яких завдається шкода об'єкту злочину [1, с. 56].

Отже, предмет злочину – це конкретний матеріальний об'єкт чи матеріальна сторона, річ (фізичне утворення) матеріального світу [2, с. 103-104; 3, с. 84; 4, с. 76], з приводу якого (у зв'язку з яким, через який) вчинюється злочин. Предмет доповнює конструкцію злочину (за його наявності злочин є предметним, а за відсутності – безпредметним), набуваючи (у разі зазначення у диспозиції норми) якості обов'язкової ознаки об'єкта; у деяких випадках тільки він дозволяє відмежувати злочин від адміністративного правопорушення та розмежувати суміжні склади злочинів. Дещо протилежної думки притримуються А. А. Музика та Є. В. Лашук, зазначаючи, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкту, яка співвідноситься з ним як частина і ціле [5, с. 95].

Викладене дозволяє визначити поняття предмета злочину як передбачений законом про кримінальну відповідальність матеріалізований носій суспільних відносин, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам.

Загальне поняття предмета злочину повністю поширюється і на предмет злочинів проти правосуддя з тією лише різницею, що родовим і видовим об'єктом цих злочинів є суспільні відносини у сфері правосуддя. Тому правильно визначити предмет злочину проти правосуддя як *передбачений законом про кримінальну відповідальність матеріалізований носій суспільних відносин у сфері правосуддя, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам.*

Предметом злочину, передбаченого ст. 378 КК, є майно, яке повинно характеризуватися сукупністю певних ознак:

- юридичною – підкреслює те, що право на майно належить власнику на законній підставі і він здійснює свої повноваження по володінню, використанню та розпорядженню майном як власним. Але головним є те, що майно для особи, що посягає на відносини власності, є чужим, тобто вона не має ні дійсного, ні уявного (спірного) права на поводження з таким майном як зі своїм власним;
- економічною – майно завжди має мінову і споживчу вартість, тобто здатне задовольняти матеріальні і інші пов'язані з ними потреби людини. Вираженням вартості предмета є його грошова оцінка, тобто ціна, яка становить сутність вартості;
- соціальною, яка означає, що предмети злочину створені працею людини, є її результатом і як такі мають певну значущість (цінність) для людини і суспільства;
- фізичною, яка свідчить про те, що майно – це предмети матеріального світу: речі, гроші, цінні папери, документи, що є еквівалентом вартості, якими можна заволодіти, які можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити тощо [4, с. 201].

Отже, предметом злочину, передбаченого ст. 378 КК, є майно (рухоме чи нерухоме), що належить за правом власності потерпілому (речі, гроші, цінні папери та інші майнові цінності). Особливості предмета злочину, передбаченого ст. 378 КК, визначаються соціально-біологічною сутністю людини як носія психічних процесів і властивостей, соціальної психології і різних джерел соціальної інформації [1, с. 57].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Денисов С. А. Актуальные проблемы уголовной ответственности за преступления против правосудия : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Сергей Анатольевич Денисов. – СПб., 2002. – 438 с.
2. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : [монографія] / М. Й. Коржанський. – Д. : Юрид. акад. мін-ва внутр. справ; Ліра ЛТД, 2005. – 252 с.
3. Кримінальне право України / за ред. Мельника М., Клименка В. – К. : Юридична думка, 2004. – Загальна частина – 426 с.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – 1039 с.
5. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лашук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.

Маньковський Леонід Костянтинович,

заслужений юрист України, аспірант кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса Класичного
приватного університету

СУПЕРЕЧЛИВІ ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІМ ПОКАРАННЯ НИЖЧЕ ВІД НАЙНИЖЧОЇ МЕЖІ, АБО ПЕРЕХІД ДО ІНШОГО, БІЛЬШ М'ЯКОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ

Підставою призначення більш м'якого покарання виступає декілька обставин, що пом'якшують покарання, які в органічній єдності істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину та небезпечність особи винного. В ст. 44 КК Української РСР 1960 р. йшлося про наявність «виключних обставин справи», які правниками розумілися, як нетипові пом'якшуючі обставини, що мали виключне значення для конкретної справи. На практиці ж «виключними обставинами справи» визнавались: попередження шкідливих наслідків та добровільне відшкодування збитків, вчинення злочину у зв'язку із тяжким збігом особистих обставин, відсутність шкідливих наслідків, визнання вини, активне сприяння розкриттю злочину, другорядна роль у вчиненні злочину, наявність дітей та утриманців, хвороба утриманців, несприятливі умови роботи, неправомірна поведінка потерпілого, службова залежність тощо. Це надало підстави стверджувати, що при цьому повинні враховуватися не якісь «особливі, нетипові чи виключні» обставини, а будь-які пом'якшуючі обставини, що зменшують ступінь суспільної небезпечності злочину. Правий В.І.Тютюгін, який визначає підставами призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом взяті у єдності і сукупності дві групи чинників, які характеризують вчинений злочин і особу винного, а саме: а) наявність декількох обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину та б) дані, які певним чином позитивно характеризують особу винного [1, с. 8-9]. При цьому суд повинен враховувати як обставини, перераховані в ч. 1 ст. 66 КК, так і будь-які інші обставини, що пом'якшують покарання (ч. 2 ст. 66 КК).

За наявності виключних обставин, – вказується у ч. 1 ст. 64 КК РФ, – що пов'язані з цілями та мотивами злочину, роллю винного, його поведінкою підчас або після вчинення злочину та інших обставин, що суттєво зменшують ступінь суспільної небезпеки злочину, а також за умов активного сприяння учасника групового злочину розкриттю цього злочину покарання може бути призна-

© Маньковський Л. К., 2014

чено нижче нижньої межі, передбаченої відповідною статтею Особливої частини цього Кодексу, або суд може призначити більш м'який вид покарання, ніж передбачений цією статтею, або не призначати додатковий вид покарання, передбачений у якості обов'язкового. Виключними можуть бути визнані як окремі пом'якшуючі обставини, так і сукупність таких обставин (ч. 2 ст. 64 КК РФ). В доктрині кримінального права погляди щодо вказаної проблеми розділились. Так О. М. Плешаков та інші підтримують ідею, що більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, можна призначати і при наявності навіть однієї пом'якшуючої покарання обставини, що істотно знижує ступінь суспільної небезпеки злочину [2, с. 14–15]. Г. І. Чечель, навпаки, висловлював позицію, що одна пом'якшуюча покарання обставина не дає можливості призначати більш м'яке покарання, ніж передбачено законом [3, с. 154]. Свою позицію автор обґрунтував тим, що на зазначене вказує судова практика. На сьогоднішній день судова практика йде саме першим шляхом й визнає згідно до ч. 2 ст. 64 КК РФ й окремі пом'якшуючі обставини у якості виключних обставин.

Щодо українських правових реалій, то роз'яснення з цього приводу містяться у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання», – призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, передбаченої законом за даний злочин, або перехід до іншого, більш м'якого виду основного покарання, або не призначення обов'язкового додаткового покарання (ст. 69 КК) може мати місце лише за наявності декількох (не менше двох) обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, з урахуванням особи винного У кожному такому випадку суд зобов'язаний у мотивувальній частині вироку зазначити, які саме обставини справи або дані про особу підсудного він визнає такими, що істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину і впливають на пом'якшення покарання, а в резолютивній – послатися на ч. 1 ст. 69 КК. При цьому необхідно враховувати не тільки мету й мотиви, якими керувалась особа при вчиненні злочину, а й її роль серед співучасників, поведінку під час та після вчинення злочинних дій тощо.

По-різному визнаються й підстави призначення неповнолітньому більш м'якого покарання, ніж передбачено законом. Так, на думку О. С. Яцуна їх п'ять: 1) особа визнається винною у вчиненні

будь-якого злочину; 2) у справі наявні декілька (тобто, дві або більше) обставини, що пом'якшують покарання; 3) ці обставини істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого винним злочину; 4) наявні дані про особу неповнолітнього характеризують його з позитивного боку; 5) на підставі цього суд робить висновок про явну суворість та несправедливість призначення покарання у межах санкції відповідної статті Особливої частини КК України [4, с. 163-164]. Слід зазначити, що своїм рішенням від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 Конституційний Суд України визнав таким, що суперечить Конституції положення ч. 1 ст. 69 КК в частині, яка унеможлиблювала призначення більш м'якого покарання, ніж передбачене законом, у випадку вчинення злочину невеликої тяжкості. Раніше таке законодавче положення пояснювалося, як правило, незначними санкціями за вчинення злочинів невеликої тяжкості, а також наявними у таких випадках можливостями звільнення особи від кримінальної відповідальності або від покарання. Скасоване положення ч. 1 ст. 69 КК суперечило принципу справедливості, ставлячи осіб, які вчинили злочини невеликої тяжкості в гірші умови, порівняно із іншими злочинцями. Л. М. Федорак підставами застосування статті 69 КК України визнає: 1) наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання; 2) вказані пом'якшуючі покарання обставини повинні істотно знижувати ступінь тяжкості вчиненого злочину; 3) дані про особу винного; 4) мотивованість прийнятого рішення [5, с. 150].

Піddaючи аналізу наведені погляди щодо підстав призначення неповнолітньому більш м'якого покарання, ніж передбачено законом ми дійшли проміжного висновку, що всі характеристики можна згрупувати у два блоки обставин: 1) наявність кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину; 2) фактичні дані, які певним чином позитивно характеризують особу неповнолітнього. У першому блоці обставин, вочевидь йдеться про певну кількісну характеристику, а саме – наявність двох чи більше обставин, що помішують покарання, та їх якісну оцінку, – істотне зниження ступеня тяжкості вчиненого злочину.

При призначенні покарання неповнолітньому одна із вказаних в 1 ст. 66 КК обставин, апріорі, завжди присутня, – вчинення злочину неповнолітнім (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК). Тобто достатньо щонайменше однієї із обставин, що пом'якшує покарання, як вказаних в 1 ст. 66 КК, так і будь-яких інших

обставин, що суд визнає такими, що пом'якшують покарання у певному конкретному випадку(ч. 2 ст. 66 КК). Натомість, точаться суперечки щодо визнання вчинення злочину неповнолітнім обставиною, що пом'якшує покарання за будь-яких умов. Розмірковуючи над позначеною проблемою, зараз зазначимо, що вказана обставина є найпоширенішою та найдревнішою характеристикою, що завжди розглядалася як обставина, що пом'якшує кримінальне покарання. Слід відразу звернути увагу, на те, що чинний кримінальний закон не тільки визнає вчинення злочину неповнолітнім обставиною, що завжди має враховуватися як така, що пом'якшує покарання, а й додатково встановлює особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх в окремому Розділі XV Загальної частини КК.

Деяки вчені вважають, що вчинення злочину неповнолітнім (п. 3 ч. 1 ст. 66 КК) є характеристикою особи винного, адже неповноліття – це вік особи у межах від 14 до 18 років, що є біологічною властивістю людини, то з метою уникнення можливості подвійного врахування однієї і тієї самої обставини при призначенні покарання, пропонуємо обставину, передбачену п. 3 ч. 1 ст. 66 КК, виключити із переліку обставин, які пом'якшують покарання, а. неповноліття особи при призначенні покарання слід враховувати як дані про особу винного. З цією думкою погодитися не можемо. Період неповноліття особи охоплює вік від 14 до 18 років. Це складний період формування особистості, поступовий та неоднорідний. В підлітковому віці, отрочтві неповнолітній проходить великий шлях у своєму розвитку: крізь внутрішні конфлікти з собою та з іншими, крізь зовнішні зриви він може здобути відчуття особистості. В цей період підліток починає по-новому оцінювати свої відносини з родиною, починає цінувати свої відносини з однолітками. В підлітковому віці у процесі фізичного, психічного та соціального розвитку разом з позитивними досягненнями закономірно виникають негативні утворення та специфічні психологічні складнощі. Самосвідомість, що розвивається саме в період отрочтва робить людину особливо тривожною та невпевненою у собі. Тому, слід підтримати поділ неповнолітніх щонайменше на дві групи: від 14 до 16 та від 16 до 18 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тютюгін В. І. Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: консп. лекц. / В. І. Тютюгін. – Х. : Укр. держ. юрид. академія, 1993. – 20 с.
2. Плешаков А. М. Применение более мягкого наказания, чем предусмотрено законом: моногр. / А. М. Плешаков. – М. : Юрид. лит., 1982. – 162 с.
3. Чечель Г. И. Смягчающие ответственность обстоятельства и их значение в индивидуализации наказания: моногр. / Г. И. Чечель. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1978. – 164 с.
4. Яцун О. С. Особливості кримінального покарання неповнолітніх : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Олександр Сергійович Яцун – Класичний приватний університет. – Запоріжжя : КПУ, 2009. – 246 с.
5. Федорак Л. М. Призначення покарання за обставин, що його пом'якшують : дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Леся Миколаївна Федорак – Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів : ЛДУВС, 2010. – 251 с.

Марадіна Юлія Сергіївна,

стажист-дослідник кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Науковий керівник: Дорош Лідія Варфоломіївна,
доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

**РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ЯК НОРМАТИВНИЙ ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНOSTІ
КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КАТУВАННЯ**

1. Проблематика соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за певний злочин пов'язана, перш за все, з аналізом факторів криміналізації такого суспільно небезпечного діяння. Так, установлюючи кримінальну відповідальність за соціально негативне явище, законодавець бере до уваги велику кількість чинників (підстав, принципів, умов, задач, критеріїв [1, с. 91]). За таких обставин завданням науковця стає усвідомлення ролі [2, с. 62] кожного з цих факторів з метою виявлення серед них визначальних. При цьому важливим є розуміння того, що не існує універсальних підстав криміналізації. Тобто прийняття різних кримінально-правових норм не може бути обумовлено одними і тими самими чинниками. Це пояснюється

© Марадіна Ю. С., 2014

неповторністю самих явищ об'єктивної дійсності, які детермінують закріплення кримінально-правової охорони суспільних відносин. У зв'язку з цим справедливим видається твердження про необхідність пов'язувати кількість і зміст розглядуваних факторів з предметом дослідження [3, с. 29, 30]. Останнє стає теоретичним підґрунтям для визнання значущими лише тих з них, які соціально обумовлюють криміналізацію конкретного виду діяння. У той же час зазначимо, що деякі з факторів у своїй формі зустрічаються при встановленні кримінально-правової заборони всіх суспільно небезпечних діянь. Так, навряд чи знайдуться аргументи, щоб спростувати загальність (саме у їх формі), наприклад, нормативних чинників в обумовленні встановлення кримінальної відповідальності за різні діяння. Дійсно, у кожному випадку ці фактори будуть мати специфічний зміст, але вони завжди обов'язково враховуватимуться законодавцем, тобто за своєю формою входитимуть до переліку чинників, що обумовлюють закріплення кримінально-правової охорони того чи іншого об'єкта. Ураховуючи особливу природу останніх, зупинимось саме на них.

2. Під нормативними факторами соціальної обумовленості криміналізації суспільно небезпечного діяння слід розуміти норми права, які регулюють та / чи охороняють певні суспільні відносини. Оскільки будь-які юридичні норми завжди мають своє зовнішнє закріплення, у визначеному аспекті вивченню підлягають різні джерела права. До останніх відносять: правовий звичай, правовий прецедент, нормативно-правовий договір, нормативно-правовий акт [4, с. 171]. Для зручності самого дослідження окремо розглядають джерела права міжнародного (міжнародні нормативні фактори) і національного (національні нормативні фактори) рівнів.

3. Міжнародні організації не обійшли стороною проблему застосування катування. Зокрема, ще у 1950 р. Радою Європи було розроблено міжнародно-правовий договір, окремі положення якого було спрямовано на заборону цього злочину. Йдеться про ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі за текстом – «Конвенція»), в якій закріплено, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Верховна Рада України ратифікувала розглядувану Конвенцію шляхом прийняття Закону України від 17.07.1997 № 475/97-ВР. Нагадаємо, що вперше кримінальна відповідальність за катування була

встановлена у КК України 2001 р. Ураховуючи те, що міжнародно-правова норма, яка закріплена у ст. 3 Конвенції, набула юридичної сили для України до прийняття нового КК, констатуємо, що ця норма є одним із міжнародних нормативних факторів криміналізації катування в Україні.

4. За своїм характером ст. 3 Конвенції є декларативною. Вона встановлює заборону тортур, але не розкриває зміст цього негативного соціального явища. Відповідно до ч. 1 ст. 32 Конвенції тлумачення положень зазначеного міжнародного-правового договору (у т.ч. і приписів ст. 3) відноситься до юрисдикції Європейського Суду з прав людини (далі за текстом – «Суд»). Останній у своїх рішеннях не просто інтерпретує статті Конвенції, а створює нові правила у проголошених ними межах (наприклад, принцип «жорстокості» у рамках ст. 3 Конвенції). У зв'язку з цим виникає питання, чи можна відносити рішення Суду про порушення ст. 3 Конвенції до міжнародних нормативних факторів криміналізації катування в Україні? На наш погляд, ні, оскільки: по-перше, для правової системи України, яка є «своєрідним асоційованим членом» [5, с. 33] романо-германської правової сім'ї, не є характерним віднесення судової практики до первинних джерел права; по-друге, положення про те, що суди України застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права, було прийнято у 2006 р., тобто після криміналізації катування (ст. 17 Закону України від 23.02.2006 № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»). Отже, у 2001 р. при криміналізації катування законодавець не мав ні фактичних, ні юридичних підстав розглядати рішення Суду як міжнародний нормативний фактор. На нашу думку, на той час такі рішення були джерелом не права, а змісту зазначеного фактору.

5. Проблематика соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за певний злочин не вичерпується питаннями процесу віднесення тих чи інших діянь до кримінально-караних. Крім вищевикладеного, вона пов'язана ще, зокрема, з визначенням факторів, які обумовлюють застосування [6, с. 7], існування, збереження [7, с. 76] вже встановленої кримінальної відповідальності. Ми зазначили, що законодавець визнав рішення Суду джерелом права. Отже, на цей час такі рішення можуть бути віднесені до міжнародних нормативних факторів збереження кримінального переслідування за вчинення катування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации. – Владивосток : Изд-во Дальневосточ. ун-та, 1987. – 267 с.
2. Филимонов В. Д. Криминологические основы уголовного права. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 1981. – 209 с.
3. Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. – Х., 1992.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. Т. 2 «Д-Й» / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – 744 с.
5. Хаустова М. Г. Правова система України в сім'ї правових систем: місце та перспективи // Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки. – № 2. – 2004. – С. 29–34.
6. Советское уголовное право. Часть Особенная. – М. : Госюриздат, 1962. – 478 с.
7. Борисов В. І., Пашенко О. О. Злочини проти безпеки виробництва: поняття та види. Кримінальна відповідальність за порушення правил ядерної або радіаційної безпеки : монографія. – Х. : ФОП Вапнярчук Н. М., 2006. – 224 с.

Мельник Руслан Іванович,

провідний науковий співробітник Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук, доцент

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗАВІДОМО
НЕЗАКОННОГО ЗАТРИМАННЯ**

Події, які відбулися в Україні в період з 30 листопада 2013 року по 21 лютого 2014 року набули особливого суспільного резонансу через численні факти грубого порушення конституційних прав та свобод громадян з боку представників правоохоронних органів. Як зазначається у прес-релізі Генеральної прокуратури України, в період січня-лютого 2014 року працівники спецпідрозділу «Беркут» та оперативні працівники МВС неодноразово, безпідставно та всупереч вимогам чинного законодавства затримували громадян начебто за участь у масових заворушеннях та доставляли їх до райуправлінь міліції м. Києва (за даними Координаційного центру з надання правової допомоги було затримано близько 200 осіб – *прим. наша*). В подальшому незаконно затримані громадяни безпідставно притягалися до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 294 Кримінального кодексу України. Після цього, на підставі необґрунтованих

клопотань слідчих і прокурорів судді обирали громадянам (в переважній більшості) виключний запобіжний захід – тримання під вартою, а також домашній арешт.

За даними фактами Генеральною прокуратурою України було розпочато досудове розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 365 (перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу), ч. 2 ст. 372 (притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності), ч. 1 ст. 375 (постановлення суддею завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови) КК України.

Надаючи суто юридичний аналіз наведеної кримінально-правової оцінки дій представників правоохоронних органів з боку Генеральної прокуратури України, зауважимо, що законодавчо закріплені процедури правообмеження, які легалізують примусове втручання держави у правове поле особи заради досягнення суспільно-корисної мети, відіграють важливу роль у забезпеченні балансу інтересів суспільства та особистості. Водночас держава бере на себе обов'язок гарантувати обґрунтованість, домірність та компетентність такого втручання. Чільне місце в системі зазначених гарантій посідає кримінальна відповідальність за завідомо незаконне затримання – діяння, яке завдає відчутної шкоди правовідносинам, що забезпечують реалізацію конституційного права особи на свободу та особисту недоторканність в сфері правосуддя.

Не зважаючи на те, що певна група правовідносин в сфері правосуддя, зокрема ті, що безпосередньо пов'язані із застосуванням до особи заходів процесуального примусу у вигляді затримання та тримання під вартою, охороняються спеціальними нормами кримінального закону (ст. 371 КК України), правозастосовна практика часто йде хибним шляхом кваліфікації відповідних дій працівників правоохоронних органів за ст. 364 або 365 КК України.

При цьому, кваліфікуючи незаконне затримання як злочин у сфері службової діяльності, а не проти правосуддя, правозастосовці як правило виходять з того, що така діяльність відбувається поза сферою кримінального провадження, а затримання не носить кримінально-процесуальний характер.

До недавнього часу формальним критерієм такого розмежування було порушення кримінальної справи. Але з оновленням процесуального законодавства та відмовою від стадії порушення кримінальної справи така межа теоретично може визначатися

моментом внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Разом з тим, умовність та штучність такого розмежування ілюструється саме на прикладі кримінального процесуального затримання, а точніше такого його виду як затримання особи без ухвали слідчого судді, суду (ст. 208 КПК України).

Згідно ч. 1 ст. 208 КПК України уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, у випадках: якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Виходячи з того, що моментом такого затримання є фізичне утримання особи з метою унеможливлення її подальшого пересування та продовження протиправної діяльності (ст. 209 КПК України), питання щодо формального початку кримінального провадження може бути вирішено лише після доставлення затриманого до органу досудового розслідування.

Таким чином, кримінально-процесуальні відносини можуть виникнути ще до того як будуть обліковані данні про кримінальне правопорушення.

З огляду на викладене, більш вдалим критерієм віднесення діяльності представників влади до сфери правосуддя є спрямованість такої діяльності на забезпечення здійснення судовими органами завдань судочинства. На нашу думку, такий підхід враховує той системний зв'язок, який існує між судом та органами, які йому сприяють, обумовлений вітчизняною моделлю (побудовою) кримінального провадження.

Отже, оскільки працівники МВС під час згадуваних подій застосовували затримання осіб саме як заходи забезпечення кримінального провадження з метою подальшого судового розгляду питання щодо обрання підозрюваним запобіжних заходів, їх протиправні дії мають бути кваліфіковані саме за ст. 371 КК України.

Мельніченко Максим Ігорович,

аспірант Національної академії прокуратури України, начальник відділу
нагляду за додержанням законів органами податкової міліції
прокуратури Київської області

**ПІДКУП СВІДКА, ПОТЕРПІЛОГО ЧИ ЕКСПЕРТА
ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДІЯННЯ
(СТАТТЯ 386 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)**

Одним із суспільно небезпечних діянь у статті 386 КК України є підкуп свідка, потерпілого чи експерта. Окрім цієї статті Особливої частини КК України відповідний термін використовується законодавцем у частині 1 статті 157, частина 1 статті 160, назві статті 354, назві статті 368-3, назві статті 368-4, назві та частині 1 статті 370 КК України. Підкуп виступає також способом підбурювання до злочину (частина 4 статті 27 КК України).

Зауважимо, що в одному випадку, як в статті 386 КК України, термін «підкуп» використовується законодавцем без конкретизації його змісту, а в інших – його значення розкривається. Так, у статті 354 КК України під підкупом розуміється пропозиція або обіцянка надати неправомірну вигоду, надання такої вигоди (частина 1), прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, одержання такої вигоди (частина 3). У статтях 368-3 та 368-4 КК України – пропозиція надати неправомірну вигоду або її надання (частина 1), одержання неправомірної вигоди (частина 3). У статті 370 КК України «підкуп» означає пропонування або обіцянку неправомірної вигоди, надання такої вигоди, прийняття пропозиції або обіцянки неправомірної вигоди, а також її одержання. В усіх інших випадках кримінально-правовий термін «підкуп» не визначається.

В українській мові слово «підкуп» означає заохочувати, схилити кого-небудь до певних учинків у своїх інтересах хабарами, подарунками, грошима і т. ін. [1, с. 956].

У теорії кримінального права «підкуп» інтерпретується науковцями двояко. По-перше, як фактичне надання вигод майнового характеру як плати за виконання особою, яку підкупають, певних дій (бездіяльності) на користь особи, яка підкупає. Так, на думку Л.В. Лобанової, підкуп – це лише фактичне надання вигоди майнового характеру. Свою думку науковець мотивує тим, що в окремих статтях КК РФ підкуп пов'язується з незаконною передачею грошей та інших предметів, а в КК багатозначних термінів бути не повинно [2, с. 56]. На думку

А. С. Гореліка, обіцянка або пропозиція винагороди за неправдиві показання необхідно кваліфікувати як замах на підкуп [3, с. 328].

По-друге, в обсяг поняття «підкуп» включається не лише надання певних вигод, а й їх обіцянка та (або) пропозиція. Так, на думку В. І. Тютюгіна, підкуп полягає у «...схилянні свідка, потерпілого або експерта до вчинення (невчинення) дій, зазначених у ст. 386 КК, шляхом пропозиції надати за це певні майнові вигоди, позбавити від матеріальних витрат або шляхом фактичного надання матеріальної винагороди» [4, с. 882]. І. О. Зінченко вважає, що підкуп охоплює «...передачу особі грошей, інших цінностей, надання яких-небудь переваг, пільг майнового характеру, будь-яких послуг або обіцянку майнових вигод чи позбавлення від матеріальних витрат як винагороду...» [4, с. 141]. М. І. Хавронюк пише, що «...підкуп полягає у схилянні особи шляхом надання, пропозиції чи обіцяння винагороди матеріального характеру (грошей, матеріальних цінностей або послуг) до вчинення певних дій чи утримання від них (до бездіяльності)...» [5, с. 394].

На нашу думку, саме остання точка зору є найбільш правильною. Насамперед, тому, що чинний КК України у випадках, коли у ньому роз'яснюється поняття підкупу, як правило, включає в обсяг цього поняття не лише надання, а й пропозицію або обіцянку неправомірної вигоди. Однак не можемо погодитися з тим, що в окремих статтях Особливої частини КК України (354, 368-3, 368-4, 370) підкуп розуміється й як одержання такої неправомірної вигоди. Насамперед, це суперечить розумінню поняття «підкуп» в українській мові. Також статті 368 та 369 КК України розмежовують власне підкуп (стаття 369) та дії, пов'язані з прийняттям пропозиції або обіцянки надати неправомірну вигоду, а також з її одержанням (стаття 368).

Однак, звертаємо увагу на те, що законодавець, визначаючи поняття «підкуп» у диспозиціях статей Особливої частини КК України, включає у нього різні дії: надання неправомірної вигоди (частина 1 статті 354, частина 1 статті 368-3, частина 1 статті 368-4, частина 2 статті 369, стаття 370 КК України), пропозицію надати неправомірну вигоду (частина 1 статті 354, частина 1 статті 368-3, частина 1 статті 369, частина 1 статті 368-4 КК України), пропонування неправомірної вигоди (стаття 370 КК України), обіцянку надати неправомірну вигоду (частина 1 статті 354 КК України), обіцянку неправомірної вигоди (стаття 370 КК України).

На нашу думку, для уникнення різних тлумачень поняття «підкуп» у диспозиціях кримінально-правових норм, які не визначають цього поняття (це стосується і статті 386 КК України), необхідно чітко описати дії, які мають охоплюватися цим поняттям. На нашу думку, доцільно запропонувати єдину дефініцію поняття «підкуп» у КК України. Це можна зробити шляхом його легального визначення у примітці до тієї статті Особливої частини КК України, в якій цей термін використовується вперше (з урахуванням чинної побудови КК України). У випадку, якщо законодавець сприйме пропозицію вчених про включення у структуру цього Кодексу «термінологічного» розділу, яка неодноразово висловлювалася у науковій літературі, легальну дефініцію поняття «підкуп» доцільно розмістити саме в цьому розділі.

Окрім того, порядок одержання доказів у кримінальному провадженні є об'єктом злочинного посягання з того моменту і в результаті того, що особа погодилася прийняти неправомірну вигоду за відмову від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку. Тому, на нашу думку, підкуп як суспільно небезпечне діяння у складі злочину, передбаченого статтею 386 КК України, охоплює як надання неправомірної вигоди, так і пропозицію або обіцянку надати таку вигоду за вчинення свідком потерпілим або експертом певної дії (давання завідомо неправдивого показання чи висновку) або відмову від вчинення певних дій (відмову від давання показань чи висновку).

З урахуванням цього підкуп як суспільно небезпечне діяння необхідно вважати закінченим з моменту «укладення угоди» про те, що свідок, потерпілий або експерт приймуть або предмет підкупу, або його обіцянку чи пропозицію. Тобто, момент закінчення відповідного діяння не залежить ні від фактичного прийняття предмета підкупу, ні від фактичного виконання досягнутої домовленості. Якщо свідок, потерпілий або експерт відмовляються прийняти предмет підкупу і виконати необхідні дії, то вчинене необхідно кваліфікувати як замах на цей злочин.

Таким чином, підкуп як суспільно небезпечне діяння у складі злочину, передбаченому статтею 386 КК України, охоплює пропозицію або обіцянку надати неправомірну вигоду, а також надання неправомірної вигоди свідку, потерпілому, експерту за давання завідомо неправдивого показання чи висновку або за відмову від давання показань чи висновку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Лобанова Л. В. Уголовная ответственность за ложную информацию и понуждение к нарушению обязанности содействовать правосудию / Л. В. Лобанова. – Волгоград : Изд-во Волгоградского государственного университета, 1997. – 76 с.
3. Горелик А. С. Преступления против правосудия / А. С. Горелик, Л. В. Лобанова. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2005. – 491 с.
4. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 7-ме вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2010. – 1288 с.

Митрофанов Ігор Іванович,

завідувач кафедри галузевих юридичних наук Кременчуцького
національного університету імені Михайла Остроградського,
кандидат юридичних наук, доцент

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ
ЧИ КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА КОНКРЕТНИЙ ЗЛОЧИН?**

Останнім часом у наукових колах дискутуються питання про неможливість використання у назвах дисертаційних робіт формулювання на кшталт: «Кримінально-правове забезпечення протидії ... (конкретний злочин)». При цьому пропонується назву таких робіт змінювати на «Кримінальна відповідальність за ... (конкретний злочин)». Отже, виникла проблема методологічного характеру, що впливає на подальше дослідження кримінально-правових проблем, пов'язаних із з'ясуванням змісту нормативних приписів Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) та їх удосконаленням.

Кримінальне право виконує специфічне завдання – правове забезпечення охорони життєво важливих соціальних цінностей. Кримінальне право знаходить своє відображення в КК України, у конкретних його нормах. КК для виконання своїх завдань визначає які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання можуть бути застосовані за їх учинення. Тобто, злочинність та караність діяння визначається лише Кримінальним кодексом. До

того ж, якщо таке діяння не визначено цим кодексом, воно ні за яких умов не може бути визнано злочином, навіть при його високому рівні суспільної небезпечності, тому застосування норм КК за аналогією заборонено. Отже, засобами кримінально-правового забезпечення протидії злочинності виступають норми КК України, що наділені властивістю впливати на учасників кримінальних правовідносин. Система цих норм вміщує кримінально-правові засоби забезпечення реалізації призначеного покарання, що не стикаються з кримінальною відповідальністю, і кримінально-правові засоби забезпечення реалізації кримінальної відповідальності.

Не менш важливим завданням КК України є запобігання злочинам. Не вдаючись у кримінологічні обговорення понять «запобігання», «попередження», «протидія», «контроль», «боротьба» зі злочинністю, що абсолютно не впливає на показники кримінальної активності населення та дієвість профілактичної діяльності, зазначимо, що без такої діяльності, яка має бути комплексною, протидія злочинності не може бути ефективною. Вказане завдання закон про кримінальну відповідальність виконує таким чином: 1) встановленням виду та розміру (строку) покарання за конкретне суспільно небезпечне діяння та загрозою покаранням. У цьому знаходить свій прояв не лише превентивна, а й виховна функція кримінального права; 2) застосуванням норм КК на практиці до конкретних осіб, які визнанні винними у вчиненні злочинів, та у необхідних випадках покладенням засобів кримінальної відповідальності; 3) наділенням громадян правом на вчинення певних дій при необхідній та уявній обороні, затриманні особи, яка вчинила злочин, тощо.

Все це дає підстави для твердження про те, що Кримінальний кодекс є єдиною законодавчою базою для протидії злочинності (з появою у кримінальному праві України кримінальних проступків мова буде йти не про злочинність, а про кримінальну активність населення). У тому разі, якщо досліджуються проблеми кримінально-правового забезпечення протидії конкретному злочину, то не викликає сумніву та обставина, що аналізу піддається конкретна норма Особливої частини КК, яка встановлює покарання за його вчинення. З'ясуванню підлягають питання законодавчого формулювання ознак цього складу злочину та види покарань, що можуть бути призначені за порушення заборони, сформульованої у відповідній кримінально-правовій нормі. На підставі такого аналізу та вивчення матеріалів кримінальних проваджень, розгляну-

тих судами України, у певній категорії злочинів виявляються законодавчі вади конструювання конкретної заборони, що влює розробку пропозицій з удосконалення норми Особливої частини КК України, яка встановлює зазначену заборону на вчинення суспільно-небезпечного діяння.

Виникає питання про те, що ж досліджується у разі вказівки на кримінальну відповідальність за вчинення конкретного злочину? Якщо виходити з буквального тлумачення конкретної норми Особливої частини КК та беручи до уваги те, що кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що полягає в обов'язку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відповісти за вчинене, що реалізується спеціальними органами держави за допомогою кримінально-правових засобів впливу, вид і обсяг яких чітко визначені обвинувальним вироком суду, котрий набрав законної сили, то аналізу мають бути піддані види покарань за вчинення конкретного злочину та ефективність їх застосування на практиці. Це пов'язано з тим, що кримінально-правова норма Особливої частини КК, у якій сформульовані ознаки складу конкретного злочину, визначає лише вид і розмір (строк) покарання за вчинення цього злочину. В Особливій частині чинного закону про кримінальну відповідальність відсутні норми, якими б не було встановлено покарання за вчинення діянь, що ними передбачені. Тобто, вивчати необхідно саме покарання, як основну форму реалізації кримінальної відповідальності за вчинення конкретного злочину.

Однак покарання за злочин, передбачений конкретною статтею (частиною статті) Особливої частини КК України, не є єдиним засобом кримінально-правового впливу на особу, визнану винною у вчиненні злочину, за допомогою якого реалізується кримінальна відповідальність. Так, різні види заохочення є не відхиленням від загального правила, а реальними альтернативами покаранню – дуже важливими й, що головне, – самостійними, здебільшого навіть більш дієвими, способами кримінально-правового впливу [1, с. 352]. Тому проблему такої відповідальності слід розглядати, виходячи з усієї сукупності цих засобів впливу, що передбачені Загальною частиною Кримінального кодексу України за вчинення злочинів: 1) різні види заохочення у кримінальному праві (ст. 69, ст. 69¹, ч. 4 ст. 74, ч. 1 ст. 75, ч. 2 ст. 78, ч. 4 і 5 ст. 79, ст. 81, ст. 82, ч. 4 і 5 ст. 83, ст.ст. 85–87, ст. 91, ст. 104, ст. 105, ст. 107 КК України); 2) підсистема покарань; 3) інші заходи кримінально-правового

характеру, що застосовуються разом з покаранням; 4) судимість як кримінально-правовий засіб впливу на осіб, які вчинили злочини і відбули призначене судом покарання; 5) засоби кримінально-правового впливу на юридичних осіб [1, с. 354].

Проте вивчення дисертаційних робіт, які мали назву «Кримінальна відповідальність за ... (конкретний злочин)», дає підстави для висновку, що в них досліджувався склад цього злочину, тобто юридична підстава кримінальної відповідальності, а не сама відповідальність за той чи інший злочин. При цьому слід зазначити, що більшість учених радянського та пострадянського періодів дотримуються нормативістської теорії при визначенні поняття складу злочину як його законодавчої моделі. На відміну від нормативістського підходу до визначення поняття «склад злочину» концепція реального складу злочину виходить із того, що ним є структуроване за чотирма підсистемами ядро (основа, сутність) злочину, що складається з обов'язкових елементів, які наповнюють конкретним змістом суспільну небезпечність діяння, ознаки яких сформульовані в диспозиціях кримінально-правових норм Загальної та Особливої частин КК. Склад злочину така ж реальність, як і злочин, ядром якого він є. І мовне тлумачення свідчить про правильність розуміння складу як такого, що міститься в злочині. На питання: склад чого? – ми відповідаємо: злочину, тобто ми говоримо про наявність або відсутність складу не закону про кримінальну відповідальність, а злочину.

Злочин та його склад визначають, в яких випадках «запускається» механізм реалізації кримінальної відповідальності, а в яких – ні, наприклад, при необхідній обороні, при добровільній відмові від вчинення злочину тощо. У цьому випадку, не встановивши у вчиненому діянні складу іншого злочину (або умисного перевищення меж при необхідній обороні), передбаченого КК, суд (суддя) зупиняє роботу стартового блоку (законодавчої бази) механізму реалізації відповідальності у кримінальному праві.

Для законодавчої бази механізму реалізації кримінальної відповідальності необхідні такі елементи: 1) введення кримінально-правової норми в дію, що розглядається нами обов'язковим для норм КК України, що встановлюють покарання, оскільки пов'язано із установленням часових, просторових і суб'єктних меж її юридичної чинності, які можуть визначатися тільки законом про кримінальну відповідальність. Важливим при цьому визнаються також заходи для фактичного «підключенню» нових кримінально-

правових норм до чинного КК. При цьому головним визнається принцип системності в праві. Крім того, істотним визнається те, щоб вчасно скасовувалися застарілі кримінально-правові приписи, вносилися необхідні корективи в ті, що продовжують діяти, усувалися неясності, неузгодженості, а іноді й протиріччя. Інакше можлива ситуація, коли вже на початковому етапі механізм реалізації кримінальної відповідальності не «спрацює», що може привести до небажаних наслідків – до невиконання завдань КК; 2) юридичний факт або фактичний склад. Для початку реалізації норм кримінального права потрібні певні юридичні факти або їхня сукупність (фактичний склад); 3) індивідуально-правове регулювання приєднується до законодавчої бази початку реалізації за необхідністю владної організуючої участі уповноваженого на те органу або службової особи на самому початку чергового циклу реалізації тієї або іншої кримінально-правової норми. Така необхідність в основному обумовлюється невизначеністю обов'язкових юридичних фактів, потребою доказування обставин виникнення кримінальних правовідносин, що вимагає залучення кримінальних процесуальних норм, і складністю самого блоку правовідносин. Реалізація кримінально-правових норм, пов'язаних із установленням покарань, не може по-справжньому розгорнутися, поки не прийнятий акт індивідуального регулювання компетентним органом або службовою особою у встановленій процесуально-процедурній формі. Хоча в юридичній літературі існує думка, що розглянуті акти індивідуального правового регулювання є частиною фактичного складу і в такій якості виступають як частина юридичного факту [1, с. 106–183].

Розглянуті вище елементи законодавчої бази механізму реалізації кримінальної відповідальності, взаємодіючи між собою, виходячи з фактичних обставин вчиненого суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України, покликані забезпечити безперервний і повноцінний початок реалізації кримінально-правової норми, що встановлює покарання. Заради того, щоб вони функціонували ритмічно і ефективно, необхідно постійно аналізувати їх якісний і реальний стан, виявляти та вчасно усувати наявні в них неясності і прогалини, певні неузгодженості й, навіть, протиріччя, підвищувати рівень їхньої злагодженості.

Тому кримінальну відповідальність слід розглядати з точки зору її реалізації, де початковий блок механізму її втілення у поведінку суб'єктів правовідносин передбачає наявність конкретної

кримінально-правової норми, яка встановлює покарання за той чи інший злочин, а отже, формулювання «кримінально-правове забезпечення протидії ... (конкретний злочин)» є більш доречним при розгляді конкретної норми Особливої частини КК, якою встановлюється заборона вчиняти певні суспільно небезпечні діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Митрофанов И. И. Уголовно-правовое учение о механизме реализации уголовной ответственности : монография / И. И. Митрофанов. – Одесса : Издательство «Фенікс», 2014. – 448 с.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НОВІ МОЖЛИВОСТІ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ В ЗАКОНОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Чинне кримінальне законодавство України визначає широкий перелік випадків, коли особа може бути звільнена від відбування покарання у зв'язку зі станом свого здоров'я. Так, звільняються від відбування покарання особи, які захворіли на хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання (ст. 84 Кримінального кодексу України – далі КК), вагітні жінки (ст. 83 КК). Але законодавство не є сталим, воно постійно змінюється і удосконалюється. Так, 29 січня 2014 р. у Верховній Раді України був зареєстрований законопроект «Про внесення змін до статті 81 Кримінального кодексу України щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, які не можуть відбувати покарання за станом здоров'я» за реєстраційним номером 4051.

Вказаним законопроектом обґрунтовується необхідність внесення змін до ст. 81 КК щодо можливості умовно-дострокового звільнення від відбування покарання певної категорії осіб. Так, пропонується дозволити умовно-дострокове звільнення осіб, щодо яких одночасно виконуються наступні умови:

- 1) особа відбула не менше однієї четвертої від призначеного строку покарання;

- 2) засуджена особа перебувала на стаціонарному лікуванні понад половину відбутого строку покарання;

- 3) злочин, за який засуджена особа, не пов'язаний із умисним позбавленням життя людини або завданням тілесних ушкоджень

будь-якого ступеню тяжкості, злочинів проти миру та безпеки людства, а також злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних речовин та прекурсорів;

4) хвороба особи не пов'язана із ушкодженнями, які особа самостійно завдала собі протягом часу проведення розслідування відповідного злочину, судового розгляду або відбування покарання, а також не пов'язані із ушкодженнями, які завдані особі з метою припинення її протиправної діяльності (наприклад, поранення завдані озброєній особі під час її затримання).

За таких умов пропонується застосовувати до засудженої особи механізм умовно-дострокового звільнення, оскільки, на думку законодавця, існують всі підстави вважати, що засуджена особа не становить суспільної небезпеки, а виправний ефект покарання у місцях позбавлення волі суттєво обмежений тим фактом, що через свою хворобу особа не залучається до праці та соціальної реабілітації.

Безперечно, поданий законопроект надасть право досить вузькій категорії осіб, які хоча і не мають абсолютних медичних показань проти відбуття покарання, але протягом тривалих проміжків часу під час відбування покарання перебувають на стаціонарному лікуванні, на умовно-дострокове звільнення. Адже на даний час не існує процесуальних підстав для звільнення таких осіб, оскільки з точки зору законодавства медики зобов'язані лікувати таких осіб та направляти їх назад до місця відбування покарання. Існують ситуації, коли засуджені особи протягом всього строку позбавлення волі знаходяться на стаціонарному лікуванні і в такому випадку сама суть покарання позбавлена сенсу. Але держава, незважаючи на це, продовжує нести фінансові витрати на охорону зазначених категорій осіб.

При загальній позитивній тенденції подальшої гуманізації кримінального законодавства шляхом розширення підстав для умовно-дострокового звільнення засуджених від відбування покарання, поданий законопроект має ряд недоліків і суперечностей. На нашу думку, при подальшій роботі над поданим законопроектом суб'єкту законодавчої ініціативи варто звернути увагу, по-перше, на певну невідповідність пропонованої норми змісту ст. 81 КК: відповідно до вимог зазначеної чинної норми найважливішою підставою для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є сумнівна поведінка і ставлення до праці засудженого, які свідчать про те, що він під час відбування

покарання довів своє виправлення. У зв'язку з цим зміни до ст. 81 КК, які передбачені проектом, за змістом не узгоджуються з вимогами даної норми. На нашу думку, запропоновані авторами законопроекту зміни слід внести до іншої статті КК, а саме до ст. 84, яка передбачає підстави для звільнення від покарання за хворобою. Порядок звільнення як за ст. 81, так і ст. 84 КК, регламентується ст. 152 КВК. Крім цього, для застосування зазначеного інституту звільнення необхідно з'ясувати, поряд з такими вимогами як поширення закону про умовно-дострокове звільнення та відбуття встановленого законом строку покарання, чи гідний засуджений застосуванню цього виду звільнення. Адже такий висновок робить адміністрація органу чи установи виконання покарання на підставі поведінки і ставлення до праці засудженого за весь період відбування покарання. Зміни, які вносяться законопроектом, передбачають дострокове звільнення без врахування вимоги, передбаченої юридичним (формальним) та суб'єктивним (соціально-педагогічним) критеріями, які мають вирішальне значення під час реалізації інституту умовно-дострокового звільнення. В той час як медичний критерій в даному випадку не застосовується.

По-друге, на запровадження обмежень щодо кола осіб, до яких не можуть застосовуватися запропоновані положення в ст. 81 КК. Право на отримання права для умовно-дострокового звільнення засуджених від відбування покарання повинно розповсюджуватися не на всіх засуджених, як і вказано в законопроекті. Але, на нашу думку, таке коло обмежень варто розширити, адже пропонується норма не містить обмежень щодо умовно-дострокового звільнення осіб, які вчинили злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, проти власності, проти безпеки руху та експлуатації транспортних засобів тощо. У такій ситуації звільненню підлягають особи засуджені за такі злочини як, наприклад, катування (ст. 127 КК), бандитизм (ст. 257 КК), терористичний акт (ч. 1 ст. 258 КК) та інші злочини, які є не менш небезпечні ніж злочини, пов'язані із незаконним обігом наркотичних речовин та прекурсорів на які, зокрема, акцентується увага в законопроекті. Крім того, необхідно чітко зазначити, що зміст запропонованої норми не повинен стосуватися осіб, засуджених до довічного позбавлення волі. На нашу думку, логічною може виглядати пропозиція щодо запровадження обмежень стосовно від ступеня тяжкості злочинів (ст. 12 КК).

По-третє, виникає цілком слушне зауваження: чому положення пропонованої норми повинні розповсюджуватися лише на осіб, засуджених до позбавлення волі? Чому інші категорії осіб, які засуджені до відбування більш м'яких видів покарання (відповідно до положень ст. 51 КК), будуть позбавлені права на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання? Тому необхідно врахувати і розширити коло осіб, до яких можуть бути застосовано умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і які відбувають покарання, пов'язані з короткочасним позбавленням чи обмеженням волі.

Запропонована підстава для умовно-дострокового звільнення застосовується лише до осіб, які не є особливо суспільно-небезпечними, які, в принципі, можуть знаходитися у місцях позбавлення волі, але їх знаходження там є неефективним та неправильним з точки зору гуманізму, оскільки більшу частину строку покарання вони проводять на стаціонарному лікуванні. При цьому механізм умовно-дострокового звільнення передбачає достатньо серйозні наслідки у випадку, коли особа, до якої держава поставилася гуманно, скористається цим для вчинення нового злочину.

Саме тому проект Закону України «Про внесення змін до статті 81 Кримінального кодексу України щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, які не можуть відбувати покарання за станом здоров'я», реєстр. № 4051 від 29 січня 2014 р. може бути рекомендований до прийняття Верховною Радою України лише після доопрацювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до статті 81 Кримінального кодексу України щодо умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб, які не можуть відбувати покарання за станом здоров'я», реєстр. № 4051 від 29 січня 2014 р. Електронний ресурс. Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49614.

Мошенська Вікторія Олександрівна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Байлов Антон Володимирович, доцент кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців
для підрозділів Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА
ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ВБИВСТВО ОСОБИ
ЧИ ЇЇ БЛИЗЬКОГО РОДИЧА У ЗВ'ЯЗКУ З ВИКОНАННЯМ ЦІЄЮ
ОСОБОЮ СЛУЖБОВОГО АБО ГРОМАДСЬКОГО
ОБОВ'ЯЗКУ В УКРАЇНІ**

В історії розвитку кримінального законодавства України умисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, в якості окремого кваліфікованого різновиду умисного вбивства було виділене у Кримінальному кодексі (далі – КК) УРСР 1960 року. Проте, це не означає, що до прийняття зазначеного Кодексу вчинення подібного злочину розцінювалося як учинення вбивства без обтяжуючих або без пом'якшуючих обставин. Історичні дані свідчать, що згідно з КК УРСР 1927 року умисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку, кваліфікувалося або за ст. 54-8 або за ч. 3 ст. 69 КК. Таким чином, є підстави вважати, що склади злочинів, ознаки яких передбачалися в цих нормах, були прототипом розглядуваного різновиду умисного вбивства при обтяжуючих обставинах.

Стаття 54-8 КК УРСР 1927 р. передбачала відповідальність за вчинення терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади або діячів революційних робітничих і селянських організацій, і за участь у виконанні цих актів хоч би й особами, які не належали до контрреволюційної організації. До осіб, що визнавалися винними у вчиненні цього злочину, застосовувався або вищий захід соціального захисту – розстріл, або інші заходи соціального захисту, зазначені в санкції ст. 54-2 КК. Зокрема, такими заходами були оголошення ворогом трудящих з конфіскацією майна і з позбавленням громадянства союзної республіки і тим самим громадянства Союзу РСР та вигнання за межі Союзу РСР назавжди, з допущенням при пом'якшуючих обставинах зниження до позбавлення волі на строк не менш як три роки, із конфіскацією всього або частини майна.

Коло діянь, що вважалися терористичним актом, трактувалося правозастосовчими органами досить широко. Вважалося, що з об'єктивної сторони терористичний акт полягав у пошкодженні або знищенні майна, у вбивстві та замаху на вбивство, у нанесенні тілесних ушкоджень та вчиненні інших насильницьких дій [1].

До кола осіб, що могли бути потерпілими від цього злочину, відносилися не тільки «представники радянської влади» та «діячі революційних робітничих і селянських організацій», але й їх родичі та члени їх сімей. При цьому зміст термінів «представники радянської влади» та «діячі революційних робітничих і селянських організацій» тлумачився неоднозначно, що в значній мірі залежало від розуміння працівниками правозастосовчих органів сутності контрреволюційних мотивів та цілей. Певні орієнтири щодо сутності контрреволюційних мотивів та цілей містилися в ст. 54-1 КК. Згідно з диспозицією цієї статті злочин вважався вчиненим із контрреволюційних спонукань у випадках, коли діяння було спрямоване на повалення, підлив або послаблення влади робітничо-селянських Рад і обраних ними, на підставі Конституції Союзу РСР і Конституцій союзних республік, робітничо-селянських урядів Союзу РСР, союзних і автономних республік, або на підлив чи послаблення зовнішньої безпеки Союзу РСР і основних господарських, політичних та національних здобутків пролетарської революції; так само й тоді, коли воно було спрямоване проти всякої іншої держави трудящих, хоч би і такої, що не входить до Союзу РСР. Проте, правозастосовчі органи вбачали ознаки терористичного акту й у випадках, коли вбивство та інші діяння, спрямовані проти представників радянської влади та діячів революційних робітничих та селянських організацій, були вчинені на «ґрунті класової боротьби» [2]. Частина 3 статті 69 цього КК передбачала відповідальність за поєднаний з вбивством або із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, опір окремих громадян представникам влади, коли ці представники виконували покладені на них законом обов'язки. До осіб, що визнавалися винними у вчиненні цього злочину, до 4 листопада 1927 р. застосовувався розстріл як винятковий захід соціального захисту або позбавлення волі на строк не менш як один рік. Згідно зі ст. 1 постанови ЦВК і РНК УРСР від 4 листопада 1927 р. із санкції цієї статті було виключено розстріл [3].

КК УРСР 1927 р. в основному діяв за часів, коли при владі в СРСР був Й. В. Сталін. Відомо, що за часів сталінського режиму

становлення й зміцнення тоталітарної командно-адміністративної системи відбувалось шляхом усунення силовими методами реальних або уявних політичних противників та інших інакомислячих. В цей час кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство було підпорядковане цій меті, являло собою елемент механізму репресій [4]. Розглядувані склади злочинів, як і більшість інших, досить часто використовувалися в якості репресивних кримінально-правових засобів вирішення соціальних квазіпроблем.

Колективізація сільського господарства не знайшла широкої підтримки серед українських селян. Як заможні, так і менш матеріально забезпечені селяни не бажали з власної волі вступати до колективних господарств. З метою подолання такого опору Й. В. Сталін закликав до колективізації сільського господарства насильницькими методами. На першому етапі основним у здійсненні цієї мети став метод «ліквідації куркульства як класу». Спеціальна комісія на чолі з В. М. Молотовим розробила план дій, спрямованих на розкуркулення. Основні його положення були відображені в постанові ЦК ВКП(б) від 30 січня 1930 р. «Про заходи у справі ліквідації куркульських господарств у районах суцільної колективізації». Згідно з цією постановою господарства, що підлягали ліквідації, поділялися на три категорії. Якраз до першої і відносилися «учасники й організатори антирадянських виступів і терористичних актів». Як правило, такими особами визнавалися «куркулі», що активно опиралися ліквідації господарства або експропріації реманенту та худоби. Проте в багатьох випадках до цієї категорії відносили й інших селян, незалежно від їх матеріального становища. Якщо будь-який селянин відмовлявся допомагати партійним активістам у справі розкуркулення своїх односельців й активно боровся проти колективізації, його вважали «підкуркульником» і застосовували соціальні заходи як до «куркулів». На другому етапі, із метою форсування темпів колективізації, ЦК ВКП(б) прийняв постанову «Про темпи колективізації та заходи допомоги держави колгоспному будівництву». Після її прийняття посилювався тиск на селянство взагалі. Партійні активісти у примусовому порядку змушували створювати й вступати у колгоспи селян. Це призводило до того, що селяни нерідко вбивали чиновників. Звичайно, такі особи засуджувалися за вчинення терористичного акту [5].

На початку наступу Сталіна проти потенційної опозиції на Україні основною мішенню стала стара українська інтелігенція. З метою її ліквідації ОДПУ, фабрикуючи справи про «таємні антирадянські організації», змушувало своїх жертв визнавати своє членство в них. Зокрема, в 1929–1930 рр., в належності до таємної націоналістичної організації під назвою «Спілка визволення України» було звинувачено 45 провідних учених, письменників та інших представників інтелігенції. Цій організації приписувалася мета: за допомогою чужоземних держав, емігрантських сил, підбурювання селянства проти колективізації, вбивства Сталіна та його соратників відокремити Україну від СРСР.

З 1933 р. на Україні набули зловісних рис репресії проти членів партії. Апогей цієї чистки, що отримала назву в літературі «великий терор», був у 1937–1938 роках. Вона ставила метою знищити всіх реальних та уявних ворогів Сталіна. У низці показових судових процесів були дискредитовані, а згодом розстріляні майже всі потенційні суперники Сталіна -«засновники» більшовизму. Щодо них НКВС, як правило, фабрикував справи про «змови» терористичних груп, пов'язуючи з ними дедалі ширше коло людей. Як правило, щодо цього кола осіб застосовувався смертний вирок. У кращому випадку до них застосовувався ув'язнення в сибірських концтаборах на тривалий термін [6, с. 38].

Зі смертю Й. В. Сталіна в усіх сферах радянського суспільства настала так звана «післясталінська відлига». В цей період, тобто починаючи із середини 50-х років, репресивний характер радянського кримінального права почав слабнути. Таке «послаблення» у певній мірі стало передумовою прийняття в 1960 році як нового, більш гуманного, Кримінального кодексу УРСР, так і норми, яка порівняно зі ст. 58-4 та ч. 3 ст. 69 КК УРСР 1927 р. передбачала більш м'яку відповідальність за умисне вбивство, вчинене у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку (п. «в» ст. 93 КК). Крім цього, на нашу думку, при встановленні підвищеної кримінальної відповідальності за вчинення цього різновиду вбивства урахувалося і те, що його вчинення значно дестабілізує нормальне функціонування окремих ланок механізму держави. У кінцевому рахунку це спричинює шкоду іншим членам суспільства, на користь яких спрямована діяльність особи.

У КК України 1960 р. виокремлював специфічні види вбивств, якими вважалися: посягання на життя державного діяча (ст. 58

КК); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 59 КК); диверсія (ст. 60 КК), якщо вона поєднана з умисним позбавленням життя людини; посягання на життя судді, працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, а також члена громадського формування з охорони громадського порядку або військовослужбовця у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з охороною громадського порядку (ст. 190-1 КК); опір начальникові або примушення його до порушення службових обов'язків (ст. 234 КК), якщо цей злочин поєднаний з умисним вбивством (п. «в» ст. 234 КК).

Порівняно з КК України 1960 р., у новому КК України від 5 квітня 2001 року законодавцем були передбачені зміни, які стосуються специфічних видів вбивств. Так, у КК України 2001 р. передбачена відповідальність за такі злочини: диверсія (ст. 113 КК); посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК); опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством цих осіб (ч. 4 ст. 404 КК); посягання на життя представника іноземної держави (ст. 443 КК). Як видно, новелою є те, що деякі з цих складів злочинів розбито на два окремих склади злочину. Зокрема, це стосується складу злочину, ознаки якого в КК України 1960 р. були передбачені в ст. 190-1 КК. Новим є й те, що законодавчі конструкції більшості з цих злочинів редакційно уточнені та доповнені новими ознаками. Наприклад, диверсія уже не може вважатися специфічним видом вбивства. Аналіз диспозиції та санкції ст. 113 КК дозволяє зробити висновок, що вбивство не охоплюється цим складом злочину.

Таким чином, можна зробити висновок, що законодавство про відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку в Україні має свій історичний розвиток. Згідно з чинним кримінальним законодавством відповідальність за умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку передбачена п. 8 ч. 2 ст. 115 КК. Ця норма є загальною по відношенню таких норм,

як-от: посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК); посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця (ст. 348 КК); посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст. 379 КК); опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків, якщо вони були пов'язані з умисним вбивством цих осіб (ч. 4 ст. 404 КК).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Юридический словарь / гл. ред.: Братусь С. Н., Казанцев Н. Д., Кечекьян С. Ф., Кожевников Ф. И., Коток В. Ф., Кудрявцев П. И., Чиквадзе В. М. – М.: Госюриздат, 1953. – 782 с.
2. Шаргородский М. Д. Ответственность за преступления против личности / М. Д. Шаргородский ; Отв. ред.: Алексеев Н. С. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1953. – 108 с.
3. Кримінальний кодекс Української РСР / Офіційний текст із змінами на 1 вересня 1958 р. та з додатками постатейно-систематизованих матеріалів. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1958. – 162 с.
4. Бенько О. П. Державно-правові аспекти політичного терору в Україні (1917–1953 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. П. Бенько. – К., 1994. – 28 с.
5. Історія України: Курс лекцій: у 2 кн. Кн. 2 – ХХ століття: навч. посіб. / Мельник Л. Г., Верстюк В. Ф., Демченко М. В. та ін. – К.: Либідь, 1992. – 464 с.
6. Шаргородский М. Д. Преступления против жизни и здоровья / М. Д. Шаргородский. – М.: Юрид. изд-во МЮ СССР, 1947. – 511 с.

Павликовский Виталий Иванович,

заведующий кафедры уголовно-правовых дисциплин
и административного права
Харьковского экономико-правового университета,
кандидат юридических наук, доцент

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ СВОБОДЫ СЛОВА (СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)

На сегодняшний день большинство государств мира провозглашают в качестве основного конституционного права человека свободу слова, право на свободное выражение своих взглядов и убеждений, право свободно собирать, хранить,

использовать и распространять информацию устно, письменно или любым другим способом. В то же время, провозглашение и признание указанного права еще не гарантирует реального обеспечения свободы слова и деятельности средств массовой информации в государстве. Так, в Украине в 2013 г. существенно увеличилось количество нарушений в отношении журналистов. За январь-июль 2013 года, согласно статистике Генеральной прокуратуры Украины, зарегистрировано 117 дел по ст. 171 УК (препятствование журналистской деятельности), из них только пять направлены в суд [1]. Согласно отчету организации «Репортеры без границ» в 2012 г. в мире погибло на 33 % больше журналистов по сравнению с предыдущим годом. Было убито 88 профессиональных журналистов и 47 гражданских, более тысячи журналистов и блогеров было арестовано, около двух тысяч подвергнуты угрозам и нападениям [2].

В украинском обществе только три социальные институции имеют наибольшее доверие со стороны граждан: церковь (баланс доверия-недоверия составляет +50 %), СМИ Украины (+24.5 %), Вооруженные силы Украины (+11 %) [3]. Уголовная ответственность за нарушение свободы слова, в таких случаях, является обоснованным решением обеспечивающим реализацию конституционных прав человека.

В уголовном кодексе Украины ответственность за нарушение свободы слова и деятельности средств массовой информации предусмотрена ст. 171 «Воспрепятствование законной профессиональной деятельности журналистов». Указанная норма предусматривает уголовное наказание за умышленное воспрепятствование профессиональной деятельности журналиста (ч. 1), а также преследование журналиста за выполнение профессиональных обязанностей или критику совершенное должностным лицом либо группой лиц (ч. 2).

Аналогичная норма об ответственности за воспрепятствование деятельности журналиста имеется в уголовных кодексах Азербайджана [4], Армении [5], Беларуси [6], Грузии [7], Казахстана [8], Молдовы [9], Российской Федерации [10], Таджикистана [11]. Однако есть и существенные отличия. Так, УК Российской Федерации, УК Республики Казахстан предусматривают уголовную ответственность за воспрепятствование профессиональной деятельности журналистов лишь в форме принуждения их к распространению либо к отказу от распространения информации.

Ст. 154 УК Грузии и ст. 163 УК Азербайджана указывает, что принуждение к распространению либо отказу от распространения информации и есть воспрепятствованием. УК Беларусь, УК Республики Армения, УК Республики Таджикистан рассматривают воспрепятствование и принуждение как два самостоятельных вида правонарушения в сфере свободы слова и деятельности журналистов. Кроме того, ответственность за принуждение к распространению либо отказу от распространения информации во многих случаях зависит от способа принуждения: путем физического либо психического насилия (УК Республики Беларусь, УК Республики Таджикистан), уничтожения либо повреждения имущества (УК Республики Беларусь, УК Республики Таджикистан), угрозы ущемления законных прав и интересов журналиста (УК Республики Беларусь, УК Республики Таджикистан), распространением клеветнических измышлений или оглашением иных сведений, которые потерпевший желает сохранить в тайне (УК Республики Таджикистан). В то же время, законодательство некоторых стран вовсе не предусматривает ответственности за нарушение свободы слова и деятельности журналистов. Нарушение свободы слова и деятельности средств массовой информации по законодательству Латвии [12], Литвы [13], Эстонии [14], Киргизии [15], Туркменистана [16], Узбекистана [17] не является уголовно наказуемым.

Указанное разнообразие подходов к установлению уголовной ответственности за нарушение свободы слова вызвано различным пониманием и характеристикой преступного воспрепятствования профессиональной деятельности журналистов. Препятствовать, воспрепятствовать означает создавать препятствие, не допускать чего-нибудь, служить препятствием [18]. Таким образом, воспрепятствование профессиональной деятельности журналистов означает установление, создание препятствий в процессе осуществления журналистом любых полномочий, а не только связанных с распространением информации. Принуждение к распространению либо отказу от распространения информации касается только одной из форм деятельности журналиста, хотя и одной из самых важных. Кроме распространения журналист занимается сбором информации, ее проверкой, изучением, хранением. Нарушение таких прав также является воспрепятствованием, хотя не во всех случаях признается принуждением к распространению либо отказу от распространения информации. Таким образом, принуждение

к распространению определенной информации является наиболее опасной, но лишь одной из форм воспрепятствование журналистской деятельности.

Анализ уголовного законодательства стран СНГ подтверждает возможность и необходимость расширения сферы действия уголовного закона на отношения в сфере обеспечения свободы слова и деятельности средств массовой информации. Так, УК Грузии предусматривает уголовную ответственность не только за воспрепятствование законной деятельности журналистов, но и за посягательство на свободу слова (ст. 153 УК Грузии), УК Республики Молдовы – за воспрепятствование деятельности средств массовой информации в целом (ст. 180-1 УК), а также цензуру (ст. 180-2 УК).

Следует отметить и тот факт, что свобода средств массовой информации является лишь составной частью конституционного права на свободу слова. СМИ выполняют задачи по предоставлению общественности социально значимой информации, освещению важнейших событий, происходящих в государстве, формированию общественного мнения, тем не менее, их деятельность не является единственным источником получения информации человеком. Право на свободу слова означает право на свободу выражения своих мыслей, взглядов, убеждений, право получать из любых источников открытую информацию, хранить ее, распространять без каких-либо ограничений. Поэтому закономерным является установление уголовной ответственности не только за воспрепятствование деятельности средств массовой информации, но и за нарушение права граждан на получение информации, критику деятельности органов власти. Так, ст. 140 УК РФ, ст. 204 УК Республики Беларусь, ст. 180 УК Республики Молдовы предусматривают ответственность за отказ в предоставлении гражданину информации. Ст. 197 УК Республики Беларусь устанавливает уголовную ответственность за преследование граждан за критику.

Исходя из проведенного анализа, следует отметить два подхода к решению вопроса уголовно-правового обеспечения свободы слова и деятельности средств массовой информации: 1) отказ от уголовно-правовой регламентации свободы слова и деятельности средств массовой информации, в частности такой путь избран прибалтийскими государствами – Латвией, Литвой, Эстонией, а также Киргизией, Туркменистаном, Узбекистаном;

2) установление уголовной ответственности за нарушение свободы слова и профессиональной деятельности средств массовой информации.

В большинстве случаев, уголовная ответственность за нарушение свободы слова заключается в установление запрета на воспрепятствование профессиональной деятельности журналистов. В тоже время, отсутствует единообразие в подходе к уголовно-правовой регламентации данного запрета. В одном случае, воспрепятствование отождествляют с принуждением к распространению либо отказу от распространения информации, в другом рассматривают указанные действия как самостоятельные виды правонарушений, в третьем – принуждение к распространению информации является составной частью воспрепятствования.

Принуждение к распространению либо отказу от распространения информации является лишь одной из форм воспрепятствования профессиональной деятельности журналиста. Ограничение уголовной ответственности лишь принуждением к распространению либо отказу от распространения информации существенно снижает эффективность борьбы в сфере обеспечения свободы слова и деятельности средств массовой информации.

Абсолютное большинство стран, законодательство которых исследовалось, гарантирует право граждан на свободу слова. Поэтому является актуальным установление уголовной ответственности за нарушение свободы слова, направленное не только в отношении журналистов, но и всех граждан.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Романюк: особливості 2013 року стало зростання нападів з боку силових структур та приватних осіб [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.mediasapiens.ua/2013/09/20/romanyuk-osoblyvisty-2013-roku-stalo-zrostannya-napadiv-z-boku-sylovyh-struktur-ta-pryvatnyh-osib/>. – Заголовок .с екрана.
2. Отчет общественной организации «Репортеры без границ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroua.com/humrights/journalism/1624-reportery-bez-granits-2012-god-samyj-plokhoy-dlya-svobody-pressy> – Заг. с екрана.
3. Свобода слова в Україні: загальнонаціональне й експертне опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/ua/publications/press-relizy/-svoboda-slova-v-ukraini-zagalnonacionalne-i-ekspertne-opituvannya.htm> – Заг. с екрана.

4. Уголовный кодекс Азербайджанской республики / Научное редактирование, предисловие докт. юрид. наук, проф. И. М. Рагимова ; перев. с азербайдж. Б. Е. Аббасова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.
5. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus>- Заг. с экрана.
6. Уголовный Кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / предисл. проф. Б. В. Волженкина, Обзорная статья А.В. Баркова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.
7. Уголовный кодекс Грузии / науч. ред. З. К. Бигвава. Вступ. статья к.ю.н., доцента В. И. Михайлова. Обзорн. статья д.ю.н., проф. О. Гамкрелидзе ; перев. с груз. И. Мериджаншвили. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.
8. Уголовный кодекс Республики Казахстан / закон Республики Казахстан от 16 июня 1997 года № 167 (Ведомости Парламента РК, 1997 г., № 15-16, ст. 211) / предисл. министра юстиции Республики Казахстан докт. юрид. наук, проф. И.И. Рогова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 466 с.
9. Уголовный кодекс Республики Молдова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=2&id=331268>- Заг. с экрана.
10. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kzrf.ru/ukrf.html>- Заг. с экрана.
11. Уголовный кодекс Республики Таджикистан / Предисловие А. В. Федорова. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 410 с.
12. Уголовный кодекс Латвийской Республики / науч. ред. и вступ. статья канд. юрид. наук А.И. Лукашкова и канд. юрид. наук Е. А. Саркисовой ; перев. с латыш. канд. юрид. наук А. И. Лукашова – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.
13. Уголовный кодекс Литовской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/norm/-norm.asp?normID=1243877>- Заг. с экрана.
14. Уголовный кодекс Эстонской республики / Науч. ред. и перевод с эстонского В. В. Запелова, вступ. статья канд. юрид. наук доц. СПбГУ Н. И. Мацнева – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 262 с.
15. Уголовный кодекс Кыргызской республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.toktom.elcat.kg>- Заг. с экрана.
16. Уголовный кодекс Туркменистана / На туркменском и русском языках. Печатается по заказу Министерства юстиции

- Туркменистана. Издательство «Туркменистан». Ответственные за выпуск: Кичиева Я., Смирнова Н. – Ашхабат. – 1997 г. – 352 с.
17. Уголовный кодекс Республики Узбекистан с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001 года. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс»,— 2001. – 338 с.
18. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., дополненное. – М. : Азбуковник, 1999. – 944 с.

Політова Анна Сергіївна,

начальник відділу міжнародних зв'язків
Донецького юридичного інституту МВС України,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ ЯК СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Прикінцеві положення Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. вказують на необхідність прийняття Закону України про кримінальні проступки при тому, що не лише КК України, а й Конституція України відображають концепцію єдиного кримінального правопорушення – злочину. На наукових форумах різного рівня з актуальних проблем кримінального права та процесу науковці дискутують з приводу теоретичних і практичних аспектів утілення в життя кримінального провадження окремо щодо злочинів і кримінальних проступків.

Упродовж останніх трьох років до Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності вносилось декілька законопроектів щодо запровадження у Кримінальний кодекс України інституту кримінальних проступків, зокрема: проекти Законів України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 10126 від 28 лютого 2012 р.) [1], «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 10146 від 3 березня 2012 р.) [2], «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 1202 від 8 січня 2013 р.) [3] та «Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 3438 від 17 жовтня 2013 р.) [4].

У зазначених законопроектах висловлювались різні точки зо-

ру щодо поняття кримінальних проступків. Так, наприклад, В. Д. Швець пропонував під кримінальним проступком розуміти передбачене Книгою 2 (Про кримінальні проступки) Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального проступку [3]. В. С. Малишев вважав, що кримінальним проступком є діяння, за яке передбачене покарання у виді арешту на строк не більше шести місяців, обмеження волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання за винятком основного покарання у виді штрафу в розмірі понад тисячу неоподаткованих мінімумів доходів громадян [4].

Але законодавець вводячи інститут кримінального проступку в Кримінальний процесуальний кодекс України, вкладає у нього інший зміст. Це впливає із положень Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008, де дається загальне поняття кримінального (підсудного) проступку, під яким розуміють:

1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо) [5].

Деякі аспекти інституту кримінальних проступків досліджували такі вчені як Н. Кузнєцова, В. Кудрявцев, В. Туляков, П. Фріс, М. Хавронюк, Н. Мірошниченко, М. Дмитрук та ін., і зводилися до з'ясування таких важливих моментів: 1) яка юридична природа кримінального проступку: він залишається в межах кримінального права чи йдеться про створення нової галузі права? 2) запровадження кримінального проступку призведе до криміналізації значної кількості адміністративних деліктів та до декриміналізації за своєю суттю чи до депеналізації значної кількості злочинів? 3) який критерій поділу кримінальних правопорушень на види: злочини та проступки і який критерій має бути обраний для віднесення злочинів та адміністративних правопорушень до категорії кримінальних проступків? 4) запроваджуючи кримінальний проступок необхідно створювати новий Кодекс про кримінальні проступки, чи можна вирішити цю проблему шляхом внесення змін та

доповнень у КК України, КПК України, КУпАП? [6, с. 525–526].

Проте відсутність єдності поглядів у науковців щодо визначення поняття «кримінального проступку», разом з тим дає підстави для такого висновку: спостерігається позитивне ставлення до розроблення, прийняття та введення у дію законодавства про кримінальні проступки. До того ж, якщо проаналізувати кримінальне законодавство держав континентальної Європи, то можна зробити висновок, що в більшості європейських країн передбачено два або навіть три види кримінально-караних діянь (злочин-проступок-порушення). Отже, в Європі давно дійшли висновку, що у сфері кримінального права не може бути лише одного різновиду караних діянь (злочину) за їх небезпекою для суспільства, ступенем покарання та правовими наслідками для покараної особи [7, с. 36].

Щодо запровадження кримінального проступку та створення нового Кодексу про кримінальні проступки, то у Концепції реформування кримінальної юстиції зазначено, що «кримінальні проступки мають бути об'єднані в новий Кодекс України про кримінальні проступки. За їх вчинення можуть бути передбачені стягнення у виді короткострокового позбавлення волі, штрафу у певному обмеженому розмірі, позбавлення спеціальних прав, залучення до обов'язкових робіт тощо, а також застосовуватись спеціальна конфіскація. Вчинення кримінальних проступків не матиме таких правових наслідків, як судимість» [5].

Прийняття окремого законодавчого акту тільки за попередніми підрахунками, дозволить виключити значну кількість статей як з Кримінального кодексу України, так і з Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також слугуватиме подальшій структуризації вітчизняного законодавства шляхом створення проміжної ланки відповідальності між адміністративною та кримінальною. Так, зокрема, М. М. Дмитрук пропонує такий примірний перелік кримінальних проступків, що за чинним КК визнаються злочинами невеликої тяжкості та злочинами середньої тяжкості: Злочини проти життя та здоров'я: ст. 123, ст. 124, ст. 125, ч. 1 ст. 126, ст. 128, ч. 1 ст. 129, ч. 1 ст. 130 (ср. т.), ст. 132, ч. 1 ст. 134, ч. 1 ст. 135, ч. 1–2 ст. 136, ст. 137, (ср. т.), ч. 1 ст. 139, ч. 1–2 ст. 140, ст. 141 (ср. т.), ч. 1 ст. 142, ч. 1 ст. 143, ч. 1 ст. 144, ст. 145; Злочини проти волі, честі та гідності особи: ч. 1 ст. 150, ч. 1 ст. 151, ст. 150-1; (ср. т.); Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи: ст. 154; Злочини проти виборчих, трудових та

інших особистих прав свобод людини: ч. 1 ст. 157, ч. 1-2 ст. 158-1, ст. 158-2 (ср. т.), ч. 1-2 ст. 159 (ср. т.), ч. 1-2 ст. 159-1 (ср. т.), ч. 1 ст. 160 (ср. т.), ч. 1 ст. 161, ч. 1 ст. 162, ч. 1 ст. 163, ч. 2 ст. 163, ст. 164, ст. 167, ч. 2 ст. 168 (ср. т.), ст. 170 (ср. т.), ст. 171, ст. 172, ст. 173, ст. 174, ч. 1 ст. 175, ч. 2 ст. 175 (ср. т.), ч. 1 ст. 176, ч. 1 ст. 176 (ср. т.), ч. 1 ст. 177, ст. 178 (ср. т.), ст. 179 (ср. т.), ст. 180, ст. 182, ч. 1-2 ст. 183, ст. 184 (ср. т.); Злочини проти власності: ч. 1 ст. 188-1, ч. 1 ст. 190, ст. 192, ст. 193, ст. 195, ст. 197, ч. 1-3, ст. 197-1, ст. 198 (ср. т.); Злочини у сфері господарської діяльності: ч. 1 ст. 200 (ср. т.); ст. 202, ст. 203, ст. 203-1, ст. 203-2, ч. 1 ст. 204, ч. 1 ст. 205, ч. 1 ст. 206, ч. 1 ст. 207, ч. 1 ст. 208, ч. 1 ст. 209-1, ч. 1 ст. 210, ч. 1 ст. 211, ч. 1-2 ст. 212, ч. 1-2 ст. 212-1, ст. 213, ст. 214, ст. 215, ч. 1 ст. 216, ст. 217, ст. 218, ст. 219, ст. 220, ст. 221, ч. 1 ст. 222, ст. 223, ст. 223-1, ч. 1 ст. 224, ст. 225, ч. 1 ст. 226 (ср. т.), ст. 227, ч. 1 ст. 229, ст. 232, ст. 232-1, ч. 1 ст. 234, ст. 235; Злочини проти довілля: ч. 1 ст. 238, ч. 1 ст. 239, ст. 239-1, ст. 239-2, ч. 1-2 ст. 240 (ср. т.), ч. 1 ст. 241, ч. 1 ст. 242, ст. 244, ст. 247, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249, ст. 252, ч. 1 ст. 253, ст. 254; Злочини проти громадської безпеки: ч. 1 ст. 259, ст. 263 (ср. т.), ст. 266 (ср. т.), ст. 267 (ср. т.), ч. 1-3 ст. 267-1 (ср. т.), ч. 1 ст. 268, ч. 1 ст. 269, ч. 1 ст. 270, ст. 270-1 (ср. т.); Злочини проти безпеки виробництва: ч. 1 ст. 271; ч. 1 ст. 272 (ср. т.), ч. 1 ст. 273 (ср. т.), ч. 1 ст. 275; Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту: ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 279, ч. 1 ст. 280, ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 282, ч. 1 ст. 283 (ср. т.), ст. 284, ст. 285, ч. 1 ст. 286, ст. 290; Злочини проти громадського порядку та моральності: ст. 293, ст. 295, ч. 1 ст. 296, ч. 1 ст. 297, (ср. т.), ч. 1 ст. 298, ч. 1 ст. 298-1, ст. 299, ч. 1-2 ст. 300, ч. 1 ст. 301, ч. 1 ст. 302; Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: ч. 1 ст. 310, ч. 1 ст. 311, ч. 1 ст. 313, ч. 1 ст. 318, ч. 1 ст. 319, ч. 1-2 ст. 323, ч. 1 ст. 325, ч. 1 ст. 326, ч. 1 ст. 327; Злочини у сфері державної таємниці, недоторканності кордонів, призову та мобілізації: ст. 335, ст. 337; Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян: ч. 2 ст. 338, ст. 339, ч. 1 ст. 342, ст. 343, ч. 1 ст. 344, ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 350, ст. 351, ст. 353, ч. 1 ст. 355, ст. 356, ч. 1 ст. 357, ч. 1 ст. 358, ст. 360; Злочини у сфері використання ЕОМ (КС та КМ), і мереж електрозв'язку: ч. 1 ст. 361-1, ч. 1 ст. 361-2, ч. 1 ст. 362, ст. 363, ч. 1 ст. 363-1; Злочини у сфері службової діяльності: ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 366, ч. 1 ст. 367, ч. 1 ст. 369; Злочини проти правосуддя: ст. 371, ч. 1 ст. 374, ч. 1 ст. 376, ч. 1

ст. 381, ч. 1 ст. 383, ч. 1 ст. 384, ст. 386, ст. 387, ч. 1 ст. 388, ст. 389, ч. 2 ст. 390, ст. 394, ст. 395, ст. 397; Військові злочини: ч. 1 ст. 403, ч. 1 ст. 405, ч. 1 ст. 409, ч. 1 ст. 412, ч. 2 ст. 413, ст. 435; Злочини проти безпеки людства та міжнародного правопорядку: ч. 2 ст. 444, ст. 445 КК [8, с. 14–15].

Таким чином, запровадження кримінального проступку та прийняття Кодексу України про кримінальні проступки дозволить реалізувати державну політику в сфері гуманізації кримінальної відповідальності, наслідком якої стане суттєве зменшення кількості судимих осіб і осіб, які позбавлятимуться волі. Це дозволить спростити кримінальний процес по багатьом видам правопорушень за рахунок проведення дізнання, а не судового слідства і скоротить строки судового розгляду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» (проект вноситься народними депутатами Стретовичем В. М., Головатим С. П., Притикою Д. М., Шишкіною Е. В.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42706.
2. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» (проект вноситься народним депутатом Швецем В. Д.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=42733.
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків (проект вноситься народним депутатом Швецем В. Д.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45306.
4. Проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків (проект вноситься народним депутатом Малишевим В. С.) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=48706.
5. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01\(9\)/03-Zakonodavchi_zasady/090301.pdf](http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/01(9)/03-Zakonodavchi_zasady/090301.pdf).
6. Павлик Л. В. Перспективи виділення категорії кримінального проступку за злочинні посягання у сфері економіки / Л. В. Павлик

// Форум права. – 2012. – № 2. – С. 524–531 [Електронний ресурс].
– Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12plvuce.pdf>.

7. Хавронюк, М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : 12.00.08 : дис. ... д-ра юрид. наук / Хавронюк Микола Іванович ; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. – К., 2007. – 557 с.
8. Дмитрук, М. М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М. М. Дмитрук. – О., 2012. – 20 с.

Процюк Олег Володимирович,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент,

Литвин Павло Сергійович,

здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ «РОЗГОЛОШЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МЕДИЧНОГО ОГЛЯДУ НА ВИЯВЛЕННЯ ЗАРАЖЕННЯ ВІРУСОМ ІМУНОДЕФІЦИТУ ЛЮДИНИ ЧИ ІНШОЇ НЕВИЛІКОВОЇ ІНФЕКЦІЙНОЇ ХВОРОБИ»

Базуючись на висновках провідних представників кримінально-правової науки ми маємо право стверджувати, що суб'єктивна сторона злочину відображає психічне ставлення особи (індивіда) до вчинюваного ним суспільно-небезпечного діяння та його наслідків. Фактично, це внутрішня сутність конкретного злочинного діяння, що обумовлюється тими психологічними процесами, що відбуваються у свідомості винного при вчиненні ним суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом, як злочин. Суб'єктивна сторона – це процес мислення, бажання і волі людини, в якому відображаються її об'єктивна поведінка та інші зовнішні обставини, пов'язані з вчиненням злочину [1, с. 134].

Зміст поняття вини свідчить про послідовне втілення у вітчизняний кримінальний закон принципу суб'єктивного інкримінування, відповідно до якого злочином може визнаватися діяння лише за наявності кримінально-правової вини, а особа може бути визнана винною у вчиненні злочину лише за наявності

у неї певного психічного ставлення у формі умислу чи необережності до вчинюваного діяння та його наслідків [2, с. 104].

Дійсно, відповідно до норм ст. 23 КК України обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь якого складу злочину є саме вина, якою безпосередньо і визначається психічне ставлення особи до свого діяння (дії або бездіяльності) та його наслідків, при цьому таке психічне ставлення повинно мати форму умислу (прямого чи непрямого чи необережності (у виді злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості)). При цьому необхідно враховувати, що форма вини – це встановлене законом певне поєднання інтелектуальних та вольових ознак, що свідчить про ставлення винуватого до вчинюваної ним дії (бездіяльності) і її наслідків [3, с. 198]. Однак, не можна ігнорувати й те, що проблема вини є не лише кримінально-правовою, а й проблемою інших галузей права, що пов'язані з відповідальністю за вчинені правопорушення [4, с. 108]. Особливо актуальним, на нашу думку, останнє зауваження є у контексті характеристики суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого нормою ст. 132 КК України.

Суб'єктивна сторона злочину передбаченого ст. 132 КК України може характеризуватися, як умисною, так і необережною формою вини. Виходячи із змісту її диспозиції, це є очевидним та не викликає розбіжностей у поглядах з боку вчених та практиків [5, с. 83]. У той же час, ми з жалем маємо констатувати, що вітчизняний законодавець при створенні досліджуваної нами норми не розмежував за розмірами санкцій умисне та необережне розголошення вказаних конфіденційних відомостей про особу, хоча ступень суспільної небезпеки, у залежності від форми вини вочевидь значно різниться. Тим більш, що у випадку наявності прямого умислу у винного може мати місце спеціальний мотив та спеціальна мета, що своєю чергою, за певних умов, може багатократно збільшити ступень суспільної небезпеки такого саме розголошення.

Являючись, як вже зазначалось вище, деліктом створення небезпеки, розголошення відомостей про проведення медичного огляду на предмет виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, має суттєві особливості, що мають бути враховані при умислу та необережності, оскільки психічне ставлення винної особи тут нерозривно впливає із факту сприйняття або отримання

відомостей про проведення медичного огляду на предмет виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби сторонніми особами або створення умов для цього. Отже, варто враховувати, що саме вказаний наслідок і обумовлює та створює суспільну небезпечність дії або бездіяльності суб'єкта злочину.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Матишевський П. С. Кримінальне право України : Загальна частина : підруч. [для студ. юрид. вузів і фак-тів] / П. С. Матишевський. – К. : «А.С.К.», 2001. – 347 с. (С. 134).
2. Відповідальність за передбачені Розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України злочини у сфері професійної діяльності медичних працівників та спеціальні види тілесних ушкоджень : монографія / О. Ф. Бантишев, В. О. Глушков, О. В. Копан, С. А. Кузьмін [та ін.] ; [за заг. ред. В. О. Глушкова]. – К. : МНДЦ при РНБО України, 2011. – 137 с. (С. 104).
3. Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права : навч. посіб. – К. : Атака, 2005. – 464 с. (С. 198).
4. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в уголовном праве. – М. : Юридлит., 1975. – 184 с. (С. 108).
5. Юрченко О. М. Злочини проти життя і здоров'я особи. Науково-практичний коментар до Розділу II Особливої частини Кримінального кодексу України / О. М. Юрченко, О. Ф. Бантишев, С. А. Кузьмін. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2013. – 176 с. (С. 83).

Ребенко Сергій Миколайович,

здобувач кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ, старший слідчий відділу розслідування особливо важливих справ та злочинів, учинених організованими групами і злочинними організаціями, слідчого управління ГУМВС України в Харківській області

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВА ОБУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ҐРУНТОВИМ ПОКРИВОМ (ПОВЕРХНЕВИМ ШАРОМ) ЗЕМЕЛЬ

Кримінальний кодекс України (далі – КК України) містить низку норм, якими забороняється посягання на земельні ресурси (землі, ґрунтовий покрив земель, землі водного фонду). Серед цих норм самостійне місце займає норма, що закріплена у ст. 239-1 КК України – «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель». Даною нормою передбачено кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим

покривом (поверхневим шаром) земель, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Означена норма є новелою для чинного кримінального законодавства України. У зв'язку з чим виникає питання про соціально-правову обумовленість даної кримінально-правової норми у КК України.

Вважається, що першим напрямком здійснення кримінально-правової політики виступає криміналізація суспільно небезпечних діянь [1, с. 24]. Політичні та правові аспекти вирішення питань кримінально-правової політики дають можливості для створення системи криміналізації суспільно небезпечних діянь.

У свою чергу, А. Н. Тарбагаєв наголошує, що перш ніж розпочинати створення нових моделей відповідних кримінально-правових заборон, необхідно спочатку відповісти на запитання: в чому проявляється процес криміналізації, які його закономірності, тенденції і перспективи у сфері, що нас цікавить, чи можливе пізнання механізму об'єктивізації в кримінально-правовій нормі потреб суспільства в кримінально-правовій забороні конкретного різновиду суспільно небезпечних діянь. При цьому, слід виходити з того постулату, що істинна мудрість законодавця полягає не в прийнятті юридичної норми, що задовольняє негайний інтерес, а в тому, щоб схопити соціальні імпульси і закріпити в законі порядок суспільних відносин, що відповідають дійсним потребам суспільного розвитку [2, с. 104].

На думку Ю.Є. Пермяков, введення нової кримінально-правової заборони слід оцінювати відповідаючи, зокрема, на такі питання: 1) які інтереси поставлені під охорону, діяльність якого кола осіб підлягає обмеженню; 2) чи була можливість досягти цих цілей, не вдаючись до змін в законодавстві; 3) чи є реальні можливості в кримінальній юстиції для переслідування заборонених законом діянь, як точно окреслено коло цих можливостей; 4) чи проявляє громадська думка солідарність з кримінальною юстицією і законом в засудженні заборонених діянь; 5) чи викликає заборонене діяння у населення бажання покарати злочинців; 6) чи відповідає санкція нової статті закону уявленню про справедливість, що панує в суспільстві; 7) в яких умовах буде відбуватися призначене судом покарання, чи виправдовують цілі кримінально-правового заборони витрати, що неминучі при виконанні покарання за порушення нової норми; 8) чи відповідає новела перспективам розвитку законодавства та суспільним потребам найближчого майбутнього; 9) чи не

суперечить норма міжнародним зобов'язанням, Конституції, чинному законодавству [3, с. 102]. Позитивні відповіді на ці питання свідчать про те, що актуальна кримінально-правова норма може бути прийнята законодавцем та внесена у чинний кримінальний закон.

У кримінально-правовій літературі було запропоновано багато визначень поняття та сутності криміналізації. Так, наприклад, А. В. Наумов визначає криміналізацію як законодавче визнання певних діянь злочинними і караними, тобто встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності [4, с. 161]. У свою чергу А. І. Коробєєв визначає криміналізацію як процес виявлення суспільно небезпечних форм індивідуальної поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними і фіксації їх у законі в якості злочинних та кримінально караних [5, с. 59]. Н. О. Лопашенко під криміналізацією розуміє віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до розряду злочинних із встановленням за нього кримінальної відповідальності [6, с. 177–181]. В цілому, в науці кримінального права склалося єдине розуміння поняття «криміналізації» як процесу і результату віднесення того чи іншого суспільно небезпечного діяння до категорії злочинів.

У рамках даного підходу намітилося і два підходи до визначення цього поняття: широкий і вузький. Так, одні вчені-криміналісти, трактуючи криміналізацію широко, розуміють під нею не тільки закріплення в законі певних ознак нових складів злочинів, але й підвищення верхніх меж санкцій за вже криміналізовані діяння, окремі обмеження в застосуванні інститутів звільнення від покарання щодо деяких категорій засуджених, конструювання норм загального характеру, що тягнуть більш широкий спектр небажаних для суб'єктів правових наслідків вчиненого злочину [7, с. 7]. Прихильники другого, більш традиційного трактування поняття криміналізації розглядають її як віднесення законодавцем певних суспільно небезпечних діянь до числа злочинів [8, с. 108–110]. Вбачається більш вірним вузьке розуміння поняття криміналізації.

Україна характеризується тим, що її територія складається з унікальних земельних ресурсів сприятливих для підтримання високого рівня виробництва сільськогосподарської продукції. Безсумнівно, одним з головних завдань держави, від успішного вирішення якого залежать добробут і безпека усього суспільства, є

надійний і ефективний захист з боку держави земель – основного національного багатства, що перебуває під особливою охороною держави (ст. 14 Конституції України). Однією з форм такого захисту є встановлення юридичної відповідальності за порушення вимог земельного законодавства щодо охорони і раціонального використання земель. Найбільш суворим, а відповідно найбільш дійовим є кримінальна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель. Існування цієї норми вбачається повністю виправданим. Це підтверджується теоретичними положеннями та практичними показниками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Панченко П. Н. Криминализация деяний как метод уголовной политики / П. Н. Панченко // Проблемы повышения эффективности борьбы с преступностью. Сборник. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1983. – С. 23–32.
2. Тарбагаев А. Н. Ответственность в уголовном праве / А. Н. Тарбагаев // Правоведение. – 1994. – № 3. – С. 102–106.
3. Пермяков Ю. Е. Введение в основы уголовной политики. Учебное пособие / Пермяков Ю. Е.— Самара : Изд-во «Самарский университет», 1993. – 215 с.
4. Наумов А. В. Российское уголовное право: Общая часть. Курс лекций : в 2-х т. – Т. 1 / А. В. Наумов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит., 2004. – 496 с.
5. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: проблемы криминализации и пенализации : монография / А. И. Коробеев. – Владивосток : Изд-во Дальневосточного университета, 1987. – 267 с.
6. Лопашенко Н. А. Уголовная политика: понятие, содержание, методы и формы реализации / Н. А. Лопашенко // Уголовное право в XXI веке : материалы Междунар. науч. конф. на юрид. факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 31 мая–1 июня 2001 г. М. : Лексэст, 2002. – С. 177–181.
7. Молодцов А. С. Понятие и основные направления уголовной политики и участие общественности в борьбе с преступностью / А. С. Молодцов, Е. В. Благоев : текст лекций. – Ярославль: Ярославльский гос. ун-т, 1987. – 50 с.
8. Злобин Г. А. Некоторые теоретические вопросы криминализации общественно опасных деяний / Г. А. Злобин, С. Г. Келина // Проблемы правосудия и уголовного права; редкол.: А. М. Ларин и др. – М. : ИГПАН, 1978. – С. 108–110.

Северин Оксана Олександрівна,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,

Волошин Вадим Сергійович,

курсант 2-го курсу факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ ЗАСУДЖЕННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ЧОЛОВІКІВ, ЯКІ Є САМОТНИМИ БАТЬКАМИ

В умовах гуманізації та демократизації українського суспільства помітною є тенденція до звуження сфери застосування найбільш репресивних заходів кримінально-правового впливу, подальшого втілення таких принципів кримінального права як справедливість та гуманізм. Прикладом такого втілення є статті 75-79 Кримінального кодексу України, що передбачають можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням. Так, у ст. 75 КК України зазначено, що якщо суд при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Окрему увагу законодавець приділяє засудженим вагітним жінкам та жінкам, які мають дітей віком до семи років. Ст. 79 КК України передбачає можливість у разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, звільнення таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

Отже, ми бачимо, що існує реальна можливість для засуджених звільнитися від відбування значної кількості покарань. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що особа, яку суд

вважає за можливе звільнити від відбування покарання з випробуванням, має шанс і змогу виправитися і змінити свою поведінку на правослухняну, не втрачаючи при цьому суспільно-корисних зв'язків.

Проблемам звільнення від відбування покарання з випробуванням присвячено велику кількість робіт таких вчених як І. Г. Богатирьов, С. Й. Зельдов, О. Ф. Ковітіді, О. О. Книженко, Г. А. Кригер, В. А. Ломако, В. О. Меркулова, Є. С. Назимко, В. В. Скибицький, Ю. М. Ткачевський, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський, С. В. Черкасов та ін. Але, незважаючи на численність праць, існує ще значна кількість дискусійних аспектів щодо цього питання.

Одним із таких аспектів, що заслуговує на увагу, є можливість жінок, що мають дітей віком до семи років, звільнитися від відбування покарання з випробуванням, і відсутність такої можливості у чоловіків.

Така прогалина у кримінальному законі говорить про те, що законодавець надає перевагу жінці у питанні виховання дітей, і тим самим обмежує чоловіка у цьому праві. Звичайно, не можна не відзначити, що в українському суспільстві історично склалось так, що основна відповідальність щодо виховання дітей покладена на жінок. Але чинний Сімейний кодекс України визначає, що мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою, і ст. 141 СК України прямо вказує на це.

Крім того, навіть з огляду на те, що суд радше віддасть дитину на виховання матері ніж батькові, не можна ігнорувати той факт, що існують випадки, коли матері дитини немає в живих, або вона позбавлена батьківських прав, або мати має таке захворювання, що унеможливорює належне виконання нею своїх батьківських прав та обов'язків, і вихованням дитини займається саме батько дитини. В такому разі вбачається необхідним передбачити у кримінальному законі норму, яка б давала можливість застосовувати до таких батьків звільнення від виконання покарання з випробуванням.

Слід відзначити, що відомий багато років нашому праву інститут засудження з випробуванням (умовне засудження і відстрочка виконання вироку), трансформований Кримінальним кодексом України 2001 р. в один із видів звільнення від відбування покарання – звільнення від відбування покарання з

випробуванням, досить активно застосовується в країнах СНГ, в тому числі щодо батьків, які самостійно виховують дітей.

Так, наприклад, ст. 78 Кримінального кодексу Вірменії передбачає, що суд може відстрочити відбування покарання або звільнити від покарання вагітних жінок *або осіб, які мають дітей віком до трьох років* (за винятком осіб, засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі та особливо тяжкі злочини) до досягнення ними трирічного віку. Однак, якщо засуджений (а), відмовився (лась) від дитини або передав(ла) її до дитячого будинку, або ухиляється від виховання та піклування про неї, про що особа була письмово попереджена органом, що здійснює контроль за нею, то суд за клопотанням цього органу може направити засуджену особу для відбування призначеного покарання. Після досягнення дитиною трирічного віку або її смерті суд може, враховуючи поведінку засудженого, звільнити його від відбування покарання чи замінити більш м'яким покаранням, або направити його для відбування невідбутої частини покарання.

Кримінальний закон Киргизької Республіки також надає право суду відстрочити відбування покарання чоловікові, що виховує дитину. В статті 72 Кримінального кодексу Киргизії відзначається, що засудженій вагітній жінці, жінці, яка має дитину віком до 14 років, за винятком засудження до позбавлення волі за вчинення особливо тяжкого злочину, *а також, чоловікові, що має дитину віком до 14 років і є самотнім батьком*, за винятком засудження за тяжкий або особливо тяжкий злочин, суд може відстрочити відбування покарання до досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку. Але якщо такі засуджені відмовились від дитини або продовжують ухилятися від обов'язків щодо піклування про неї після попередження органу, що здійснює контроль за ними, то суд за поданням цього органу може скасувати відстрочку відбування покарання і направити засуджених до місця відбування призначеного покарання. Після досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку суд звільняє таких засуджених від відбування покарання чи від невідбутої його частини або замінює невідбуту частину покарання більш м'яким покаранням, чи взагалі приймає рішення про направлення засуджених до відповідних установ для відбування невідбутої частини покарання.

Має схожу норму і російський Кримінальний кодекс. Так, ст. 82 вказаного кодексу говорить про те, що засудженій вагітній жінці, жінці, яка має дитину віком до 14 років, чоловікові, що має дитину віком до 14 років і є самотнім батьком, за винятком засуджених до обмеження волі, позбавлення волі за злочини проти статевої недоторканості неповнолітніх, які не досягли чотирнадцятирічного віку, до позбавлення волі на строк більше 5 років за тяжкі та особливо тяжкі злочини проти особи, суд може відстрочити реальне відбуття покарання до досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку. У випадку, якщо такий засуджений відмовився від дитини або продовжує ухилятися від обов'язків щодо її виховання після попередження органу, що здійснює контроль за ними, то суд за поданням цього органу може скасувати відстрочку відбування покарання і направити засудженого до місця відбування призначеного покарання. Після досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку суд звільняє засудженого від відбування покарання чи невідбутої його частини зі зняттям судимості або замінює невідбуту частину покарання більш м'яким покаранням.

Республіка Казахстан також пішла схожим шляхом. Кримінальний кодекс Казахстану передбачає, що засудженим вагітним жінкам суд може відстрочити відбування покарання до одного року. Засудженим жінкам, які мають малолітніх дітей, та чоловікам, що є батьками-одинаками, суд може відстрочити виконання покарання до п'яти років, але не більше, ніж до досягнення дитиною чотирнадцятирічного віку. Вказаним особам, які засуджені до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі та особливо тяжкі злочини проти особи, відстрочка відбування покарання не надається.

Отже, бачимо, що інститут засудження з випробуванням є актуальним для багатьох зарубіжних країн, і відстрочка відбування покарання в цих державах досить активно застосовується. Це дає можливість значно зменшити кількість безпритульних дітей, дітей-сиріт, досить суттєво вплинути на виправлення засуджених, полегшити процес їхньої ресоціалізації.

Враховуючи викладене вище, вважається слушним внесення змін до Кримінального кодексу України та викладення ст. 79 КК у наступній редакції:

«Стаття 79. Звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років

1. У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, **чоловікам, що виховують дітей віком до семи років і є самотніми батьками, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини**, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку.

2. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням **осіб, передбачених частиною першою цієї статті**, суд може покласти на них обов'язки, передбачені у статті 76 цього Кодексу.

3. Контроль за поведінкою засуджених здійснюється кримінально-виконавчою інспекцією.

4. Після закінчення іспитового строку суд, залежно від поведінки засудженої **особи**, звільняє її від покарання або направляє для відбування покарання, призначеного вироком.

5. У разі, коли **особа**, звільнена від відбування покарання з випробуванням, відмовилася від дитини, передала її в дитячий будинок, зникла з місця проживання, ухиляється від виховання дитини, догляду за нею, не виконує покладених на неї судом обов'язків або систематично вчинює правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення, суд за поданням контролюючого органу направляє **таку особу** для відбування покарання згідно з вироком суду.

6. Якщо засуджена **особа** вчинила в період іспитового строку новий злочин, суд призначає їй покарання за правилами, передбаченими у статтях 71 і 72 цього Кодексу».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page2>.
2. Сімейний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page3>.
3. Уголовный кодекс Республики Армения [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1349&lang=rus#12>.

4. Уголовный кодекс Кыргызской республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.adviser.kg/Document/-?link_id=1000871467.
5. Уголовный кодекс Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.garant.ru/10108000/12/#block_82.
6. Уголовный кодекс Республики Казахстан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pavlodar.com/zakon/-?dok=00087&uro=080073>.

Семенов Ігор Володимирович,

аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Житний Олександр Олександрович,
професор кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

**ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА ЗНАЧЕННЯ
«ЗЛІСНОСТІ» ЯК ОЗНАКИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 164 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

1. Сім'я є основним правовим інститутом побудови суспільства і держави. Забезпечення благополуччя та умов для нормального існування власної дитини є юридичним і моральним обов'язком батьків, порушення якого за певних обставин характеризує поведінку особи як злочин проти прав і свобод людини і громадянина – ухилення від сплати аліментів на утримання дітей або ж ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей (ст. 164 КК України).

2. Кримінальна відповідальність за ст. 164 КК передбачена не за будь-яке, а лише за злісне невиконання особою свого конституційного й сімейного обов'язку щодо матеріального підтримки власної дитини. Ухилення від сплати аліментів (чи від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей), яке не є злісним, не тягне кримінальної відповідальності. Таким чином, ознака «злісність» для зазначених діянь є криміноутворюючою. Саме вона була врахована при криміналізації ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. За висновками відомої дослідниці сучасних проблем кримінального права Н. Ф. Кузнецової, така риса протиправної поведінки особи, як злісність перебуває (поряд із такими соціально небезпечними

характеристиками діяння, як систематичність, неоднократність, грубість) на третьому місці серед криміноутворюючих ознак. При цьому якщо систематичність, неоднократність визначаються кількістю правопорушень (від двох та більше), то злісність характеризується порушеннями після офіційних попереджень у виді рішення суду або зроблених представниками влади [1, с. 216]. Власне, саме так тлумачить ознаку «злісність» щодо ухилення від сплати аліментів М. Й. Коржанський, вказуючи, що «злісним називається ухилення, коли воно вчинюється після рішення суду або постанови судді про сплату коштів (аліментів)» [2, с. 214]. На думку М. І. Бажанова та В. В. Сташиса злісним є тривале або систематичне ухилення від сплати аліментів, повторність такого ухилення за наявності відповідних попереджень, приховування винним місця свого перебування тощо [3, с. 150]. Як бачимо, фахівці пов'язують злісність ухилення від сплати аліментів з його тривалістю, з послідовною, настійливою позицією особи щодо порушень сімейного законодавства.

3. Для кваліфікації злочину, пов'язаного з ухиленням особи від встановлених законом або рішенням суду аліментних платежів, мають бути встановлені всі об'єктивні й суб'єктивні ознаки відповідного юридичного складу, і, зокрема, така як злісність. Слід помітити, що в доктрині кримінального права не сформувалось єдиного підходу до розуміння місця аналізованої характеристики в системі ознак складу злочину, передбаченого ст. 164 КК. Якщо згідно із усталеною практикою тлумачення закріплених в кримінальному законі ознак злочину, інформація про те чи інше посягання, яку містить диспозиція норми Особливої частини КК, стосується або об'єктивних (об'єкт, предмет, потерпілий, об'єктивна сторона), або суб'єктивних (суб'єкт, суб'єктивна сторона) його складу, то щодо оцінки місця категорії «злісність» в системі ознак складу злочинного ухилення від сплати аліментів, чіткої визначеності немає. Вітчизняні правознавці здебільшого схильні ідентифікувати ознаку злісності ухилення як характеристику об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 164 КК. Принаймні, у науково-практичних коментарях до Кримінального кодексу України та у відповідних розділах підручників з Особливої частини кримінального права України аналіз злісності ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей найчастіше здійснюється саме в ході розгляду цього елементу складу передбаченого ст. 164

КК злочину [4, с. 492; 5, с. 88; 6, с. 136]. Згідно із приміткою до ст. 164 КК України, під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів). Як бачимо, законодавець також розглядає «злісність» при ухиленні від сплати аліментів як ознаку об'єктивну, пов'язуючи її з такими зовнішніми характеристиками злочинної поведінки, як «діяння», «невиконання рішення», «виникнення заборгованості», із певним розміром збитку (який сукупно дорівнює заборгованості за три місяці).

4. Інша точка зору з приводу природи ознаки «злісність» щодо ухилення від виконання аліментних зобов'язань представляє її як суб'єктивну ознаку складу злочину, відповідальність за який встановлює ст. 164 КК. Зокрема, В. С. Савельєва вказує: поняття злісності має безпосереднє відношення до характеристики суб'єктивної сторони складу ухилення від сплати аліментів [7, с. 27]. На думку І. В. Пантюхіної злісність є конструктивним поняттям сформульованої законодавцем підстави притягнення особи до кримінальної відповідальності за ухилення від сплати коштів на утримання, яке має безпосереднє відношення до характеристики суб'єктивної сторони складу злочину. При цьому дослідниця вважає, що злісність визначає якісну характеристику діяння, його тривалість та водночас наголошує, що «в такій характеристиці міститься й особливе ставлення суб'єкта до вчинку» [8, с. 111].

5. Очевидно, такий стан речей склався у зв'язку із тим, що ознака «злісність» тривалий час належала до оціночних, встановлення яких залежить від максимального урахування всіх обставин вчиненого, а з іншого боку – й від розсуду правозастосовця. У зв'язку із цим деякі іноземні дослідники наголошували навіть на доцільності трансформації категорії злісності з оціночної на формально визначену, шляхом переведення її змісту у конкретний строк невиконання конституційного обов'язку (два або три місяці), закінчення якого служитиме підставою для притягнення до відповідальності [9, с. 39]. Слід зазначити, що в такому випадку має відбутись

заміна ознаки «злісність» ознакою «тривалість». Підводячи підсумок проведеному дослідженню слід наголосити на тому, що така властивість, як злісність ухилення від обов'язку аліментнозобов'язаною особою, яка обов'язково входить до характеристик ознак складу злочину, передбаченого ст. 164 КК, має розглядатись як інтегрована, яка об'єднує ознаки об'єктивної сторони (тривалість ухилення, зміст дій, які вчиняє особа, суму заборгованості) та суб'єктивної сторони (причини, з яких суб'єкт не виконує аліментне зобов'язання, які свідчать про мету та мотив ухилення) зазначеного посягання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кузнецова Н. Ф. Проблемы квалификации преступлений : лекции по спецкурсу «Основы квалификации преступлений» / Н. Ф. Кузнецова. – М. : Издательский Дом «Городец», 2007. – 336 с.
2. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів : навчальний посібник / М. Й. Коржанський. – [Вид. 2-ге]. – К. : Атіка, 2002. – 640 с.
3. Сташис В. В. Уголовно-правовая охрана личности / В. В.Сташис, М. И.Бажанов. – Х. : «Вища школа», 1976. – 220 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. – К. : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2009. – Т. 1 / П. П. Андрушко, Т. М. Арсенюк, О. Ф. Бантишев та ін. ; за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 964 с.
5. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Є. Л. Стрельцова. – Х. : Одиссей, 2009. – 496 с.
6. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Х. : Право, 2010. – 608 с.
7. Савельева В. С. Уголовная ответственность родителей за злостное уклонение от уплаты алиментов / В. С. Савельева. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 63 с.
8. Пантюхина И. В. Злостное уклонение об уплате средств на содержание детей и нетрудоспособных родителей : уголовно-правовой и криминологический аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Инга Владимировна Пантюхина. – Рязань, 2003. – 254 с.
9. Кошаева Т. Проблемы ответственности за злостное уклонение от уплаты средств на содержание детей и применения ч. 1 ст. 157 УК РФ / Т. Кошаева, Н. Гуль // Уголовное право. – 2006. – № 1. – С. 37–41.

Сингаївська Інна Володимирівна,

асистент кафедри адміністративно-правових та кримінально-правових
дисциплін Кримського юридичного інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЩОДО НЕЗАКОННО ОДЕРЖАНИХ ЧИ ПІДРОБЛЕНИХ МАРОК АКЦИЗНОГО ПОДАТКУ ТА ГОЛОГРАФІЧНИХ ЗАХИСНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Кримінальна відповідальність щодо незаконно виготовлених, отриманих або підроблених марок акцизного податку та голографічних елементів зазнала змін (у 2011 р.), що були спрямовані на гуманізацію відповідальності; у 2012 р. позиція законодавця кардинально змінюється стосовно відповідного злочину: приймається рішення про суттєве посилення відповідальності та зміни її підстав, що супроводжується водночас внесенням змін до статей 199 та 216 КК України.

Нашою метою є визначення питання доцільності посилення відповідальності щодо незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору та їх голографічних елементів у кримінально-правовій нормі, передбаченій ст. 199 КК України з урахуванням судової практики призначення покарань за фальшування марок акцизного збору та голографічних захисних елементів.

По-перше, є порушення послідовності у визначенні назви статті та у викладенні змісту диспозиції, передбаченої ст. 199 КК України, що є порушенням правил законодавчої техніки викладення кримінально-правових норм.

По-друге, неузгодженість термінів з іншими галузями права (зокрема, податковою), а саме – марки акцизного збору, які використовують для маркування алкогольних напоїв і тютюнових виробів з терміном «марки акцизного податку», передбаченого Податковим кодексом України. Запозичення термінів з інших галузей права (враховуючи бланкетний вид норми) повинен мати належну відповідність при визначенні відповідальності.

По-третє, спільною ознакою грошей і державних цінних паперів є ліквідність, виключенням вважаються білети державних лотерей, оскільки залежить від вірогідності виграшу, в той же час марки акцизного збору та захисні голографічні елементи не мають спільних ознак з цієї категорією.

По-четверте, у попередній редакції ст. 216 КК щодо незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, голографічних захисних елементів суспільна небезпечність вбачалася в чотирьох посяганнях: незаконному виготовленню, підробленню, використанню або збуту. Нова редакція статті передбачає сім суспільно-небезпечних діянь серед яких відсутнє «підроблення» та «використання», водночас додаються зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну. Щодо незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, голографічних захисних елементів виокремлення таких діянь підстав не вбачаємо, оскільки при здійсненні кримінально-правової оцінки це можна визначити як готування до збуту.

По-п'яте, поява у тексті мети «використання при продажу товарів» звужує спектр дії кримінально-правової норми. Вказівки на цю мету не існувало у попередній редакції статті 216 КК. Можна припустити, що наявність такої обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони, як «мета збуту» змусила законодавця передбачити зазначену вище альтернативну мету злочину. Однак, її наявність за правилами граматичного тлумачення стосується і підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металевої монети, іноземної валюти, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї. Вважаємо зайвим визначати додаткову мету, яка за значенням є вужчою у порівнянні з поняттям «мети збуту». Це дозволить усунути відзначене протиріччя.

По-шосте, враховуючи законодавчі зміни, доповнюється й кримінально-правова характеристика суб'єкта аналізованого злочину. Так, суб'єктом злочину у формі незаконного виготовлення марок акцизного збору та голографічних захисних елементів є працівники спеціалізованих підприємств, які здійснюють їх виготовлення. Отже, злочин, передбачений ст. 199 КК, може вчинятися і спеціальним суб'єктом.

Правозастосовча діяльність є дзеркалом впровадження законодавчих нововведень. Вивчаючи вибірку вироків кримінальних справ, яку проводили з урахуванням регіонального розподілу України визначили, що судді не призначають реального строку покарання у виді позбавлення волі у разі вчинення незаконних дій щодо незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, голографічних захисних елементів. Фактично 18 % справ по закінченню кримінального

провадження призначала покарання з застосуванням ст. 69 КК у виді штрафу як основний вид покарання, інші 82 % – призначення покарання з застосування ст. 75 КК України з призначенням іспитового строку. Отже, не визнають підвищеного ступеню суспільної небезпечності незаконних дій щодо виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору, голографічних захисних елементів і судді, тому посилення покарання не визнається дієвим заходом протидії відповідному злочину. Переконані, що слід спрямовувати зусилля протидії на удосконалення захисних елементів, щоб ускладнювало можливість їх виготовлення і було економічно вкрай невігідним, а не шляхом посилення покарання.

Враховуючи вид диспозиції кримінально-правової норми, передбаченої ст. 199 КК України (бланкетна), необхідно привести термінологію у відповідність з чинним законодавством відповідно до положень Податкового кодексу України), а саме замість «марки акцизного збору» вказати на «марки акцизного податку». Також відповідне уточнення слід здійснити в ст. 156 та 164-5 КпАП, де використовуються поняття «марки акцизного збору».

Проведене дослідження надало нам підстави зробити висновок про необхідність передбачення окремого складу злочину щодо підроблених марок акцизного податку та голографічних захисних елементів з передбаченням альтернативної санкції з визначенням основного покарання у виді штрафу, обмеження волі та позбавлення волі у ч.2 ст. 216 (передбачені кваліфікуючі ознаки перенести до ч.3 ст. 216 КК) у такій редакції: «Виготовлення, зберігання або збут незаконно одержаних чи підроблених марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів».

Старовойтова Юлія Геннадіївна,

доцент кафедри кримінального права Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
кандидат юридичних наук, доцент

ОЗНАКИ ACTUS REUS ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ

Питання, пов'язані з визначенням поняття злочину, його ознак, підстав відповідальності за злочин, є ключовими у кримінально-правовій доктрині. Утім у різних правових системах концептуальні підходи до вирішення цих питань мають свої особливості.

Метою цієї роботи є з'ясування ознак, що характеризують об'єктивну складову злочину в кримінальному праві країн англо-американської правової сім'ї (на прикладі кримінального права Англії).

Передусім варто зауважити, що в англійській кримінально-правовій доктрині відсутня категорія складу злочину як певної абстрактної юридичної конструкції. Утім судовою практикою та теорією вироблений підхід про необхідність додержання принципу *actus reus non facit reum nisi mens sit rea* при відправленні правосуддя, відповідно до якого дія не є злочином, якщо немає винного наміру на її вчинення. Звідси випливає, що для притягнення особи до кримінальної відповідальності обов'язковим є встановлення об'єктивних та суб'єктивних ознак вчиненого. За їх відсутності діяння не може тягнути кримінальну відповідальність, адже вважається, що тоді воно не є злочином. На позначення цих ознак в англійському праві застосовуються латинські словосполучення *actus reus* («винна дія») – об'єктивний складова злочину, і *mens rea* («винний розум») – суб'єктивна складова. Вони регламентуються статутним правом та судовими рішеннями.

До ознак, які характеризують *actus reus* належать діяння та злочинний результат.

Діяння є головною ознакою об'єктивної складової. Воно повинно мати вольовий характер і, як правило, виявляється у формі дії. При цьому англійська доктрина застосовує вузький підхід, який обмежує поняття діяння межами фізичних рухів людини, взятих поза обстановкою, що її оточує [1, с. 124]. Наприклад, згідно зі ст. 20 Закону про злочини проти особи *Offences against the Person Act* (1861) [3], особа є винуватою в нанесенні тілесних ушкоджень за допомогою зброї чи без неї, якщо вона незаконно та, маючи злий намір, нанесла поранення або тілесне ушкодження будь-якої тяжкості іншій особі за допомогою зброї або без неї чи будь-якого іншого інструменту.

Рідше, лише в передбачених статутним чи загальним правом випадках, діяння може виявлятися у формі бездіяльності. Прикладом кримінально караної бездіяльності в статутному праві може слугувати положення статті 27 Закону про злочини проти особи (1861), де встановлена відповідальність за залишення дитини, яка не досягла дворічного віку, в умовах, які створюють небезпеку для її життя або, за яких її здоров'ю може бути причинена непоправна шкода.

За загальним правом злочинна бездіяльність може мати місце, наприклад, у випадку вбивства: оскільки чіткого визначення цього поняття не існує, такий злочин може бути вчинений як у формі дії, так і у формі бездіяльності.

Умови відповідальності за бездіяльність сформульовані в судовій практиці. Із цього приводу ключовим є рішення Апеляційного суду у справі *R v Stone* [4].

Так, за обставинами справи 67-річний Стоун та його економка Гвендолін Добінсон, котра мешкала разом з ним, були визнані винуватими в простому вбивстві Фенні Стоун. У справі було встановлено, що за кілька років до смерті Фенні Стоун переїхала мешкати до свого брата. Через певний психічний розлад здоров'я вона часто відмовлялася від їжі, і згодом її фізичний стан різко погіршився. Будучи обізнаною про неможливість жінки самотійно себе обслуговувати, Добінсон намагалася доглядати за нею: купувала їй їжу та декілька раз купала її. У той же час Стоун заявив, що не заходив до кімнати сестри, про стан здоров'я хворої дізнавався від економки і не усвідомлював того, що хвороба може спричинити смерть.

Суд дійшов висновку, що підсудні повинні були доглядати за хворою лише з тих підстав, що Стоун мешкала в домі брата й була його родичкою, а також того, що Добінсон виявила бажання купати хвору та купувати їй їжу. Було встановлено, що підсудними не було вжито всіх необхідних заходів, які від них вимагалися в цій ситуації, для рятування життя Фенні Стоун, що призвело до її смерті.

Під час апеляційного розгляду справи була констатована необхідність встановлення таких умов для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за бездіяльність: 1) факту взяття на себе обов'язку доглядати за особою, яка через вік або безпорадність не могла самотійно піклуватися про себе; 2) грубого нехтування цим обов'язком; 3) того, що у наслідок такого нехтування особа, за якою мав здійснюватися догляд, померла.

Таким чином, за англійським кримінальним правом злочинна бездіяльність може мати місце й у випадку, коли обов'язок діяти певним чином, щодо якого здійснюється нехтування, не впливає з певної правової норми.

Злочинний результат, або наслідок, має перебувати в причинному зв'язку з діянням суб'єкта. За відсутності такого

зв'язку кримінальна відповідальність особи виключається. Наприклад, при вбивстві наслідком є смерть потерпілого. Виходячи з зі ст. 1 (1) Закону про крадіжку *Theft Act* (1968) [5], результат крадіжки, тобто нечесного заволодіння майном, яке належить іншій особі, без наміру коли-небудь його повернути, виявляється в тому, що потерпіла особа протиправно позбавлена майна, яке їй належить.

Під причиною розуміється те, що втручається в нормальний хід подій [2]. Згідно із загальновизнаним твердженням особа, котра розпочинає реалізацію небезпечного й злочинного плану, часто є відповідальною за те, що трапилося, якщо не було втручання з боку будь-кого або будь-чого іншого. Однак, якщо таке втручання було припущено особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності, є осудною, усвідомлює характер своєї поведінки й не діє під впливом погрози чи іншого тиску, або душевного хвилювання, викликаного поведінкою потерпілого, то саме ця особа визнається відповідальним виконавцем. Вважається, що таке діяння розриває моральний зв'язок, який існував би між поведінкою обвинуваченого й забороненим наслідком [6].

Певні правила стосовно складних випадків встановлення причинності, що має кримінально-правове значення, сформульовані в судових рішеннях, як правило, у справах про злочини проти життя особи.

Таким чином, об'єктивна складова злочину в кримінальному праві Англії визначається за допомогою ознак діяння та злочинного наслідку. Інші характеристики, такі як час, місце, спосіб, знаряддя вчинення злочину, які у вітчизняному кримінальному праві прийнято називати факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину, в англійській доктрині розглядаються як ознаки діяння.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Есаков Г. А., Крылова Н. Е., Серебренникова А. В. Уголовное право зарубежных стран. – М. : Проспект, 2008. – 336 с.
2. Hart, H. L. A. and Honoré, T., *Causation in the Law*, 2nd edn (1985) pp. 29, 33–34 / Heaton Russel. Criminal Law. Cases and Materials. London, 2001.
3. Offences against the Person Act 1861 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа: <http://www.cirp.org/-library/legal/UKlaw/oap1861/>.
4. R v Stone; R v Dobinson [1977] 2 All RL 341.

5. Theft Act 1968 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа : http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1968/-pdf/ukpga_19680060_en.pdf.
6. Williams, G. '*Finis for Novus Actus*' [1989] CLJ 391 / Heaton Russel. Criminal Law. Cases and Materials. London, 2001.

Ткачук Юрій Олександрович,

здобувач кафедри кримінального права Національної
академії внутрішніх справ,

Науковий керівник: Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТУПІНЬ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАНЬ У КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИХ САНКЦІЯХ

Загальновизнано, що суспільна небезпека того або іншого злочину знаходить свій юридичний вираз у встановленій в законі про кримінальну відповідальність за його вчинення санкції, що визначає вид і розмір кримінального покарання, в яких і виражається оцінка державою тяжкості злочину, його суспільній небезпеці [1, с. 29]. Тобто, якщо санкції Кримінального кодексу України (далі – КК) виражають тяжкість відповідних видів злочину, то це повинно знаходити своє певне віддзеркалення в співвідношенні суворості меж санкції і заходів покарання, призначених судами засудженням за відповідні види злочинів.

Законодавець, реалізуючи принципи індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання, звертає увагу на питання депеналізації шляхом правових новацій, зокрема, шляхом доповнення кримінально-правових норм положеннями такого змісту: «Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинений злочин призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових злочинів» (ч. 2 ст. 65 КК) [2], що зобов'язує суд більш детально та уважно ставитися до вибору міри покарання за злочини.

Необхідним для впровадження є положення, згідно з яким із урахуванням ступеня тяжкості, обставин злочину, його наслідків і даних про особу судам належить обговорювати питання про призначення передбаченого законом більш суворого покарання особам, які вчинили злочини на ґрунті пияцтва, алкоголізму, наркоманії, за наявності рецидиву злочину, у складі організованих

груп чи за більш складних форм співучасті (якщо ці обставини не є кваліфікуючими ознаками), і менш суворого – особам, які вперше вчинили злочини, неповнолітнім, жінкам, котрі на час вчинення злочину чи розгляду справи перебували у стані вагітності, інвалідам, особам похилого віку і тим, які щиро розкались у вчиненому, активно сприяли розкриттю злочину, відшкодували завдані збитки тощо [3].

Виникає питання: чи забезпечують реалізацію принципу індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання санкції, які безальтернативно передбачають лише один вид покарання? Згідно проведеного анкетування, необхідність скасування безальтернативних санкцій в Особливій частині КК підтримує близько 92 % опитаних адвокатів та 95,4 % опитаних суддів. У більшості норм таким видом кримінальної репресії виступає покарання у виді позбавлення волі. Так, за характером та особливостями наповнення окремими видами покарань санкцій Особливої частини КК 2001 р. слід зазначити наступне: серед 751 санкції 566 санкції (або 75,37 % від загальної кількості санкцій у Особливій частині КК) містять покарання у вигляді позбавлення волі. При такій інтенсивній присутності у санкціях всіх категорій злочинів даного максимально репресивного покарання практика його застосування судами постійно зменшується, і за даними Державної судової адміністрації України в 2013 р. лише до 24 % засуджених осіб дане покарання було призначене до реального виконання.

Позбавлення волі, як і раніше, передбачається вельми широко в санкціях статей Особливої частини КК і практично не має тенденцій до скорочення (особливо з урахуванням введення в кримінальне законодавство нового виду покарання – арешту, яке є, на думку Черкасова С. В, короткостроковим позбавленням волі) [4, с. 9]. Як вказує Орловська Н. А., у безальтернативних кримінально-правових санкціях безумовно домінує позбавлення волі на певний термін у кількості 98 % [5, с. 253]. На цьому фоні позитивним моментом є збільшення як загального числа санкцій, що містять, разом з позбавленням волі, альтернативні міри покарання, так і збільшення їх питомої ваги. Види покарань, альтернативні позбавленню волі, що входять до системи, встановленої Загальною частиною КК, знайшли своє відображення в санкціях статей Особливої частини КК.

На сьогодні всі санкції норм, які передбачають відповідальність за особливо тяжкі злочини, являються простими (безальтернативними) санкціями, так як включають в якості основного покарання виключно позбавлення волі з визначеними верхньою та нижньою межами (як варіант, у 12 санкціях даної категорії альтернативно передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі) з доповненням в якості додаткових покарань позбавлення права займати певні посади або займатись певною діяльністю та конфіскації (загальної або спеціальної).

В санкціях за тяжкі злочини такий же принцип конструювання притаманний майже всім із них. Виключенням є 9 санкцій, в яких альтернативно передбачено покарання у виді обмеження волі.

Питання про недоцільність широкого застосування позбавлення волі стало обговорюватися вже з кінця XIX ст. і в програмах перших міжнародних тюремних конгресів почали робитися спроби пошуку альтернатив цьому виду покарання. З новою силою питання пошуку альтернатив позбавленню волі стали обговорюватися на останніх конгресах ООН з попередження злочинності і поводження з правопорушниками. 14 грудня 1990 р. резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 45/110 був прийнятий основний міжнародно-правовий документ у даній сфері – Стандартні мінімальні правила ООН відносно мір, не пов'язаних з тюремним ув'язненням («Токійські правила»).

Ряд важливих міжнародно-правових документів розроблений в рамках Ради Європи, перш за все рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(92) 16 від 19 жовтня 1992 р. «Європейські правила щодо загальних санкцій і заходів», які покликані стати основою для національних законодавчих органів і практиків по застосуванню покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. На відміну від Токійських правил, Європейські правила містять набагато докладніші рекомендації щодо методів роботи виконавчих органів, участі у їхній діяльності громадськості, приватних осіб, щодо кадрів і підбору персоналу служб, виконуючих покарання без ізоляції засудженого від суспільства. Враховуючи, що згадані міжнародні стандарти не відносяться до числа міжнародних договорів або загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права, їх положення можуть бути реалізовані в Україні тільки опосередковано, шляхом включення до вітчизняного кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого законодавства.

Таким чином, чинне кримінальне законодавство потребує змін і доповнень, спрямованих перш за все на розширення числа санкцій, що передбачають альтернативні міри покарання, і на скорочення числа санкцій, що передбачають покарання, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пионтковский А. А. Учение о преступлений по советскому уголовному праву / А. А. Пионтковский. – М., 1961. – 246 с.
2. Закон України від 15 квітня 2008 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/270-17>.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>.
4. Черкасов С. В. Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право, кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. В. Черкасов. – О., 2005. – 20 с.
5. Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : монография / Н. А. Орловская. – Одесса : Юридична література, 2010. – 296 с.

Триньова Яна Олегівна,

професор кафедри кримінального права
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук

БІОЕТИЗАЦІЯ СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ – ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Засилля постмодернізму в суспільстві та позитивізму в правотворчій діяльності; дотримання протягом останніх двох тисяч років антропоцентристської концепції, повне ігнорування законів природи у будь-яких галузях знань, в тому числі у праві, поставило сучасну людську цивілізацію на межу знищення – самознищення. Підтвердженням того є все більш зростаюче число природних та техногенних катастроф.

Виходом із ситуації, яка склалася, може бути повна зміна споживацької моделі людського ставлення до природи на іншу: обережну, поважливу – екоцентричну. Одним з кроків на шляху до

© Триньова Я. О., 2014

цього є повернення до *jus naturale*. Однак враховуючи сучасний розвиток наукової правової думки, сьогодні можна говорити про існування вже не о *jus naturale*.

Відображенням не о *jus naturale* у міжнародному правовому полі стала поява нового (на справді термін цього знання дорівнює віку існування людства) напрямку знань, яке можна охарактеризувати як знання про правила співіснування людини з іншими елементами екосистеми. Цей напрямок знань дістав назву біоетика. Формальним закріпленням та визнанням його актуальності стала Всезагальна декларація про біоетику та права людини, прийнята ЮНЕСКО в 2005 році [1]. На національному рівні за три роки до того, у 2002 була розроблена Концепція державної політики в галузі біоетики в Україні [2].

Прийняття цих нормативних актів свідчить про актуальність проведення наукових розробок в цій царині. Зокрема з приводу формулювання біоетичних засад – основних принципів біоетики. В процесі проведення досліджень в цій сфері нами була сформована система цих засад, що дозволило поняття «*jus naturale*» доповнити часткою «нео», таким чином удосконаливши його зміст.

Під «біоетизацією» національної системи кримінального права, розуміється застосування в процесі правоутворення в сфері кримінального права системи біоетичних засад та культивування у правотворців і правозастосовців біоетичного типу праворозуміння.

До системи біоетичних засад відносимо: 1) принцип екоцентризму; 2) принцип альтруїзму; 3) принцип транспарентності; 4) принцип раціоналізму; 5) принцип рівноваги; 6) принцип обмежень; 7) принцип безпеки життєдіяльності; 8) принцип реалізму.

Система біоетичних засад – є концентрованим формальним виразом права, до якого має прагнути будь-яка писана норма права. Нажаль у прибічників концепції природного права, нам не вдалося знайти формально виражену суть права. Без останньої матеріальне застосування юридичного (природного) типу праворозуміння викликає труднощі: жоден законодавець не уявляє як виглядає право (його принципи), що має бути покладено у підґрунтя його норм, яка суть правового закону. Оновлений юридичний тип праворозуміння, в основу якого покладено систему біоетичних засад, ми називаємо біоетичним типом праворозуміння.

Можна виділити дві підстави біоетизації системи кримінального права України: фактичну та юридичну.

До фактичної обставини відноситься необхідність формування правового кримінального закону. Під ним ми розуміємо такий кримінальний закон, який може забезпечити кримінально-правову охорону безпеки існування не тільки людини, але і всієї екосистеми, складовою якої виступає і людина в тому числі. Вважаємо, що наявний кримінальний закон не справляється із завданнями, визначеними в статті 1 КК. В ньому не відображені нові пласти відносин у суспільстві, що виникли останнім часом в результаті досягнень НТП (нанотехнології, клонування, використання стовбурових клітин тощо), та потребують правового забезпечення кримінально-правовими заходами.

Юридична підстава – глобалізація права, яка обумовлена, в тому числі, євроінтеграційними процесами. Цей зв'язок обумовлюється тим, що іноземні системи права перейшли на «рейки» біоетики достатньо давно. Враховуючи все більш зростаючу тенденцію до зближення правових систем та наявність елементу біоетики в нормах кримінального права іноземних держав, означене не може не позначитись на формуванні подібних норм в українському кримінальному праві. Особливо актуально це питання проявляється на тлі виникнення обов'язку дотримання та виконання рішень Європейського суду з прав людини та використання практики Європейського суду з прав людини у правозастосовчій діяльності українських юристів. Подібний обов'язок виник в Україні після вступу в силу закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» в 2006 році [3]. Цілком логічно, що для виконання зобов'язань, передбачених означеним Законом, українське кримінальне законодавство повинно містити відповідні норми, які буде можливо застосувати.

Крім того, що біоетизація системи національного кримінального права є об'єктивною потребою сучасної дійсності, її ще необхідно розглядати як основу реформування кримінальної юстиції України.

На думку С. Міщенко та В. Куца зміст кримінальної юстиції становить організована за функціональним принципом процесуальна діяльність уповноважених державних органів (суб'єктів), що регламентується кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством і спрямована на реалізацію публічної державної функції – протидії злочинності. За своїм характером зазначена діяльність є сукупністю зусиль, спрямованих на протидію злочинності за двома напрямками: а) правове реагування на вчинені злочини; б) запобігання новим злочинам [4].

Переконані, що сформований на підставі системи біоетичних засад новий світогляд і тип праворозуміння, забезпечить не лише створення правового антикримінального законодавства, але і його застосування. При цьому задекларований в Конституції пріоритет права над законом має стати не пустим оголошенням «протоколу про наміри», а реалією сучасної правозастосовчої діяльності. В ідеалі за умови дотримання новими поколіннями правотворців та правозастосовців принципів біоетики та екоцентричної концепції світосприйняття, закон відповідатиме праву, тому конкуренції між цими двома явищами не існуватиме.

В свою чергу виховання подібного праворозуміння та ставлення до оточуючого середовища у молоді та майбутніх поколінь стане запорукою збереження людства від самознищення.

Створене на підставі цих принципів антикримінальне законодавство має стати правовим за своєю суттю та «живим» за формою. Таким, яке може адаптуватися до змін у суспільстві (в разі виникнення нових відносин у суспільстві, які потребують забезпечення їх охорони кримінально-правовими заходами), а відтак здатним задовольняти потреби сучасного суспільства у забезпеченні його безпеки існування, обираючи відповідні кримінально-правові засоби, і в такий спосіб ефективно протидіяти злочинності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Всеобщая декларация о биоэтике и правах человека. Организация Объединенных Наций по вопросам образования, науки и культуры Отдел этики науки и технологии Сектор социальных и гуманитарных наук. – 12с. 1, rue Miollis – 75732 Paris Cedex 15 – France www.unesco.org/shs/ethics SHS/EST/BIO/06/1.
2. Концепція державної політики в галузі біоетики в Україні [Електронний ресурс] Режим доступу <http://biomed.nas.gov.ua>.
3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006. Редакція станом на 14.12.12 [Електронний ресурс] Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
4. Куц В., Міщенко С. Понятійний апарат правового механізму спеціальної протидії злочинній корупції / В. Куц, С. Міщенко // Вісник Національної академії прокуратури України, 2011. – № 4 (24). – С. 46–51.

ФОРМАЛЬНИЙ АБО ФОРМАЛЬНО-МАТЕРІАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНУ: ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ

Злочин належить до числа найбільш небезпечних для суспільства різновидів правопорушення. Це різновид поведінки особи в суспільстві. І яку саме поведінку вважати злочинною вже багато століть з'ясовують філософи та теоретики права.

На сучасному етапі розвитку кримінального права є два основних підходи до визначення поняття злочину або формальний або формально-матеріальний. У формальному визначенні злочин це діяння, заборонене законом під погрозою покарання. Такий підхід відображено у кримінальних законах Гани, Німеччини Грузії, Індії, Йорданії, Іспанії, Колумбії, Латвії, Лівану, Македонії, Мексики, Нігерії, Сирії, Швеції, Естонії, Ефіопії тощо.

У формально-матеріальному визначенні злочину поєднуються такі ознаки як протиправність (формальна) та суспільна небезпека (матеріальна). Таке поняття закріплено у кримінальних законах країн СНД, Болгарії, Угорщини, В'єтнаму, КНР, КНДР, Куби, Лаосу, Литви, Марокко, Монголії, Руанди, Румунії, Сербії, Словенії, Чорногорії [1, с. 248].

Суспільна небезпека як ознака злочинного діяння присутня і у понятті злочину, яке наведене у Модельному кримінальному кодексі країн СНД.

Отже, необхідно визначити співвідношення формального та матеріального підходу у понятті злочину.

Так, на думку М. І. Ковальова, визнання діяння протиправним являє собою офіційне визнання державою суспільної небезпеки відповідного вчинку. Заборона ж його кримінальним законом – це визнання значної міри його суспільної небезпеки [2, с. 29–30].

Дурманов М. Д. вважає, що норма кримінального права дає юридичне вираження матеріальної ознаки злочинного діяння, тому всі її визначення в принципі охоплюють ознаки суспільної небезпеки, і діяння, що володіють такими ознаками, оголошуються протиправним [3, с. 184].

Суспільна небезпека – це соціальне явище, а легалізувати (формалізувати) це явище це функція держави. Важлива функція, оскільки наявність суспільної небезпеки при відсутності

© Філей Ю. В., 2014

протиправності взагалі виключає злочин. Хоча так було не завжди. На відміну від суспільної небезпеки, ознака кримінальної протиправності в радянський час не відразу була включена у загальне поняття злочину. Причина полягала в необхідності мати норму про аналогію.

Тоді як наявність протиправності при відсутності суспільної небезпеки не виключає можливості визнання злочинним того чи іншого діяння, наприклад, малозначні діяння.

Похідною від об'єктивної суспільної небезпеки є суб'єктивна оцінка законодавцем суспільної небезпеки діяння, тобто її юридичне вираження, так звана протиправність.

Протиправність виникає не на порожньому місці, а на основі визнання того чи іншого характеру поведінки суспільно небезпечним [4, с. 746]. Тобто протиправність, як наслідок характеру і ступеня суспільної небезпеки, є відображенням її в законі та співвідноситься як зміст і форма.

Кривоченко Л. М. слушно зазначає, що роль законодавця полягає в тому, щоб виявити, правильно відобразити і закріпити в нормі права цю об'єктивну властивість суспільної небезпеки [5, с. 33]. Держава лише оцінює значимість суспільної небезпеки з метою криміналізації або декриміналізації.

Відмінність між злочинами і незлочинними правопорушеннями існує і в ознаці протиправності. Навіть у тих випадках, коли адміністративний штраф за розмірами вище кримінального, кримінальне покарання завжди більш суворе, оскільки тягне за собою судимість.

Кримінальна протиправність не механічно відображає суспільну небезпеку діяння. Так, П. С. Дагель зазначає, що підставами для визнання діяння кримінально-протиправним є: 1) суспільна небезпечність діяння – основний критерій кримінальної протиправності; 2) стан і динаміка негативних явищ даного роду; 3) доцільність переслідування діяння саме кримінально-правовими засобами [6, с. 186].

Значення ознаки поширеності розрізняється залежно від характеру і ступеня суспільної небезпеки. Так, встановлення кримінальної відповідальності за тяжкі та особливо тяжкі злочини не може залежати від їх розповсюдженості, наприклад, ст. 109 КК «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність

України» і таке інше. Проте питання про декриміналізацію злочинів невеликої тяжкості, що рідко вчиняються, доцільно ставити.

Окремої уваги потребує питання доцільності створення спеціальних норм через розповсюдження певних явищ. Наприклад, ст. 188 «Викрадення шляхом демонтажу та іншим засобом електричних мереж, кабельних ліній зв'язку та їх обладнання», яку 15 квітня 2008 року об'єднано було виключено з КК.

Розбіжність між суспільною небезпечністю і кримінальною протиправністю може бути і внаслідок відставання законодавства від вимог життя. Діяння могло бути суспільно небезпечним, але не кримінально-протиправним.

Суспільна небезпека відображає соціальну природу злочину і є передумовою встановлення кримінальної відповідальності, тому, на наш погляд, недоцільно запозичувати формальний підхід до визначення поняття злочину, як такого, що не розкривається його соціальною сутністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

4. Додонов В. Н. Сравнительное уголовное право. Общая часть / под ред. С. П. Щербы. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2009. – 448 с.
5. Ковалев М. И. Понятие и признаки преступления и их значение для квалификации. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1977. – 213 с.
6. Дурманов Н.Д. Понятие преступления / отв. ред. М. Д. Шаргородский. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – 131 с.
7. Козлов А. П. Понятие преступления. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2004. – 819 с.
8. Кривоченко Л. Н. Классификация преступлений : монография. – Х. : Вища шк., 1983. – 158 с.
9. Дагель П. С. Основания установления наказуемости деяния // Уч. зап. Дальневосточного гос. ун-та. – 1961. – Вып. 3. – С. 184–187.

.....
Флоря Василий Николаевич,

профессор кафедры уголовного права Академии
«Штефан чел Маре» МВД Республики Молдова,
кандидат юридических наук, доцент

ВРАЧЕБНЫЕ ОШИБКИ С ТЯЖКИМИ ПОСЛЕДСТВИЯМИ – НЕОСТОРОЖНЫЕ ВРАЧЕБНЫЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

В Республике Молдова на протяжении многих лет не ведется официального учета врачебных ошибок, повлекших по неосторожности гибель пациентов или причинение им тяжких телесных повреждений.

Статистика врачебных ошибок не публикуется и не предаются гласности меры Министерства здравоохранения по их предотвращению. Отсутствуют обобщенные данные о числе судебных исков, предъявленных лечебным учреждениям и отдельным врачам по возмещению морального ущерба и о взысканных денежных суммах.

Косвенно о числе этих ошибок можно судить по числу уголовных дел, возбужденных по ст. 213 Уголовного кодекса Республики Молдова, предусматривающей ответственность за нарушение по халатности правил и методов оказания медицинской помощи повлекшее:

- а) причинение тяжкого телесного повреждения или иного тяжкого вреда здоровью;
- б) смерть пациента.

За последние 10 лет (2003–2013) было возбуждено более 250 таких дел, большая часть которых – из-за гибели (скоропостижной смерти) пациента, часто в условиях медицинского стационара. Из них только единицы дошли до суда и по ним вынесены приговоры к условным мерам наказания, не связанным с лишением свободы, без наложения штрафа и без лишения права практиковать медицину.

Таким образом, из года в год врачебные ошибки остаются безнаказанными и их число растет.

Так, если в 2010 году по ст. 213 УКРМ было возбуждено 27 уголовных дел, то в 2013 возбуждено 55 таких дел, то есть их число удвоилось.

А как в других странах? Есть у американцев шутка из разряда черного юмора: «Человек в белом халате в 9 000 раз опаснее пистолета!» В США ежегодно около 98 000 американцев умирает из-за врачебных ошибок. Врачей за ошибку сажают в тюрьму. Соответствующий раздел законодательства называется Medical Malpractice. В нем содержится разбор того, что может представлять собой врачебная ошибка и какие ошибки наказуемы в уголовном порядке.

Так, уголовной ответственности подлежат врачи, ошибки которых «приводят к нарушению функций человеческого организма или к смертельному исходу». По статистике ежегодно в американские суды поступает 1,5 тысяч жалоб на врачебные ошибки и три четверти этих исков суды удовлетворяют. Средний размер компенсаций пострадавшим пациентам в последние годы

колеблется между 313 и 521 тысячи долларов.¹ Мы разделяем такую практику борьбы с врачебными ошибками.

По данным Всемирной организации здравоохранения, от неправильных диагнозов умирает больше людей, чем в ДТП. Такие же данные приводятся в Германии и России.

Министерство здравоохранения и социального развития Российской Федерации опубликовало проект закона об обязательном страховании пациентов от врачебной ошибки.

Понятие врачебной ошибки как ненадлежащее исполнение профессиональных обязанностей вызвало панику в медицинском сообществе. Это из-за того, что в странах СНГ медицинские работники в течение многих десятилетий привыкли к полной безответственности и безнаказанности за гибель пациентов вследствие врачебных ошибок. Появился страх, опасения что за такие ошибки придется отвечать так, как в США и в других странах, вплоть до уголовного ответственности и больших денежных штрафов.

Так, С. Митина считает, что «Врачебные ошибки всегда были и будут, и проблема эта не юридическая а медицинская». Мы считаем, что термин «врачебная ошибка» придуман медиками для сокрытия или оправдания неосторожных врачебных преступлений. Да, возможно, проблема врачебных ошибок является медицинской, но гибель пациентов является проблемой юридической. В сокрытии врачебных ошибок, в отсутствие их официальной статистики, в их оправдание медицинские работники порой достигли большого успеха, чем в их признании, публичном обсуждении, принятие мер по их предупреждению. Оправдания ошибок такие, до которых не додумались врачи в других странах: «Врачи только приближаются к объективной оценке работы сложных систем человеческого организма. Поэтому невозможно ожидать от врачей абсолютно правильных решений», М. Палкин.

Так сколько же десятилетий надо учить врача, сколько надо иметь кандидатов, докторов наук, академиков медицинских академий, чтобы познать в совершенстве человеческий организм?

Еженедельно в израильских больницах погибают по 60 пациентов из-за врачебных ошибок, а в год до 3 тысяч израильтян. NEWS.ru.co.il: «Новости Израиля», «халатность врачей будут оплачивать налогоплательщики».¹ Борис Винокур, Чикаго.

Врач – кардиолог О. Закревский говорит, что неверный диагноз часто ставят из-за «банальной нехватки диагностической аппаратуры в определенной больнице», и причина многих неправильных диагнозов – бедность нашей медицины. Это в сельских, или в областных, столичных больницах? И сколько еще миллиардов рублей надо потратить на приобретение медицинской аппаратуры и лекарств, чтобы всем хватило?

Согласно проекту Минздрава РФ факт врачебной ошибки теперь будет признавать специальная комиссия, собранная на безвозмездной основе. Если комиссия решит, что ошибка все-таки была, то пациенту или его родственникам будет выплачена компенсация до 2 миллионов рублей. В любом случае «страховыми» будут считаться те ошибки, в результате которых пациент либо умер, либо остался инвалидом.

По данным Минздрава РФ, в год совершается от 40 до 50 тысяч врачебных ошибок². В Минздраве Республики Молдова отсутствуют какие-либо данные на этот счет, или они не публикуются.

Но даже в отсутствие вышеуказанного закона, в отдельных областях, регионах России медицинские работники за допущенные ошибки привлекаются к юридической ответственности с выплатой крупных денежных компенсаций за причиненный вследствие этих ошибок физический и моральный ущерб.

В городе Омске под руководством Панова Алексея Валентиновича на протяжении 15 лет успешно действует Центр медицинского права, который на основании уже действующего законодательства активно защищает права пациентов, их родственников пострадавших от врачебных ошибок.

Итоги работы Центра по всей Российской Федерации свидетельствуют о том, что общая сумма компенсаций морального вреда, которая была взыскана с медицинских организаций в интересах пациентов либо их родственников, увеличилась. В качестве консультантов на стороне истцов выступали А. В. Панов и другие сотрудники Центра.

По итогам 2012 г. общий размер суммы компенсации морального вреда составил 9 миллионов 380 тысяч рублей, в 2011

---

² Вероника Коган. Расплата за диагноз www.newizv.ru

– 8 миллионов 20 тысяч рублей, в 2010 – 9 миллионов 20 тысяч рублей.

Суммы немыслимые для Республики Молдова да и для других стран СНГ.

15 февраля 2010 суд в г. Омске удовлетворил иск и взыскал с медицинского учреждения 400 тысяч рублей за несвоевременную диагностику туберкулеза и неправильное лечение, повлекшие гибель пациента. Консультировал и представлял истца Панов А. В.

В 2010 г. самые крупные суммы взысканы судами Новосибирска. 24 сентября 2010 г. суд взыскал в пользу пациентки 3 миллиона рублей из-за внутриутробной гибели плода (двойня) во время нахождения беременной на сохранение в стационаре. Консультировала и представляла истца Стибкина Ю. Д.

Эти и другие многочисленные примеры из судебной практики в г. Омске и Омской области, Новосибирске, Кемеровской области и г. Томске внушают надежду, что врачебные ошибки с тяжкими последствиями могут быть наказаны если не в порядке уголовного, а в гражданском судопроизводстве. А медицинские учреждения, расплатившиеся рублем за допущенные ошибки, и другие медицинские учреждения указанных областей сделают все возможное для улучшения качества медицинской помощи и примут меры по предупреждению гибели пациентов или причинения им тяжких телесных повреждений.

А. В. Панов, владеющий английским языком, собрал богатую информацию о врачебных ошибках с тяжкими последствиями во многих странах мира.

Да, такие ошибки допускаются везде. Только в одних странах они учитываются, существует официальная статистика, которая регулярно передается гласности, медицинские учреждения и отдельные врачи отвечают за них, что способствует предупреждению и сокращению их числа.

И уже, конечно, не гордятся тем, что «каждый врач имеет свое кладбище» (статья на Утро-ру от 8 января 2006).

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. «В Молдове на сегодняшний день обращаться к врачам смертельно опасно!» «Комсомольская правда» Молдова, 10 февраля 2014 г.
2. Госдеп США советует американцам не лечиться в Молдове. «Молдавские ведомости» 22 декабря 2006 г.
3. Определение Коллегии по уголовным делам Высшей судебной Палаты РМ по врачебному делу № 1 ча -284/13 от 12 марта 2013 г.

4. Приговор суда Центру г. Кишинева от 19 декабря 2011 г. в отношении врача Р. Н.
5. Панов А.В. Итоги работы Центра медицинского права. cmr@pravo-med.ru.
6. www.newizv.ru.
7. www.euronews.com.

Харитоновна Олена Володимирівна,

доцент кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО, ЗАКОНОДАВСТВО ТА НАУКА: ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ

Наука кримінального права як елемент кримінально-правової системи України розвивається відповідно до певних об'єктивних закономірностей, проте об'єктивність в праві в будь-якому випадку набуває суб'єктивного «забарвлення», викликаного пануванням позитивістського бачення галузей права та законодавства, і наука, безумовно, відчуває прояв цих протиріч, адже правова наука – це наука соціальна, її особливістю є те, що вона досліджує середовище, в якому сама існує.

У цьому контексті актуальним виглядає попередження відомого італійського теоретика права ХХ ст. Бруно Леоні, який у своїй фундаментальній праці «Свобода і закон» писав, що основне питання сучасності полягає в тому, чи сумісна в принципі особиста свобода з нинішньою системою, в якій законодавство є центром правової системи, а правова система практично ототожнюється з законодавством. «Проблема нашого часу, – зазначав він, – ... не в тому, що доводиться задовольнятися невідповідними правилами в зв'язку з їх фундаментальною нестачею і «нормативним голодом», а в тому, як позбавитися множини шкідливих, чи, як мінімум, даремних правил, які неможливо переварити» [1, с. 39].

Аналіз періоду функціонування КК України 2001 р. свідчить, що однією з його суттєвих рис стала перевага динамізму у розвитку кримінального законодавства над його стабільністю. Зрозуміло, що життя, потреби соціальної практики вимагають певної еволюції кримінального права, проте, така еволюція повинна бути обґрунтованою, адже відомо, що межі наступності у розвитку кримінального законодавства, що зумовлюють його стабільність чи динамізм, визначаються змінами в економічній, політичній, соціальній чи духовній сферах життя

суспільства [2, с. 34]. Не повинне мати місце миттєве бажання законодавця відреагувати за допомогою кримінально-правових засобів на ситуацію, що викликала суспільний резонанс, нехтуючи тезою про те, що кримінально-правові засоби повинні бути останнім засобом («*ultima ratio*») протидії суспільно небезпечним явищам. Інакше кажучи, досягнення максимальної ефективності кримінально-правових приписів неможливе без забезпечення стабільності законодавства про кримінальну відповідальність, адже протилежне призводить до порушення його системних зв'язків, утруднює реалізацію принципів верховенства права, законності та справедливості й може обумовлювати низьку ефективність правового регулювання [3, с. 4].

При цьому слід погодитись із висновками сучасних правознавців про те, що динамізм законодавства слід відрізнити від його нестабільності, оскільки перший пов'язаний з пристосуванням законодавства до змінюваної соціальної практики, призводить до удосконалення законодавства, є ознакою високої правової культури, а друга, навпаки, не поліпшує формальних і змістовних якостей законодавства, свідчить про брак правової культури [4, с. 9]. Дилетантські уявлення про всесилля кримінально-правових приписів, про універсальність цього інструменту для вирішення будь-яких завдань веде до посилення правового нігілізму, адже нестабільне законодавство прокламує, але реально не забезпечує боротьбу з правопорушеннями, а закон, що бездіє, гірше за відсутність закону.

Нестабільність кримінального законодавства тягне зниження рівня його ефективності, формування суперечливої практики його застосування, нівелювання презумпції знання кримінального закону, зниження рівня правової культури і правосвідомості громадян. Водночас зрозуміло, що законодавство не може бути абсолютно стабільним. В цій стабільності має існувати певна прийнятна, допустима міра нестабільності. За таких умов «стабільність законодавства є передумовою його динамізму, адже сприяє пізнанню права, яке в ньому виражене, дозволяє краще виявити його недоліки, недосконалості, що слугує точкою відліку для нових реформ» [4, с. 9].

Отже, створення необхідного балансу між цими протилежними рисами кримінального законодавства слугує запорукою водночас і його прогресивного розвитку у відповідності з суспільними потребами, і збереження необхідної частки консерватизму, того

усталеного «ядра», тієї константи, яка гарантує одноманітну практику його застосування, ефективність впливу на суспільні відносини.

Забезпечення цього балансу має бути пріоритетним напрямом сучасної науки кримінального права. Однак створення «надмірного», «надлишкового» законодавства, виборче застосування кримінального закону, низький рівень відповідальності працівників органів кримінальної юстиції тощо – низка цих негативних явищ приводить криміналістів до висновку, що законодавець та правозастосовувачі байдужі до рекомендацій кримінально-правової науки, що зв'язок між теорією та практикою є «бутафорним» [5].

Думається, що проблема тут укорінюється, перш за все, не у відсутності належної змістовної наукової бази для розробки обґрунтованих рекомендацій правотворенню та правозастосуванню, а у питаннях діяльнісних аспектів взаємовпливів науки та практики, створенні нового «психологічного клімату» у відносинах між ними, подоланні конфронтаційної «тональності» у взаємодії. Вирішення цих завдань можливе завдяки «управлінським» реформам в самій організації наукових досліджень і зміцненні їх зв'язку з практикою (проф. В.О. Навроцький, наприклад, пропонує участь науковців у правозахисті, державне сприяння їх активній діяльності в сфері практичної юриспруденції, оприлюднення через електронний реєстр підсумкових процесуальних документів для спрощення доступу до них, зіставлення структури наукових публікацій за темами зі структурою злочинності, протидія плагіаторським квазі-дослідженням завдяки розширенню бази даних для порівняння тощо); також ефективною може виявитися організація державної системи урахування наукових рекомендацій по вдосконаленню законодавства, створення єдиної системи по експериментальному відпрацюванню наукових рекомендацій і оцінки можливостей та доцільності їх введення, підготовка для практиків «експрес-інформацій» про зміст та результати досліджень, що проводяться, причому досліджень не стільки «в постановочному плані», скільки в плані переведення методології в методику, вироблення комплексів чітких однозначних рекомендацій, які могли б використовуватись як в процесі підготовки законодавчих рішень, так і в процесі вироблення єдиної практичної лінії їх застосування.

Розглядаючи питання взаємодії теорії та практики під кутом зору теоретичної компетентності практиків і практичної компетентності теоретиків [6], необхідно пам'ятати, що вони

«освоюють» «спільну територію», взаємодіючи в своїй сумісній діяльності в загальному процесі боротьби зі злочинністю. І цей процес, його ефективність багато в чому залежать не стільки від самого факту взаємодії в загальній сфері сумісної діяльності, скільки від своєчасності, стабільності і рівня інтенсивності їхньої взаємодії. Тому мова має йти не про зв'язок, навіть дуже тісний, а про єдність теорії і практики у боротьбі зі злочинністю, а отже і про єдність теоретичного і практичного в діяльності кожного суб'єкта, що здійснює цю боротьбу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Леони Бруно. Свобода и закон / Бруно Леони; пер. с англ. В. Кошкина под. ред. А. Куряева. – М. : ИРИСЭН, 2008 – 308 с.
2. Баулин Ю. В. Пределы преемственности в развитии уголовного законодательства // История развития уголовного права и ее значение для современности : материалы V Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М. В. Ломоносова 26–27 мая 2005 г. – М. : ЛексЭст, 2006. – С. 33–37.
3. Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Стабільність як умова ефективності законодавства України про кримінальну відповідальність // Голос України. – 2013. – № 66 (5566) (5 квітня 2013 р.). – С. 4–5
4. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Суходубова Ірина Володимирівна; Національний університет «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». – Х., 2013. – 20 с.
5. Навроцький В. О. Законодавець ігнорує кримінально-правову науку, практика до неї не достукається. Чому? / В. О. Навроцький // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 13–15 квіт. 2007 р. Ч. 1. – Л.: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2007. – С. 96–99; Чому законодавець і правозастосовна практика байдужі до рекомендацій кримінально-правової науки? // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 37–44.
6. Зеленецький В. Компетентность специалиста (о теоретической компетентности практиков и практической компетентности теоретиков) / В. Зеленецький // Юридичний радник. – 2005. – № 3. – С. 65–72.

ЩОДО ОЗНАК ОСОБЛИВОЇ ЖОРСТОКОСТІ ЗЛОЧИНУ

Насильство як кримінально-правова категорія притаманна як Загальній так і Особливій частині законодавства про кримінальну відповідальність. Саме фізичне або психічне насильство характеризує особливу жорстокість як ознаку злочину. Пункт 8 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» визначає, що умисне вбивство визнається вчиненим з особливою жорстокістю, якщо винний, позбавляючи потерпілого життя, усвідомлював, що завдає йому особливих фізичних (шляхом заподіяння великої кількості тілесних ушкоджень, тортур, мордування, мучення, в тому числі з використанням вогню, струму, кислоти, лугу, радіоактивних речовин, отрути, яка завдає нестерпного болю тощо), психічних чи моральних (шляхом зганьблення честі, приниження гідності, заподіяння тяжких душевних переживань, глумління тощо) страждань, а також, якщо воно поєднане із глумлінням над трупом або вчинювалося в присутності близьких потерпілому осіб і винний усвідомлював, що такими діями завдає останнім особливих психічних чи моральних страждань [1, с. 89]. Таким чином, особлива жорстокість характеризується об'єктивними та суб'єктивними ознаками. До об'єктивних ознак відноситься насильство (фізичне або психічне), яке спричиняє особливі фізичні або психічні страждання потерпілого чи інших осіб. До суб'єктивних ознак відноситься усвідомлення винної особи про те, що вона наносить особливі фізичні чи психічні страждання іншим особам. Слід зазначити, що особлива жорстокість має значення для оцінки суспільної небезпечності злочинів не тільки і не стільки у випадках, коли потерпілому заподіюються особливі фізичні та психічні страждання, а тоді коли відповідні ознаки способу вчинення злочину виступають проявом стійкої особистісної якості. Особлива жорстокість завжди в таких випадках усвідомлювана та вмотивована і виступає як засіб досягнення мети або як сама мета. Це важливо підкреслити у зв'язку з тим, що в кримінально-правовій літературі особлива жорстокість найчастіше визначається виходячи з дій, які характеризуються мордуванням

та мученням. Спеціальні психологічні дослідження виявили найбільш значимі особистісні характеристики, які притаманні особам, що вчиняють насильницькі злочини. До них відносяться: ярко виражена агресивність, низький морально-етичний рівень, нездатність до співчуття, надмірна агресивність, конфліктність тощо.

Аналіз вбивств та тяжких тілесних ушкоджень, які вчиняються з особливою жорстокістю дозволяє виділити наступні її види:

1) імпульсивна жорстокість. Вона виникає у більшості випадків ситуативно і обумовлена суб'єктивним сприйняттям особи обставин, що виникли. Такі особи часто сприймають ситуацію як таку, що є ворожою для них.

2) інструментальна жорстокість має своїм підґрунтям не емоційну, а саме раціональну основу. Вона використовується злочинцями для змушування потерпілого до дій, які їм потрібні (наприклад, видати матеріальні цінності, які в них знаходяться);

3) «вимушена» жорстокість характеризується випадками, коли особа вчиняє дії під впливом з боку керівників чи інших учасників злочинної групи. Це може бути обумовлено слабовольністю особи, страхом чи іншими емоційними станами особи;

4) жорстокість як результат групової солідарності. В основі її лежать мотиви ствердження в очах референтної групи, бажання дотримуватися групових традицій, отримати заохочення з боку керівників злочинної групи тощо. Цей вид особливої жорстокості можна віднести до «інструментального» її виду.

5) жорстокість як основний мотив і мета злочинного діяння. Цей вид особливої жорстокості характеризує внутрішню позицію особистості, яка не залежить від ситуації. Характер насильства, його інтенсивність та наслідки не мають іншої мети, окрім самого спричинення болю, страждань. Це найбільш небезпечний вид особливої жорстокості і особистості, яка вчиняє такого роду насильницькі дії.

Вказані типи особливої жорстокості повинні мати значення для диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності осіб та застосування до них засобів виправлення і ресоціалізації.

В якості наслідків особливої жорстокості законодавець передбачає особливі фізичні та (або) психічні страждання. Якщо щодо характеристики фізичних страждань немає суперечок в

науці кримінального права, то щодо психічних страждань і їх ознак існують декілька наукових позицій. Нами пропонується їх аналіз і авторська позиція по цій проблемі.

Так ст. 127 КК України передбачає відповідальність за катування, тобто умисне заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання шляхом нанесення побоїв, мучення або інших насильницьких дій з метою спонукати потерпілого або іншу особу вчинити дії, які суперечать їх волі. Психічні страждання можуть виступати в якості наслідків як фізичного так і психічного насильства та являють собою переживання або психічну напругу високого ступеню. Вони разом із фізичними стражданнями характеризують особливу жорстокість по відношенню до потерпілого. В КК України психічні страждання виступають як наслідки заподіяння фізичних страждань та фізичного болю, а не як самостійні наслідки впливу на психіку іншої людини, наприклад, ст. ст. 121, 127 КК України. Але в науці кримінального права існують і інші точки зору. Так Е. Ф. Побегайло та В. П. Ревін вважають, що мордування – це не лише фізичне насильство, яке вчиняється систематично або пов'язане з тривалим спричиненням фізичних страждань. Психічне насильство є більш іноді небезпечним ніж насильство фізичне. І тому саме єдність фізичного та психічного насильства найбільш повно характеризує єдність мордування, його суспільну небезпеку [2, с. 25]. І. А. Петін в свою чергу, вказує на те, що КК РФ (як до речі і КК України) не передбачено відповідальності за насильство, спрямоване на заподіяння тільки психічних страждань потерпілому. На його думку, відкритим залишається і питання про можливість вчинення мордування у вигляді спричинення психічних страждань за допомогою психічного насильства [3, с. 60–61]. Р.Д. Шарапов вважає, що поняття психічних страждань передбачає чисто моральний біль, моральну шкоду, які заподіюються психогенними факторами (систематичне знущання, образи, погрози), які впливають на психіку [4, с. 121].

Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень під мордуванням розуміють дії, що полягають в багаторазовому або тривалому спричиненні болю: щипання, шмагання, нанесення численних але невеликих ушкоджень тупими чи гостро колючими предметами, вплив термічних факторів та інші аналогічні дії [5, с. 5]. Таким чином, під мордуванням мається на увазі саме фізичний вплив на організм

людини за допомогою різноманітних факторів. Це стосується і катування. При вчиненні цих злочинів певними проявами фізичного насильства спричиняється не тільки фізичний біль, а і особливі психічні страждання, які можуть бути у вигляді знущання, приниження, стресу, почуттям жаху. Вони можуть принизити особу, зламати її морально. Іноді особа може отримати разом з фізичною і істотну психічну (моральну шкоду) Але ці наслідки є наслідками фізичного насильства. Що ж стосується мордування за допомогою різноманітних образ, погроз, то ці дії, на наш погляд, слід кваліфікувати за окремими статтями про злочини проти особи, а не мордування і не катування. У випадках спричинення психічної травми (іноді набагато небезпечнішої ніж фізична) наслідки слід ураховувати при призначенні покарання.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що належна правова оцінка особливої жорстокості неможлива без встановлення всіх її об'єктивних та суб'єктивних ознак. До останніх відносяться усвідомлення винною особою того, що вона спричиняє потерпілому особливі фізичні чи моральні (психічні страждання), мотиви та мету вчинення таких дій. Це дозволить при призначенні покарання урахувати не тільки характер вчиненого злочину, а і особистість злочинця, якості якої знаходять свій прояв в діях, які вчиняються з особливою жорстокістю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 року «Про судову практику у справах про злочини проти життя та здоров'я особи» // Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України та постанов Верховного Суду України у справах кримінальної юрисдикції. – Х. : Одісей, 2012. – 432 с.
2. Побегайло Э. Ф. Уголовно-правовые средства предупреждения тяжких преступлений против личности : монография / Э. Ф. Побегайло, В. П. Ревин – М. : Академия МВД СССР, 1989. – 79 с.
3. Петин И. А. Механизм преступного насилия : монография / И. А. Петин. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 343 с.
4. Шарапов Р. Д. Физическое насилие в уголовном праве : монография / Р. Д. Шарапов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. – 298 с.
5. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджені Наказом МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6 // Юридичний вісник України. – 1995. – № 18. – С. 5–9.

Цимідан Петро Петрович,

слухач магістратури факультету з підготовки працівників ОВС Навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Кондратов Дмитро Юрійович,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО ПЕРЕДБАЧАЄ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАЛИШЕННЯ В НЕБЕЗПЕЦІ

Кримінально-правове забезпечення протидії залишенню у небезпеці в Україні має свою історію розвитку. З початку, до закріплення в нормах права, обов'язок надання допомоги ближньому існував як моральний. Із закріпленням соціальної ролі держави, вона взяла на себе обов'язок щодо захисту життя громадян.

У якості злочину залишення в небезпеці вперше стало розглядатися ще у XVII столітті, пам'ятка про що зустрічається в Соборному уложенні 1649 року. Так, глава XXII цього уложення передбачала відповідальність слуг за ненадання допомоги пані при замаху на її життя, здоров'я та гідність [1, с. 212].

Пізніше такий склад злочину як залишення в небезпеці з'являється вже в нормативних актах XIX століття. Основним кримінальним законом того часу було Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року. В розділі X даного Уложення детально розглядались діяння, пов'язані з залишенням в небезпеці, а саме: 1) покинення дітей, залишення в безпорадному стані хворих та немічних, 2) залишення в небезпеці провідниками та попутчиками, 3) ненадання допомоги [2, с. 386]. Важливим моментом щодо становлення кримінальної відповідальності за залишення у небезпеці є те, що у кримінальному уложенні 1845 року було зазначено, що обов'язковою властивістю суб'єкта окремих злочинів, є певне віросповідання, а саме належність суб'єкта до християнської віри для притягнення його до кримінальної відповідальності за залишення в небезпеці. Адже, сьогодні в Україні близько 90 % дорослого населення вважає себе саме християнами (незалежно від конфесії), які, згідно з віросповіданням, зобов'язані допомагати ближньому. Це є додатковим аргументом щодо криміналізації залишення у небезпеці. Також треба зауважити на тому, що вказане Уложення стало першим кодифікованим законом, який передба-

© Цимідан П. П., 2014

чав кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці.

Подальший розвиток складу злочину, що розглядається, знайшов своє відображення в проекті нового Кримінального уложення 1897 року, глава XXIII якого складалася аж із шести статей (ст.ст. 414–419), які передбачали кримінальну відповідальність за залишення в небезпеці. Кримінальним уложенням 1903 року вищезазначені статті були включені в 25-у главу «Про залишення в небезпеці», яка складалася вже з дев'яти статей (ст.ст. 489–497) [2, с. 438–439].

В період Української революції 1917–1921 рр. кримінального законодавства формально не існувало. Нормативні акти радянського уряду, що мали у своєму складі норми кримінально-правового характеру, були спрямовані на захист державних та суспільних інтересів, про залишення в небезпеці взагалі нічого не зазначалося.

Таким чином, подальший розвиток складу залишення в небезпеці відбувся в період, коли Україна входила до складу СРСР (1922–1991 рр.). Так, 23 серпня 1922 року був прийнятий перший Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР), у 5-й главі якого, законодавець виокремив групу злочинів, що входили до поняття залишення в небезпеці: 1) залишення в небезпеці безпорадного тією особою, яка мала обов'язок спеціально турбуватися про нього (ст. 163); 2) ненадання допомоги тому, хто гине особою, яка спеціально не зобов'язана турбуватися про нього (ст. 164); 3) ненадання допомоги хворому медичним персоналом (ст. 165) [3, с. 483–484].

На наш погляд, саме Кримінальний кодекс УРСР 1922 року виявив найрадикальніший підхід до кримінальної відповідальності за залишення у небезпеці, оскільки у ньому передбачалась відповідальність не тільки за залишення в небезпеці осіб, щодо яких покладений обов'язок турботи, але також за залишення в небезпеці будь-якої особи.

У подальшому зазначені статті практично без змін були перенесені законодавцем до Кримінального кодексу УРСР 1927 року (ст. 158–160) [4, с. 353].

Наступний Кримінальний кодекс УРСР 1960 року також об'єднав злочини, пов'язані з залишенням в небезпеці та ненаданням допомоги, у главі під назвою «Злочини проти життя, здоров'я, волі, гідності особи» (ст. 111 «Залишення в небезпеці», ст. 112 «Ненадання допомоги особі, що знаходиться в небезпечному для

життя стані»). Зокрема, ст. 111 КК УРСР передбачала кримінальну відповідальність за залишення без допомоги людини, що знаходиться в небезпечному для життя стані та позбавленого можливості вжити заходів до самозбереження по малолітству, старості, хворобі або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги повинен був турбуватися про дану людину та мав можливість надати йому допомогу, а також, якщо він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан (ч. 1), а також, якщо вищезазначені діяння призвели до смерті потерпілого або інших тяжких наслідків (ч. 2) [5, с. 448–449].

Процес перебудови, який було розпочато у 1985 році, не міг не торкнутися і кримінального законодавства, тому до Кримінального кодексу постійно вносились зміни, однак все, що робилось, було лише спробою пристосування старого кримінального законодавства до нових соціально-політичних умов. Проте, здобуття незалежності висунуло перед Україною мету не простого «косметичного» оновлення, а повного реформування кримінального законодавства, яке було би побудоване на нових принципах кримінально-правової політики. Однак, процес створення нової законодавчої бази дуже тривалий і потребує великих зусиль. Саме тому до прийняття нового кримінального законодавства незалежної України протягом практично 10 років у нашій країні діяло кримінальне законодавство колишньої УРСР «пристосоване» до нових реалій буття.

Кримінально-правова політика в цей період переслідувала мету охорони незалежності молодої Української держави, її соціально-політичної та економічної основ, особи як основної цінності, системи господарювання всіх найважливіших суспільних відносин, благ та інтересів, тому необхідність розробки нового кримінального законодавства стала очевидною для українських науковців одразу після проголошення незалежності України.

На думку В. Я. Тація, В. В. Сташиса та Ю. В. Бауліна необхідність розробки та прийняття нового Кримінального закону була обумовлена рядом факторів, оскільки КК 1960 р. «1) мав низку серйозних прогалин; 2) за період свого існування був підданий (особливо в останні роки) численним і не завжди обґрунтованим змінам і доповненням, що порушили його цілісність і системність; 3) не враховував міжнародних зобов'язань України у зв'язку із вступом її у Раду Європи і приєднанням до ряду міжнародно-правових договорів у сфері боротьби зі

злочинністю; 4) перелік і зміст кримінально-правових заборон вимагав перегляду; мала потребу в удосконаленні відповідно до сучасних вимог і міжнародних стандартів система покарань тощо [6, с. 153].

5 квітня 2001 року Верховною Радою України був прийнятий і в цей же день підписаний Президентом України Кримінальний кодекс України, який набув чинності 1 вересня 2001 року і є чинним до сьогодні. Кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці у цьому Законі передбачена ст. 135.

Таким чином, кримінальна відповідальність за залишення в небезпеці має свою історію, тобто не є інститутом, що з'явився у законодавстві тільки останнім часом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Соборное уложение 1649 г. Текст, комментарии. – Ленинград : Наука, 1987. – 444 с.
2. Индова Е. И. Российское законодательство X – XX ст. / Е. И. Индова – М. : Юридическая литература, 1987. – 528 с.
3. Михайленко П. П. Боротьба зі злочинністю в Українській СРСР 1917–1925 рр. / П. П. Михайленко. – К. : Київська вища школа, 1966. – 832 с.
4. Михайленко П. П. Боротьба зі злочинністю в Українській СРСР 1926–1967 рр. / П. П. Михайленко. – К. : Київська вища школа, 1967. – 952 с.
5. Шакун В. І. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України 1960 року / В. І. Шакун, С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 1999. – 1088 с.
6. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Фріс П. Л. – К. : Центр навч. літ., 2004. – 362 с.

.....
Чус Оксана Володимирівна,

аспірантка кафедри кримінального права Інституту права
імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету,
суддя Дніпропетровського апеляційного господарського суду

ЩОДО ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Згідно зі ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, й ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права, оскільки право власності є непорушним. Актуальність протидії злочинам проти власності зумовлюється високою суспільною небезпекою цих посягань, значним розповсюдженням, великою матеріальною та

моральною шкодою, що спричиняється окремим фізичним та юридичним особам, державі та суспільству у цілому.

В структурі злочинності рівень злочинів проти власності вже тривалий час є самим високим. За даними судової статистики у 1 півріччі 2013 р. питома вага засуджених за злочини проти власності становить 48,7 % (52,8 %) від кількості всіх засуджених, тобто майже кожен другий засуджений. За вчинення цих злочинів засуджено 27,2 тис. осіб, що на 32,2 % менше, ніж у 2012 р., у тому числі за таємне викрадення чужого майна (крадіжку) – 19,8 тис. осіб, або 35,4 % (40,6 %) від усіх засуджених. За відкрите викрадення чужого майна (грабіж) засуджено 3,5 тис. осіб, або 6,3 % (6,2 %); за заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою (шахрайство) – 1,7 тис. осіб, або 3,1 % (2,5 %); за розбій – 1,1 тис. осіб, або 2 % (1,6 %). Динаміка цих злочинів свідчить про загальну тенденцію їх зниження, в цілому поширеність цих злочинів порівняно з іншими значна. Натомість є злочини, що відносяться до вкрай рідких, це стосується незаконного привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193 КК). Цю норму Кримінального кодексу України згідно Єдиного реєстру судових рішень не застосовували жодного разу. Можна говорити про її, як «недіючу», «мертву» норму кримінального права.

Стаття 193 КК (в редакції Закону N 270-VI від 15.04.2008 р.; із змінами, внесеними Законом N 2518-VI від 09.09.2010 р.) передбачає відповідальність за незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Карається злочин штрафом від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців. Цей злочин не відноситься до широко розповсюджених злочинів проти власності, скоріше навпаки, – це ситуаційний й більшою мірою випадковий злочин, а особа, що його вчиняє, відноситься до так званих випадкових злочинців.

Питання криміналізації або декриміналізації привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у особи (funddiebstahl – німецька), в літературі не досліджувалося. Щодо інших злочинів проти власності, відповідальність за які

передбачена у Розділі VI Особливої частини КК «Злочини проти власності», наголошується що «необхідність криміналізації незаконного використання електричної або теплової енергії зумовлюється насамперед наявністю таких підстав: 1) значна ступінь суспільної небезпечності цього діяння; 2) негативна динаміка зростання цього виду злочину; 3) необхідність кримінально-правової гарантії охорони конституційних прав власності; 4) наявність причин та умов вчинення злочину, передбаченого ст. 188-1 КК України, які неможливо в сучасних умовах розвитку суспільства усунути загально соціальними та спеціально-кримінологічними заходами запобігання» [1, с. 35]. Н.О. Антонюк виокремлює дослідження соціально-економічних, правових, кримінологічних факторів, які вплинули на криміналізацію злочинного заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою, аналіз історичної обумовленості прийняття цієї норми, досвід боротьби із аналогічними діяннями за кордоном дозволять зрозуміти суть кримінально-правової заборони, визначити доцільність встановлення кримінальної відповідальності за злочинні діяння, що кваліфікуються за ст. 192 КК України [2, с. 161].

На сучасному етапі, на наш погляд, серед обставин, що зумовлюють декриміналізацію незаконного привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у особи, необхідно виокремити: 1) соціально-економічні обставини: а) власність як основу економічного розвитку суспільства; б) особлива історична, наукова, художня чи культурна цінність майна; 2) історично-правові обставини: а) історичний вітчизняний та б) зарубіжний досвід протидії таким посяганням на власність; в) міжнародно-правові стандарти щодо особливо цінної історичної, наукової, художньої, культурної спадщини та скарбів; 3) кримінально-правові обставини: а) суспільна небезпека діяння; б) відносна «розповсюдженість діяння»; в) негативна динаміка «зростання діяння»; 4) соціально-психологічні обставини: а) неприйняття збагачення за рахунок чужого майна; б) схвалення на побутовому рівні протидії посяганням на власність у будь-якій формі прояву.

Безумовно, визначальними у досліджуваному питанні є кримінально-правові обставини. Позначаючи суспільну небезпеку незаконного привласнення особою чужого майна, слід виходити із порушення такими діяннями конституційного права власності. Ціла низка фундаментальних положень Конституції проголошує та забезпечує правовий захист власності. Так, у ст. 13 Конституції

України вказується, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом. В ст. 41 Конституції України проголошується право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону. Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним.

Незаконність привласнення кореспондується із наявністю у цивільному законодавстві законних підстав набуття права власності на знайдене або майно, що випадково опинилося у особи, або скарб. Так, згідно до ст. 337 ЦК особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі і повернути знайдену річ цій особі. Особа, яка знайшла загублену річ у приміщенні або транспортному засобі, зобов'язана передати її особі, яка представляє володільця цього приміщення чи транспортного засобу. Особа, якій передана знахідка, набуває прав та обов'язків особи, яка знайшла загублену річ. Якщо особа, яка має право вимагати повернення загубленої речі, або місце її перебування невідомі, особа, яка знайшла загублену річ, зобов'язана заявити про знахідку міліції або органів місцевого самоврядування. Особа, яка знайшла загублену річ, має право зберігати її у себе або здати на зберігання міліції, або органів місцевого самоврядування, або передати знахідку особі, яку вони вказали. Згідно ст. 343 ЦК скарбом є закопані у землі чи приховані іншим способом гроші, валютні цінності, інші цінні речі, власник яких невідомий або за законом втратив на них право власності. Особа, яка виявила скарб, набуває право власності на нього. Якщо скарб був прихований у майні, що належить на праві власності іншій особі, особа, яка виявила його, та власник майна, у якому скарб був прихований, набувають у рівних частках право спільної часткової власності на нього. У разі виявлення скарбу особою, яка здійснювала розкопки чи пошук цінностей без згоди на це власника майна, в якому він був прихований, право власності на скарб набуває власник цього майна. У разі виявлення скарбу, що становить культурну цінність відповідно до закону,

право власності на нього набуває держава. Відтак, цивільне законодавство встановлює легальний порядок набуття права власності на знайдене майно, в тому числі скарбу.

Щодо двох інших кримінально-правових обставин, а саме відносно «розповсюдженість діяння» та негативної динаміка зростання, то незаконне привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, не мають ані розповсюдженості, ані негативної динаміка. Загалом, з моменту набуття чинності новим КК з 2006 по 2012 р. включно, у Єдиному реєстрі судових рішень України не знайшлося жодного рішення (постанови, ухвали, вироку) щодо досліджуваного злочину. Пошук у архівах судів загальної юрисдикції Дніпропетровської, Запорізької, Херсонської областей також не дав позитивних результатів. Воно й не дивно, бо розглядуване посягання на чужу річ, що вже втрачена або ж ще не знайдена, за своєю природою носить утаємничений, випадковий, винятково рідкісний характер. Відтак, є достатні підстави декриміналізації незаконного привласнення особою знайденого чи такого, що випадково опинилося у неї, чужого майна або скарбу, які мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність. Вочевидь, цей злочин носить випадковий, ситуаційний характер, не має достатньої розповсюдженості на території України, а також негативної динаміки. На наш погляд, сукупність цих та інших підстави щодо декриміналізації привласнення знайденого обґрунтовують включення цього правопорушення до кола «кримінальних проступків проти чужої власності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кириченко Ю. В. Кримінальна відповідальність за викрадення електричної або теплової енергії [Текст] : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / Юрій Вікторович Кириченко – Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2009. – 218 с.
2. Антонюк Н. О. Підстави криміналізації заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою [Текст] / Н. О. Антонюк // Молодь у юридичній науці: збірник тез Міжнар. наукової конф. молодих вчених «Четверті осінні юридичні читання» : у 3-х ч. : Ч. 3: Публічно-правові науки. Підтом І. – Хмельницький. – 2005. – С. 161–163.

Шаблистий Володимир Вікторович,

начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

СТАТТЯ 120 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПОТРЕБУЄ УДОСКОНАЛЕННЯ

Досить важливе значення у дослідженні проблем Особливої частини кримінального права має порівняльно-правовий (компаративістський) метод. Про це зазначають М. І. Панов та Н. О. Гуторова та вказують на те, що використання цього методу обумовлюється потребою у формулюванні власної української національної правової системи, яка відповідала б сучасним світовим тенденціям правового розвитку й міжнародним стандартам, особливо у сфері охорони прав та свобод людини і громадянина від суспільно небезпечних посягань [1, с. 103].

М. І. Хавронюк стверджує, що кримінальне право України з метою досягнення найвищої ефективності його норм повинно враховувати всі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства. Для цього важливо здійснювати компаративістські (порівняльні) дослідження і вміло розпоряджатися їх результатами в законотворчій діяльності, а також під час інтерпретації і застосування положень кримінального законодавства.

Порівняльно-правові дослідження не повинні обмежуватися лише доктриною, судовою практикою і кримінальним законодавством зарубіжних держав. Необхідно комплексно досліджувати їх кримінально-правову політику в усій її багатоманітності [2, с. 299, 346].

Саме такі твердження визначних вчених сучасності вимагають практично у кожному кримінально-правовому дослідженні враховувати міжнародний та зарубіжний досвід. Не є виключенням і безпека людини, кримінально-правове забезпечення якої потребує свого нового осмислення. Одним із видів безпеки людини є психологічна, дослідження якої дозволило вести мову про те, що доведення до самогубства (ст. 120 Кримінального кодексу (далі – КК) України) потребує свого удосконалення.

Так, у в чотирьох частинах ст. 127 КК Республіки Болгарія [3] встановлено диференційовану в основному в залежності від вини підозрюваного кримінальну відповідальність за сприяння будь-яким способом, схиляння або доведення до самогубства.

КК Киргизької Республіки [4] містить норму, яка одночасно охороняє і безпеку життя, і психічне здоров'я людини. Мова йде про ст. 103 «Схиляння до самогубства», яка передбачає відповідальність за збудження у іншої особи рішучості вчинити самогубство шляхом домовленості, обману чи іншим шляхом, якщо особа покінчила життя самогубством або спробувала його вчинити. Ст. 102 КК Киргизької Республіки «Доведення до самогубства» є аналогом ст. 120 КК України, проте у них відсутня диференціація кримінальної відповідальності в залежності від того, чи покінчила людини життя самогубством, чи ні. У зв'язку із невтішними даними по самогубствам в Україні, доводиться констатувати той факт, що спроба запровадження такого досвіду киргизького законодавця в КК України можливо позитивно вплине на стан захищеності тих людей, які є емоційно нестійкими та найчастіше піддаються негативному впливові збоку оточуючих. На нашу думку, в ст. 120 КК України слід передбачити таку особливо кваліфікуючу ознаку в новій ч. 4, як ті самі діяння, що спричинили смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки.

Також в контексті кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини привертає увагу ст. 106 КК Туркменістану [5] «Схиляння або доведення до самогубства», яка в ч. 1 передбачає відповідальність за схиляння до самогубства, а в ч. 2 – за доведення. Разом з тим, КК Киргизької Республіки у цьому плані є діаметрально протилежним, адже самостійна стаття про схиляння передбачає смерть потерпілого, а доведення до самогубства – ні. У зв'язку із цим потребує свого вирішення питання про те, чи охоплюється загальним складом доведення до самогубства (ст. 120 КК України) смерть потерпілого.

У ст. 133 КК Литовської Республіки [6] «Схиляння чи доведення до самогубства» литовський законодавець чітко розмежував поняття «схиляння» та «доведення» і, тим самим, законодавчо встановив заборону на посягання на особисту безпеку людей – схиляння є фактично готуванням до доведення до самогубства.

Ю. В. Баулін вважає, що з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 120 КК України, характеризується:

1) діянням у формі: а) жорстокого поводження з особою; б) шантажу; в) примусу до протиправних дій; г) систематичного приниження людської гідності потерпілого;

2) наслідками у вигляді доведення особи до: а) самогубства, б) замаху на самогубство;

3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками [7, с. 53].

Звідси виходить, що законодавець в поняття «самогубство» включає або смерть потерпілого, або спробу позбавити себе життя. Якщо ж, наприклад, внаслідок систематичного приниження людської гідності потерпілого, останній позбавлений можливості вести звичний спосіб життя, тобто фактично відчувати себе в безпеці, і як наслідок, неможливості користуватися своїми правами – такі дії не є навіть правопорушенням, оскільки, за слушним твердженням Ю. В. Бауліна, ст. 120 КК України може бути застосована лише за умови, що жорстоке поводження з особою, шантаж, примус до протиправних дій, систематичне приниження людської гідності мало наслідком самогубство (позбавлення себе життя або замах на самогубство (спроба позбавити себе життя)).

С. В. Бородін ще у 2003 році запропонував включити в КК Російської Федерації нову норму наступного змісту: «Схиляння до самогубства шляхом умовлянь, погроз, обману, наданням засобів чи іншим шляхом, якщо особа покінчила життя самогубством чи вчинила замах на нього, – карається позбавленням волі до трьох років». При цьому, самостійний склад доведення до самогубства, на його думку, не повинен передбачати смерті потерпілого [8, с. 306–307].

Отже, ст. 120 КК України, потребує перегляду з метою встановлення кримінальної відповідальності за схиляння до самогубства, яке порушило особисту безпеку потерпілого, проте не призвело до реального самогубства чи замаху на нього, оскільки такі небезпечні дії в нашій країні не заборонені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 291–304.
2. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 298–347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/19.pdf.
3. Уголовный кодекс Республики Болгария [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/bolgar/2.doc>.
4. Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/kyrg/2.rtf>.
5. Уголовный кодекс Туркменистана [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/turk/2.rtf>.

6. Уголовный кодекс Литовской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/litva/2.doc>.
7. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.
8. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 467 с.

Шиян Дмитро Сергійович,

доцент кафедри правознавства Інституту управління та права
Запорізького національного технічного університету,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Згідно зі ст. 43 Конституції України кожен громадянин має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. З іншого боку, відповідно до ч. 3 ст. 63 Основного Закону засуджений користується всіма правами людини і громадянина, за винятком обмежень, які визначені законом і встановлені вироком суду [1].

У ст. 55 Кримінального кодексу України [2] (далі – КК України) передбачене покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, проте не містить-ся його законодавчого поняття.

В. І. Тютюгін зазначає, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю полягає у позбавленні засудженого його суб'єктивного права на ті посади, які він обіймав, або ту діяльність, якою займався на момент вчинення злочину, і тимчасового обмеження його правоздатності – можливості претендувати на обіймання певної посади або зайняття певною діяльністю на строк, встановлений вироком суду [4, с. 202].

Вважаємо, що позбавлення права обіймати певні посади полягає у припиненні на визначений судом строк права перебування на посадах в державних органах та їх апараті, в органах місцевого самоврядування або на посадах підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, якщо надані за посадою повноваження особа використовувала для вчинення

злочину. А позбавлення права займатися певною діяльністю полягає у припиненні на визначений судом строк права на службову або професійну діяльність, або іншу діяльність, регламентовану відповідними правилами, якщо її здійснення пов'язане із вчиненням злочину.

Звільнення від покарання та його відбування являє собою інститут Загальної частини кримінального права, що в сприятливо-му для засудженого напрямі вирішує питання щодо відбування чи не відбування покарання, призначеного йому згідно з обвинувальним вироком суду чи визначеного іншим правозастосовчим документом [3, с. 196]. Цей інститут є одним з проявів принципу гуманізму у кримінальному праві.

Проявами (субінститутами) інституту звільнення від покарання та його відбування визнається: 1) звільнення від покарання; 2) звільнення від подальшого відбування покарання; 3) заміна покарання більш м'яким; 4) пом'якшення призначеного покарання. Застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю при звільненні від відбування покарання розглядається в трьох аспектах: 1) звільнення особи від нього; 2) звільнення від подальшого його відбування; 3) застосування цього виду покарання при звільненні особи від відбування інших видів покарань.

Відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного покарання суд не вправі. Виникає питання про поширення звільнення від відбування з випробуванням на додаткові покарання. Зі змісту ст. 77 **«Застосування** додаткових покарань у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням» КК України вбачається, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням **«можуть бути призначені»** додаткові покарання у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Справляється враження про те, що у цьому випадку вони призначаються до звільнення від відбування основного покарання з випробуванням. Проте, ці додаткові покарання не можуть призначатися разом зі звільненням від відбування покарання з випробуванням, а можуть призначатися лише з основними видами покарань. Згідно зі ст. 75 КК України, якщо такими видами основних покарань є ви-

правні роботи, службові обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років суд може звільнити від відбування цих основних видів покарань з випробуванням. У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням вже призначене додаткове покарання, у тому числі позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю може підлягати реальному і самостійному виконанню. Таким чином, назва ст. 77 КК України більш правильно відображає її сутність, ніж її диспозиція. Також застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання, згідно зі ст. 77 КК України, не звільняє суд від необхідності враховувати вимоги ст. 55 КК України.

В. А. Ломако на підставі аналізу ст. ст. 75, 77 і п. 1 ст. 89 КК України зробив висновок про те, що звільнення від відбування покарання з випробуванням стосується тільки призначеного судом основного виду покарання. На його думку, порівняльне тлумачення тексту ст. ст. 77, п. 1 ст. 89 КК України свідчить про те, що призначені судом додаткові покарання підлягають реальному і самостійному виконанню. Звільнення від відбування призначених відповідно до ст. 77 КК України додаткових покарань можливе лише відповідно до закону про амністію [4, с. 267].

Такої позиції дотримується і судова практика. У п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» передбачено, що суд при звільненні особи від відбування основного покарання з випробуванням відповідно до вимог ст. 77 КК України може призначити додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У цьому випадку додаткове покарання підлягає реальному виконанню, про що суд повинен зазначити в резолютивній частині вироку [5].

Так, Скадовський районний суд Херсонської області вироком від 10 березня 2006 року засудив Д. і на підставі ст. 70 КК України за сукупністю злочинів призначив остаточне покарання у виді п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати певні посади строком на два роки. Відповідно до ст. 75 КК України, її було звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки [6, с. 32].

Суд, призначаючи громадянці Д. за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 364, ч. 2 ст. 366 КК України покарання у виді позбавлення волі строком на п'ять років з позбавленням права обіймати

певні посади строком на два роки та на підставі ст. 75 КК України звільнивши від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки, на думку колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, порушив вказані вимоги закону, тобто звільнив засуджену як від основного, так і додаткового покарань.

За таких обставин колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України вирок Скадовського районного суду Херсонської області від 10 березня 2006 року скасувала, а справу направила на новий судовий розгляд [6, с. 32].

Не можемо погодитись із такою позицією, оскільки у ст. 77 КК України та у п. 9 зазначеної постанови Пленуму Верховного Суду України мова йде не про обов'язковість, а про можливість застосування додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням. Тобто застосування додаткових покарань, у тому числі позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням за чинним КК України є правом, а не обов'язком суду. Повинна йти мова про поширення звільнення від відбування покарань з випробуванням на додаткові покарання. У вищенаведеному ж вирокі неточність суду полягала у невирішенні цього питання, що підтверджується таким практичним прикладом.

Так, Бердичівський районний суд Житомирської області вироком від 5 березня 2004 року засудив П. і на підставі ч. 1 ст. 70 КК України за сукупністю злочинів засудженому остаточно визначено покарання у виді п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків, строком на один рік, відповідно до ст. 75 КК України його звільнено від відбування цього покарання з випробуванням з іспитовим строком два роки [7, с. 29]. На думку колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України, суд, звільняючи П. від відбування покарання з випробуванням згідно зі ст. 75 КК України, не зазначив у вирокі, від відбування якого саме покарання звільняється особа, тому в цій частині вирок підлягає скасуванню [8, с. 107–109].

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд може застосувати до засудженого будь-яке із передбачених

ст. 52 КК України покарань, що застосовуються як додаткові, крім конфіскації майна, а неповнолітньому засудженому – і крім позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 98 КК України).

Таким чином, у разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням додаткові покарання, у тому числі позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, не призначаються як зазначається у ст. 77 КК України, вони вже мають бути призначені, та особу може бути звільнено від них з випробуванням, або ці покарання можуть підлягати реальному та самостійному застосуванню. За змістом ст. 77 КК України, застосування звільнення від відбування покарання додаткових покарань (у тому числі і позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю) з випробуванням є правом, а не обов'язком суду. Пропонується назву ст. 77 КК України та саму норму викласти у такій редакції:

«Стаття 77. Застосування звільнення від відбування додаткового покарання з випробуванням

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням це звільнення може бути застосовано до додаткових покарань у виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-е вид. – К. : Дакор, 2008. – 1428 с.
4. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Концерн Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
5. Про практику призначення судами кримінального покарання : постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24 жовтня 2003 р. (Із змінами, внесеними згідно з Постановами Верховного Суду № 18 від 10 грудня 2004 р., № 8 від 12 червня 2009 р., № 11

від 06 листопада 2009 р.) // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 1. – С. 13.

6. Ухвала колегії Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 14 листопада 2006 р. (витяг) // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 4 (80). – С. 32.
7. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 січня 2005 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 3. – С. 29.
8. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 13 січня 2005 р. // Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) / [укладачі : В. В. Сташис, В. І. Тютюгін] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 107–109.

Шиян Ольга Юрївна,

старший викладач кафедри правознавства Інституту управління та права
Запорізького національного технічного університету

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ХУЛІГАНСТВА, ВЧИНЕНОГО ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПРЕДМЕТА, СПЕЦІАЛЬНО ПРИСТОСОВАНОГО АБО ЗАЗДАЛЕГІДЬ ЗАГОТОВЛЕНОГО ДЛЯ НАНЕСЕННЯ ТІЛЕСНИХ УШКОДЖЕНЬ

Хуліганство є одним із найпоширеніших правопорушень, спрямованих проти громадського порядку. Особа, яка вчинила хуліганство, посягає на суспільні відносини, що забезпечують нормальні умови життя людей у різних сферах суспільно корисної діяльності, спокійний відпочинок і дотримання правил поведінки в суспільному житті та побуті, часто завдає шкоди особистим інтересам людей, їхньому здоров'ю, власності, навколишньому середовищу тощо. Хуліганство, як вид протиправного діяння, небезпечне для суспільства тим, що на його ґрунті вчиняється ряд інших, більш тяжких злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 296 КК України хуліганством визнається умисне, грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом [1].

Особливо кваліфікованим визнається хуліганство, при вчиненні якого винний застосовував чи намагався застосувати вогнепальну або холодну зброю чи інший предмет спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень. Отже, особливо кваліфікуюче хуліганство має всі ознаки злочинів, передбачених ч. ч. 1, 2 або 3 ст. 296 КК

України, і додатково характеризується знаряддями вчинення злочину [2, с. 467].

Вирішуючи питання щодо наявності в діях винної особи такої кваліфікуючої ознаки хуліганства, як застосування вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень, слід враховувати, що ця ознака має місце лише в тих випадках, коли винний за допомогою названих предметів заподіяв чи намагався заподіяти тілесні ушкодження або коли використання цих предметів під час учинення хуліганських дій створювало реальну загрозу для життя чи здоров'я громадян [3].

Закон виділяє три групи предметів, застосування чи спроба застосування яких під час хуліганства дає підстави кваліфікувати його за ч. 4 ст. 296 КК України: 1) вогнепальна зброя; 2) холодна зброя; 3) інші предмети: а) спеціально пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень або б) заздалегідь заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень.

За своїми юридичними властивостями ці предмети, як знаряддя злочину, поділяються на дві групи: 1) усі види вогнепальної та холодної зброї (застосування чи спроба застосувати ці предмети в процесі хуліганства завжди є підставою для кваліфікації діяння за ч. 4 ст. 296 КК України); 2) інші предмети, застосування чи спроба застосувати які під час хуліганства дає підстави для кваліфікації діяння за ч. 4 ст. 296 КК України лише у тих випадках, коли ці предмети були винним спеціально пристосованими чи заздалегідь заготовленими для нанесення тілесних ушкоджень [2, с. 467].

Слід зазначити, що на кваліфікацію не впливає час виникнення наміру щодо використання вогнепальної або холодної зброї для нанесення тілесних ушкоджень, так само як і причини, в силу яких у винного опинились ці предмети. Однак якщо винний незаконно носив, зберігав, відремонтував, виготовив або придбав вогнепальну зброю (крім гладкоствольної мисливської), носив, відремонтував або виготовив холодну зброю, за допомогою якої вчинив найтяжчий вид хуліганства, все вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів – за ч. 4 ст. 296 і ч. 1 чи 2 ст. 263 КК України [4, с. 612–613].

Нажаль, у зв'язку з обмеженням об'єму цього дослідження, ми не маємо можливості навести більш детальний огляд нормативно-

правових актів та наукової літератури з питання віднесення тих чи інших предметів до певних видів зброї.

Другу групу складають предмети (будь-які, окрім зброї), незалежно від їхніх фізичних властивостей і господарського чи іншого призначення, що були спеціально пристосовані або заздалегідь заготовлені винним для нанесення тілесних ушкоджень. У відповідності до абз. 1 п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 22 грудня 2006 року № 10 спеціально пристосованими для нанесення тілесних ушкоджень слід визнавати предмети, які пристосовані винною особою для цієї мети наперед або під час учинення хуліганських дій, а заздалегідь заготовленими – предмети, які хоч і не зазнали якоїсь попередньої обробки, але ще до початку хуліганства були приготовлені винним для зазначеної мети [3].

Пристосувати – значить зробити предмет більш зручним для його використання і надати йому більшої ударної сили чи вражаючого ефекту. Такими, що були спеціально пристосованими, визнаються: камінь чи гиря на тросі, металевий прут, горло розбитої пляшки тощо [2, с. 470].

В юридичній літературі питання про використання предметів, спеціально пристосованих для заподіяння тілесних ушкоджень під час хуліганських дій, не знайшло свого однозначного вирішення. П. Ф. Гришанін вважає, що спеціально пристосованими можуть бути лише ті предмети, якими можна спричинити смерть чи тяжкі тілесні ушкодження [5, с. 23]. З даного приводу В. Т. Калмиков вказує, що ця точка зору не спирається на закон. Як видно із ч. 4 ст. 296 КК України у законі немає вказівок на ступінь тяжкості тілесних ушкоджень, які можуть бути спричинені спеціально пристосованими предметами [6, с. 51–52].

С. С. Яценко законодавче поняття «спеціально пристосовані предмети» розуміє не інакше, як предмети, оброблені певним способом, з метою надання їм ударної сили чи портативності для зручності нанесення тілесних ушкоджень і, по суті, замінюючи собою холодну зброю [7, с. 99].

На нашу думку, останнє твердження в найбільшій мірі відповідає суті, характеристикам даних предметів та меті, з якою була здійснена їх обробка.

Якщо ж під час вчинення хуліганських дій винним на місці злочину були підібрані якісь предмети, спеціально не пристосовані або заздалегідь не заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень,

в тому числі предмети господарсько-побутового призначення, то їх застосування не може слугувати підставою для кваліфікації вчиненого злочину за ч. 4 ст. 296 КК України.

На нашу думку, питання про предмети, якими винний скористався для нанесення тілесних ушкоджень, доцільно було б вирішувати в кожному конкретному випадку, незалежно від попередності їх приготування. Зрозуміло, що вчинення хуліганства з використанням предметів, заздалегідь заготовлених для нанесення тілесних ушкоджень, свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи, яка вчинила хуліганство. Але наслідки, що можуть наступити в результаті дій хулігана з використанням предмету, який заздалегідь і не готувався для нанесення тілесних ушкоджень, можуть бути настільки ж тяжкі, як і випадки нанесення аналогічних пошкоджень предметом, заздалегідь заготовленим для цієї мети. Тому, на наш погляд, в кожному конкретному випадку має бути індивідуальний підхід.

Застосування вогнепальної зброї як особливо кваліфікуюча ознака хуліганства є в діях винного тоді, коли така зброя застосовується за своїм прямим призначенням. Застосування вогнепальної зброї при вчиненні хуліганських дій є підставою для кваліфікації діяння за ч. 4 ст. 296 КК України і в тих випадках, коли цим створюється реальна загроза для життя чи здоров'я громадян. Така загроза створюється тоді, коли винний вчинює дії, які можуть призвести до заподіяння тілесних ушкоджень, – спрямовує зброю на потерпілого, замахується для нанесення удару, погрожує негайно застосувати зброю тощо. Якщо застосування вогнепальної зброї не створювало загрози для життя чи здоров'я оточуючих, то такі дії не кваліфікуються за ч. 4 ст. 296 КК України. Не можна визнавати наявності злочину, передбаченого ч. 4 ст. 296 КК України, в таких випадках: має місце лише демонстрація зброї, інших предметів, оскільки при цьому не створюється реальна загроза для життя або здоров'я потерпілого; зброя, інші предмети застосовуються не проти конкретного потерпілого, а для впливу на невизначене коло осіб, причому без реальної загрози життю або здоров'ю (наприклад, постріли вгору, удари металевою палицею об дерево тощо); при заподіянні ударів зброєю, спеціально пристосовані або заздалегідь заготовлені предмети не використовуються за цільовим призначенням при наявності такої можливості (наприклад, удар заподіюється прикладом мисливської рушниці при наявності набоїв чи ручкою ножа замість леза)

[8, с. 18]. При вчиненні особливо кваліфікуючого хуліганства умисел винного має свою специфіку: стосовно заподіяння шкоди здоров'ю потерпілому як одному з об'єктів цього виду хуліганства він може бути як прямим, так і непрямим [4, с. 614]. В ряді випадків хуліганські дії вчиняються групою осіб, при цьому окремі з учасників злочину застосовують зброю, спеціально пристосовані чи заздалегідь заготовлені для нанесення тілесних ушкоджень предмети. У цьому випадку заслуговує на увагу така думка В. Т. Калмикова про те, що якщо під час скоєння хуліганських дій один з учасників злочину застосував зброю, спеціально пристосований чи заздалегідь заготовлений предмет без відома інших учасників, то відповідальність за ч. 3 ст. 296 КК України буде нести лише той з них, хто застосував вказані предмети. В тих же випадках, коли учасники групи наперед повідомлені про можливість використання вказаних знарядь, то при скоєнні хуліганських дій із застосуванням одним із учасників групи цих знарядь для нанесення тілесних ушкоджень, дії всіх потрібно кваліфікувати за ч. 3 ст. 296 КК України як особливо злісне хуліганство [6, с. 55–56].

Таким чином, у ч. 4 ст. 296 КК України використана досить дискусійна, складна та, важко доказувана, конструкція «інший предмет, спеціально пристосований або заздалегідь заготовлений для нанесення тілесних ушкоджень». Це викликає необхідність запропонувати у цій кримінально-правовій нормі після слів «холодної зброї чи» слова «спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого» замінити словами «використаного як зброя».

З урахуванням усього зазначеного вище, пропонується внести зміни у ч. 4 ст. 296 КК України у такому вигляді:

«4. Дії, ... чи іншого предмета, використаного як зброя для нанесення тілесних ушкоджень, –...»

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
2. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / проф. М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, Академія, Ельга-Н, 2001. – 656 с.
3. Про судову практику у справах про хуліганство : постанова Пленуму Верховного Суду України від 22.12.2006 р. № 10 // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – №2. – С. 4–6.

4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – 4-те вид., переробл. та доповн. – К. : А.С.К., 2006. – 848 с.
5. Гришанин П. Ф. Юридическая квалификация хулиганских действий : лекция / Ю. Ф. Гришанин. – М. : Изд-во ВШ МВД СССР, 1969. – 26 с.
6. Калмыков В. Т. Хулиганство и меры борьбы с ним / В. Т. Калмыков. – Минск : Беларусь, 1979. – 142 с.
7. Яценко С. С. Ответственность за преступления против общественного порядка / С. С. Яценко. – К. : Вища школа, 1976. – 190 с.
8. Навроцький В. О. Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я : лекції для студ. юрид.фак. / В. О. Навроцький. – Львів : Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, 1997. – 60 с.

Шульга Андрій Михайлович,

професор кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТНОГО СКЛАДУ ЗЕМЕЛЬНИХ ЗЛОЧИНІВ

Вітчизняне кримінальне законодавство передбачає відповідальність за певні суспільно-небезпечні посягання предметом яких є земля. Зокрема, це самовільне зайняття земельної ділянки (ч. 1 ст. 197-1 КК України), забруднення або псування земель (ст. 239 КК України), незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (ст. 239-1 КК України), незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах (ст. 239-2 КК України), безгосподарське використання земель (ст. 254 КК України). Для вірного застосування означених кримінально-правових норм важливо з'ясувати, що ж розуміється під поняттям «земля». В юридичному розумінні «земля» має дуже широке трактування: вона може розглядатися як категорія соціально-економічна, природнича (екологічна), соціологічна, сакральна, міфологічно-релігійна, географічна, політична та правова [1].

Відповідно до Закону України «Про охорону земель», земля – це поверхня суші з ґрунтами, корисними копалинами та іншими природними елементами, що органічно поєднані та функціонують разом з нею [2]. Термін «земля» звичайно прийнято розглядати в двох аспектах. У широкому значенні Земля – це планета з її усіма природними компонентами та характеристиками, середовище

проживання людини і суспільства У вузькому значенні – це земна поверхня, частина земної поверхні, що розташована над надрами і називається ґрунтовим шаром, у межах території, на яку поширюється суверенітет держави [3]. З точки зору земельних відносин вона представляє собою один з найважливіших об'єктів навколишнього природного середовища, що характеризується певними природними (простір, рельєф, ґрунти, рослинність, ліс, надра, води та ін.), соціально-економічними (просторовий базис для будь якої діяльності, цінність, престижність та ін.) та виробничими (предмет та знаряддя праці, засіб виробництва та ін.) характеристиками.

Земля, з одного боку, виступає як об'єкт природного походження (частина природного комплексу, що сприяє формуванню складних природних утворень, тобто екологічних систем), а з іншого боку, як самостійний об'єкт права власності та господарювання (характеризується певними корисними властивостями, що використовуються людьми). Земля як природний ресурс виконує функцію основного засобу виробництва, є загальною умовою людської праці, елементом ринкових відносин, що визначає її важливу роль у процесі соціально-економічного розвитку суспільства. У взаємозв'язку з людиною земля виступає в комплексі екологічних, соціальних, економічних, господарських і політичних факторів. Саме цим обумовлено характер землі як соціальної (як місце та умова життя людини), економічної (як об'єкт господарювання та права власності) та правової категорії (як забезпечення законодавством України охорони і раціонального використання земельних ресурсів).

Природне походження та функціонування землі відбувається за об'єктивними законами природи, які не можуть змінюватися лише за бажанням людини. Земля як самостійний природний об'єкт, входить до структури єдиної цілісної екологічної системи, є невід'ємним його елементом, а також основою нормального функціонування довкілля та розвитку й усього людського суспільства в цілому. При цьому варто згадати, що, як різновид природних ресурсів, земельні ресурси поруч з лісовими та водними, є вичерпними, оскільки мають властивість зменшуватись та зникати в процесі їх використання у виробничих та інших цілях.

Україна за своїм виробничим потенціалом – аграрна країна, у якій основним і визначальним багатством, відповідною базою

розвитку галузей сільського господарства, головним засобом виробництва та найважливішою складовою частиною ресурсної бази землеробства є земля [4]. Як соціальна категорія земля визначає спосіб життя людей зайнятих у сільськогосподарському виробництві, членів їх сімей. Для селянського способу життя характерним є поєднання природного, господарського та соціального [5].

Як економічна категорія, саме земля виступає основним засобом виробництва у сільському господарстві та загальним засобом праці. Серед усіх категорій земельного фонду України провідне місце посідають землі сільськогосподарського призначення, оскільки Україна є аграрною країною, то раціональне використання та належна охорона цієї категорії земель є підґрунтям для розвитку економіки України. Їх використання, пов'язане із забезпеченням сільськогосподарськими продуктами харчування населення країни, сировиною для промисловості, кормами для тваринництва. З огляду на це зазначені землі виступають основою економічної безпеки країни. Завдяки родючому ґрунтовому покриву землі сільськогосподарського призначення є основним засобом виробництва в сільському господарстві. Крім цього, п. 1 ст. 23 ЗК України закріплено принцип пріоритетності земель сільськогосподарського призначення, де вказується на те, що землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватись, насамперед, для сільськогосподарського використання, а також, має мету недопущення виведення із сільськогосподарського обігу цих земель; забезпечення збереження і підвищення їх родючості у поєднанні з найбільш ефективним господарським використанням [6].

«Земля» як правова категорія характеризується тим, що вона виступає об'єктом правової охорони має певний правовий статус та режим використання. Конституцією України закріплено, що земля як й інші природні багатства являються об'єктами права власності Українського народу. Як юридична категорія земельна власність являє закріплення у правових нормах економічних властивостей щодо володіння, користування та розпорядження землею особами, які юридично визнані власниками відповідних земельних ділянок [3].

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що практика використання земельних ресурсів в ринкових умовах підтверджує ту незаперечну істину, що якість життя населення залежить передусім залежить від ефективного та раціонального використання зе-

млі. Скажімо, що рівень сільськогосподарського виробництва значною мірою зумовлюється якісним складом земель. Проте на ктивність використання землі, а також на її вартість впливає багато чинників, зокрема рівень розвитку продуктивних сил, ступінь розораності землі, структура посівних площ, частка меліорованих земель у загальній площі сільськогосподарських угідь, природний стан земель тощо. Слід зазначити, що всупереч тим уявленням, що склалися про економічне значення землі, що визначає її цінність, все ж таки головним є її екологічне й соціально-економічне значення її – як природного об'єкта.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Говоруха О. М. До проблеми концептуалізації земельних відносин / О. М. Говоруха // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. – Випуск 16. – 2010. – С. 55–57.
2. Закон України «Про охорону земель» // *Офіційний вісник України*. – 2003. – № 29. – Ст. 1431.
3. *Земельне право України : підручник* / М. В. Шульга, Г. В. Анісімова, Н. О. Багай, А. П. Гетьман та ін. ; за ред. М. В. Шульги. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
4. *Економіка сільського господарства : навч. посіб.* / Збарський В. К., Мацибора В. І., Чалий А. А. та ін. ; за ред. В. К. Збарського і В. І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. – 264 с.
5. Шатохін А. М. *Соціологія села* / А. М. Шатохін. – К. : Науковий світ, 2000. – 271 с., С. 54–55; 6. Корнєєв Ю. В., Мацелик М. О. *Земельне право : навч. посіб.* – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 240 с.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНІ ПИТАННЯ КРИМІНОЛОГІЇ У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Веприцький Роман Сергійович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

РЕГУЛЯТОРНІ ОРГАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРОТИДІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Регуляторним органом вважається Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, інший державний орган, центральний орган виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцевий орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, а також посадова особа будь-якого із зазначених органів, якщо відповідно до законодавства ця особа має повноваження одноособово приймати регуляторні акти. До регуляторних органів також належать територіальні органи центральних органів виконавчої влади, державні спеціалізовані установи та організації, некомерційні самоврядні організації, які здійснюють керівництво та управління окремими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо ці органи, установи та організації відповідно до своїх повноважень приймають регуляторні акти.

Регуляторна діяльність спрямована на підготовку, прийняття, відстеження результативності та перегляд регуляторних актів, яка здійснюється регуляторними органами, фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, територіальними громадами в межах, у порядку та спосіб, що встановлені Конституцією України, Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»[1] та іншими нормативними актами:

- відстеження результативності регуляторного акта – заходи, спрямовані на оцінку стану впровадження регуляторного акта та досягнення цим актом цілей, задекларованих при його прийнятті;
- перегляд регуляторного акта – заходи, спрямовані на приведення регуляторним органом прийнятого ним

регуляторного акта у відповідність з принципами державної регуляторної політики;

- показники результативності регуляторного акта – показники, на підставі яких при проведенні відстеження результативності регуляторного акта здійснюється оцінка стану впровадження цього регуляторного акта та досягнення ним цілей, задекларованих при його прийнятті;
- аналіз регуляторного впливу – документ, який містить обґрунтування необхідності державного регулювання шляхом прийняття регуляторного акта, аналіз впливу, який справлятиме регуляторний акт на ринкове середовище, забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави, а також обґрунтування відповідності проекту регуляторного акта принципам державної регуляторної політики;
- звіт про відстеження результативності регуляторного акта – документ, який містить дані про результати відстеження результативності регуляторного акта та про методи, за допомогою яких було здійснено таке відстеження;
- розробник проекту регуляторного акта – регуляторний орган або інший орган, установа, організація, особа чи група осіб, що уповноважені розроблювати або організовувати, спрямовувати та координувати діяльність з розроблення проекту регуляторного акта.

В регуляторних документах містяться вимоги до суб'єктів господарювання щодо проведення обов'язкових погоджень, аналізів, експертиз, обстежень, випробувань тощо за допомогою третіх осіб, а також вимоги до:

- актів, прийнятих з питань запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного, надзвичайного стану, оголошення зони надзвичайної екологічної ситуації, а також з питань мобілізації та демобілізації;
- актів, що містять державну таємницю України;
- актів, що містять індивідуально-конкретні приписи, за винятком актів, у яких одночасно містяться нормативні та індивідуально-конкретні приписи;
- актів, якими доводяться до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань рішення органів, які є вищестоящими по відношенню до органів, які приймають ці акти;
- актів, якими встановлюються ціни/тарифи на житлово-комунальні послуги.

Державна регуляторна політика здійснюється на принципах:

- доцільності – обґрунтування необхідності державного регулювання господарських відносин з метою вирішення існуючої проблеми;

- адекватності відповідності форм та рівня державного регулювання господарських відносин потребі у вирішенні існуючої проблеми та ринковим вимогам з урахуванням усіх прийнятних альтернатив;

- ефективності – забезпеченні досягнення внаслідок дії регуляторного акта максимально можливих позитивних результатів за рахунок мінімально необхідних витрат ресурсів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

- збалансованості – забезпеченні у регуляторній діяльності балансу інтересів суб'єктів господарювання, громадян та держави;

- передбачуваності – послідовності регуляторної діяльності, відповідності її цілям державної політики, а також планам з підготовки проектів регуляторних актів, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати планування їхньої діяльності;

- прозорості та врахуванні громадської думки – відкритості для фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань дій регуляторних органів на всіх етапах їх регуляторної діяльності, обов'язковий розгляд регуляторними органами ініціатив, зауважень та пропозицій, наданих у встановленому законом порядку фізичними та юридичними особами, їх об'єднаннями, обов'язковість і своєчасність доведення прийнятих регуляторних актів до відома фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, інформування громадськості про здійснення регуляторної діяльності.

Забезпечення здійснення державної регуляторної політики полягає у:

- встановленні єдиного підходу до підготовки аналізу регуляторного впливу та до здійснення відстежень результативності регуляторних актів;
- підготовці аналізу регуляторного впливу;
- плануванні діяльності з підготовки проектів регуляторних актів;
- оприлюдненні проектів регуляторних актів з метою одержання зауважень і пропозицій від фізичних та юридичних осіб, їх об'єднань, а також відкриті обговорення за участю представників громадськості питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю;
- відстеженні результативності регуляторних актів;
- перегляді регуляторних актів;

- систематизації регуляторних актів;
- недопущенні прийняття регуляторних актів, які є непослідовними або не узгоджуються чи дублюють діючі регуляторні акти;
- викладенні положень регуляторного акта у спосіб, який є доступним та однозначним для розуміння особами, які повинні впроваджувати або виконувати вимоги цього регуляторного акта;
- оприлюдненні інформації про здійснення регуляторної діяльності.

Громадяни, суб'єкти господарювання, їх об'єднання та наукові установи, а також консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів господарювання, мають право:

- подавати до регуляторних органів пропозиції про необхідність підготовки проектів регуляторних актів, а також про необхідність їх перегляду;
- у випадках, передбачених законодавством, брати участь у розробці проектів регуляторних актів;
- подавати зауваження та пропозиції щодо оприлюднених проектів регуляторних актів, брати участь у відкритих обговореннях питань, пов'язаних з регуляторною діяльністю;
- бути залученими регуляторними органами до підготовки аналізів регуляторного впливу, експертних висновків щодо регуляторного впливу та виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів.

Підводячи підсумки можна визначити, що державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності спрямована на вдосконалення правового регулювання економічних відносин, а також господарських адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» // Відомості Верховної ради України, 2004. – № 9. – Ст. 79.

Гайдай-Бандурка Ірина Олександрівна,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ:
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Запобігання злочинності серед неповнолітніх, які вступили у конфлікт із законом – це сукупність різноманітних видів діяльності і заходів у державі, спрямованих на вдосконалення суспільних відносин з метою усунення негативних явищ та процесів, що породжують злочинність неповнолітніх або сприяють їй, а також недопущення вчинення ними злочинів на різних стадіях злочинної поведінки.

Законодавством України визначена низка органів та служб, які уповноважені та зобов'язані проводити профілактичні заходи щодо протидії злочинності неповнолітніх.

Серед суб'єктів запобігання злочинності неповнолітніх особливе місце належить органам внутрішніх справ, які не тільки самі здійснюють спеціальні попереджувальні заходи, а й забезпечують взаємодію з виконання таких заходів іншими спеціальними органами та установами, створюють для цієї діяльності відповідні умови та використовують їх можливості.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» такими органами є: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені підрозділи органів внутрішніх справ; приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ; школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-

соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка). Відповідно до вимог цього Закону у здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [1].

В загальному вигляді протидія злочинності неповнолітніх здійснюється на основі поєднання економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням боротьбу зі злочинністю та запобігання злочинам. Але вони сприяють і цьому завданню, створюючи умови, що виключають саму можливість існування злочинності як соціального явища. Даний вид діяльності виступає як засіб, за допомогою якого в суспільстві досягається зниження рівня та обмеження масштабів злочинності [2].

Для ефективної профілактики злочинів, що вчиняють неповнолітні, слід урахувати чинники як соціально-економічного, так і морально-психологічного характеру тощо. Така профілактика передбачає періодичний аналіз різних даних з метою з'ясування наявності підстав для провадження специфічних дій. При плануванні профілактичних дій щодо злочинності неповнолітніх необхідно використовувати й застосовувати нормативно-правову базу, яка регулює правовий захист дітей [3].

Основними завданнями профілактичної діяльності є активізація профілактичної роботи з метою запобігання правопорушенням у дитячому середовищі, для чого: необхідно запровадити у практику новітні методи та форми роботи з дітьми, схильними до правопорушень; підвищити рівень обізнаності дітей шкільного віку з правових питань; вдосконалення моніторингу щодо: стану дитячої злочинності та злочинів, вчинених проти дітей; стану дотримання прав, а також створити умови для перебування дітей у приймальниках-розподільниках органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторах, спеціальних виховних установах Державної пенітенціарної служби, школах соціальної реабілітації та професійних училищах соціальної реабілітації органів освіти; забезпечити соціальний патронаж дітей, які відбувають покарання у спеціальних виховних установах Державної пенітенціарної служби або звільнені з них, для чого

реалізувати право на житло відповідно до законодавства України для неповнолітніх, звільнених зі спеціальних виховних установ Державної пенітенціарної служби, а також влаштування їх на роботу чи на навчання; вжити заходів щодо зменшення кількості випадків повторного вчинення злочинів дітьми до кінця 2016 року не менш як на 20 відсотків; вивчити можливість створення системи ювенальної юстиції в рамках проведення реформи судової системи з метою поліпшення національного законодавства у сфері захисту прав дітей, удосконалення превентивної та профілактичної роботи з метою запобігання вчиненню дітьми злочинів та інших правопорушень, створення ефективної системи реабілітації неповнолітніх правопорушників [4].

Ефективною формою кримінально – правового захисту прав дітей є застосування до неповнолітньої особи, яка вчинила кримінальне правопорушення примусових заходів виховного характеру. В статті 105 Кримінального кодексу України встановлено, щодо неповнолітньої особи можуть бути застосовані такі примусові заходи виховного характеру: а) застереження; б) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; в) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; г) покладення на неповнолітнього, який досяг п'ятнадцятирічного віку і має майно, кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; д) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років [5].

Результативним засобом запобігання злочинності взагалі, а злочинності серед неповнолітніх, зокрема, є принцип неминучості покарання. І справа не в тяжкості покарання, а в усвідомленні, що кожне правопорушення буде виявлено і належним чином оцінено в кримінальному відношенні. Утримати неповнолітнього від вчинення злочину, запобігти його протиправній поведінці – це і буде однією із форм захисту прав дитини на свободу навчання спілкування з батьками та іншим оточенням, вибору професії і здорового способу життя та розумного і корисного дозвілля.

Висновок: Попередження злочинності серед неповнолітніх є соціально-правовим процесом, що знижує та обмежує антисуспільні явища, породжені злочинністю, який забезпечується всією сукупністю заходів, що здійснюються державними органами,

спеціальними органами та установами а також громадськістю. Кримінально – правова охорона прав та інтересів дітей здійснюється саме через встановлення відповідальності за злочини, які вчинені проти них та надання спеціального статусу неповнолітнім, які вчинили злочин. Саме тому попередження злочинності неповнолітніх виступає потужною основою кримінально – правового захисту прав дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24.01.1995 № 20/95-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, N 6, ст. 35.
2. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд.. юрид. наук за спец. 12.00.08 – «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Т. Л. Кальченко. – Київ, 2004. – 21 с.
3. Корольчук В. В. Актуальні проблеми запобігання злочинам неповнолітніх / В. В. Корольчук // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – №1, 2013. – С. 176–182.
4. Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року : закон України від 05.03.2009 № 1065-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, N 29, ст. 395.
5. Кримінальний кодекс України. Офіційний текст. – К. : Право, 2003. – 176 с.

Горшков Дмитро Вікторович,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Литвинов Олексій Миколайович,

начальник кафедри кримінального права та кримінології факультету

підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського

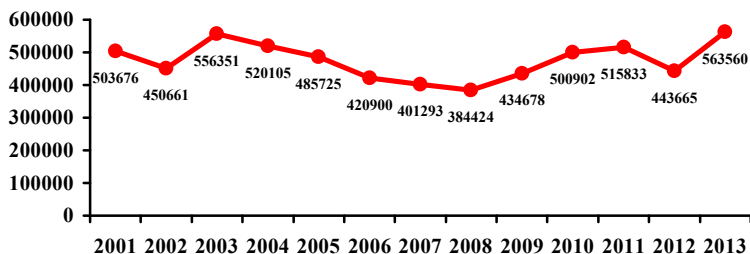
національного університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ: АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ

Аналіз абсолютного рівня і динаміки злочинності в Україні за останні роки показує, що, незважаючи на зниження її загального рівня (з 503676 зареєстрованих злочинів в 2001 році до 443665 – в 2012 році), кількість зареєстрованих злочинів в 2013 році склала 563560, тим самим продемонструвала темп зростання по відношенню до 2001 року на 11,9 % [1]. Тобто, ми маємо можливість наголошувати на тому, що криміногенна обстановка в

Україні залишається, в певній мірі, складною. Узагальнена інформація про динаміку зміни абсолютної кількості злочинів на Україні в період з 2001 року по 2013 рік відображено нами на окремому графіку (Мал. 1.)

*Мал. 1. Динаміка зареєстрованих злочинів в Україні
за період 2001–2013 років*

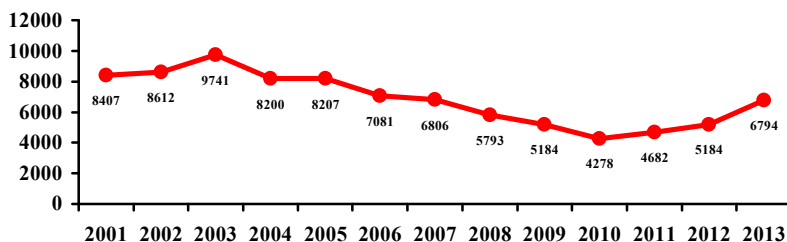
Це визначається якісними характеристиками злочинності і, насамперед, доволі високою її організованістю, професійністю. Одним із поширених напрямів протиправної діяльності залишаються незаконні заволодіння транспортними засобами. Цей вид злочинного промислу за незначних матеріальних затрат дає значні прибутки злочинним угруповуванням. Протидія цьому виду злочинності органами внутрішніх справ України справедливо визнається на нарадах та колегіях МВС одним із пріоритетних напрямів діяльності.

Дослідженням проблеми незаконного заволодіння транспортними засобами в різні часи займалися вітчизняні та зарубіжні науковці, а саме: В. А. Мисливий, В. М. Хомич, Б. Петухов, Т. М. Грекова, В. Б. Боровіков, С. Уліцький, М. М. Головані, але переважна більшість з них досліджували питання кримінальної відповідальності за дане суспільно небезпечне діяння. В той же час питанням кримінологічного аналізу займалися В. Н. Звіряка, В. А. Лелеков, А. Г. Мусейбов, О. М. Мойсюк, але їх дослідження проводились наприкінці ХХ століття і в певній мірі не враховували тенденцій сучасного українського суспільства.

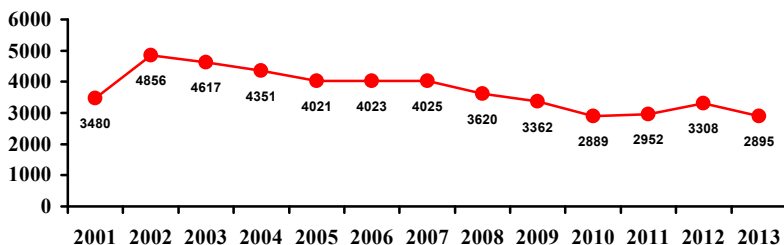
Враховуючи викладене вище, метою нашого невеликого наукового дослідження є аналіз кримінологічних показників незаконного заволодіння транспортним засобами.

Серед показників даного виду злочинності нас в більший мірі цікавлять абсолютний рівень злочинності, коефіцієнти злочинності та структура злочинності.

Абсолютний рівень незаконного заволодіння транспортними засобами в 2013 році склав 6794 зареєстрованих злочинів [2] (див. Мал. 2). В той же час, абсолютний показник, як кількісний показник, передбачає встановлення не тільки абсолютної кількості злочинів, але і абсолютну кількість встановлених злочинців, що вчинили той чи інший злочин (в нашому випадку – незаконне заволодіння транспортним засобом). Абсолютний рівень встановлених осіб в 2013 році склав 2895 осіб, що вчинили незаконне заволодіння транспортним засобом (див. Мал. 3).

Мал. 2. Абсолютний рівень зареєстрованих незаконних заволодінь транспортними засобами в Україні за період 2001–2013 років

Мал. 3. Абсолютний рівень встановлених осіб, що вчинили незаконне заволодіння транспортними засобами в Україні за період 2001–2013 років

Коефіцієнт злочинної інтенсивності і активності незаконного заволодіння транспортними засобами. Необхідно наголосити на тому, що дані коефіцієнти є відносними статистичними показниками, які характеризують інтенсивність злочинності на певній території (країні, регіоні, області тощо) і визначаються як співвідношення кількості злочинів (злочинців) та населення даної території взятих в 1000, 10000 або 100000 одиниць [3, с. 203].

В межах нашого дослідження, ми вирішили з'ясувати, яка кількість незаконних заволодінь транспортними засобами зареєстрованих на території України припадає на 100 тис. населення України, а саме, який коефіцієнт злочинної інтенсивності (K_{zi}) зареєстрований в Україні в період з 2001 року по 2013 рік. Провівши відповідні обчислення, було встановлено наступне: в 2013 році K_{zi} склав 14,9 злочинів; найбільший K_{zi} в 2003 році – 20,3 злочини; найменший K_{zi} в 2010 році – 9,3 злочини.

В той же час, коефіцієнт злочинної активності (K_{za}), а саме – кількість зареєстрованих осіб, що вчинили незаконне заволодіння транспортними засобами на території України яке припадає на 100 тис. населення України, яке доросліше 14-ти років, склав наступне: в 2013 році K_{za} – 7,5 злочинців; найбільший K_{za} в 2002 році – 12,1 злочинця; найменший K_{za} в 2010 році – 7,4 злочинця.

Узагальнену інформацію про значення коефіцієнтів незаконного заволодіння транспортними засобами на території України в період з 2001 року по 2013 рік ми навели в *Таблиці 1*.

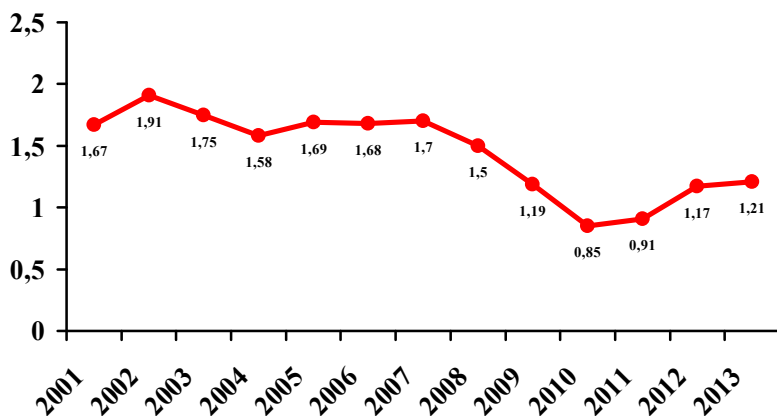
Таблиця 1

Значення коефіцієнтів незаконного заволодіння транспортними засобами на території України за період 2001–2013 років

Коефіцієнт	Період дослідження												
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
K_{zi}	17,2	17,8	20,3	17,2	17,4	15,1	14,6	12,5	11,2	9,3	10,2	11,4	14,9
K_{za}	8,6	12,1	11,5	10,8	10	10,1	10,1	9,1	8,5	7,4	7,6	8,5	7,5

Структура злочинності, як якісний показник, передбачає наявність певного внутрішнього розподілу загальної кількості злочинів на певні групи, які, в свою чергу, в межах цієї сукупності

мають власну частку, тобто питому вагу. Спираючись, на це теоретичне розуміння, ми маємо можливість наголосити на декількох аспектах. По-перше, незаконне заволодіння транспортними засобами відноситься до загальної структури злочинності в Україні. По-друге, даний злочин має власну питому вагу в межах загальної кількості злочинів зареєстрованих на території України в той чи інший період. Проведені дослідження дали можливість встановити наступне: питома вага незаконного заволодіння транспортного засобу в 2013 році 1,21 % ; найбільша питома вага в 2002 році – 1,91 % ; найменший в 2010 році – 0,85 % . Узагальнену інформацію про даний показник ми відобразили у виді графіку, що зображений на *Малюнку 4*.

Мал. 4. Динаміка питомої ваги незаконних заволодінь транспортними засобами в Україні за період 2001–2013 років

Підводячи підсумок викладеного вище, можливо наголосити на тому, що проведений аналіз показників незаконного заволодіння транспортними засобами на території України в період з 2001 року по 2013 рік підтверджує факт існування даного виду злочинності в сфері використання та володіння транспортними засобами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стан та структура злочинності в Україні (в період 2001-2013 роки) : МВС України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/>.
2. Про надання інформації щодо зареєстрованих злочинів, кримінальні справи за якими порушені за ст.289 КК України (незаконне заволодіння транспортним засобом) та кількість виявлених осіб, що їх вчинили за 2010–2013 роки // Лист Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України від 14 січня 2014 року № 16/2-4зі.
3. Кримінологічний довідник ; за наук. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрН України Бандурки О. М. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора Джужі О. М. і д-ра юрид. наук, професора Литвинова О. М. : довідкове видання. – Харків 6 Діса плюс, 2013. – 412 с.

Кашкаров Алексей Александрович,

начальник кафедры общеправовых дисциплин Крымского факультета
Одесского государственного университета внутренних дел,
кандидат юридических наук, старший научный сотрудник

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛИЧНОСТИ ПРЕСТУПНИКА,
СОВЕРШИВШЕГО КОРЫСТНОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ**

Осуществляя психологический анализ полученных данных при помощи применения психодиагностической методики 16PF, 16-ти факторный личностный опросник Р.Б. Кэттела, укажем на основные методологические положения, детерминирующие особенности интерпретации результатов эмпирического исследования.

Для обработки последних мы применили наиболее адекватную процедуру идентичную названию опросника – так называемый факторный анализ данных (компьютерная версия пакета Statistika 6.0).

«Факторный анализ – комплекс аналитических методов, позволяющих выявить скрытые (латентные) признаки, а также причины их возникновения и внутренние закономерности их взаимосвязи» [1, с. 361].

Как известно из методологии целевых функций применения математических процедур в психологии «Интерпретация факторов – одна из основных задач факторного анализа» [10, с. 253]. В описании психологических характеристик личности испытуемых, в первую очередь, интерпретации подвергаются факторы, получившие наибольшую выраженность (факторную нагрузку) по диагностическим шкалам, применявшихся в исследовании опросников.

Таким образом, математические данные составляют базовую основу, «каркас» для осуществления основных интерпретативных заключений исследователя. Однако целью психологического аспекта нашего исследования являлось получение своеобразного психолого-юридического диагноза в отношении к представителям органов публичной власти, совершившим корыстные преступления с прямым умыслом. Специфика последних предполагала анализ субъектов в рамках криминально-правового ракурса понимания проблемы, в то время как «Диагноз психологический – конечный результат деятельности психолога, направленный на выяснение сущности индивидуально-психологических особенностей личности...» [1, с. 86].

Описание последних предполагает рефлексия и формулировку фундаментальных теоретических положений, составлявших основу интерпретативной процедуры предложенной автором в данном разделе:

- учет демографических и социологических данных по результатам социологического опроса. Последние составляли субъективно-объективные параметры характеристик испытуемых, дополнявших непосредственные результаты факторного и кластерного анализа;

- учет концептуальных положений концепций и теорий социально-психологических особенностей субъектов и ситуации корыстных преступлений, совершаемых представителями органов публичной власти и имеющих прямой умысел. Они явились, исходным материалом для логики интерпретативных и аналитических авторских интенций;

- необходимость и обязательность опоры на психологический и профессиональный опыт исследователя, необходимых для понимания специфики полученных результатов.

Приступая к их психологическому анализу, укажем также на то, что кластерный анализ применялся нами с целью выявления дополнительных, не всегда выявляемых процедурой факторизации данных корреляций. Как отмечает специалист в области математических средств обработки данных психологических исследований «Выбирая факторный анализ как средство изучения корреляций исследователь должен отдавать себе отчет в том, что это один из самых сложных трудоемких методов. Зачастую нет веских оснований предполагать наличие факторов как скрытых причин изучаемых корреляций, и задача исследователя заключается лишь в обнаружении группировок тесно связанных переменных. Тогда

целесообразнее вместо факторного анализа использовать кластерный анализ корреляций» [2, с. 254].

Таким образом, применяя по отношению к идентичным первичным результатам две математические процедуры обработки данных мы «перекрывали» их наиболее перспективно возможные зоны значимости. Последние имели бы маловероятную доступность (достижимость) и соответственно не представляли бы возможности для анализа и интерпретации, в случае применения к ним лишь одного из способов математического анализа, поскольку «...кластерный анализ обладает еще одним преимуществом: его применение не связано с потерей исходной информации о связях между переменными, что неизбежно при факторном анализе» [2, с. 254].

Таблица 1

**Факторный анализ результатов по методике 16 PF Р. Кэттелла
осужденных работников органов внутренних дел и иных
правоохранительных органов**

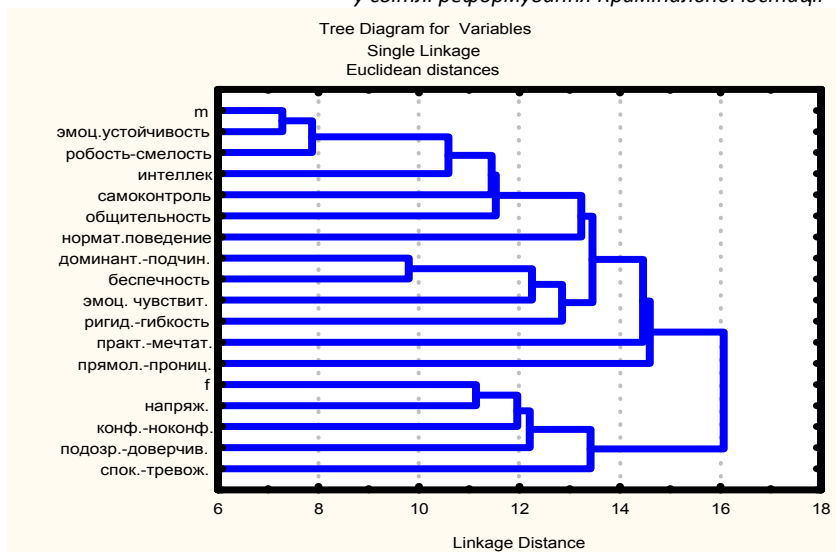
Название шкал	Factor 1	Factor 2	Factor 3
М	-0,719563	-0,092461	0,206927
F	0,492196	-0,099485	0,604202
Общительность	-0,389295	0,562611	-0,387839
Интеллект	-0,269746	-0,547306	-0,145816
Эмоциональная устойчивость	-0,752542	-0,304986	0,166606
Доминантность- подчинённость	-0,337604	-0,249852	0,207461
Беспечность	-0,430632	-0,286662	-0,242576
Нормативное поведение	-0,154834	0,435382	0,104175
Робость – смелость	-0,691712	-0,097286	0,393047
Эмоциональная чувствительность	-0,028476	-0,354872	0,610857
Подозрительность- доверчивость	0,203886	-0,032022	0,345198
Практичность – мечтательность	0,106058	-0,721899	-0,087453

Прямолинейность – проницательность	0,227265	0,303953	0,607050
Спокойствие – тревожность	0,689186	0,147244	0,146246
Ригидность – гибкость	0,374548	-0,475897	0,086891
Конформизм – нонконформизм	0,279108	-0,269484	-0,109373
Самоконтроль	-0,506327	0,613730	0,361269
Напряжённость	0,822148	0,101283	-0,074689
Expl.Var	4,083257	2,519351	1,919999
Prp.Totl	0,226848	0,139964	0,106667

Результаты, представленные в таблице 1. и рис. 1. указывают на типичные для работников государственных служб (прежде всего, характерных для работников ОВД) личностные особенности, отражающие в первую очередь наличие у них профессионально-важных, и, подчеркнем, необходимых для их вида деятельности качеств. В особенности это непротиворечиво видно по результатам первого фактора, представленного шкалами *устойчивость, смелость, спокойствие, свобода без усилий* (свойство противоположное напряженности). Это вполне логично подтверждается и данными полученными по второму фактору: *практичность* в совокупности с высоким уровнем *самоконтроля* – также необходимые профессиональным службистам (чиновникам).

Окончательно проясняют и завершают «картину» психологического портрета личности совершившего преступление «ответственного» работника органов публичной власти результаты кластеризации данных, представленных в таблице 1.

Рис. 1. Дендрограма результатів кластерного аналізу по методикі 16 PF
Р. Б. Кэттелла осужденных работников органов внутренних дел
и иных правоохранительных органов.

Ложь (m), в сочетании с эмоциональной устойчивостью, составляет самый высокий (среди всех остальных результатов данной дендрограммы) уровень значимости. Далее к ним, на чуть более низком уровне значимости, присоединяется смелость, с примыкающими интеллектом (выше среднего), и подчиненностью (приспосабливаемостью) и беспечность прямо указывают на образ «Игрока» – типичного корыстного преступника.

«Игрок» – это образ человека, по типологии А. Ф.Бондаренко [3] лишенный совести, имеющий необходимые для осуществления сложных (хитрых) безнравственных поступков умственные способности (интеллект выше среднего). Он достаточно устойчив и спокоен для того, чтобы хладнокровно осуществить преступный умысел. Он практичен и соответственно его интересует только личная выгода, именно для этого он без излишних нравственных мучений использует других людей. Для последнего у него вполне достаточно проницательности в отношении с ними и чувствительности для их понимания и умения произвести на них впечатление душевного («своего в доску») человека. Именно поэтому ему доверяют. Приходится констатировать, что такие люди – действительно достаточно часто бывают ценными для

начальства спеціалістами, компетентними працівниками, послухними (шкала *подчиненности*) і достаточними компетентними виконавцями. Іменно на службових посадах, де необхідно дотримуватися строгої субординації, дотримання інструкцій такі працівники необхідні і дійсно по праву займають своє місце. Однак все вищезазначене нівелюється і приймає прямо протилежний негативний (кримінальний) модус існування, в разі якщо у такого суб'єкта має місце корінь всіх страстей (преступлень) – *ложь*, т.е., високий рівень передиспозиції до обману. «...обман – безнравствена форма захисту власних інтересів. При цьому, однак, створюється враження дотримання моральних і інших соціальних норм (принципів чесності, справедливості, юридических законів і т.д.), що як би удвоює обман, обумовлює двуплановість всякого акту обману» [4, с.65] – цитує відомий кримінолог спеціаліст по психології лжі. Іменно це, найбільш яскраво характеризує преступну схильність суб'єктів представляючих органи публічної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бурлачук Л. Ф., Морозов С. М. Словарь-справочник по психодиагностике – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 528 с.
2. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
3. Етичний персоналізм в ППЛ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rabota-psy.livejournal.com/215650.html>.
4. Кондратюк Л. В. Антропология преступления. НОРМА. – М., 2000. – 344 с.

.....
Крепаків Ігор Олегович,

начальник докторантури та ад'юнктури
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ»

Наслідки загальної світової економічної кризи переростають у іншу площину – політичну кризу, кризу моральних устоїв, кризу людських цінностей, що призводить до правового нігілізму, криміналізації суспільства. Аналіз кримінальної статистики свідчить, що все більша кількість громадян обирають для задоволення своїх потреб саме кримінальний спосіб поведінки, особливо у сучасні часи, коли спостерігається різке збідніння

правослухняної частини населення з одночасною капіталізацією злочинного середовища. Злочинність є одним із вагомих дестабілізаторів нормального розвитку суспільства. У зв'язку з цим, одним із пріоритетних напрямків розбудови нашої держави, як суверенної, конкурентоспроможної та самодостатньої країни є попередження злочинності.

Найбільш суттєвий вплив на практику попередження злочинів теорія оперативно-розшукової діяльності передусім чинить шляхом трансформації наукових положень і висновків в правові норми, які є обов'язковими для виконання [1, с. 42]. Крім того, теорія формулює поняття, визначення якого стає результатом пізнання дійсності й інструментом для подальшої діяльності [2, с. 7].

Нажаль в теорії ОРД до теперішнього часу вчені однозначно не визначилися із визначенням поняття попередження злочинів. З урахуванням цього, ми вважаємо за необхідне провести аналіз основних наукових поглядів вчених стосовно визначення вказаного поняття та побудувати власну науково-обґрунтовану модель.

Так Зелінський А. Ф. [3, с. 66], Лекарь А. Г. [4, с. 83] та Сахаров А. Б. [5, с. 6] під поняттям попередження злочинів розуміють практичну діяльність не лише відповідних державних органів а й громадськості, щодо виявлення осіб, які мають намір вчинити злочин з метою недопущення реалізації цих намірів у злочинні дії.

Групою вчених в посібнику «Оперативно-розыскная деятельность ОВД» попередження злочинів розглядається як одна з форм ОРД яка спрямована на виявлення осіб і фактів, що мають оперативний інтерес і стоїть наряду з оперативною розробкою. Автори правильно зазначили, що попередження злочинів засновано на законах та підзаконних нормативно-правових актах діяльності ОВС по застосуванню оперативно-розшукових сил, засобів та методів з метою недопущення можливих злочинів, що замишляються та готуються, а також замахів на них [6, с. 386].

Волчков В. Р. наголошує на відмінності попереджувальної діяльності апаратів карного розшуку від попереджувальної діяльності інших (неоперативних) підрозділів ОВС. Сутність цієї відмінності полягає в тому, що оперативні співробітники отримують інформацію для попереджувальної роботи з негласних джерел, тобто використовуючи таємні сили та засоби ОРД, саме тому попереджувальна діяльність повинна бути негласною. Інші ж

апарати та підрозділи ОВС отримують гласну інформацію з гласних джерел, тому їх діяльність з попередження злочинів повинна бути гласною [7, с. 18].

Я. Ю. Кондратьєв вважає попередження злочинів різновидом запобіжної діяльності, сутність якого полягає в виявленні осіб, дії яких свідчать про протиправну спрямованість вчинити злочин і можуть перерости в злочинні. «Попередження посідає особливе місце в системі ОРЗ та має профілактичний вплив», – зазначає автор [8, с. 18]. Таким чином, попередження визначається автором як запобіжна діяльність по недопущенню злочинів.

Галахов С.С. попередження злочинів визначає як нормативно-урегульований вид оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів з комплексного здійснення заходів попереджувального характеру і контролю у відношенні осіб, що числяться на оперативно-розшукових та профілактичних обліках органів внутрішніх справ з ціллю недопущення скоєння злочинів з їх боку, а також по вивченню та прийняттю своєчасних заходів з нейтралізації причин та умов, що впливають на їх кримінальну активність [9, с. 24].

У словнику оперативно-розшукових термінів попередження злочинів розглядається як «... комплекс оперативно-розшукових та інших заходів спрямованих на виявлення та усунення причин та умов злочину, а також виявлення осіб від яких можливо очікувати вчинення злочину...» [10, с. 248].

Таким чином, переважно під терміном «попередження злочинів» в теорії ОРД розуміється діяльність оперативних підрозділів, яка спрямована на осіб, які з високою ступеню ймовірності можуть вчинити злочин.

Підсумовуючи зазначені вище теоретичні погляди, ми спробуємо сформулювати власне визначення поняття попередження злочинів.

Попередження злочинів – напрям діяльності (обов'язок) оперативних підрозділів ОВС, що має за мету виявлення осіб з умислом на вчинення злочинів та застосування відносно них відповідних методів та заходів ОРД, спрямованих на недопущення вчинення та готування до злочину або вчинення замаху на цей злочин (тобто недопущення скоєння незакінчених злочинів – ст. ст. 14, 15 КК України).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Малыгин С. С., Чечетин А. Е. Основы оперативно-розыскной деятельности. Курс лекций. Екатеринбург, 2001. – 284 с.
2. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений : учебное пособие. – Х. : Юрид. институт, 1985. – 92 с.
3. Зелинский А. Ф. О некоторых вопросах предупреждения преступлений // Вопросы уголовного права : сб. научн. ст. – М., 1968. – С. 62–67.
4. Лекарь А. Г. Профилактика преступлений. – М. : Юрид. лит., 1972. – 104 с.
5. Сахаров А. В. Теоретические основы предупреждения преступлений // Сов. юстиция. – 1972. – № 3. – С. 4–7.
6. Оперативно-розыскная деятельность ОВД: Общая часть, разделы I – VII : учебник / Аتماжитов В. М., Апогонов О. Н., Баранов В. В. и др. – М., 1990 – 564 с.
7. Волчков В. Р., Суслов В. М., Тузов Л. Л. Предупреждение и раскрытие преступлений аппаратами уголовного розыска и розыск скрывшихся преступников : метод. указания / под ред. В. И. Тихоненко. – М. : Академия МВД СССР, 1986. – 92 с.
8. Кондратьев Я. Ю. Теоретичні, правові та оперативно-тактичні засади запобігання злочинам оперативними підрозділами кримінальної міліції : монографія. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 444 с.
9. Галахов С. С. Концептуальные основы предупреждения преступлений оперативными подразделениями органов внутренних дел // Российский следователь. – М. : ИГ «Юрист». – 2005. – № 5. – С. 21–26.
10. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел. Термины и определения : учеб. пособие. – К. : НИИ РИО КВШ МВД СССР, 1988. – 312 с.

Леоненко Тетяна Євгенівна,

заступник завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
кандидат юридичних наук

**ПРИЧИНИ ТА УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ З МОТИВУ
РЕЛІГІЙНОЇ НЕНАВИСТІ АБО ВОРОЖНЄЧІ**

Злочинність – це відносно масове, соціально негативне, історично мінливе кримінально-правове явище, яке висловлюється зовні в системі злочинів, що вчиняються на відповідній території за відповідний проміжок часу.

В кримінології окремо не виділяється поняття «релігійна злочинність» або «злочинність на релігійному ґрунті», але для з'ясування причин та умов вчинення злочинів з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, ми зробимо спробу надати таке визначення з урахуванням того факту, що поняття «релігійна злочинність» та «злочинність на релігійному ґрунті» мають різний зміст.

Релігійна злочинність – це система злочинів, що порушують конституційне право громадян на свободу совісті та свободу віросповідання, посягають на життя та здоров'я особи, основи національної безпеки, мир, безпеку людства та міжнародний правопорядок, громадську безпеку, честь та гідність громадян, а також на інші суспільні відносини пов'язані з релігією, що охороняються кримінальним законодавством.

Злочинність на релігійному ґрунті – це система злочинів, які вчиняються виключно з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі на відповідній території за відповідний проміжок часу.

Таким чином, поняття «релігійної злочинності», на наш погляд, на відміну від «злочинності на релігійному ґрунті» передбачає більш змістовне тлумачення. До першої групи треба відносити не тільки ті злочини, що безпосередньо посягають на свободу совісті та свободу віросповідання, а і інші, сумісні з ними склади злочинів, в яких релігійна мотивація не виступає як домінуюча.

При кваліфікації злочинів на релігійному ґрунті кримінально-правове значення має з'ясування обставин вчинення злочину або детермінант. Детермінація – найбільш загальна категорія, що характеризує залежність одних явищ, процесів і станів від інших, свідчить про зв'язок між речами та явищами. Таким чином, обставини або детермінанти – це об'єднуючий термін для причин та умов вчинення злочину.

Причинами злочинності можна вважати всі ті обставини, без яких вона не могла б виникнути і не мала б змогу існувати. Але не всі ці обставини грають активну роль. Причинами злочинності є ті активні сили, які за своєю дією породжують її існування. Причини конкретного злочину – це, таким чином, ті активні сили, які викликають у суб'єктів інтерес і мотиви для його вчинення [1, с. 30].

В кримінології можна чітко відстежити універсальне розмежування факторів – причин злочинності і факторів – умов. В такому випадку розмежування факторів на причини та умови

може бути виключно відносним тому, що конкретне явище в одному випадку може виступати як причина, в іншому як умова, в одному – породжувати злочинність, в іншому – сприяти їй. Будь-яка негативна обставина сама по собі не може виступати причиною злочинності, її взаємодія з різними типами особистості можуть призвести до діаметрально протилежних результатів. Таким чином, крім об'єктивних факторів, важливу роль в причинах злочинності має сама особистість. Саме взаємодія об'єктивних та суб'єктивних факторів тягне за собою злочинну поведінку і, як результат – злочинність.

В сучасній науці терміном «особистість» характеризують особливу якість людини, яку вона набуває у процесі спільної діяльності та спілкування в соціокультурному середовищі. Особистість виступає як динамічна, відносно стійка система інтелектуальних, соціально-культурних і морально-вольових якостей людини, які виражені в індивідуальних особливостях її свідомості і діяльності. Головна ознака особистості – воля, спрямована на реалізацію свідомо обраного сенсу життя [2, с. 9]. Особистість кожної людини має сукупність рис і особливостей, яка властива лише їй та утворює її індивідуальність. Індивідуальність – це поєднання психологічних особливостей людини, що утворюють її своєрідність, відмінність від інших людей. Природа особистості розглядається в межах різних психологічних підходів: теорії особистісних рис, біхевіористичному, когнітивному, психодинамічному, гуманістичному, системно-діяльнісному, історико-еволюційному та інших.

Таким чином, причини та умови злочинів, що вчиняються з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі треба розглядати на двох рівнях – загально соціальному та індивідуальному, на рівні особистості. В даному випадку треба наголосити, що процеси детермінації й причинності злочинів на релігійному ґрунті відрізняються від інших тим, що умови зовнішнього середовища впливають на особу не безпосередньо, а через формування певних та стійких особистісних характеристик. Тобто умови зовнішньої детермінації, заломлюючись через призму релігійної свідомості особи стають причиною злочину.

Визнання криміногенної мотивації як одного з основних елементів детермінації злочинності визнано вітчизняною та зарубіжною кримінологією.

Вітчизняні кримінологи та психологи розрізняють мотивацію як систему мотивів і як процес мотивоутворення. Виокремлюється також мотиваційна сфера особи злочинця, до якої входять ціннісні орієнтації, установки та емоційний стан особистості.

До мотиваційної сфери відносяться дві підсистеми: потреба і мотивація або інтереси і мотивація. Савченко А. В. визначає, що мотивація злочину містить у собі мотив злочину як головний компонент її структури, звідси, поняття мотивації злочину є ширшим, ніж поняття мотиву злочину. Крім мотиву, до складу мотивації входять й інші складові компоненти мотивації: потреби, цінності, цілі, ідеали, емоції тощо. Завдяки мотивації досягається цілеспрямованість і осмисленість дій у цілісному поведінковому акті суб'єкта злочину. Мотивація здійснює спонукальний вплив на всіх ланках розгортання злочинної поведінки. Щодо мотиву, то він створює лише той внутрішній фон, на якому ґрунтується та розгортається процес мотивації в цілому [3, с. 36].

Таким чином, мотив релігійної ненависті або ворожнечі формується у особистості в першу чергу під впливом об'єктивних факторів, його мікросередовища, на основі його потреб та інтересів. Релігійність особи впливає на велику кількість життєвих понять і поведінку віруючого. Її вплив глибоко зачіпає свідомість, структуру та зміст моральних цінностей, його почуття. В свідомості людини виробляється специфічна система цінностей, власна ідеологія, в напрямку якої і реалізується кримінальна діяльність людини.

Злочини, що вчиняються з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі, являють собою соціально-правове явище, пов'язане з сутністю та структурою суспільства, закорінені в його суперечностях та такі, що розвиваються з їх поглибленням. Такі протиріччя об'єктивно і є причинами вчинення злочинів на релігійному ґрунті.

У цілому, серед причин вчинення злочинів з мотиву релігійної ненависті або ворожнечі можна виділити: недоліки політики держави в галузі вирішення міжконфесійних та етнічних протиріч, погіршення соціально-економічного стану країни, розпалювання релігійної ненависті в релігійних установах з боку «духовних наставників», релігійна нетерпимість людей до представників окремих релігій, необ'єктивний аналіз релігійного питання в засобах масової інформації, порушення прав і інтересів представників різних віросповідань.

Таким чином, головною причиною вчинення злочинів на релігійному ґрунті є нездатність самої держави та суспільства регулювати складні соціально-політичні процеси та міжрелігійні відносини.

Для об'єктивного розуміння значення релігії в свідомості особистості важливо враховувати той факт, що значна кількість громадян, в тому числі і не віруючих, вважає себе представниками традиційних релігій. Тобто, в даному випадку змішується релігійна та національна свідомість. Православ'я або іслам сприймаються не лише як релігійна система, а як природне культурне середовище, національний спосіб життя (українець – православний або католик, татарин – мусульманин).

Таким чином, в Україні та в будь-якій державі повинна бути єдина політика релігійної освіти громадян, що стало б гарантією толерантності, поважного відношення к представникам інших релігій та до осіб, які відносяться до релігії нейтрально. Досвід демократичних держав свідчить про те, що право громадян на релігійну освіту незаперечне, закріплене в конституціях багатьох країн, не суперечить загальній світськості освіти в цих країнах.

Право на релігійну освіту є невід'ємним правом учнів на доступ до інформації і, причому правом на вивчення саме свого віросповідання. Згідно із Загальною декларацією прав людини (ст. 18, 26) і іншими міжнародними деклараціями і конвенціями введення релігійної освіти не суперечить світському характерові й нашої освіти [4, с. 131–135].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шаргородский М. Д. . Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе. Преступность и ее предупреждение / Шаргородский М. Д. – Л. : Лениздат, 1966. – С. 30.
2. Бочелюк В. Й., Леоненко Т. Є. Психологія злочинів, вчинених на релігійному ґрунті : навч. посіб. / Бочелюк В. Й., Леоненко Т. Є. – Запоріжжя : КПУ, 2011. – 429 с.
3. Савченко А. В. Мотив і мотивація : монографія / Савченко А. В. – К. : Атіка, 2002. – 144 с.
4. Лагодич М. Місце та роль релігійної освіти у громадянському суспільстві // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. – Чернівці : Золоті литаври, 2004. – Вип. 203–204. – Філософія. – С. 131–135.

Лисюк Аліна Олександрівна,

слухач магістратури факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Орлов Юрій Володимирович, доцент кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки
фахівців для підрозділів слідства Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МАТЕМАТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО АКТУ: СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ

Україна переживає досить суперечливий економічний й суспільно-політичний період власного розвитку, що характеризується зростанням соціальної напруженості, девіантних форм поведінки, рівня злочинності. У досить скрутному становищі знаходиться і українське законодавство, яке потребує оновлення та вдосконалення. Особливо це стосується сфери забезпечення запобігання і протидії злочинності. У даному напрямку не приділено належної уваги дослідженню кримінологічної ефективності нормативно-правових актів. Використовуючи синтез знань у галузі кримінології та математики, спробуємо проаналізувати кількісні показники кримінологічної ефективності нормативно-правових актів та розробити науково обґрунтовану формулу оцінки вищевказаної категорії.

Ефективність правових норм визначається як співвідношення між фактичним результатом їхньої дії і тими соціальними цілями, для досягнення яких ці норми були прийняті [1, с. 22]. Використовуючи дану позицію, визначаємо кримінологічну ефективність нормативно-правового акту як його властивість забезпечувати досягнення соціальних цілей, задля яких він був прийнятий, а саме стимулювати дію антикриміногенних чинників та усувати детермінанти злочинності, які діють у сфері, що ним регулюється.

Відтак, загальну формулу кримінологічної ефективності нормативно-правового акту можна представити у наступному вигляді: $KE = P / Ц$, де **KE** – кримінологічна ефективність нормативно-правового акту, **P** – фактично отриманий результат, **Ц** – поставлені соціальні цілі. Чим більше соціальних цілей, визначених нормативно-правовим актом буде досягнуто, тим більша його кримінологічна ефективність.

Інший шлях щодо кількісної оцінки кримінологічної ефективності нормативно-правового акту ґрунтується на використанні методу єдиної відмінності, який започатковано Дж. Ст. Міллем і який полягає в наступному. Якщо випадок, в якому досліджуване явище настає, і випадок, в якому воно не настає, схожі за всіма обставинами, крім однієї, яка зустрічається лише у першому випадку, то ця обставина, за якою лише й відрізняються ці два випадки, і є наслідком, причиною, необхідною частиною причини явища [2, с. 314]. Схематично це можна відобразити так:

а, б, в → г, д

а, б, в' → г, д'.

Тобто, вимірюючи кримінологічну ефективність нормативно-правового акту, слід враховувати, що наявність у ньому хоча б одного положення, що сприяє детермінації злочинності та/або створенню додаткових або ж ускладненню існуючих криміногенних факторів, може призвести до непередбачуваних негативних наслідків (наприклад, зміна структури, рівня злочинності). Звідси, формула кримінологічної ефективності виглядатиме так: **KE = (а + б + в) × (Р / Ц)**, де а, б, в – окремі положення нормативно-правового акту.

Можливо спробувати підійти до вирішення проблеми виміру кримінологічної ефективності і в інший спосіб. Для цього скористаємося так званим методом «чорної скрині», коли контролюючі сигнали, що подаються на «вхід» системи, одночасно фіксують їх ефекти на «виході» з неї, відволікаючись від усіх процесів, перебіг яких відбувається в самому «чорній скрині», тобто всередині керованої системи. Таким чином дослідник отримує можливість дізнаватися про ті чи інші наслідки впливів на систему без втручання у внутрішньосистемні процеси, які спричиняють ці наслідки [3, с. 219].

У даному випадку формула матиме такий вираз:

KE = (X2 - X1) / Q : (X2 - X1) / Q (ідеальна), де X1 – вихідний стан злочинності до прийняття нормативно-правового акту, X2 – її стан після реалізації нормативно-правового акту, Q – витрати на реалізацію положень нормативно-правового акту, **(X2 - X1) / Q (ідеальна)** – поставлені соціальні цілі.

При виведенні формули оцінки кримінологічної ефективності нормативно-правового акту також необхідно пам'ятати, що на кримінологічну ефективність можуть впливати й інші фактори, які були не передбачені, зокрема, в законі, але які об'єктивно існують у суспільстві і можуть впливати на злочинність.

Ураховуючи вищесказане, пропонуємо таку формулу визначення кримінологічної ефективності нормативно-правового акту :

$$KE = ((a+b+v) \times (X2 - X1 : X2 - X1 \text{ ідеальна})) \times p$$

Q Q

де KE – кримінологічна ефективність нормативно-правового акту, а, б, в – окремі положення нормативно-правового акту, X1 – вихідний стан злочинності до прийняття нормативно-правового акту, X2 – її стан після застосування нормативно-правового акту, Q – витрати на реалізацію положень нормативно-правового акту, р – вірогідність дії побічних факторів, X2 – X1 ідеальна – поставлені соціальні цілі.

Застосування при оцінці кримінологічної ефективності нормативно-правового акту математичного інструментарію дозволяє отримати логічно вірогідні висновки про стан злочинності, а також розробити комплексні рекомендації щодо її превенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кудрявцев В. Н. Эффективность правовых норм / В. Н. Кудрявцев, В. И. Никитинский, И. С. Самощенко, В. В. Глазырин. – М. : ВНИИСЗ, 1980. – 176 с.
2. Милль Д. С. Система логики силлогической и индуктивной / Д. С. Милль. – М. : Знание, 1899. – 360 с.
3. Спиридонов Л. И. Теория государства и права / Л. И. Спиридонов. – М. : Гардарики, 1995. – 301 с.

Литвинов Олексій Миколайович,

начальник кафедри кримінального права та кримінології
факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Політика держави в галузі стримування злочинності базується на принципово визначеному Конституцією України правовому полі. Разом з тим, світогляд суспільства, що визначає конкретні шляхи досягнення поставлених державі завдань, повністю ще не сформовано. От чому розуміння причин сучасної злочинності й можливостей суспільства в боротьбі зі злочинністю є ключовою ланкою у формуванні стратегії протидії цьому соціальному злу.

Радянська доктрина суспільства без злочинності спиралася на ідею абсолютної керованості суспільними процесами і можливості в стислі терміни сформувати особистість нової людини –
© Литвинов О. М., 2014

будівельника комуністичного майбутнього. Але «ідея тотальної керованості суспільством і людиною не витримала випробувань. Найвищі ідеали довелося стверджувати за допомогою самих жорстоких способів» [1, с. 49].

Теорія попередження злочинності, розроблена радянськими кримінологами і націлена на ліквідацію злочинності, являла собою грандіозний, але нереалізований проект [2]. Г. Ф. Хохряков з цього приводу пише: «Системна модель попередження злочинності, розроблена радянськими кримінологами, представляла грандіозну картину. Однак вона не змогла втілитися в житті... Радянська кримінологія перебувала під п'ятою світогляду, відповідно до якого злочинність у соціалістичному суспільстві повинна була неухильно знижуватися і, в остаточному підсумку, зникнути. Радянські кримінологи змушені були вдаватися до різного роду вивертів, аж до софістичних, щоб поєднати бажане з дійсним... У той же час світогляд впливав не тільки на теорію: він мав матеріальне втілення і, зокрема, у системі кримінальної юстиції» [1, с. 419–420]. Тож на порядку денному стало питання розробки нової феноменології протидії злочинності.

В. М. Кудрявцев, відзначаючи, що «опора на науку – найбільш раціональний шлях удосконалення практики боротьби зі злочинністю» називає кілька головних напрямів, по яких варто було б розвивати боротьбу зі злочинністю:

проведення продуманої соціальної політики, орієнтованої на потреби більшості людей;

– створення і розвиток на сучасному рівні системи профілактики (попередження) злочинів;

– раціональна кримінальна політика. У кримінальному законодавстві повинен підтримуватися розумний баланс суворих і м'яких заходів. Головний засіб боротьби зі злочинністю кримінально-правовими заходами – не жорстокість покарання, а його невідворотність (яку забезпечує не Кримінальний кодекс, а вся практика діяльності правоохоронних органів). Тому ефективна кримінальна політика повинна передбачати диференційований підхід до злочинців з урахуванням тяжкості вчиненого і особистості винного;

– докорінна перебудова пенітенціарної системи. Невід'ємним елементом поводження із правопорушниками є наступна (після звільнення з місць позбавлення волі) система ресоціалізації;

- широке і послідовне використання наукових рекомендацій у сфері боротьби зі злочинністю;
- підготовка, відбір і вдосконалення кадрів працівників правоохоронних установ, ... робота вчених, спрямована на підвищення рівня знань фахівців, – важливе й актуальне завдання;
- правове виховання громадян і посадових осіб [3, с. 216–220].
- У суспільстві перехідного періоду змінюється характер відносин між людьми, змінюється їхнє ставлення до норм поведінки, у тому числі, і до правової.

Дійсно, держава не повинна залишатися пасивним споглядальником пристосування громадян до ринкових умов. Мова йде не про колишнє державне втручання в економіку, а про необхідність сформулювати соціальну, політичну, правову і економічну концепцію взаємин держави та людини в умовах ринкових відносин і наступної цілеспрямованої її реалізації.

Суспільство в питаннях протидії злочинності не повинно покладатися тільки на правоохоронні органи. Крім того, ефективність їхньої діяльності також залежить від багатьох факторів і соціальних умов. До речі, соціальний захист працівників правоохоронних органів є одним з важливих аспектів підвищення престижу даної професії.

Україна, проголосивши себе соціальною державою, повинна проводити соціальну політику в інтересах суспільства, реалізовувати соціальні програми адресного захисту певних груп населення, регулюючи і диригуючи участь у ній державних органів і громадськості. Екстраординарна роль держави в протидії злочинності полягає не в спробах прикрасити зусилля правоохоронних органів у вирішенні проблеми контролю над злочинністю, а в партнерстві з населенням, оздоровленні суспільства, захисті правослухняних громадян [4, с. 3].

В ідеалі Україна, як соціальна держава, сучасного демократичного типу – це країна, що існує в умовах стабільної й розвинутої економіки, здатна здійснювати соціальну політику, що виражається в турботі про права людини, влаштування працездатних, створення системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримку незаможних, у боротьбі з конфліктами, злочинністю і т.д.

Усвідомлюючи розумні, свідомі та рішучі дії всієї системи державних органів у реалізації плану державотворення, можна визначити широке коло завдань, що стоять перед ними:

- не допустити формування соціальних полюсів;

- спрямовувати інтереси різних соціальних верств, що відрізняються майновим положенням, до взаємоприйнятого соціального компромісу;
- свідомо і цілеспрямовано регулювати економічні, політичні, національні, екологічні, соціальні, демографічні та інші відносини для створення стабільної системи життєзабезпечення суспільства в цілому, кожної людини окремо;
- орієнтувати законодавство на людину, на задоволення її життєвих інтересів і потреб, створити соціальний захист від безробіття, соціальне забезпечення і т.д.;
- не допустити встановлення як державної ідеології цінностей будь-якої верстви, тим самим виключити ідеологічну конфронтацію і т.д.

Вирішенням цих і подібних завдань сприятиме досягненню загальнонародного консенсусу, зведе до мінімуму національні, міжособистісні та інші соціальні протиріччя і тим самим створить умови для максимального звуження застосування державного примуса.

Таким чином, при розробці сучасної феноменології протидії злочинності основним концептуальним положенням, на нашу думку, є посилення соціально-регулятивної ролі держави, що дозволяє перейти від каральних заходів держави до реального запобігання правопорушенням.

Незважаючи на те, що право передбачає можливість державного примуса, насильство до злочинця, воно є малоефективним без моральної підтримки населення. Якщо населення не буде солідарним із правовими заборонами, колективно не засуджуватиме протиправні вчинки, то репресивний апарат захлинеється в боротьбі з масовими порушеннями закону.

Солідарність суспільства розмиває основу злочинності [5, с. 158]. Людина постійно здійснює пошук умов, що більше відповідають її внутрішнім потребам. Але людина – істота суспільна, і у випадку втрати почуття зв'язку із суспільством, вона буде протиставляти себе йому.

Тому небезпечним є як егоїзм, що веде до втрати солідарності, розпаду суспільства, так і дуже сильне колективне почуття, що може стати гальмом прогресу, буде загрожувати свободам особи. Чим тіснішим є зв'язок між інтересом особистості та суспільства, тим меншою є ймовірність того, що людина вчинить злочин або допустить іншу форму поведінки, що відхиляється.

Завдання держави полягає в тому, щоб забезпечити соціальні умови і правові правила співіснування, гармонізувати суспільні відносини, знімаючи соціальні протиріччя і зміцнюючи солідарність суспільства. Не вирішивши даного завдання, важко очікувати підвищення соціальної активності населення у протидії злочинності, його правової підтримки.

Якщо не візьме гору підхід, пов'язаний зі зростанням соціальної функції держави, з розширенням соціальних програм, вирівнюванням несправедливості, породжуваної ринковими відносинами, то й держава не буде здатною кардинально змінити кримінальну ситуацію в країні застосуванням тільки лише кримінально-правової репресії.

Реакція держави на скоєні правопорушення не повинна в обов'язковому порядку реалізовуватися в покаранні. У реагуванні на правопорушення в багатьох випадках є достатнім публічний або державний осуд суспільно небезпечного або негативного діяння. Якщо принцип неминучості покарання став суперечити реформованому останніми роками кримінальному законодавству, то принцип невідворотності відповідальності навпаки повинен і може підкреслити захист пріоритетів у правах громадян та інтересів суспільства.

Таким чином, стабільний розвиток України обумовлює забезпечення належного рівня правопорядку, захист правоохоронними органами інтересів особистості, суспільства і держави. Реалізація на практиці принципу невідворотності відповідальності сприятливо позначиться на соціальному кліматі в суспільстві, консолідує ключові структури, задіяні в боротьбі зі злочинністю, у досягненні системної, скоординованої діяльності.

Забезпечення принципу невідворотності саме відповідальності, а не покарання, дозволить також задовольнити суспільні очікування результатами виконання державою функції захисту громадян від злочинних посягань. Головним при цьому є готовність державних органів реагувати на будь-яке правопорушення, чуйно і уважно ставитися до прохань громадян про їхній захист і допомогу, демонстрація злочинцеві, що він буде обов'язково затриманий і можливо, якщо це потрібно, буде суворо покараний;

Визначення орієнтирів протидії злочинності у соціальному середовищі є першорядним завданням на сучасному етапі стримування злочинності. Українська кримінальна політика

відрізняється вибірковою гуманністю більшою мірою стосовно осіб, що вчинили кримінальне насильство, а не попереджає це насильство, не захищає права його жертв. Разом з тим принцип гуманізму не повинен домінувати над іншими принципами протидії злочинності і насамперед принципом справедливості. Реалізація принципу гуманізму не повинна суперечити концепції пріоритетної охорони прав і свобод людини, тобто потерпілих від злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Хохряков Г. Ф. Криминология : учебник. – М. : Юрист, 2002. – 544 с.
2. Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. – М. : Юрид. лит., 1977. – 255 с.
3. Кудрявцев В. Н. Преступность и нравы переходного общества. – М. : Гардарики, 2002. – 237 с.
4. Давиденко Л. М. Питання боротьби зі злочинністю та зміцнення правопорядку // Вісник Університету внутрішніх справ. – № 10. – 2000. – С. 3–12.

Медицький Ігор Богданович,

доцент кафедри кримінального права Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНА КОНФРОНТАЦІЯ В УКРАЇНІ: КРИМІНОГЕННІСТЬ ПРОЯВІВ

Взаємний зв'язок політичних процесів та злочинності є надзвичайно складним та актуальним для будь-якого державного утворення питанням, хоча і малодослідженим. Лише з появою незалежних держав на теренах колишнього Радянського Союзу інтереси вчених-криміналістів, які мали перед собою чисельні випадки боротьби за владу, її здобуття й подальше утримання, почали торкатись цієї проблеми. Хоча історія людства достатньо яскраво та переконливо наголошує на «переплетенні» злочинності та режиму, коли останній «виходить» за рамки закону. Варто лише згадати фашистський режим у Німеччині, що проіснував понад десятиліття, який завдав міжнародній спільноті непоправних наслідків. Події Другої Світової війни, розв'язаної через політичні амбіції гітлерівської верхівки, їх маніакальне прагнення здобути «вкрай необхідний» життєвий простір для «арійської нації», запам'ятались людству масовим знищенням військовополонених та

© Медицький І. Б., 2014

цивільного населення у концентраційних таборах, тортурами, проведенням незаконних дослідів над людьми. Вироком Нюрнберзького трибуналу керівники Німеччини були засуджені як військові злочинці, було визнано злочинним як сам режим, так і діяльність його організацій (СС, СД тощо).

Термін «політична злочинність» введений у науковий обіг для позначення деліктів, пов'язаних із боротьбою за владу, соціально-політичними, релігійними, етнічними, національними, сепаратистськими, зовнішньополітичними та іншими причинами. Політична злочинність являє собою специфічне соціальне явище, об'єктивно існуюче у суспільстві. Сучасна юридична наука, визнаючи надзвичайну важливість політичних деліктів (з урахуванням наслідків, які є більш небезпечними за злочини, вчинені на побутовому чи корисливому підґрунті), усе частіше виділяє цей напрямок кримінології. Разом із тим багато національних законодавств не містять «політичних» статей: ряд юристів вважає, що їх відсутність не впливає негативно на процес удосконалення законодавства, окрім того, далеко не всіх законодавців і працівників правоохоронних органів влаштовує перспектива у правозастосовній практиці зіштовхуватися із постійними звинуваченнями у «політичному переслідуванні».

На пострадянському просторі детермінації політичної злочинності сприяють безпідставне обмеження виборчих прав, дискримінаційна поведінка державних органів по відношенню до представників опозиційних рухів та партій, помилки та прорахунки у національній політиці, у тому числі нав'язування пануючою елітою власної ідеології та соціально-політичної практики, неприйнятної для суспільства.

Рушійною причиною політичної злочинності виступає політична нестабільність у суспільстві. На думку І. Н. Лопушанського, «возникает социально-политическая дилемма, когда стабильность становится высшей политической ценностью общества, но достигается при высоком уровне авторитаризма с сопутствующими политико-правовыми прегрешениями власти» [3, с. 74]. Потрібен складніший та триваліший шлях балансу владних інтересів та сегментів суспільства, за умови відповідного рівня політичної та правової культури, що також зумовлює політичну стабільність.

Між державою та злочинністю, як системними утвореннями, існує певна підтримка, що проявляється у вигляді компромісу, тобто взаємних поступок. Злочинна співпраця розвивається «на

основе своего рода «социальной диффузии», взаимопроникновения составляющих элементов из одной системы в другую, на что указывают известные процессы криминализации власти и политизации преступности, а отсюда и «образование» политической, элитно-властной, бизнес-элитной (олигархической) преступности. Участие представителей государства в таком взаимодействии с преступностью надежно защищено иммунитетом, то есть правом не подчиняться праву (закону), а также статусом всемогущего чиновника» [1, с. 212].

Як слушно зазначає В. В. Лунєєв, «между уровнем преступности и состоянием нравственно-правовых устоев политической и особенно правящей элитой общества обычно регистрируется значимая прямая корреляционная зависимость... есть основания полагать: чем выше уровень преступности в обществе, тем выше уровень криминальности элитных групп и наоборот: чем выше криминальность элиты, тем выше уровень преступности среди всего населения той или иной страны» [цит. за 1, с. 213].

Небезпека негативної взаємодії держави та злочинності полягає передусім у тому, що: 1) злочинність «проростає» у державні структури, завдаючи при цьому шкоди життєво важливим сферам громадського життя: законотворчості, державному управлінню, економіці, політиці та ін.; 2) державна, економічна, інформаційна влада виявляються підконтрольними криміналітету; 3) завдяки названій взаємодії, кримінологічна ситуація набуває усе більш тривожного характеру, зважаючи на стійкі негативні процеси та явища: зубожіння, соціальної та правової незахищеності населення, несправедливості та беззаконня; у результаті люди не лише впадають у стан аномії, але й відчувають стан незадоволення владою, який швидко переростає у озлобленість до неї [1, с. 214]. За таких умов неминучими є події, які одні називають «громадянською війною», інші ж – «революцією». Але у будь-якому випадку такого роду соціальний вибух неминуче продукує і вибух кримінальний.

Наприкінці 2013 року в Україні розпочалися масові акції протесту у відповідь на небажання влади виконувати взяті на себе раніше зобов'язання із вступу до європейського співтовариства. Започатковані як мирні декларації, вони доволі швидко перейшли до кримінальної площини протистояння, кинувши виклик, у кінцевому результаті, національній безпеці держави. Неспроможність, а інколи і відверте небажання влади йти на поступки опозиційно

налаштованій частині населення країни, штучне стримування демократичних реформ, відверте нехтування правами та конституційними інтересами громадян, незабезпечення конструктивного діалогу задля збереження громадського спокою у суспільстві – ці та інші моменти зумовили різке зростання рівня злочинності на політичному підґрунті. Україна стала ареною злочинних баталій, відомих усьому світові.

Втративши можливість контролю над процесами, які все більше відбувалися стихійно, влада звернулася до відверто злочинних засобів наведення порядку – масові арешти мирних демонстрантів, у поєднанні із спричиненням тілесних ушкоджень (особливо цинічних у відношенні до молоді та осіб похилого віку), знищенням і пошкодженням майна (будівель та споруд, автотранспортних засобів), винесенням неправосудних судових рішень тощо. За офіційною інформацією Міністерства охорони здоров'я України, з місця сутичок у центрі Києва до бригад екстреної медичної допомоги та закладів охорони здоров'я міста Києва за медичною допомогою звернулося 1008 постраждалих, 657 з них госпіталізовано, з листопада 2013 р. загинуло і померло на території України 98 осіб [2]. Головним слідчим управлінням Генеральної прокуратури розпочато кримінальне провадження за фактами організації вчинення умисних вбивств під час проведення масових заходів на майдані Незалежності у Києві, у рамках розслідування якого вищим посадовцям держави оголошено про підозру.

Слід відзначити й таку кримінологічно значиму особливість української реальності як появу так званих «тітушок». Мова йде про достатньо стійку і динамічну соціальну групу – найманців, часто люмпенізованих кримінальних елементів, які використовуються владою для застосування фізичної сили і участі у масових сутичках: зокрема, для перешкоджання діяльності опозиційних активістів та для дій проти вуличних протестів: провокацій, підпалів машин, залякування, побиття та розгону демонстрацій, впливу на процес голосування на виборах тощо.

Злочинна поведінка влади зумовила відповідний маятниковий ефект – активний фізичний супротив населення, окремі радикальні групи якого не зупинялися перед вчиненням аналогічних протиправних дій. У сутичках у центрі Києва загинуло 16 правоохоронців, 130 працівників органів внутрішніх справ доставлені до медичних закладів із вогнепальними пораненнями.

Усього ж по медичну допомогу звернулися 565 працівників органів внутрішніх справ, з них 410 – госпіталізовані [4]. Протестні настрої поширилися на значній території України, мітингувальниками було захоплено будівлі обласних державних адміністрацій у 10 областях (Київській, Полтавській, Житомирській, Хмельницькій, Рівненській, Волинській, Львівській, Тернопільській, Івано-Франківській та Чернівецькій), ще 2 перебували у облозі (Закарпатська та Черкаська). Захопленню і погромам піддавалися будівлі органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки України, суди; у окремих із них була викрадена вогнепальна зброя та боєприпаси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горшенков Г. Н., Горшенков Г. Г. Государство и преступность: опасность взаимодействия // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. Серия: Право. – 2002. – № 1. – С. 211–215.
2. Інформація про постраждалих під час масових акцій у Києві та у регіонах України станом на 06.00 год. 04 березня 2014 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.moz.gov.ua/ua/portal/> – Заголовок з екрану.
3. Лопушанский И. Н. О предмете криминологической криминологии // Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции. – 2010. – № 3. – С. 70–76.
4. У МВС повідомили про 16 загиблих за останні дні правоохоронців // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/u-mvs-povidomili-pro-16-zagiblih-za-ostanni-dni-pravoohoronciv-335776.html> – Заголовок з екрану.
5. Черниш М. О. Кримінальність влади як вирішальна причинна база злочинності // Південноукраїнський правничий часопис. – 2011. – № 2. – С. 37–39.

Миронюк Дмитро Миколайович,

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін факультету
права та масових комунікацій Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Орлов Юрій Володимирович, доцент кафедри
кримінального права та кримінології факультету підготовки
фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМАЛЬНО-ЛОГІЧНІ ТА ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНІ КРИТЕРІЇ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Правове регулювання перебуває в зоні тяжіння криміно-логічних інтересів з огляду на низку його структурно-функціональних характеристик, що визначаються вpleтеністю у систему соціального управління та можливістю, з одного боку, реалізувати стратегічні й тактичні цілі кримінологічної політики, а з іншого – набувати криміногенних рис через невідповідність соціальному контексту, в тому числі й через вади у його позитивно-правовому ядрі – нормативно-правових актах. Описання й систематизація останніх має лягти в основу науково обґрунтованої методики кримінологічного моніторингу правового регулювання з метою вчасного їх виявлення й усунення.

Здійснений нами аналіз чинного законодавства, а також узагальнення наукової літератури з проблем правотворчості, його логічних засад дозволяє виділити наступні порушення вимог формальної логіки у конструкції норм права, що потенційно здатні набувати криміногенного значення:

а) застосування невизначених чи погано визначених понять, які розмивають зміст норми права, надають можливості неоднозначного, поліваріативного тлумачення. Наприклад, у диспозиції ч. 1 ст. 345 КК України використовується конструкція «погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу... у зв'язку з його службовою діяльністю», що породило наукову дискусію про те, яку ознаку суб'єктивної сторони (мотив чи мету) заклав законодавець у наведену кримінально-правову норму та про який саме зв'язок йде мова (зв'язок з якими діями, чи подіями тощо);

б) порушення закону тотожності при конструюванні норм права, що призводить до розмивання меж предмету правового регулювання або ж його штучного звуження, формування прогалин в праві. Остання має місце кожен раз, коли завдання закону,

сформульовані, як правило, у перших його статтях, не забезпечуються повнотою подальшого змісту, що означає зміну вихідної тези при подальшому вибудовуванні структури нормативно-правового акту, втрати його частини. Наприклад, відповідно до ч. 11 ст. 29 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» від 25.03.1992 року № 2232-XII за призваними на збори військовозобов'язаними на весь період зборів та резервістами на весь час виконання ними обов'язків служби у військовому резерві, включаючи час проїзду до місця їх проведення і назад, зберігаються місце роботи, а також займана посада та середня заробітна плата на підприємстві, в установі, організації незалежно від підпорядкування і форм власності. І хоча в згаданому Законі не визначено його задач, з назви цілком можна судити про його предмет – суспільні відносини у сфері виконання військового обов'язку та військової служби. Втім, як можна бачити у ч. 11 ст. 29 відбувається розширення вказаного предмету, а по суті – підміна тези й відбувається регулювання трудових відносин. В той же час, КЗпП України не містить жодної норми, яка б стосувалася регламентації питання особливостей організації роботи на підприємствах, з яких особи були мобілізованими і за якими залишається робоче місце та заробітна плата в умовах виробничої необхідності залучати осіб на фактично вакантні робочі місця і за рахунок яких коштів здійснювати оплату їх праці (по суті у подвійному розмірі).

На сьогодні, коли в українських реаліях відбувся прецедент часткової мобілізації населення, вказана колізія, що відбулася за рахунок порушення закону тотожності, породила низку протиріч у сфері трудових відносин, які мали прямі криміногенні наслідки. Зокрема, як було нами встановлено за результатами інтерв'ювання 45 власників підприємств, працівники яких підлягали мобілізації, а також 110 мобілізованих осіб, поширення набуло звільнення «заднім числом» працівника, у зв'язку з чим власник отримував можливість заповнити вакантну посаду іншим працівником за ту ж плату. Однак, в цьому випадку інтереси у сфері військової служби не захищаються належним чином та має поширення злочинів, передбачених ст. 172 КК України – грубе порушення законодавства про працю;

в) порушення закону несуперечності, так само як і виключеного третього, має своїм прямим наслідком виникнення колізії в праві. Досить часто останні відіграють криміногенну, зокрема, корупціогенну, роль. Наприклад, Постановою Кабінету

Міністрів України від 22.02.2008 № 90 року було затверджено Порядок проведення земельних аукціонів. Цілком зрозумілим є той факт, що земельний аукціон є різновидом земельних торгів. В той же час, відповідно до з ч. 5 ст. 137 Земельного кодексу України, земельні торги проводяться у порядку, встановленому законом. Відтак, досить тривалий час мала місце правова колізія, яка породила низку злочинів корупційної спрямованості у сфері розпорядження земельними ресурсами;

г) порушення закону достатньої підстави, що тягне за собою криміногенно ризиковане розбалансування інтересів суб'єктів правовідносин, коли у одного з них без належних на те підстав нормативно-правовим актом обумовлене наявність непропорційних кореспондуючим обов'язкам прав. В цьому випадку відбувається екстраполяція кримінологічно значущих детермінацій цих якостей норми права на іншу складову механізму правового регулювання – правовідносини, реалізація яких в окремих випадках протікає з порушенням нормативних вимог, в тому числі й у злочинних формах.

Щодо криміногенних порушення вимог юридичної (нормотворчої) техніки, то, погоджуючись з Ю. В. Орловим, зазначимо, що до них можуть бути віднесені такі їх криміногенні форми прояву, як: а) не пов'язана з порушенням законів формальної логіки суперечливість (колізійність) змісту кількох норм права, що також створює можливості ситуативного маніпулювання в процесі їх застосування; б) невинувато велика кількість відсильних чи бланкетних норм права, що фактично надають органам державної виконавчої влади право відомчої правотворчості і право самостійно встановлювати правила поведінки; в) відсутність у нормативно-правовому акті заохочувальних норм, що стимулюють законслухняну поведінку; г) невинуватого використання у тексті норми права оціночних та погано визначених понять типу «у разі необхідності», «вжити усіх можливих заходів», «всебічно сприяти», «докладати зусиль» [1, с. 575–576]. Подібні критерії кримінологічної неефективності норми права наводяться й М. В. Барановським [2, с. 57–61]. Втім, до цього переліку, вважаємо, за можливе додати також й такі техніко-юридичні вади потенційно криміногенного значення:

а) необґрунтоване використання казуїстичного стилю викладу норм права, не характерного в цілому для країн континентальної правової сім'ї, що за умов обмежених

функціональних можливостей судового прецеденту, зумовлює формування прогалин в праві, заповнення яких цілком імовірно може набувати злочинного характеру (зокрема, за мертонівською схемою аномії);

b) порушення системно-правових зв'язків, що може призводити як до розбалансованості правового регулювання в цілому, так і до окремих прогалин, колізій, в тому числі й тих, що залучаються до процесу детермінації злочинності;

c) закріплення необґрунтовано широких дискреційних повноважень, що обумовлює відтворення криміногенних аспектів зловживання правом;

d) невинуватене віднесення частини повноважень (зокрема, дозвільних, реєстраційних, контрольних, у сфері застосування закону про кримінальну відповідальність) до прав службової чи іншої особи (як правило застосовується термін «вправі» або ж «може»), а не до обов'язків, що здатне, породжувати корупційні ризики, блокувати можливість суб'єкту правовідносин реалізувати передбачені права чи виконати належним чином й в повному обсязі закріплені юридичні обов'язки.

Наведені критерії, звичайно, не претендують на цілковиту повноту, однак становлять, на нашу думку, систематизовану інформаційну модель, що виконує функції своєрідної матриці показників кримінологічної ефективності, яка може доповнюватись з огляду на особливості конкретного предмету, методу, способу правового регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Орлов Ю. В. Кримінологічна неефективність нормативно-правових актів: поняття та критерії / Ю. В. Орлов // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 570–576 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11ojvptk.pdf>.
2. Барановский Н. А. Методология криминологической экспертизы проектов нормативно-правовых актов / Н. А. Барановский // Юстиция Беларуси. – 2006. – № 5. – С. 56–62.

Нежурбіда Сергій Ігорович,

виконуючий обов'язки завідувача кафедри кримінального права
і криміналістики Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича,
кандидат юридичних наук, доцент

ЛЮДИНА ЯК НОСІЙ ПОТРЕБ – ЦЕНТРАЛЬНА КАТЕГОРІЯ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ ПРИЧИН ЗЛОЧИННОСТІ

Визнаючи злочин діянням, автори теорій причин злочинності намагаються пояснити **причину злочину як причину діяння саме людини**. Представники «демонологічного» напрямку теорій причин злочинності, який можна визнати сучасним, хоча і стверджують про відсутність свободи волі людини при виборі злочинної поведінки, однак не відкидають той факт, що **злочинна поведінка – поведінка людини**. Той факт, що злочинна поведінка є поведінкою тільки людини, крім представників «спіритуального детермінізму» злочинної поведінки, не відкидають й сучасні соціальні філософи, визнаючи злочин невід'ємним людини, а злочинність – невід'ємним суспільства, пояснюючи тим самим наявність органічного зв'язку злочинності зі всіма сферами життя людини, а також феномен обопільної «генерації» злочинності та суспільства. З аналізу запропонованого представниками «неокласичного» напрямку теорій причин злочинності можна зробити висновок, що **людина вчиняє злочинне діяння з певною метою**. Вона вчиняє його, як стверджують представники теорії раціонального вибору Дерек Корніш та Рональд Кларк, раціонально. Так вважають «неокласики» кримінології. Якщо людина, яка вчиняє злочин, діє з певною метою, то що лежить в основі цієї мети? В її основі лежить потреба людини. І якщо уважно проаналізувати теорії причин злочинності соціологічного напрямку, то ми переконуємося, що об'єктом дослідження їх представників виступає **людина – носій потреб**. Аналіз положень теорій аномії/напруження засвідчив переконаність їх представників у тому, що **більшість людей мають** схожі цінності та **цілі**, можливість досягти які стратифікована соціоекономічним класом. Як результат – виникає стан «напруження», який належить до кримінальної мотивації. Основна причина злочинності, згідно з Мертоном, – протиріччя між **цінностями, на досягнення яких націлює суспільство**, і можливостями їх досягнення за встановленими суспільством правилами; злочин є наслідком свідомого вибору незаконного (неінституціоналізованого) способу

поведінки для **досягнення цілей**, які в суспільстві визнаються «успіхом». Альберт Коен, Річард Клоуард та Ллойд Охлін (теорія диференційованої можливості) пишуть про широкі можливості нижчих прошарків населення у **досягненні мети** у своєму ближчому оточенні. А Стівен Месснер, Річард Розенфельд і Роберт Енью й далі розвивають думку Мертона про привертання антисоціальної поведінки американським акцентом на **матеріальному успіху**, вищого за всі інші цінності в суспільстві. Крім того, Роберт Енью вважає, що однією з категорій «напруження», на якій наголошує його теорія загального напруження, виступає **фактична або очікувана невдача в досягненні позитивно ціннісних цілей**. Отже, вихідні положення наведених вище теорій характеризуються спільністю – бажанням індивідів, які вчиняють злочини, **досягти поставлені цілі** за відсутності в них відповідних (адекватних) законних механізмів їх досягнення. А чи не є постановка цілі людиною виявом її потреби?

Ми відносимо до «соціально-структурного» напрямку теорій причин злочинності кримінологічні погляди більшості видатних радянських кримінологів і кримінологів сучасності на пострадянському просторі, систему яких ми називаємо теорією соціальних протиріч. Основне положення: причина правопорушення на індивідуальному рівні – соціальні **неузгодженості особи** з навколишнім середовищем (В. М. Кудрявцев). А неузгодженості в чому? Неузгодженості в потребах особи. Російський кримінолог Я. І. Гілінський також підтримує позицію про визнання соціальних протиріч причиною злочинності: протиріччя між **потребами людей** і реальними можливостями їх задоволення. Аналіз поглядів представників теорій причин злочинності «екологічного» напрямку так само показав, що делінквентність впливає з реалізації індивідуальних потреб людини та колективних потреб. Так, Кліффорд Шо та Генрі МакКей (теорія соціальної дезорганізації) визнали, що криміногенні проблеми міського життя впливають з факторів, серед яких ми виділимо **матеріальну незабезпеченість життя людей та індивідуальні і соціальні зусилля, спрямовані на пристосування до вимог і впливів суспільного й економічного життя міста**. Цієї ж думки Роберт Бьорзік та Гарольд Грасмік. **Матеріальна незабезпеченість** – одна з основних тез теорії «екології» злочинності Родні Старка. А аналогічна складова інтегрованої теорії соціальної дезорганізації

рівня общини Роберта Семпсона і У. Байрона Гроувса – **соціальні умови індивіда**.

На думку Йохана Торстена Селліна (теорія конфлікту культур), злочин може виступати результатом протиставлення груп з відмінними способами життя та характером вироблених ними **соціальних цінностей**. Марвін Вольфганг та Франко Ферракуті продовжують хід думок Селліна, обмежуючись тільки поведінкою, яка проявляється в нападах і умисних вбивствах. А автор теорії делінквентних субкультур (Альберт Коен) вважає делінквентну поведінку молоді нижчого соціального класу протестом проти норм і цінностей середнього соціального класу саме у зв'язку з тим, що **соціальні умови унеможливають досягнення успіху** законним шляхом. Тут відзначимо і теорію фокальних проблем американського антрополога Уолтера Міллера, згідно з якою домінуючим компонентом мотивації правопорушуючих дій членів молодіжних вуличних груп в общинах нижчого класу виступає **цілеспрямована спроба** особи твердо дотримуватися форм поведінки та **досягати стандартів цінностей**, прийнятих в общині.

Досліджуючи бачення злочину О. М. Костенком, в якому головну роль у його механізмі відіграє особа з комплексом сваволі та ілюзій, бачиш, що одним з головних компонентів виступає задоволення людиною її потреб. Так, злочинний мотив виникає в результаті обрання людиною саме **злочинного способу задоволення своїх потреб** під впливом комплексу сваволі та ілюзій. У поглядах представників теорій соціального навчання так само простежується головна основа злочинної поведінки особи – її потреби. Автор теорії диференціальної асоціації – Едвін Саверланд – серед основних положень теорії виділяє: **злочинна поведінка є вираженням загальних потреб і цінностей людини**. Іншою спробою пояснити феномен злочинності як виду поведінки, якій навчаються, виступила теорія диференціального підкріплення Рональда Акерса і Роберта Бьорджесса. Однією зі складових зумовлення оперантної поведінки особи, згідно із цією теорією, виступає **«підкріплення» – задоволення потреби**. В удосконаленій теорії соціального навчання Акерса **кримінальна поведінка є наслідком диференціального підкріплення**.

Основні положення теорій контролю в кримінології ґрунтуються на результатах досліджень процесу соціалізації особи – процесу засвоєння індивідом зразків поведінки, психологічних установок, соціальних норм і цінностей, знань, навичок, які

дозволяють йому успішно функціонувати в суспільстві. Але яка мета їх утвердження? Мета одна – їх дотримання, досягнення та використання дозволяє людині **успішно функціонувати** в суспільстві (А. Райс, Дж. Тобі, Фр. Айван Най). Основна ідея У. Реклеса (теорія стримування) пронизана «матеріалізмом». Так, він переконаний в існуванні «поштовхів» та «ривків», які продукують делінквенту поведінку. І серед «поштовхів»: **незадоволення умовами життя, фрустрація та нудьга, як можливі наслідки соціального становища або відсутності можливості у просуванні в школі чи пошуку роботи.**

Теорія соціального зв'язку Тревіса Хірші характеризує, на нашу думку, особу, яка ставить **задоволення своїх потреб** вище за конформний порядок, вище за зв'язки із суспільством або з групою, до якої вона входить. А в загальній теорії злочину Хірші та Готтфредсон конкретно вказують, що злочин є результатом зіткнення із ситуаціями або збігу обставин осіб з низьким самоконтролем, у яких злочин буде продукувати **безпосереднє задоволення** з відносно низькими рівнями ризику. Погляди представників теорій соціальної реакції різняться між собою. Однак у них також можна побачити сутність потребнісної сфери людини. Одні з них вважають, що злочинна поведінка людини підвладна різним соціальним факторам, а точніше, виступає у формі реакції на них. Серед цих факторів виділяються фактори економічні. Теорія таврування або теорія соціальної реакції (Гов. Бекер, Ф. Танненбаум), містить положення, згідно з якими соціальний девіант не є за своєю природою соціально девіантною особою, він стає девіантним, оскільки на нього накладене таке «тавро». Але відмітимо одну деталь – автори теорії вважають, що в результаті «таврування» особі складніше дотримуватися нормальної щоденної поведінки та протистояти «провокаціям» до «ненормальних» дій. Тобто, на нашу думку, «таврований» особі складніше реалізовувати свої щоденні потреби.

Викликають інтерес результати аналізу теорій, які розглядають злочин як реакцію на існуючий конфлікт. Серед них – теорія групового конфлікту (Джордж Браян Волд), згідно з якою зіткнення **інтересів з метою отримання, утримання або поліпшення позицій певних груп**, які ведуть боротьбу за «владу» в суспільстві, неодмінно призводить до соціальних конфліктів, а злочинність – феномен, який такі конфлікти постійно супроводжує. Отже, злочин виступає «засобом» для перемоги

інтересів певної групи, а інтереси у груп виникають постійно і також постійно стикаються з інтересами інших груп. **Діалектичність людських уявлень й активності** також характеризуються безперервним конфліктом (злочином), згідно з теорією криміналізації та нормативно-правового конфлікту Остіна Тарка. Теорія радикальної девіантності («неомарксистський» напрям кримінології) відстоює положення про те, що нерівність можливостей, як наслідок класової, статевої та етнічної нерівності, виступає головним криміногенним фактором. Становище індивіда, який свідомо робить власний вибір (можливо, злочинний) в умовах нерівності можливостей, також ускладнюється тим, що можливість вибору належить суспільству, яке може криміналізувати його поведінку.

Отже, з наведеного вище аналізу яскраво видно, що центральною категорією сучасних теорій причин злочинності виступає **людина як носій потреб**. Даний факт змушує замислитись над питанням потребнісної сфери самої людини, її природи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Нежурбіда, Сергій. Етіологія злочину : Теорії, аналіз, результат : монографія / Сергій Нежурбіда. – Чернівці : Друк Арт, 2013. – 432 с.

Орлов Юрій Володимирович,

доцент кафедри кримінального права та кримінології факультету
підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОЛІТИЧНА ЗЛОЧИННІСТЬ – МЕТАІДЕОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН ЧИ ПРОДУКТ ДЕІДЕОЛОГІЗАЦІЇ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ?

Проблеми політичної злочинності останнім часом набувають інтенсивних обертів у суспільному дискурсі, заповнюючи своїми гострими емоційно резонансними складовими все більшу частину психологічного простору сучасної людини, колективних, в тому числі й міжнародних, соціальних практик. Кримінальні зловживання, пов'язані з дисфункцією політичних інститутів, виявилися одними з центральних у порядку злободенних тем й для сучасної України. Відтак, кримінологічна наука не може оминати увагою найбільш тривожні й загрозливі та, водночас, найменш вивчені тенденції, закономірності, окремі явища й процеси, так чи інакше пов'язані з відтворенням того сегменту

кримінальної активності, що ставить під загрозу існування державності як такої. Мова йде про дослідження глибинних факторів політичної злочинності. Одне з чільних місць серед останніх посідають чинники ідеологічного порядку.

Одразу ж слід зауважити на наявності суттєвих методологічних проблем дослідження політичної злочинності. Складність, перш за все, полягає у предметній невизначеності вказаного поняття, так як політичний злочин – суть соціальний конструкт, який у більшості випадків візуалізується на площині окремої ретроспективи: лише пройшовши певний етап суспільно-політичного розвитку, коли один політичний режим змінює інший, з'являється можливість у сучасників давати оцінку діям своїх попередників, визначати конструктивність чи деструктивність їх політики по відношенню до свого народу, держави, світу. І навіть ті злочини, які мають формально-визначені кримінально-правові ознаки в межах тих, що посягають на основи національної безпеки, з плином часу можуть змінювати свою оцінку й навіть героїзуватися, набувати благочинного відтінку демократизації, протиборства авторитаризму чи криміналізованій владі. Втім, наявність широкого емпіричного матеріалу історичного формату – загальноновизнаного та оціненого міжнародною спільнотою – дає вагомі підстави робити достатньо репрезентативні висновки, зокрема, щодо природи політичних злочинів, їх генези, в тому числі й в залежності від ідеологічних факторів.

Історія знає чимало прикладів зlodіян з боку представників вищих органів державної влади, вчинення яких обумовлювалося різними спонукami. І якщо навіть поверхнево проаналізувати визнані на сьогоднішній день найбільш «гучні», резонансні політичні злочини, то можна зафіксувати відносно жорсткі зв'язки між трансформацією їх проявів та утвердженням тих чи інших світських ідеологій в основі процесу державного будівництва, а зрештою – повної відмови від них. Так, в числі найбільш відомих політичних злочинців ХХ століття зазвичай називаються А. Гітлер, Б. Муссоліні, П. Пот, Й. В. Сталін й деякі інші. Вочевидь, в основі мотивації їх тривалої злочинної діяльності були ті чи інші світоглядні системи, що пов'язувалися з обґрунтуванням справедливого суспільного устрою, його принципів, ролі та стратегії держави у їх утвердженні. Тому яскраво вираженими виявилися ідеології фашистського чи псевдонаукового соціально-

економічного характеру, які нехтували базовими гуманістичними й природничими принципами. Сприйнята як особиста концепція бачення світоорганізації та чи інша теорія утверджувалася політичними лідерами за допомогою державної влади, фізичними складовими апарату держави – поліцейськими, військовими можливостями. Процес психологічної самоідентифікації злочинців вказаного типу (умовно його можна назвати ідейним типом) відбувався через державну владу, її можливості, які екстраполювалися на особистісну сферу засобами тієї чи іншої ідеології. Останній процес надавав відчуття особистої відданості справі державного будівництва, який, однак, набував суто персоніфікованого значення. В цих випадках раціональні механізми впливу на спрямованість управлінської діяльності були ефективними лише тоді, коли вони відповідали картині світу, сформованій на ідеологічних постулатах. Інші ж – сприймалися як загрози особистій безпеці, тому й зустрічали активний супротив як у внутрішній (у виді репресій, кадрових чисток і т.п.), так і зовнішній політиці.

Дещо інша картина постає при аналізі злочинної діяльності політичних лідерів окремих держав у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ століття – М. Каддафі, У. бен Ладона, С. Мілошевича, С. Хусейна й деяких інших. Використання державно-владних можливостей мала під собою переважно корисливу мотивацію, супроводжувалося широким використанням атрибутивних заходів (пропаганда, пошук зовнішніх «ворогів» і їх звинувачення у внутрішніх проблемах, використання інформаційних технологій навіювання тощо), спрямованих на легалізацію злочинної діяльності.

Тож відбулося своєрідне послаблення впливу ідеологій на політичну злочинність, фіксується переорієнтація її проявів на отримання надприбутків. Для цього ж періоду характерним є актуалізації проблеми політичної корупції, що також є проявом корисливості державно-чиновницького апарату, їх деідеологізованості. Останнє, однак вже у структурі сучасної української суспільно-політичної масової свідомості, стало однією з основних причин інтенсифікації загроз національній безпеці, поширенні в кінці 2013 – першій половині 2014 рр. злочинів, передбачених ст.ст. 109–111, 114, 114-1 КК України, які також можливо віднести до категорії політичних злочинів за критерієм особливостей мотивації, пов'язаної з прагненням вплинути на отримання, утримання чи зміну державної влади, вплинути на окремі рішення

чи дії її органів, посадових осіб з причин принципових розбіжностей в уявленні про вектор суспільно-політичного розвитку. Однак, на відміну від корисливих проявів політичної корупції, політичні злочини в Україні з боку осіб, які не належать до чиновницького апарату є продуктом інформаційних технологій, безструктурного управління як на національному, так і на міждержавному рівнях. Не вдаючись до детального обґрунтування цієї тези, підкреслимо лише ту обставину, що в основі практично кожного зі злочинів політичної спрямованості на сьогоднішній день в Україні *немає будь-якої політичної ідеології* як такої. Можна вести лише мову про ідеологію-рух (притаманної виключно мотивації вельми обмеженого переліку діянь), що так чи інакше ідентифікується з ідеєю антикриміналізу, яка лише опосередковано торкається проблеми державного будівництва у її суті та не є за визначенням політичною.

Таким чином, маємо змогу вести мову про *трансформацію феномену політичної злочинності, умотивованої переважно ідеологічними факторами у деідеологізований конструкт з приматом корисливості чи іншої інструментальної спрямованості*. В цілому даний процес видається закономірним з огляду на історичні метаморфози ідеологічної компоненти розвитку національного, регіонального, міжнародного політикуму. Після припинення «холодної війни», тобто з початку 90-х років, світ перестав бути біполярним, а значення універсальних політичних ідеологій перестало бути настільки суттєвим, аби визначати стратегії національного розвитку. Та й в умовах методологічного плюралізму, який в тому числі поширився й на сферу науково-практичних проблем організації державного управління, фіксується наразі відхід від прив'язки публічної влади до єдиного, цілісного ідеологічного стрижня, здатного об'єднати більшість суспільно-політичних сил.

В основі розбудови сучасних демократій знаходиться постулат про верховенство прав, свобод людини. Утвердження ліберально-гуманістичних орієнтирів у діяльності держав супроводжується одночасним відходом від структурованих світських ідеологій універсально-перетворювального значення. Подібний антропоцентризм, особливо в умовах глобалізованого світу, необмеженості інформаційного простору, призвів, на нашу думку, по певній деформації у відносинах «держава – громадянин». Держава наділяється сервісною функцією, що видається в цілому

виправданим та таким, що відповідає її природі, як формі організації суспільства. Втім така закономірність має й похідний ефект – використання держави як інструменту задоволення власних потреб не лише в громадянській системі координат, а у сфері публічного адміністрування. Цінність самої держави не підкріплена широкоформатним утвердженням її фундаментального значення, однією з причин чого серед іншого є екстрактованість ідеологічної складової державного будівництва з системи освіти. Навіть вища юридична освіта сьогодні не забезпечена належним науковим знанням щодо зв'язку громадянина з державою взагалі, і з українською державою, зокрема. Останнє мало б бути обґрунтоване на підставі широкої етнографічної, історичної й суто політичної, раціонально-економічної аргументації. Тоді б дискурсивне значення транссуб'єктного конструкту «державна» не обмежувалося тільки характеристикою її атрибутивних рис, не забезпечених сутнісним емоційно забарвленим й емпірично виваженим змістом, які б наповнювали телеологічну основу державної служби не лише інструментальними, а й певними метафізичними, трансцендентними параметрами, які в побуті прийнято узагальнено називати патріотизмом.

Проте, було б несправедливим вести мову про цілковиту елімінацію ідеологічно мотивованої політичної злочинності у сучасному світі. Останні події, що сфокусувалися довкола нашої держави та виявилися, зокрема, в ескалації міжнародної політичної напруженості, екстрапольованої на національно-регіональний рівень, свідчать про реінкарнацію окремих елементів ідеологізованої мотивації політичної злочинності. Тож історія повторюється. Як зазначав Г. В. Ф. Гегель, перший раз – як трагедія, другий – як фарс...

Петрова Ольга Валентиновна,

доцент кафедри уголовного процесса и прокурорского надзора
Белорусского государственного университета,
кандидат юридических наук, доцент

ПСИХОЛОГИЯ ВОССТАНОВИТЕЛЬНОГО ПРАВОСУДИЯ КАК СРЕДСТВА ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Проблема эффективного противодействия преступности была и остается актуальной в любой стране мира. В современном обществе государство берет на себя обязанность защищать граждан от преступных посягательств.

Уголовный кодекс Республики Беларусь предусматривает в качестве цели уголовной ответственности исправление лица, совершившего преступление, и предупреждение совершения новых преступлений, как осужденным, так и другими лицами (ч. 2 ст. 44).

Вместе с тем новые способы реакции государства и общества на совершенные преступления, которые внедряются в стране, должны, на мой взгляд, доказать свою эффективность. Представляется, что восстановительное правосудие как раз тот механизм, который отвечает таким требованиям.

В Республике Беларусь медиация как способ альтернативного разрешения споров активно развивается во всех сферах общественной жизни. Принятие мер по введению в уголовном процессе института медиации (посредничества) в срок до 2015 г. предусматривается Указом Президента Республики Беларусь от 23 декабря 2010 №672 «Об утверждении Концепции совершенствования системы мер уголовной ответственности и порядка их исполнения» (п. 16.4).

Скептики внедрения медиации часто приводят в качестве аргументов то, что такого рода процедура не может эффективно воздействовать на правонарушителя и является своеобразным «откупом» за совершенное преступление, возможностью избежать уголовной ответственности.

Для определения психологического механизма программ восстановительного правосудия, и в том числе медиации, нужно рассматривать уголовную ответственность не только как действия государства, но с точки зрения результата этих действий, т.е. следует учитывать, что преступник *испытывает* уголовное наказание. Негативные социальные эмоции стыда и вины за совершенные деяния являются частью воздействия государства с целью исправления и ресоциализации. В психологии эмоции гордости, стыда, вины человека рассматриваются как детерминанты поведения в различных вариантах его проявления от насилия до самопожертвования. При этом социальная ответственность человека определяется эмоциями вины и стыда, а их претерпевание становится расплатой за проступки.

В мировой практике этот механизм используется для наказания преступников, применяются наказания, которые имеют своей целью именно формирование такого рода эмоций.

Наказания, стимулирующие чувство стыда преступников, широко применялись в историческом прошлом, например,

позорный столб, долговая яма и т.п. В настоящее время в мировой практике появляются новые системы «стыдящих» наказаний, основа воспитательного воздействия которых – это развитие чувства стыда и вины у правонарушителей.

Современные наказания, рассчитанные на стыд, требуют от лица, например, дать объявление в газету о своем осуждении, выставить такого рода билборд или рассказать об этом по местному телевидению. Это может быть обязательство носить майку или плакат с надписью «Я подделывал чеки», либо сделать такую надпись на своем доме и т.п.

Преимущества «стыдящих» наказаний обосновывают тем, что наказание должно включать своего рода «посыл» преступнику на исправление. Однако если говорить о штрафах, то часто он воспринимается как возможность «откупиться» за совершенное преступление, а общественные работы рассматриваются как демонстрация своей активной гражданской позиции. В этой ситуации наказания, рассчитанные на стыд, дают правильную и эффективную мотивационную установку правонарушителю на исправление, при этом являясь незатратной и адекватной альтернативой лишению свободы.

Вместе с тем «стыдящие» наказания рассчитаны в отношении узкого круга преступлений и в отношении узкого круга лиц: одни люди будут чутко реагировать на презрение (имеющееся или возможное) со стороны общества, а другие наоборот невосприимчивы к стыду.

Хуже того, «стыдящие» наказания могут стать обрядом посвящения в субкультуру или гордостью среди окружающих представителей таких кругов. Кроме того такие наказания эффективны в небольших городах и провинции, где каждый знает друг друга, а не в мегаполисах, где социальные связи не такие прочные.

Противники «стыдящих» наказаний, говорят и о том, то хотя преступники и соглашались на их применение, они лгут. Их применение эффективно только тогда, когда такое согласие морально приемлемо обеим сторонам. Однако, никто не будет применять такие наказания, когда по обстоятельства дела необходимо применять лишение свободы.

Нельзя забывать и о негативных последствиях переживания эмоции стыда, которые могут стать даже причиной самоубийства.

Безусловно, существует и моральная планка в применении наказаний, за которую нельзя опускаться. Такие наказания могут привести не к переживаниям стыда, а к откровенному унижению достоинства личности, что недопустимо с точки зрения ценностей цивилизованного мира.

В связи с этим наибольшую эффективность будут иметь наказания, которые должны формировать чувство вины у правонарушителя и желание исправить свое поведение, ставят своей целью моральную реформу индивида. Правонарушитель, претерпевая негативные последствия, признает и понимает сущность своего преступления, ощущает вину за то, что сделал, наконец, раскаивается за проступок и стремится исправить ошибки.

Таким образом, существуют такие меры, которые позволяют разносторонне воздействовать на эмоции преступников. Например, обязанность лица, управлявшего автомобилем в состоянии опьянения, присутствовать на вскрытии тела пострадавших в автомобильной аварии.

Особое место здесь составляет извинения. Произнесенные публично они направлены на появление эмоции стыда, однако, это и часть раскаяния, т.е. переживания вины.

Действие мер, принимаемых в рамках процедур восстановительного правосудия, рассчитано именно на формирование эмоций вины и стыда. В применении такого рода программ важен не только результат, но и сам процесс урегулирования спора.

В этой системе преступление рассматривается как нарушение прав потерпевшего, а не общественного порядка. Правонарушитель считается обидчиком, который несет ответственность за преступление и действует, чтобы восстановить вред, нанесенный жертве и сообществу или общине. Таким образом, окончательная цель восстановительного правосудия состоит в том, чтобы наладить нарушенные межличностные связи.

Восстановительное правосудие – это не терапия лиц, совершивших преступления, и пострадавших, однако поощряя адаптивный морально-эмоциональный стиль, такие программы восстановительного правосудия включают:

1. обучение нарушителей о различии между чувствами вины в отношении поведения, и чувства стыда, затрагивающего Я-концепцию;

2. поощрение соответствующих эмоций вины и подчеркивающий конструктивные мотивации восстановит или покрыть причиненный ущерб;

3. помощь нарушителям чтобы распознать и изменять неадекватные эмоции стыда;

4. использование индуктивных и образовательных стратегий, чтобы способствовать конструктивному диалогу и эмпатии.

Примером рассматриваемых процедур могут служить семейные конференции в Австралии и Новой Зеландии, которые доказали свою успешность в борьбе не только с преступностью несовершеннолетних.

В них участвуют полицейский, правонарушители, их семьи и друзья, потерпевшие и/или представители местного сообщества. Они более продолжительные, чем судебные разбирательства, что позволяет дольше испытывать негативные эмоции.

Следует отметить, что в рамках таких конференций основное внимание уделяется действиям правонарушителей, последствиям этих действий и тому, как исправить сделанное.

Полицейские, которые ведут такие конференции, специально подготовлены, чтобы не допустить унижения преступника, искушение совершить которое всегда присутствует. Последнего очень сложно избежать, т.к. потерпевшие и поддерживающие их лица испытывают агрессию по отношению к правонарушителю.

Конференции позволяют более ярко выразить как раскаяние, так и прощение. Правонарушители часто плачут и после опроса чаще показали, что испытывали стыд за свои поступки, по сравнению с теми правонарушителями, в отношении которых проводилось судебное заседание. После конференций большее число лиц высказало стремление исправить последствия своих действий и «очистить совесть».

Нельзя говорить о том, что такие программы аналогичным образом будут действовать в каждом обществе и каждой стране. Основная проблема такого рода процедур заключается в особенностях современного общества. Превентивное воздействие таких процедур объясняется наличием в обществе таких характеристик как коммунитарность и взаимозависимость. Однако такие черты свойственны скорее не постиндустриальному обществу, а традиционному. Поэтому внедрение их на

постсоветском пространстве видится эффективным начинать в сельской местности и небольших городах.

Подводя итог изложенному выше, следует отметить, что программы восстановительного правосудия помимо иных своих положительных сторон также позволяют правильно сформировать эмоциональное отношение преступника к содеянному, что является залогом их эффективности в деле предупреждения повторного совершения преступлений.

Прищенко Геннадій Миколайович,

начальник факультету підготовки фахівців для підрозділів транспортної
міліції Одеського державного університету внутрішніх справ

ПРОФІЛАКТИКА ОВС ПРАВОПОРУШЕНЬ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ

В сучасних умовах суспільства набуває все більш широкого значення удосконалення правового регулювання діяльності транспортної міліції з забезпечення протидії та профілактики вчинення правопорушень на залізничному транспорті. Виконання покладених на ОВС на транспорті завдань обумовлюється використанням та застосуванням відповідних форм та методів профілактичної діяльності у цій сфері.

Транспортна міліція, представляє собою систему органів, які входять до структури ОВС та перебувають у територіальному та функціональному підпорядкуванні, виконуючи завдання щодо охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, прав та інтересів суспільства й держави від протиправних посягань, охорони власності і громадського порядку, забезпечення громадської безпеки та протидії правопорушенням на об'єктах залізничного, морського, річкового, повітряного транспорту та метрополітену [1].

Адміністративно-правові відносини за участі транспортної міліції України у сфері профілактики правопорушень визначено як урегульовані адміністративно-правовими нормами суспільні відносини, які виникають під час попередження правопорушень на об'єктах залізничного, морського, річкового, повітряного транспорту та метрополітенів, а також виявлення та усунення факторів, що сприяють їх вчиненню [1].

У сучасній структурі транспортної міліції організаційна діяльність на залізничному транспорті посідає головне місце, тому відповідні підрозділи, виконуючи покладені на них обов'язки,

приділяють особливу увагу щодо регулювання та забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки під час пасажирських та вантажних перевезень.

Головною нормативно-правовою базою, якою керуються підрозділи транспортної міліції на сьогодні є: Закон України «Про міліцію», Закон України «Про залізничний транспорт», Наказ МВС України «Про затвердження Статуту патрульно-постової служби міліції України», Наказ МВС України «Про затвердження Положення про Департамент транспортної міліції Міністерства внутрішніх справ України» від 22 червня 2012 року № 562 та інші.

Профілактика, що здійснюється транспортною міліцією щодо протидії правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень визначено як систему здійснюваних нею заходів соціального, спеціального та індивідуального характеру, спрямованих на недопущення їх вчинення. Підрозділами транспортної міліції забезпечується нормальне функціонування об'єктів транспорту шляхом забезпечення нагляду за дотриманням громадянами встановлених правил перевезення та користування транспортними засобами, проведення заходів щодо недопущення актів незаконного втручання в діяльність транспорту, захоплення транспортних засобів, вчинення дій, що можуть порушувати технологію роботи транспорту з перевезення вантажів та пасажирів, загрожувати життю та здоров'ю людей.

Особливе значення у діяльності ОВС на транспорті посідає аналіз обстановки на об'єкті, що розташований на території обслуговування. Для цього органи внутрішніх справ на транспорті по лініям служб регулярно отримують та аналізують статистичні дані, що характеризують стан злочинності на території обслуговування(об'єктах, спорудах, ділянках і т.ін.). Дані про стан злочинності згруповуються по таких основних кримінологічних ознаках, як: вид злочинів; місце, час, способи й мотиви його вчинення; мотиви злочинного посягання (гроші, одяг й та ін.) [2].

З метою виявлення причин правопорушень і умов, що сприяють їхньому вчиненню, працівники підрозділів транспортної міліції проводять широкий комплекс оперативно-розшукових заходів: застосовування оперативних спостережень, особистий розшук, опитування заарештованих, постраждалих та свідків, що можуть мати відомості про вчинені протиправних діянь.

Профілактика правопорушень неможлива без застосування адміністративної відповідальності й покарання. Інститут примусу

є невід'ємним від права і представляє собою систему матеріально-правових та процесуальних норм, що регулюють суспільні відносини, пов'язані із застосуванням примусових заходів фізичного, психічного та іншого характеру впливу на суб'єктів, з метою забезпечення їх належної поведінки.[3]

До основних принципів профілактики адміністративних правопорушень органами внутрішніх справ на транспорті слід віднести:

– законність, яка передбачає сувору відповідність профілактичної діяльності вимогам законодавства, зокрема компетенції органів внутрішніх справ на транспорті.

– соціальну справедливість і гуманізм, які передбачають захист законних інтересів фізичних і юридичних осіб, щодо яких здійснюється профілактичний вплив.

– комплексність профілактики, тобто вжиття заходів психолого-педагогічного, економічного, організаційного, правового характеру [3].

Існує ряд форм, за допомогою яких транспортна міліція взаємодіє із суб'єктами з питань профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень, серед них виділяють наступні:

1) інформування про зміну оперативної обстановки на території обслуговування;

2) обмін оперативно-розшуковою, оперативно-довідковою і криміналістичною інформацією з питань профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень, а також відповідною архівною інформацією;

3) створення спільних банків даних про злочинців-гастролерів, «карманників», шахраїв, місцем злочинної діяльності яких є місця масового скупчення громадян; осіб, які раніше вчиняли злочини у сфері пасажирських та вантажних перевезень;

4) проведення спільних оперативних засідань колегій, нарад, а також інструктажів з безпеки пасажирських та вантажних перевезень;

5) проведення спільних операцій по затриманню особливо небезпечних озброєних злочинних груп або окремих злочинців на об'єктах транспорту;

6) створення спільних слідчо-оперативних, оперативно-пошукових груп, оперативних заслонів, патрульних груп тощо;

7) підготовка та видання спільних відомчих нормативних актів та проведення спільних професійних навчань з питань профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень [1].

Основа профілактичної діяльності органів внутрішніх справ на транспорті полягає у забезпеченні та виконанні підрозділами транспортної міліції безпосереднього вирішення завдань по боротьбі з правопорушеннями на об'єктах транспорту, сутність якої становлять організація і безпосередня практична охорона власності, здійснення профілактичних заходів щодо попередження виявлення та припинення правопорушень. Змістом адміністративної діяльності підрозділів розкриваються конкретні її напрями, у процесі здійснення яких забезпечується виконання завдань, покладених на органи внутрішніх справ, зокрема, транспортну міліцію.

В організації профілактичної діяльності органів внутрішніх справ на транспорті необхідними є централізація управління охороною громадського порядку а також оперативне керування всіма підлеглими службами, направленими на здійснення комплексних загально-соціальних заходів, спрямованих на зменшення кількості правопорушень, нейтралізацію, локалізацію й усунення негативних факторів, що призводять до їх вчинення

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабакин В.М. «Діяльність транспортної міліції в Україні щодо профілактики адміністративних правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень/ Автореферат: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&ved=0CFMQFjAF&url=http%2F%2Fwww.irbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbuv%2Fcgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DARD%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DDOC%2F2009%2F09bvmpvp.zip%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1&ei=OH57Uv-PRHoesgb_5IDIDA&usg=AFQjCNFg301u_qReljEyEW1CZgAO3jpGLQ.
2. Юхно О.О. Правові основи оперативно-розшукового та кримінологічного попередження та припинення злочинів органами внутрішніх справ у сучасних умовах розвитку України/ О.О. Юхно // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – №2.
3. Бабакин В.М. «Поняття та система заходів профілактики правопорушень у сфері пасажирських та вантажних перевезень»://<http://pravoznavec.com.ua/period/article/3573/%C2>.

Рудой Катерина Миколаївна,

професор кафедри адміністративного права та адміністративного
процесу Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КООРДИНАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОКУРАТУРИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ ТА КОРУПЦІЇ

Становлення України як правової демократичної держави, вимагає посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародно-правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством. Це, в свою чергу, обумовило зміни політичного, соціально-економічного устрою, проведення адміністративної реформи, реформування державних органів управління.

Безпосередня участь у міжнародних правоохоронних та інших міждержавних організаціях, стрімкий розвиток світових процесів глобалізації сприяли виникненню нових функцій держави й наповненню старих новим змістом, що вимагає відповідного наукового обґрунтування і правового забезпечення. Однією із нагальних проблем сучасного державного управління в Україні є об'єднання зусиль правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції. На це було звернуто увагу у виступі Президента на Всеукраїнській нараді працівників прокуратури щодо стану впровадження вимог нового Кримінального процесуального кодексу України у практичну діяльність правоохоронних органів та першочергові заходи щодо їх подальшого реформування. Зокрема, В. Янукович відзначив, що наші подальші зусилля будуть спрямовані на підвищення якості роботи працівників правоохоронних органів, їх компетентності, людяності та відповідальності за обрану справу, особливо підкресливши при цьому роль прокуратури та судів, які за кілька місяців провели значну організаційну та роз'яснювальну роботу, забезпечили перепідготовку своїх працівників та вжили інших заходів, щоб процес переходу до нових правил був максимально простим і не позначився негативно на ефективності їхньої діяльності.

Важливу роль у цьому процесі відіграє координаційна діяльність прокурора, що спрямована на визначення основних напрямів запобігання і протидії злочинності та корупції, узгодження й спрямування діяльності правоохоронних органів при реалізації заходів у цій сфері. За умови належної координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності

та корупції, встановлення відповідного рівня взаємодії підрозділів кримінальної юстиції різних країн за координуючою участю міжнародних правоохоронних організацій досягається й ефективна протидія національній та транснаціональній злочинності, що проявляється в діяльності злочинних угруповань на території України та на територіях багатьох країн СНД і держав далекого зарубіжжя.

Координаційна діяльність прокуратури щодо протидії злочинності та корупції є предметом уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Однак нарізним каменем до сьогодні залишається питання визначення функцій прокуратури. Зокрема стосується це й координаційних повноважень прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції. Реалізація цих повноважень передбачена ст.ст. 10, 29 Закону України «Про прокуратуру». Враховуючи, що в ст.5 цього закону, координація діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції не закріплена як функція прокуратури, це дало підстави не тільки практикам, а й теоретикам не відносити координацію правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції до функцій прокуратури.

Деякі вчені розглядають координацію як функцію управління, змістом якої є забезпечення упорядкованих взаємозв'язків між організаціями, ділянками та учасниками виробництва й управління з метою узгодження дій щодо реалізації рішень, об'єднання спільних зусиль у вирішенні загальних завдань.

Один із засновників класичної теорії управління Анрі Файоль розглядав координацію (узгодження) як одну зі складових єдиної адміністративної функції (поряд із передбаченням, організацією, розпорядництвом і контролем). Поступово з розвитком поглядів і уявлень про процес управління вона фактично виділилася у самостійну функцію. У той же час слід зазначити, що управління в цілому має координаційну природу, а координація притаманна для будь-якої функції управління.

В науці інститут координації управління правоохоронними органами по протидії злочинності розглядають як самостійний правовий засіб здійснення управління, який застосовується для забезпечення узгодження функціонування автономних цілеспрямованих систем для вирішення спільного завдання. У зв'язку з цим, координація прокурором діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції, запроваджена на правовій основі,

повинна упорядкувати та узгодити їх спільну роботу щодо здійснення заходів з протидії злочинності та корупції як на державному, так і міжнародному рівнях.

Філоненко Ганна Михайлівна,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,
старший викладач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права Національної академії прокуратури України

ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОЧОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ

Жіноча злочинність у сімейно-побутовій сфері з необхідністю впливає на суспільну мораль, правову і моральну суспільну свідомість та виховання молоді. До цього ж вона є показником морального здоров'я суспільства, індикатором його ставлення до основних людських цінностей. Прояви насильства ускладнюють, або, навіть, унеможливають нормальний розвиток підростаючого покоління, деформуючи процес соціалізації та зумовлюючи дисфункцію сім'ї. «Нормалізація» та значне поширення насильства у сімейній сфері та, відповідно, у суспільстві в цілому, ускладнює розвиток здорового суспільства.

Можна побачити загальну тенденцію до зростання злочинності жінок у сфері сімейно-побутових відносин, адже з року в рік збільшується кількість злочинів, учинених жінками. Очевидно, що в період соціально-економічних і політичних криз зростає рівень криміногенних ситуацій і протиріч в сім'ї, які неминуче призводять до конфліктів, а останні – нерідко до злочинів серед жінок. Злочинність жінок на ґрунті побутових відносин має свої особливості, хотілося б деяких з них висвітлити. Науковцями виділяються наступні види конфліктів серед жінок у сімейно-побутовій сфері: 1) конфлікти жінок з чоловіками, коханцями, співмешканцями; 2) конфлікти жінок з дітьми; 3) конфлікти молодих жінок зі своїми батьками, опікунами; 4) конфлікти жінок з іншими близькими родичами [1, с. 12].

У структурі сучасної жіночої злочинності у сімейно-побутовій сфері домінують злочини з елементами фізичної агресії. Злочини проти життя і здоров'я в основному пов'язані з нанесенням тяжких тілесних ушкоджень (ст. 121 КК України), заподіянням смерті через необережність (ст. 119 КК України), вбивством при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 118 КК України), вбивством матір'ю своєї новонародженої дитини (117 КК

України). У той же час можна вказати на таку особливість, що доволі рідко жінки мають заздалегідь обдуманий та конкретизований умисел на вбивство, так само як і готування до злочину (за виключеннями дітовбивства). Вчинення вказаних злочинів, як правило, є результатом вирішення конфліктів, що виникають у сім'ї. Особливу увагу вивченню криміногенної сімейної ситуації у свій час приділив Д. А. Шестаков [2, с. 7].. Психотравмуюча ситуація, що передувала вчиненню злочину, як правило, характеризується індивідуальною значимістю, тобто стикається з найбільш уразливими сторонами ціннісної системи жінки. Висока самооцінка, нереалізоване жадання визнання, вражене самолюбство, утрирована образливість, схильність конфліктувати по малоістотним приводам були «відправною точкою» конфліктних сімейних ситуацій [3, с. 117].

Наступною особливістю є те, що серед жінок засуджених за умисні вбивства і тяжкі тілесні ушкодження вкрай низький відсоток жінок засуджених повторно. Жіночі вбивства та тілесні ушкодження на ґрунті сімейно-побутових відносин перш за все вчиняються через проблеми матеріального характеру, хронічного пияцтва чоловіків, сімейного неблагополуччя. Дані ситуації для кожної людини, а тим більше для жінки, є стресовими і призводять до накопичення негативних емоцій, яки певний час стримуються, але з часом вони «прориваються» у вигляді сімейних скандалів та сварок, що закінчуються побоями, тілесними ушкодженнями, вбивствами.

Як вказують науковці, неблагополуччя в сімейно-побутовій сфері в першу чергу деструктивно впливає на жіночу психіку. Негативні соціальні навички і звички, набуті жінкою, набагато простіше вкорінюються у свідомість жінки на тлі сімейного неблагополуччя, особливо така тенденція посилюється зі збільшенням віку самої жінки [4. с. 131].

Варто відзначити наявність такої тенденції у сфері жіночої сімейно-побутової злочинності, як зростання числа самосудів, розправ з сімейними тиранами. Жінки, що зневірилися отримати від правоохоронних органів та від суспільства в цілому захист від домашнього насильства та жорстокості, розв'язують проблеми міжособистісних конфліктів агресивними методами. При вчиненні цих злочинів переважаючими мотивами виступає ненависть, помста, особиста неприязнь, ревності та заздрість, які стали

приводом до виникнення сварок, бійок та інших сімейно-побутових конфліктів.

Ще однією особливістю жіночої злочинності у сімейно-побутовій сфері є вчинення їх жінкою одноосібно. Це насамперед пов'язано з тісними родинними відносинами між потерпілою особою та жінкою-злочинницею. Груповий характер вказаних злочинів в основному має місце лише при спільному вживанні спиртних напоїв друзями та родичами.

Майже всі вчені, що займалися даною проблематикою вказували на таку особливість жіночої злочинності у сім'ї, як високий ступень латентності (57–64 %) [1, с. 13; 4, с. 132]. Це можна пояснити тим, що потерпілі особи, а це, як правило, діти, чоловіки, старі батьки, не звертаються до правоохоронних органів з заявою через небажання зіпсувати долю жінці, або через небажання робити проблеми сім'ї надбанням громадськості. У той же час вбивства, які вчинені жінками у сім'ї є найменш латентними злочинами у цій сфері, за виключенням умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини. Нерідко даний злочин вчинюється жінкою у співучасті з членами родини, що полегшує його скоєння та приховування.

Агресивно-насильницькій злочинності взагалі та жіночій злочинності зокрема, притаманний тісний зв'язок з вживанням алкоголю. Якщо говорити про насильницькі злочини по відношенню до членів родини, то відповідно до даних досліджень, що проводилися кримінологами, біля 74 % злочинців знаходяться у стані алкогольного сп'яніння [5, с. 16]. Високий рівень алкоголізації населення з необхідністю призводить до зростання насильницьких злочинів, у тому числі таких, що вчиняються жінками у сімейно-побутовому оточенні.

При розробці заходів запобіжної діяльності у сфері жіночої сімейно-побутової злочинності слід враховувати вказані особливості, це дозволить підвищити їх ефективність та подолати загальну тенденцію до зростання злочинності жінок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ахмеданова С. Т. Криминологическая характеристика преступлений, совершаемых женщинами в семье, и проблемы их профилактики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12. 00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / С. Т. Ахмеданова – М., 2013. – 24 с.
2. Шестаков Д. А. Супружеское убийство как общественная проблема [Текст] / Д. А. Шестаков. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1992. – 92 с.

3. Криминальная агрессия женщин с психическими расстройствами / Т. Б. Дмитриева, К. Л. Иммерман, М. А. Качаева, Л. В. Ромасенко. – М. : Медицина, 2003. – 248 с.
4. Варапаева Г. А. К вопросу о современном состоянии женской внутрисемейной преступности [Текст] / Г. А. Варапаева // Юридические науки: проблемы и перспективы: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, март 2012 г.). – Пермь : Меркурий, 2012. – С. 130–132.
5. Зарубина К. Д. Социальное неблагополучие и насилие в семье: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12. 00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К. Д. Зарубина – М., 2013. – 24 с.

Христин Інна Олександрівна,

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
старший науковий співробітник сектора дослідження проблем злочинності
та її причин Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України,
кандидат економічних наук, доцент

**ПРОТИДІЯ ЛАТЕНТНІЙ ВІКТИМІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ –
ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ**

Проблеми реформування кримінальної юстиції залишаються актуальними на кожному етапі еволюції наукової думки. В сучасних умовах важливе значення набирають реальні питання щодо реформування кримінальної юстиції із урахуванням об'єктивних реалій сьогодення.

Загальновідомо, що вперше термін «латентна віктимізація» було введено в науковий обіг Г. Й. Забрянським у 80-і роки ХХ ст., який писав: «Відомо, що одним із факторів латентності є неповідомлення громадянами о злочинах, жертвами яких вони стали. Інакше кажучи, мова йде про латентну віктимність – явище, яке може визначати латентність злочинності» [1, с. 47]. Після цього серед вчених почалися дискусії щодо цього терміну. Зрозуміло, що головне при цьому – віктимність це явище, яке притаманне усім особам. Під латентною віктимізацією населення країни необхідно розуміти ту загальну кількість осіб, які постраждали від злочинів і які з тих чи інших мотивів не були ні виявлені, ні зареєстровані офіційними органами у якості потерпілих (жертв злочинів (кримінальних правопорушень)). Зрозуміло, що склад цих осіб дуже різний, як і мотиви того, чому

вони не зареєстровані як потерпілі (жертви злочинів (кримінальних правопорушень) офіційними органами.

Латентну віктимізацію доцільно поділити на такі підвиди: а) особи не визнані жертвою (потерпілими) внаслідок дії правоохоронних органів; б) особи чітко знають, що проти них вчинено злочин, але вони не звертаються до правоохоронних органів; в) особи не мають уявлення, що проти них вчинено злочин, і тому вони не звертаються до правоохоронних органів. Особливо складно встановити обсяг третьої підгрупи, тому що інколи це пояснюється тим, що особа внаслідок тих чи інших вад не може адекватно оцінити, чи стала вона жертвою злочину чи просто вела себе не зовсім правильно. В деяких випадках це пов'язано і з тим, що хто став злочинцем, а хто потерпілим, вирішила лише ситуація.

Вважаємо, що реально протидіяти такому явищу, як латентна віктимізація населення країни, можна лише при чіткому встановленню обсягів цього явища. Тому під час перепису населення України (його проведення планується у 2016 р.) необхідно зібрати дані про стан латентної віктимізації населення України шляхом суцільного опитування його. При цьому необхідно питання ставити так, щоб можна було встановити і обсяг латентної злочинності в країні за останні десять років. Чому необхідно використати проведення перепису, тому що під час його проведення опитуванням охоплюється усе населення країни.

Після цього лише можна розробляти реальні напрями протидії латентній віктимізації населення країни. Усі роки вивчення цього питання в нашій країні мали лише поверхневі дослідження, які істотно відрізняються одне від іншого. Для реального дослідження латентної віктимізації населення країни необхідні значні матеріальні та людські ресурси. Тому під час перепису одержати такі дані буде значно простіше і швидше і носити це дослідження буде суцільний характер.

Реальне реформування кримінальної юстиції неможливо без урахування загальної кількості потерпілих від злочинів, тому що проводити ті чи інші засоби вдосконалення протидії злочинності можливо лише тоді, коли чітко відомо з яким явищем і в якому обсязі необхідно вести боротьбу.

При цьому необхідно враховувати і зміни у структурі злочинності, яку більшість кримінологів вважають якісною характеристикою [2, с. 163; 3, с. 134]. Це твердження найбільш чітко характеризується й офіційними статистичними даними за

2013 р., тому що 20 листопада 2012 р. було введено в дію новий КПК. За офіційними даними у 2013 р. особливо тяжкі склали 2,4 % (13776 : 563560); тяжкі 27,7 % (156131 : 563560); середньої тяжкості 41,2 % (231983 : 563560); невеликої тяжкості 28,7 % (161669 : 563560). [4]. Ці дані наочно свідчать про те, що кількість кримінальних правопорушень невеликої тяжкості серед усіх облікованих практично збільшилася у два рази порівняно до періоду з 2002 – 2012 рр., при цьому питома вага тяжких злочинів істотно зменшилася [3, с. 135–136]. Таке значне зростання частки злочинів невеликої тяжкості свідчить про своєчасність введення в дію нового КПК України.

При цьому необхідно звернути увагу і на зміну такого показника, як структура облікованих кримінальних правопорушень за розділами КК України. Так, в 2013 р. розділ 2 КК «проти життя та здоров'я особи» склав серед усіх кримінальних правопорушень 12,7 % (71749 : 563560). [4] Хоча з 2002 – 2012 рр. цей відсоток складав в середньому 4,7 % [3, с. 141].

На жаль, щодо тези про те, що введення в дію нового КПК призведе до істотного зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень та збільшення чисельності потерпілих від злочину, протягом 2013 р. не підтвердилася. За 2013 р. кількість офіційно зареєстрованих потерпілих від злочинів у країні склало 426651 особу, з яких загинуло 7172 [4]. Якщо звернутися до даних за попередні періоди часу, то в 2011 р. було зареєстровано 343159 осіб, з яких загинули 6426; а в 2010 р. – відповідно 321228 і 6077 [5; 6]. Дійсно, деяке збільшення кількості потерпілих відбулося (за два роки збільшення на 24,3 %), при цьому кількість загиблих – збільшилось на 11,6 %.

Інакше кажучи, надії вчених і практиків не виправдались. Існуючий офіційний статистичний облік в нашій країні направлено, як і раніше, на встановлення кількості кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили, а також кількості офіційних жертв злочинів. При цьому обліку не підпадають дані про осіб – близьких родичів, які визнані потерпілими по кримінальному провадженню щодо злочинів, внаслідок яких загинула особа. Латентні жертви також не обліковуються.

Необхідно зазначити, що реформування кримінальної юстиції в нашій країні відбувається в дусі гуманізації кримінальної відповідальності і забезпечення пріоритету прав людини. Вирішення цих завдань можливо лише з урахуванням прав кожної окремої особи. Для цього необхідно мати вичерпний перелік усіх

осіб, які потерпіли від злочинів, в першу чергу, встановити обсяги реальної латентної віктимізації населення країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Забрянский, Г. И. Городская и сельская виктимизация: сходство и различия / Г. И. Забрянский // Виктимологические проблемы борьбы с преступностью. – Иркутск, 1988. – С. 47.
2. Закалюк, А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : у 3 кн. Кн. 1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки / А. П. Закалюк – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007 – 424 с.
3. Кулік, О. Г. Основні зміни у структурі злочинності в Україні на початку XXI століття / О. Г. Кулік // Вісник Кримінологічної асоціації України № 4 : зб. наук. праць [редкол. Л. М. Давиденко Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2013. – 262 с.; – С. 133–144.
4. YEdiniy_zvit_pro_kriminalni_pravoporushennja_za_sichen-gruden_2013_roku – [Електроний ресурс] – Заголовок з екрану.
5. Єдиний звіт про злочинність на території України за 12 місяців у 2010 р. – К. : ДІТ МВС України, 2011 р.
6. Єдиний звіт про злочинність на території України за 12 місяців у 2011 р. – К. : ДІТ МВС України, 2012 р.

Щербакова Альона Костянтинівна,

здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ,
прокурор прокуратури Дзержинського району міста Харкова

ПРО МЕХАНІЗМ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ

Механізм конкретного злочину є відкритою системою, як і всі системи, що існують у реальному світі. Отже, на розвиток взаємодії його елементів, що приводить до злочинного результату, впливає значна кількість факторів. Однак вплив цих факторів неоднаковий, що дозволяє виділяти основні і другорядні фактори, а головне – об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Злочинна поведінка завжди вивчається в двох аспектах: як об'єкт соціальних зв'язків і впливів і як форма втілення активної, цілеспрямованої, перетворюючої діяльності індивіда із психологією, що сформувалася.

Вплив соціального на генезис і механізм злочинної поведінки досить значний, і дані ознаки є об'єктивними по суті. Тому кримінологічне їх вивчення повинно бути вичерпним дослідженням усієї складної проблеми людини та її діяльності. Виникає задача вичленовування кола тих ознак (характеристик), що дозволять виявити найближчі до злочину і злочинності причинні зв'язки і причинні відносини. Для їх поглибленого аналізу

і складання подальшого прогнозу та програми запобіжного впливу необхідно використовувати дослідження фахівців у таких областях наукового знання, як психологія, соціологія, психіатрія, педагогіка тощо. За основу ж варто брати наведені у роботах вчених-кримінологів шість основних груп ознак: соціально-демографічні; кримінально-правові; соціальні прояви в різних сферах життєдіяльності, або соціальні зв'язки; моральні властивості; психологічні та фізіобіологічні характеристики [1, с. 19].

Істотну роль у механізмі злочинної поведінки відіграють соціальні прояви або соціальні зв'язки (позиції), адже в наш час відзначається підвищена значимість соціального статусу в різних життєвих ситуаціях. Людина займає певні позиції і виконує певні ролі, кожна з яких має свій зміст (сценарій ролі). Без урахування соціальної ролі в індивідуальному запобіганні злочинів зникає вплив соціальних зв'язків і позицій, отже, зменшується вірогідність досягнення цілей корекції.

Соціальна позиція – своєрідний вузол зв'язків у соціальних відносинах, а роль – зміст вимог, які висуваються до особи, що займає дану позицію. Варто мати на увазі, що для людини важлива значимість соціальної позиції й очікуваних норм поведінки, оцінка особистості, що залежить від умов виконання нею ролі. Її тривале виконання завжди накладає певний відбиток, розвиває одні якості, блокуючи інші.

Позиція особи впливає на вибір соціальних ролей та на їх творче виконання. При цьому існує конфлікт об'єктивний, коли дійсний зміст ролі суперечить ситуації, та суб'єктивний, коли особа сприймає роль в якості суперечливої та не може з нею погодитись.

Психологічні ознаки – одні з найбільш важливих факторів, що впливають на скоєння індивідом суспільно небезпечних дій тому, що вибір способу дії здійснюється з урахуванням психологічних особливостей і психічної специфіки злочинця. Це проявляється в рисах характеру, вольових і емоційних якостях, ціннісно-нормативних характеристиках свідомості, у потребнісно-мотиваційній сфері злочинної поведінки, стані злочинця в момент скоєння злочину і механізмі наступної злочинної поведінки [2, с. 44–115].

Риси характеру в психологічній літературі визначаються як стійкі, повторювані в різних ситуаціях особливості поведінки індивіда. Обов'язковими властивостями є ступінь їх виразності в різних людей, здатність прояву в будь-яких ситуаціях і

потенційній здатності до вимірювання за допомогою спеціально розроблених для цього методик. Розрізняють позитивні й негативні риси характеру, які, врешті-решт, і визначають різні профілі особистості.

На злочинну поведінку значний вплив спричиняють психічні аномалії, які, з одного боку, істотно ускладнюють засвоєння суб'єктом моральних і правових норм, а з іншого боку – перешкоджають адекватному сприйняттю й оцінці життєвих ситуацій, що складаються. Самі по собі ці аномалії не виступають як мотиви злочинів, але значно впливають на поведінку та спосіб життя.

Вольові ознаки – свідома саморегуляція суб'єктом своєї діяльності і поведінки, що забезпечує подолання труднощів при досягненні мети, створені суб'єктом додаткові спонування до зовнішніх або внутрішніх дій, які володіють недостатньою мотивацією [3, с. 35]. Вольові дії в індивіда виконують дві взаємозалежні функції – спонукальну, що забезпечує активність, і гальмівну, що проявляється в її стримуванні. Остання спостерігається в ситуаціях вибору рівних по значимості мотивів і цілей, що породжують боротьбу мотивів при відсутності в суб'єкта актуальної потреби в дії при наявності зовнішніх і внутрішніх перешкод.

Емоційні властивості – психічне відображення у формі безпосереднього упередженого переживання життєвого змісту явищ і ситуацій, обумовленого відношення їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта. Найпростішими формами емоцій є так звані емоційні відчуття, тобто безпосередні переживання, що супроводжують життєво важливі впливи і спонукують людину до їх збереження або усунення.

Сфера потреб та мотивації має велике значення в механізмі злочинної поведінки і містить у собі два поняття. Перше – потреби, що є джерелами розумової і поведінкової активності людини та відображають її природні властивості, що прямо залежать від соціальних характеристик, сформованих у суспільстві. Інтереси або емоційно фарбовані потреби, значною мірою залежать від системи ціннісних орієнтацій особи, інших змістовних характеристик її свідомості, а також соціального середовища, у якій формувалась, діє або до якої прагне людина. Потреби й інтереси впливають на мотиваційну сферу особистості. Під мотиваційною сферою особистості вчені розуміють «сукупність мотивів і цілей, що формуються і розвиваються протягом життя людини» [4, с. 107].

До потреб безпосередньо примикає система спонукальних факторів: переконання, погляди, прагнення, інтереси, ідеали. В

основі людської активності поряд з потребами перебуває категорія інтересу, що є відбиттям соціальних та індивідуально-психологічних зв'язків особистості. Інтерес як соціально-психологічна категорія об'єктивно обумовлена і суб'єктивно детермінована. Об'єктом інтересу є потреби людини, обумовлені її соціальним станом і властивостями самої особистості.

Потреби й інтереси, проходячи через свідомість, стають активною спонукальною силою, що формує мотиваційний процес. Мотивації, що не виходить із потреб, не існує. Разом з тим потреба, що не стала мотивацією, цілком можлива, вона нерідко формується в організмі і психіці індивіда. Так, потреба організму у вітамінах, не усвідомлена людиною, не стає мотивацією.

У злочинній поведінці мотиви можуть проявлятися у різних поєднаннях і типах ситуацій. Ціннісно-нормативні характеристики свідомості особистості вказують на найбільш значимі для неї об'єкти, що цінуються нею. Як правило, говорять про ієрархію ціннісних орієнтацій, що відображає певну перевагу одних цінностей над іншими.

Важливе значення має також стійкість орієнтації, її інтенсивність. Кримінологічні дослідження свідчать, що в системі ціннісних орієнтацій осіб, що вчиняють бандитизм, перше місце займають індивідуальні або кланово-егоїстичні орієнтації. Вище за все в таких випадках цінуються особисте матеріальне благополуччя, необмежений прояв свого „Я», створення для цього найбільш комфортних умов або клановий, груповий егоїстичний інтерес [5, с. 128–129].

Отже, керуючись вимогами системного підходу до вивчення соціально-правових феноменів, а також виходячи з того, що механізм за визначенням є системою, робимо висновок, що в його структурі цілком можливо виділити кілька елементів. А саме: умови морального формування особистості, мотивацію, конкретну життєву ситуацію, прийняття рішення про вчинення злочину і сам процес його скоєння (акт поведінки). Названі елементи можна розділити на дві групи: елементи психологічної структури поведінки (мотивація і прийняття рішення про вчинення акту поведінки) і продукти взаємодії об'єктивного і суб'єктивного в індивідуальній поведінці (умови морального формування особистості, конкретна життєва ситуація і акт поведінки).

Що стосується взаємодії названих елементів механізму злочинної поведінки, то у більшості кримінологічних досліджень головна роль у структурі названої системи відводиться мотивації, що

розглядається як внутрішній стрижень генезису названого механізму. Причому мотивація розглядається як процес і як сукупність мотивуючих факторів. Прийняттю рішення про вчинення акту поведінки відводиться прогностична і спонукальна функції, що спричиняють визначальний вплив на обрану модель поведінки. Об'єктивні соціальні умови формування особистості, до яких відносяться спосіб життя і мікросередовище (соціальні групи), є визначальним чинником у структуруванні рис характеру, світогляду, навичок та іншого досвіду, які в результаті визначають структуру особистості та її зміст. Конкретна життєва ситуація містить у собі властивості взаємодії особистості й соціального середовища та особливості суб'єктивного відображення об'єктивної дійсності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонян Ю. М., Кудрявцев В. Н., Эминов В. Е. Личность преступника. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 366 с.
2. Криминальная мотивация / под ред. В.Н. Кудрявцева. – М. : Наука, 1986. – 304 с.
3. Психология: Словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд. доп. и перераб. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Лунеев В. В. Мотивация преступного поведения. – М. : Наука 1991. – 383 с.
5. Голіна В. В. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми боротьби з бандитизмом: соціально-правове та кримінологічне дослідження : монографія. – Х. : Регіон-інформ, 2004. – 212 с.

РОЗДІЛ 3

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ ТА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Автухов Костянтин Анатолійович,

науковий співробітник сектору дослідження проблем
кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
кандидат юридичних наук

ОГЛЯД ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО АДАПТАЦІЇ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЗАСУДЖЕНОГО ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ

Тривалий час вітчизняна кримінальна юстиція знаходиться в стані перманентного реформування, при чому особливе місце в цьому процесі займає реформування кримінально-виконавчої системи. Останнім суттєвим етапом в цьому процесі стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських стандартів» від 8 квітня 2014 р.

Слід відмітити загальний позитивний вектор розвитку кримінально-виконавчого законодавства, який розпочато з набранням чинності вказаних змін. Прийнятий закон присвячено широкому колу питань, що регулюються різними розділами Кримінально-виконавчого кодексу України. Проект розроблено з урахуванням останніх змін, внесених до Кримінально-виконавчого кодексу України 5 вересня 2013 року і спрямований на подальше покращення умов відбування засудженими різних видів покарання. Обсяг запропонованих змін охоплює різні аспекти виконання покарання і є масштабним доопрацюванням Кодексу.

Впровадження більшості пропозицій дійсно сприятиме у майбутньому покращенню умов відбування покарання засудженими та підвищить гарантованість їх прав та свобод. Втім, можна вказати і на окремі спірні моменти, що закріплені у проекті Закону. Зокрема, у тексті ч. 6 ст. 8 КВК закріплюється наступне положення: «Керівник адміністрації установи виконання покарання несе персональну відповідальність за розміщення засуджених, що прибули до установи. При цьому забороняється розміщення таких осіб у приміщеннях разом із особами, що мають

дві або більше судимостей, а також особами, які можуть негативно на них вплинути за своїми психологічними якостями». Однак, реалізація подібного положення пов'язана з низкою питань: яким чином начальник установи одразу після прибуття групи засуджених може встановити хто з них можуть негативно впливати на інших засуджених за своїми психологічними якостями. Крім того, як вчиняти, якщо вільне лише одне приміщення для прийому засуджених, а серед них є як ті, що раніше двічі були засуджені, так і засуджені вперше. Як розподіляти групу засуджених, якщо серед декількох засуджених один має дві і більше судимостей, тримати його одного в приміщенні?

Також у КВК України словосполучення «виконувати законні вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань» скрізь за текстом змінюється на формулювання «виконувати встановлені законодавством вимоги адміністрації органів і установ виконання покарань». Доцільність такої заміни також викликає певні сумніви, оскільки в законодавстві навряд чи буде можливо встановити весь перелік можливих вимог адміністрації. Попередня редакція названої норми більш виважено регулювала це питання, адже не вимагала обов'язковості закріплення переліку вимог на рівні закону, а лише встановлювала критерії їх законності.

У оновленій редакції ст. 11 КВК України слідчі ізолятори віднесено до установ виконання покарань у низці випадків. Однак, така зміна потребує подальших змін і до інших нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про Державну Кримінально-виконавчу службу», при цьому у супровідних документах до закону вказується, що прийняття даного законопроекту не потребуватиме внесення змін до інших нормативно-правових актів. Крім того, визнання СІЗО різновидом установ виконання покарання, вимагає створення всіх елементів режиму колоній та інших вимог, передбачених в законодавстві для установ виконання покарання в слідчих ізоляторах.

У частині 8 ст. 11 КВК України закріплюється, що військові частини, гауптвахти і дисциплінарний батальйон організовуються і ліквідуються Міністерством оборони України, за погодженням з Державною пенітенціарною службою України. Однак, виникає питання щодо доречності розповсюдження повноважень ДПтСУ на порядок та умови функціонування таких суто військових утворень, як військові частини, гауптвахти і дисциплінарний

батальйон. Правове регулювання діяльності цих інституцій має знаходитись у компетенції саме Міністерства оборони України. Також зауваження викликає доречність використання в ст. 21 КВК України терміну «ув'язнені», напевно, все ж слід вказати на засуджених, тобто осіб які відбувають покарання, а не лише зазначати про осіб, що перебувають під вартою, якими і є ув'язнені за національним правом та законодавством.

Змінами встановлено коло прав осіб, що відвідують установи виконання покарань без спеціального дозволу, зокрема вони мають право ознайомлюватись з особовими справами засуджених, іншими документами тощо, спілкуватися з будь-якими працівниками установ виконання покарань та засудженими (в тому числі на умовах анонімності). Однак, при такому формулюванні право відвідувачів фактично на всіх працівників та засуджених накладає обов'язок спілкуватися з візитерами. Тому необхідно закріпити поряд з анонімністю, ще й «добровільність» такого спілкування. Окремо слід зауважити на суттєве порушення права засуджених та їх родичів на конфіденційність, через можливість сторонніх осіб ознайомлення з особовими справами. Так само гостро стоїть питання медичної таємниці через можливість ознайомлення з медичними картами.

Недоречною виглядає вказівка на засоби масової інформації серед суб'єктів, що можуть надавати допомогу органам та установам виконання покарань у виправленні засуджених і проведенні соціально-виховної роботи. Завданням ЗМІ є збір та висвітлення інформації, а не здійснення виправного впливу. Подібна норма може привести до зловживань на практиці.

Концептуальних змін за аналізованим Законом зазнає порядок виконання покарання у виді штрафу. Пропонується фактично поділити процес виконання цього покарання на два види: виконання штрафу призначеного як основного виду покарання та як додаткового покарання. Втім, запропоновані зміни до існуючої процедури не вирішують низки питань, зокрема, порядку примусового виконання штрафу у випадку його призначення як основного виду покарання, адже ст. 27 Кодексу запропоновано викласти у такій редакції «Якщо засуджений ухиляється від сплати штрафу, як основного покарання, він притягується до кримінальної відповідальності відповідно до статті 389 Кримінального кодексу України». Крім того, такі зміни до КВК для їх належної реалізації потребують відповідних змін і до ст. 389

Кримінального кодексу. В іншому випадку, прийняття змін до КВК України сприятиме виникненню додаткових колізій між зазначеними кодексами. Так само слід відмітити розбіжність у термінологічному апараті, використаному в ст. 26 КВК України. Так, в перших частинах мова йде про «штраф, призначений як основне покарання», отже йдеться про вже призначене кримінальне покарання. В той час, як в ч. 5 використано словосполучення «штраф, що передбачений санкцією статті Кримінального кодексу України як додаткове покарання», у такому випадку мова йде зовсім про іншу стадію кримінального процесу, і законодавець нас відносить не до фактично призначеного покарання, а лише до формулювання санкції Кримінального кодексу. І через це виникає питання, а як вчиняти у випадку, якщо в статті передбачено штраф як додатковий вид покарання, однак його призначили як основне покарання з якихось причин. Законодавець має використовувати одноманітну термінологію.

У ст. 84 КВК України пропонується закріпити наступне: «Засудженим військовослужбовцям, які перебувають на лікуванні, гарантується правова допомога та телефонні розмови відповідно до положень цього Кодексу». Однак яким чином можна «гарантувати» телефонні розмови особам у яких не має близьких та родичів, і яким не має куди телефонувати? Гарантованим має бути лише право на телефонні розмови!

Окремі положення закону відверто погіршує правове положення засуджених до позбавлення волі. Так, раніше у слідчому ізоляторі могли залишитись правопорушники, що вперше засуджені за тяжкі злочини, незалежно від форми вини, в той час як зараз лише ті, що вчинили його з необережності. Наступне, ст. 93 Кодексу викладена у такій редакції: «Засуджений до позбавлення волі відбуває весь строк покарання в одній виправній чи виховній колонії, як правило, у межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до його місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засудженого». Однак не зрозуміло хто саме має обирати де відбуватиме засуджений покарання за місцем свого проживання чи його родичів. Подібна невизначеність провокуватиме корупцію.

У статті 116 КВК України закріплюється: «Примусове годування може бути здійснене лише в тих випадках, коли, на думку лікаря, внаслідок відмови від прийняття їжі стан

засудженого значно погіршується». Не допустимим слід визнати використання в цій нормі категорії «на думку», адже питання застосування, чи не застосування такого крайнього засобу реагування має відбуватися з врахування та відповідною фіксацією конкретних фактів.

Безперечно, варто визнати доречним подальше покращення умов відбування покарання засудженими та деталізацію правової регламентації цього питання, однак схвалені зміни не вирішують всіх проблемних моментів, а у ряді випадків створюють підґрунтя для їх збільшення. Одним з шляхів удосконалення якості законопроектів, що виносяться на розгляд Парламенту може стати ширше залучення до аналізу їх змісту громадськості.

Алексєєва-Процюк Діана Олександрівна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем
досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,

Процюк Олег Володимирович,

професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЙ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ СМЕРТЮ ЛЮДИНИ В РОЗРІЗІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Новий порядок встановлення факту смерті людини, який реалізується за тісної взаємодії між органами внутрішніх справ, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури (наказ МВС України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України №1095/955/119 28 листопада 2012 р.) спрямований, насамперед, на запобігання приховуванню вбивств та інших злочинів проти життя та здоров'я людини [1]. Дані злочини передбачено розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України який має назву Злочини проти життя та здоров'я особи. Більшість злочинів даного розділу це злочини із матеріальним складом. Тобто, щоб визнати ці злочини є закінченими має настати біологічна смерть людини. Це, наприклад такі злочини як: ст. 115 КК України Умисне вбивство, ст. 116 КК України Умисне вбивство вчинене у стані сильного душевного хвилювання, ст. 119 КК України Вбивство через необережність та багато інших. Однією з

новел кримінального процесуального законодавства є норма, що закріплює обов'язковість видачі трупів, щодо яких є сумніви у ненасильницькому характері смерті, лише з письмового дозволу прокурора й виключно після проведення судово-медичної експертизи та встановлення причин смерті (ст. 238 КПК) [2].

Відтепер обов'язковій судово-медичній експертизі підлягають:

1) трупи людей з ознаками насильницької смерті (дія тупих предметів, у тому числі транспортна травма, падіння з висоти, дія гострих предметів, вогнепальної зброї, асфіксії, дії крайніх температур, електричного струму, променевої енергії, низького та високого атмосферного тиску, отруєнь тощо) або підозри на таку;

2) трупи людей, смерть яких настала поза місцем їх проживання;

3) трупи людей, особу яких не встановлено;

4) трупи людей віком до 60 років, які померли за місцем проживання, за відсутності диспансерного спостереження за хворим.

Водночас до цього переліку слід віднести ще декілька категорій трупів, які приймаються на судово-медичну експертизу:

1) трупи іноземних громадян; 2) мертворождені поза лікувальними закладами; 3) частини трупів (розчленовані, трупи у стані ранніх та пізніх гнильних змін).

Можуть не направлятися для проведення судово-медичної експертизи трупи людей лише у двох випадках:

1) при виявленні трупів людей, які померли за місцем їх проживання, за наявності диспансерного спостереження за хворим, при відсутності ознак насильницької смерті чи підозри на таку;

2) при виявленні трупів людей віком понад 60 років, які померли за місцем їх проживання, за відсутності ознак насильницької смерті чи підозри на таку.

Смерть людини може трапитись від різних зовнішніх і внутрішніх причин. На основі аналізу факторів, що викликають настання смерті, створені декілька судово-медичних класифікацій смерті. На основі найбільш поширеної з них, смерть поділяється на дві категорії: насильницьку і ненасильницьку.

Насильницькою прийнято вважати смерть, що наступила унаслідок дії на організм людини зовнішнього чинника: механічного, хімічного, фізичного та ін. Ненасильницька смерть викликається захворюванням і рідше – глибокими віковими змінами (від старості) [3].

Спільні дії працівників ОВС, закладів охорони здоров'я та прокуратури в разі виявлення трупів осіб без ознак насильницької смерті, які померли за місцем проживання, за наявності диспансерного спостереження за хворим або в разі виявлення трупів людей віком понад 60 років без ознак насильницької смерті, які померли за місцем їх проживання є такими:

1. Працівники закладів охорони здоров'я за телефоном екстреного виклику («102») негайно повідомляють ОВС про установлення ними факту смерті людини.

2. Уповноважені працівники ОВС реєструють повідомлення про факт смерті людини.

3. При надходженні такого повідомлення про факт смерті людини працівники ОВС негайно виїждять на місце події разом з лікарем або з фельдшером, а за необхідності – з іншими спеціалістами.

4. Фельдшер, лікар або спеціаліст констатує факт смерті, проводить зовнішній огляд трупа, за результатами якого інформує орган внутрішніх справ і адміністрацію цього закладу охорони здоров'я про можливість встановлення причини смерті без патологоанатомічного розтину та видачі лікарського свідоцтва про смерть (фельдшерської довідки про смерть).

5. За результатами зовнішнього огляду трупа та після з'ясування обставин смерті людини, при відсутності ознак насильницької смерті чи підозри на таку працівником ОВС складається висновок, щодо ненасильницької смерті людини за місцем проживання, до якого додаються фотознімки трупа та місця його виявлення.

6. Висновок щодо ненасильницької смерті людини за місцем проживання в обов'язковому порядку погоджується з керівником слідчого підрозділу ОВС і керівником структурного підрозділу ОВС, в якому працює особа, яка його склала, та затверджується начальником ОВС у строк не пізніше семи днів з моменту надходження повідомлення про смерть людини, після перевірки якості та повноти складання такого Висновку.

7. Затверджені Висновки зберігаються в підрозділах інформаційно-аналітичного забезпечення міських, районних, лінійних ОВС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Порядку взаємодії між органами внутрішніх справ, закладів охорони здоров'я та органів прокуратури при

встановлення факту смерті людини : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Генеральної прокуратури України № 1095/955/119 від 28 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z2106-12>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Бокариус Н. С. Первоначальный наружный осмотр трупа при милицейском и розыском дознании / Н. С. Бокариус. – Х, 1925. – 537.

Двойніков Олексій Олександрович,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Юхно Олександр Олександрович,
начальник кафедри кримінального процесу факультету підготовки
фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРЕВЕНЦІЯ ПОДАЛЬШОГО ЗЛОЧИННОГО СПРЯМУВАННЯ ПРИ ЗАКРИТТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

За дослідженням кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України передбачено ряд реабілітуючих підстав для можливого закриття кримінального провадження, застосування яких означає, що особа не вчиняла кримінального правопорушення, тобто діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Однією із таких підстав є закриття кримінального провадження у разі встановлення відсутності в діянні особи складу кримінального правопорушення. Зазначена підстава закриття кримінального провадження закріплена у положеннях п. 2 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України. Однак, у цьому ж нормативно-правовому акті не міститься дефініції, яка б уточнювала зміст самого терміну «кримінальне правопорушення», у зв'язку з чим ця прогалина може бути усунена внесенням відповідних доповнень у чинне кримінальне процесуальне законодавство України. Як зазначає Політова А. С., у чинному КПК України поняття «кримінальне правопорушення» використовується як родове по відношенню до поняття «злочин» та «кримінальний проступок» [2]. У ч. 1 ст. 11 Кримінального кодексу України визначено поняття злочину, що являє собою передбачене КК України суспільно

небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Аналізуючи положення п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України, можна зробити висновок, що поняття кримінального проступку має бути визначено в законі України про кримінальні проступки. Однак до теперішнього часу даний закон не прийнятий Парламентом нашої держави. В теорії кримінального процесу існує декілька визначень кримінального проступку. Так, на думку І.І. Сафіяника, під кримінальними проступками вважаються правопорушення невеликої тяжкості, що не становить серйозної загрози для суспільства. Але, на нашу думку, найбільш вдалим є визначення кримінального проступку, що запропоновано В.І. Фаринником. Так, кримінальним проступком є передбачене відповідним законом діяння (дія або бездіяльність), що не містить великої суспільної небезпеки, вчинене осудною особою, яка досягла на момент вчинення проступку шістнадцятирічного віку, та за яке не передбачено покарання у вигляді позбавлення волі. [3, с. 533]. Вчений пропонує віднести до кримінальних проступків окремі діяння, які за КК України належать до злочинів невеликої тяжкості й, відповідно до політики гуманізації законодавства про кримінальну відповідальність, будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю, а також окремі діяння, передбачені Митним кодексом України [3, с. 533], що ми підтримуємо.

За дослідженням положень чинного законодавства можна зробити висновок, що на сьогодні в Україні відсутнє законодавче визначення поняття складу кримінального правопорушення. У чинному КК України не визначено поняття «склад злочину», але дана дефініція розроблена в науці кримінального права. Згідно із загально прийнятою теоретичною моделлю, склад злочину означає наявність у діянні сукупності чотирьох елементів: 1) об'єкта, 2) об'єктивної сторони, 3) суб'єкта, 4) суб'єктивної сторони. Тому на нашу думку, склад кримінального правопорушення має також складатися із таких елементів. На думку В. В. Литвинова, обґрунтування законодавцем дослідженої підстави закриття кримінального провадження лише на теоретичному понятті «склад кримінального правопорушення» чітко не регламентує процесуальне рішення щодо встановлення відсутності ознак кримінального

правопорушення [4, с. 75]. Викладене може призвести до прийняття слідчим, прокурором неправильних рішень, оскільки він може по-різному тлумачити для себе поняття «склад кримінального правопорушення». Для вирішення цієї проблеми В. В. Литвинов висунув пропозицію викласти досліджену підставу закриття кримінального провадження у наступній редакції: «у разі встановлення діяння, яке не передбачене кримінальним законом як кримінальне правопорушення» [4, с. 75], однак, на нашу думку, це є тимчасовим способом вирішення викладеної проблеми. В свою чергу ми вважаємо за доцільне закріпити у чинному КПК України розроблені теорією кримінального права та процесу поняття щодо «кримінального правопорушення», «злочину», «кримінального проступку», ще необхідно законодавчо закріпити у тому числі й поняття та елементи складу кримінального правопорушення.

Що стосується підстави закриття кримінального провадження у випадку встановлення відсутності складу кримінального правопорушення, то слід зазначити, що на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальні провадження повинні закриватись у випадках і за умов, передбачених КК України, зокрема: 1) у разі встановлення малозначності вчиненого особою діяння (ч. 2 ст. 11 КК України); 2) при заздалегідь не обіцяному приховуванні кримінального правопорушення членами сім'ї чи близькими родичами особи, яка вчинила таке правопорушення (ч. 2 ст. 396 КК України); 3) імунітет свідка щодо дачі показань відносно себе, членів своєї сім'ї та близьких родичів (ч. 2 ст. 385 КК України, ст. 69 КПК України).

Слід погодитись із позицією В. В. Литвинова та А. В. Єндольцевої [4, с. 78], що за підставою п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України кримінальне провадження слід закривати також у разі, коли особа добровільно відмовляється від вчинення кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 17, ч. 1, ч. 2 ст. 31 КК України).

У науковій літературі висловлено думку, що за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України справа закривається у разі встановлення таких обставин, що виключають злочинність діяння, передбачених розділом VIII КК України. У чинному КПК України відсутня стаття, яка б передбачала застосування зазначених підстав. У зв'язку з цим слідчий, прокурор після встановлення обставин, що виключають злочинність діяння, приймають рішення про закриття кримінального провадження у порядку, передбаченому п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Розглядаючи це питання, Л.М. Лобойко наголошує, що у даному випадку необхідно посилатися на п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України та на конкретну статтю КК України, яка передбачає відповідну обставину, що виключає злочинність діяння [5, с. 171]. На нашу думку, така точка зору є недосконалою, тому що закриття кримінального провадження за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України не виключає можливості притягнення особи до інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, цивільної тощо

У своїх дослідженнях І.А. Лібус, Г.М. Резнік вказують, що форми, в яких виявляється досліджена підстава, відрізняються великою різноманітністю, але за своїм соціальним змістом можуть бути поділені на дві великі групи. Першу складають дії, які хоч і підпадають під ознаки діянь, передбачених Особливою частиною КК України, але вчинені в стані необхідної оборони або крайньої необхідності. Відмінною рисою таких діянь є те, що вони не тільки не є суспільно небезпечними, а більш того, суспільно корисні і тому не можуть тягнути стосовно осіб, які їх вчинили, ані кримінальних, ані жодних інших заходів впливу. Другу групу складають діяння, внаслідок яких приймається рішення про закриття кримінальної справи за відсутністю складу кримінального правопорушення, і дослідники формулюють їх таким чином: 1) вчинене особою діяння в силу малозначності не досягає того ступеня суспільної небезпеки, яка необхідна для визнання його злочинним; 2) особа добровільно відмовилась від доведення кримінального правопорушення до кінця, а вчинене діяння не містить складу іншого правопорушення; 3) у діянні відсутні ті чи інші елементи об'єкта і об'єктивної сторони кримінального правопорушення; 4) особа не має ознаки спеціального суб'єкта кримінального правопорушення; 5) в діянні відсутні такі ознаки повторності або систематичності, які дозволяють класифікувати вчинені діяння як кримінальні правопорушення. Ці обставини характеризуються тим, що вони є соціально засуджуваними діями і тягнуть адміністративну або дисциплінарну відповідальність чи застосування заходів суспільного впливу [6, с. 9].

Слід зазначити, що підстава закриття кримінальної справи у зв'язку з встановленням обставин, що виключають злочинність діяння, в КПК зарубіжних держав передбачена окремо. Зокрема, у КПК Киргизької Республіки (п. 3 ч. 1 ст. 28) передбачена така підстава: «у зв'язку з правомірністю за кримінальним законом

діяння, яке заподіяло шкоду». КПК Республіки Вірменія також передбачає подібну підставу (п. 3 ч. 1 ст. 35), яка визначається так: «діяння, що спричинило шкоду, за кримінальним законом вважається правомірним». Модельним кримінально-процесуальним кодексом для держав – учасниць СНД (ст. 36) окремою підставою закриття кримінальної справи передбачаються: «за правомірністю діяння, що спричинило шкоду, в силу кримінального закону». З метою вирішення вказаної проблеми у науці кримінального процесу запропоновано додати до підстав закриття кримінального провадження ще одну підставу у наступному формулюванні: «у разі вчинення діяння за обставин, що виключають його злочинність» [5, с. 81]. Ми підтримуємо позицію окремих вчених про те, що у КПК України має бути закріплена окрема підстава закриття кримінального провадження, яка б усувала зазначену проблему. Однак, на нашу думку, необхідно сформулювати таку підставу закриття кримінального провадження «у випадку встановлення обставин, що в силу закону України про кримінальну відповідальність визнають діяння правомірним». Таке формулювання не використовує термін «злочинність діяння», і тим самим не виключає можливості визнання законом про кримінальну відповідальність правомірним вчинення дій, які можуть містити ознаки кримінального проступку.

Таким чином, можна зробити висновок, що у законодавстві України існують неузгодженості між положеннями кримінального та кримінально процесуального законодавства, що можуть створювати перешкоди швидкому, повному та неупередженому розслідуванню кримінальних проваджень, попередженню вчинення особами кримінальних правопорушень і навіть стати причиною прийняття слідчим, прокурором помилкових процесуальних рішень під час проведення досудового розслідування кримінальних проваджень. Тому проблема узгодження норм КПК України і законодавства України про кримінальну відповідальність в сфері прийняття рішень про закриття кримінального провадження потребує подальшого наукового дослідження та вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Водолаз А. І. Кого і за що карає держава, або підстава кримінальної відповідальності і каральна політика / А. І. Водолаз, Н. І. Костецька // Митна справа. – 2009. – № 1 (61). – Ч. 2. – С. 77–91.

2. Політова А. С. Питання кваліфікації кримінальних проступків у проекті закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» (Електронний ресурс). Режим доступу: <http://www.corg-lguvd.lg.ua/d130903.html>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
4. Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування : монографія / Литвинов В. В. ; за наук. ред. канд. юрид. наук, доц. В. М. Федченка. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – 196 с.
5. Лобойко Л. М. Підстави до ухвалення рішення про відмову в порушенні кримінальної справи / Л. М. Лобойко // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ : зб. наук, праць. – 2002. – № 3 (9). – С. 164–177.
6. Либус И. Основания оправдания в уголовном процессе / И. Либус, Г. Резник // Советская юстиция. – 1974. -№ 12. – С. 9–11.

Дубчак Людмила Николаевна,

доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Института
уголовно-исполнительной службы Украины,
кандидат философских наук,

Косьмий Елена Михайловна,

старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин
Института уголовно-исполнительной службы Украины,
кандидат политических наук

ДОЛЖЕН ЛИ ОБРАЗ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ БЫТЬ ОБРАЗЦОВЫМ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

В современном мире в условиях демократизации социального бытия основной целью уголовно-исполнительной службы является создание надлежащего ей образа для формирования в общественном сознании доверия к способности выполнения своей функциональной обязанности, а именно ресоциализации деликвентных социальных субъектов (преступников).

Однако, листая страницы современной прессы и определяя общий характер публикаций относительно характеристики пенитенциарной службы, нельзя не заметить тенденции критического отношения к ней, даже в высокоразвитых обществах. В СМИ чаще освещаются лишь негативные стороны этой системы.

Критики не избегают французские, американские, белорусские, украинские тюрьмы, и география здесь не имеет границ.

Однако можно ли представить образ пенитенциарной системы идеальным? Некоторым эталоном идеала стала норвежская пенитенциарная система, которая предположительно могла бы стать образцом для других стран. Однако, здесь есть определенные проблемы.

В прессе прозвучала информация о «цене» золотых стандартов норвежских тюрем [1]. Здесь приводились в пример условия содержания террориста-одиночки Андерса Брейвика, который за убийство семидесяти семи человек был лишен свободы на 21 год. По оценкам экономических экспертов содержание убийцы-рецидивиста в норвежской тюрьме обходится налогоплательщикам в 700 тысяч евро в год, то есть день пребывания Брейвика в комфортабельных условиях тюрьмы составляет 2000 евро.

Этот факт не остается в стороне общественной реакции. Каждый задумывается над тем, где же справедливость? Неужели преступник, у которого руки «запятнаны в крови», должен иметь блага в то время, когда другие люди – его жертвы – по его вине насильно их были лишены? Общественное мнение, как правило, такое – палач не заслуживает подобного к себе отношения.

Социальная поддержка преступников, даже в неволе, может стать социально опасным феноменом. Тюрьма может рассматриваться для потенциальных преступников как привлекательное место, пристанище, спасение, а, следовательно, и цель. Для них, там можно не только хорошо провести время, но и решить вопрос с безработицей, получить существенную материальную поддержку (средняя годовая зарплата составляет в норвежских тюрьмах около трех тысяч евро, дополнительно – выплаты пособий на детей, пенсионные надбавки, накопление «пенсионных сбережений»). По подсчетам исследователей, в Норвегии за убийство с отягчающими обстоятельствами преступник может получить десять лет лишения свободы, в течение отбывания которых может накопить минимальную норвежскую пенсию размером около 700 евро в месяц.

Такие комфортные условия в тюрьмах указанной страны становятся привлекательными для преступного мира отовсюду. Преступники с неблагоприятных регионов планеты сознательно идут на преступление для того, чтобы найти себе «прият» в комфортабельных камерах.

Для социума комфорт мест лишения свободы не является гордостью. Это вызывает совершенно противоположные чувства. Не зря норвежская парламентская оппозиция выступила с протестом по поводу «тюремному блага», особенно в отношении иностранцев. Ведь количество иностранцев-заключенных по сравнению с норвежцами выросло в два раза за последние пять лет, достигнув 50 процентов от общего числа лишенных свободы.

Таким образом, пример пенитенциарной системы Норвегии не является образцовым, поскольку влечет за собой ряд сложностей, связанных с латентным «поощрением» к преступности.

В организации пенитенциарной системы недопустима также и другая крайность, когда в тюрьмах разрешается антигуманное обращение с заключенными, пытки, бесчеловечные отношения и т.д. С уголовным институтом не должно ассоциироваться жестокость, бесчеловечное отношение к заключенным, бедность и унижение достоинства. Это противоречит высшим ценностям права, идеалам гуманизма, справедливости. Хотя известный античный философ Аристотель делал акцент на том, что уголовный институт должен быть наиболее отягощающим заведением, чтобы вызвать к себе наибольшее отвращение в государстве. Однако философ видел здесь отрицательную сторону организации уголовной учреждения, которая может проявиться в том, что общественное отвращение к ней будет сформировано настолько естественно, что в связи с этим добродетельные лица будут склонны избегать службы в институте, полномочиями которого является надзор за заключенными [2 ; Книга 6 , IV , 6].

Для профилактики преступлений и правовой охраны государство должно заботиться о создании надлежащего образа пенитенциарной системы. По мнению современного исследователя пенитенциарной деятельности Александра Бурьяка, от характера образа пенитенциарной системы в общественном сознании зависит ее эффективность. Социальная пропаганда должна внушать, что даже хорошо устроена тюрьма – это очень тяжело, позорно, что лучше туда не попадать [3].

Поэтому совершенно оправдана позиция другого современного исследователя тюрьмы Елены Ознобкина, прозвучавшая в ее работе «Тюрьма или ГУЛАГ?», о том, что тюрьму нельзя оправдывать, бескорыстно осуждать, опасно нести по отношению к ней романтические иллюзии [4].

Тюрьма – это «общество в миниатюре». Его бытие наполнено множеством социальных процессов и явлений, которые получают различные характеристики. Учитывая сложность задач, которые ставит перед собой пенитенциарная служба, то совершенно оправдано критическое отношение к нему со стороны социума, в том числе и СМИ. Это определенная политика создания «должного образа» для социальной профилактики.

Если заглянуть непосредственно в «жизнь» карательной институции, то все приобретёт привычную характеристику. В этом можно убедиться, обратившись к интересному эксперименту современного западного исследователя тюрьмы Норвала Морриса, который, изучая условия проживания осужденных, привлек их непосредственно для того, чтобы осуществлять запись «событий» жизни в заключении. В эксперименте важна была не оценка извне, а непосредственные эмоции и переживания осужденных, которые изучались через воссоздание в записи их каждодневной жизни. Совершенно точно это выразилось в эпиграфе к записи анонимного автора, где он сделал характеристику «тюремной» жизни: «Прежде чем я начну свой дневник, позвольте, я скажу следующее: если вы ожидаете ставших обычными тюремных историй о непрерывном насилии, жестокости охраны, групповых изнасилованиях, ежедневных усилиях избежать всего этого, о беспорядках, об опасных приключениях, вы будете разочарованы. Тюремное существование – совсем не то, что представляет пресса, телевидение или то, что показывают в кино. Это вовсе не ежедневная череда угроз, борьбы, заговоров и пускания в ход тюремных заточек – и вместе с тем ты постоянно должен быть настороже, чтобы избегать таких ситуаций и такого поведения, которые могут вызвать насилие. Чувство висящей над тобой опасности всегда с тобой; ты должен быть осторожным в своих движениях, тебе следует скорее „обходить» других, чем идти против них или «сквозь» них. Однако, соблюдая осторожность и следуя здравому смыслу, ты можешь быть в достаточной безопасности. Для меня, как и для многих в тюрьме, насилие – не главная проблема; главное – монотонность. Унылое однообразие тюремной жизни, ее праздность и скука – вот что стирает, перемалывает меня. Ничто не имеет значения; несущественно все, кроме того, когда же ты будешь свободен и как заставить пройти время до освобождения. Скука, медлительная скука, иногда прерываемая всплесками страха и

гнева, – правит життям в тюрме» (цит. по: «The Oxford History of the Prison». Oxford University Press, 1998, p. 203). [5]

Подолюючи, можна з впевненістю сказати, що об'єктивно тюрми ніколи не будуть образковими, і суспільство не повинно ставити мету зробити їх такими. А завдання пенітенциарної організації – створити не естетично привабливий її образ, а по мірі вищих ідеалів права забезпечити її функціонування для досягнення основної її соціальної мети – ресоціалізації, перевиховання злочинців.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Дузь С., Сархад З. Американские тюрьмы не выдерживают критики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rus.ruvr.ru/2012_10_09/Amerikanskie-tjurni-ne-viderzhivajut-kritiki/.
2. Аристотель. Політика. / пер. з давньогрек. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
3. Бурьяк А. К философии пенитенциарного дела. Наброски. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://punitor.narod.ru/PB0006.htm>.
4. Ознобкина Е. Тюрьма чи ГУЛАГ? / Новый мир. 2000, № 10. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://magazines.russ.ru/novyi_mi/2000/10/ozn.html.
5. The Oxford History of the Prison. Oxford University Press, 1998, p. 203.

Колодяжний Максим Геннадійович.

старший науковий співробітник сектора дослідження проблем запобігання злочинності Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, асистент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ШЛЯХИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В УКРАЇНІ

У низці нормативно-правових актів, що стосуються удосконалення порядку обліку кримінальних правопорушень, зокрема, Національній програмі боротьби з корупцією від 1997 р., Указі Президента України «Про невідкладні додаткові заходи щодо посилення боротьби з організованою злочинністю і корупцією» від 6.02.2003 р. № 84/2003, Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 8.04.2008 р.

© Колодяжний М. Г., 2014

№ 311/2008, постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011–2015 роки» від 28.11.2011 р. № 1240 тощо наголошується на необхідності оптимізації процесу формування показників кримінально-правової статистики у державі. У зв'язку із цим пропонується: ліквідувати практику гонитви правоохоронних органів за наросуванням результатів роботи шляхом викриття дріб'язкових злочинів та розробити нові критерії оцінки діяльності органів кримінального переслідування, які б відображали реальні результати службової діяльності та спиралися на об'єктивні статистичні показники злочинності в Україні, в основу яких було б покладено судові рішення.

Враховуючи, що в даних документах відсутні вказані статистичні критерії, то їх можна представити двома групами – кількісними й якісними. До *кількісних* критеріїв ефективності правоохоронних органів можна віднести: рівень злочинності, латентності та віктимізації населення; кількість розглянутих органами внутрішніх справ заяв та повідомлень про вчинені злочини та правопорушення; кількість порушених, закритих кримінальних проваджень та тих, що було розглянуто судами й за якими винесено вирок; обсяг збитків від окремих видів злочинності у певному регіоні за відповідний проміжок часу; кількість громадських формувань та злочинів, що ними припинено тощо). *Якісними* індикаторами ефективності діяльності органів кримінальної юстиції пропонується вважати: зміну структури та характеру злочинності із зменшенням питомої ваги найбільш суспільно небезпечних її проявів; швидкість реагування правоохоронних органів на заяви про вчинені злочини; обсяг кримінальних проваджень, спрямованих судами на додаткове розслідування; кількість осіб, звільнених судами від кримінальної відповідальності, а також від покарання, у тому числі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; частота призначення судами більш м'якого покарання, ніж передбачено законом; ефективність витрачання бюджетних коштів, що виділяються на комплексні програми профілактики злочинності тощо.

При цьому слід наголосити на обов'язковості посилення відомчого контролю та якості прокурорського нагляду щодо здійснення кримінально-правової звітності правоохоронними та судовими органами України.

Окремим вектором оптимізації діяльності правоохоронних органів (у контексті правдивості та обґрунтованості статистичних даних, наведених у Єдиному реєстрі досудових розслідувань Генеральної прокуратури України) є необхідність законодавчого оформлення проведення обов'язкових оглядів віктимізації населення по всій території України із залученням соціологів, кримінологів та інших науковців, як науково-обґрунтованого засобу оцінки реального рівня криміногенності у державі. Такий досвід існує кілька десятиліть у багатьох західних країнах, таких як США, Велика Британія, Швейцарія, ФРН та ін. Наприклад, у Великій Британії, відповідно до відомостей оглядів віктимізації населення, злочинність понад у два рази більша, ніж за показниками поліцейської статистики злочинності (8,8 млн злочинів проти 3,7 млн. злочинів у 2012 р. відповідно).

Потребує перегляду на законодавчому рівні засад та форм участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні. За можливості, здійснення матеріального заохочення зі спеціальних фондів громадян, які надають інформацію про злочини, що вчиненні або готуються, про злочинців, які знаходяться у розшуку (в США громадяни, згідно із спеціально запровадженими профілактичними програми, можуть отримати від 100 до 1000 дол. США за відомості про злочинців; у Російській Федерації з 2012 р. нормативно закріплено положення про фінансове заохочення таких громадян, яке на рівні Міністра внутрішніх справ може сягати 3 млн. руб. (близько 80 тис. дол. США).

В межах подальшого впровадження стратегії громадського впливу на злочинність в Україні треба забезпечити виконання Національної програми відродження та розвитку козацтва та заходів щодо залучення козацьких формувань до охорони громадського порядку. У світлі революційних подій в нашій державі на початку 2014 р. та появи нових суб'єктів самоорганізації населення міліції слід підтримати ідею про розширення безкоштовної діяльності так званих загонів самооборони з метою спільної охорони громадського порядку, здійснення профілактики безпеки дорожнього руху тощо.

Арсенал профілактичних можливостей української міліції можливо поповнити за рахунок створення спеціальних підрозділів на кшталт поліції моралі в Ірані або Саудівській Аравії, які б займались контролем моральної, культурної деградації громадян, особливо молоді та неповнолітніх. Виключаючи радикальність

підходів такої поліції у мусульманських країнах, можливо запозичити все ж таки їх позитивний досвід, що може зводитись до такого: стримання сексуальної розбещеності; протидія аморальній та протизаконній поведінці у громадських місцях; боротьба із палінням й вживанням спиртних, у тому числі слабоалкогольних напоїв, дорослими та дітьми (Україна займає перше місце в Європі за рівнем алкоголізації неповнолітніх); вжиття різноманітних заходів запобігання кримінальній субкультури з метою обмеження криміногенного впливу рецидивістів та професійних злочинців на неповнолітніх та молодь; активізація діяльності із виявлення та ліквідації антигромадських молодіжних угруповань і переорієнтації, за можливості, напрямів їх діяльності у позитивне русло; створення у громадськості позитивного іміджу працівників міліції та інших правоохоронних органів, поглиблення довіри до них з боку громадян; тісні контакти з навчальними закладами щодо посилення їх виховної функції; сприяння діяльності громадських правозахисних організацій, відкриттю безкоштовних громадських приймалень, «юридичних клінік» з надання правової допомоги громадянам; популяризація діяльності Національної експертної комісії України з питань захисту суспільної моралі з метою утвердження здорового способу життя, належного стану моральності українського суспільства; створення та подальше сприяння роботі республіканського організаційно-методичний центру з проблем профілактики і корекції шкільної дезадаптації та ін.

Багатьма кримінологами України вже багато років наголошується на необхідності розроблення та прийняття Закону України «Про запобігання та протидію злочинності в Україні» (з різними назвами). В ньому має визначатись об'єкт запобіжного впливу, суб'єкти запобіжної діяльності, принципи та засади на якій би вона базувалась, напрями та форми запобігання злочинності, види контролю за такою діяльністю та наслідки невиконання чи неналежного виконання її суб'єктами своїх завдань. Ця теза «кочує» із однієї державної комплексної програми профілактики злочинності в іншу. Але у законодавця, з цього приводу, мабуть, інше бачення ситуації.

Оскільки розробка та виконання державних та регіональних комплексних планів запобігання злочинності за роки незалежності стали невід'ємною частиною кримінологічної політики, тому це можна розглядати окремим шляхом оптимізації

роботи органів кримінальної юстиції. В Україні має існувати кілька планових середньострокових документів у сфері запобігання злочинності. Це – державний та регіональні плани, що прийматимуться Кабінетом Міністрів України та облдержадміністраціями відповідно та здійснюватимуться на підставі та у межах загальних завдань, визначених у загально-республіканському документі – Програмі запобігання злочинності в Україні (довгостроковий документ, що має прийматись парламентом, та розрахований на 10–15 років). Більше того, регіональні плани обов'язково мають прийматися лише після затвердження державного плану запобігання злочинності; в ідеалі цей процес має здійснюватися за 3–4 місяці, щоб у регіонів був час для правильної та публічної організації процесу затвердження свого плану.

Оптимізація роботи органів кримінального переслідування в країні не представляється можливою без кардинального перегляду їх призначення. Має відбутись реальне трансформування основної функції правоохоронних органів, передусім міліції: з механізму переслідувань та репресій – на інститут захисту і відновлення порушених прав громадян. У цьому зв'язку слід запозичити найкращий світовий досвід у цій сфері провідних країн (США, Велика Британія, Японія) щодо: переорієнтації міліції на виконання сервісної (обслуговуючої) функції, щоб вона сприймалась місцевою громадою як сервісне бюро, що має керуватися потребами спільноти; розширення участі у вирішенні «неполіцейських» проблем (кризові явища у родинах, між-особистісні стосунки), що є запорукою відчуття безпеки населення та підвищення його довіри до місцевих органів влади.

Котляров Иван Дмитриевич,

доцент кафедры финансовых рынков и финансового менеджмента
Национального исследовательского университета «Высшая
школа экономики» (Санкт-Петербург),
кандидат экономических наук

СЕРВИСНЫЙ ВЗГЛЯД НА ФУНКЦИИ УГОЛОВНО- ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

С общественно-экономической точки зрения, деятельность уголовно-исполнительной системы (УИС) заключается в участии в производстве общественного блага «внутренняя безопасность». Обеспечивая изоляцию осужденных от общества в соответствии с вынесенными приговорами, а также оказывая им содействие в перевоспитании и социальной адаптации, УИС участвует в

© Котляров И. Д., 2014

предупреждения и профилактике уголовных преступлений [1], и тем самым способствует созданию гарантий безопасности для граждан страны (именно эти гарантии и представляют собой продукт «внутренняя безопасность»). Эта услуга по определению является общественным благом – она предоставляется всем гражданам страны, она неделима, и потребление ее одним человеком не ограничивает возможности других граждан по ее получению.

Такая трактовка деятельности УИС соответствует распространенной в наши дни концепции о переходе от функционального государства к сервисному. Эту концепцию можно назвать сервисным подходом. Однако, по нашему мнению, анализ деятельности УИС в рамках сервисного подхода может быть продолжен за пределы вывода об участии УИС в производстве общественного блага «внутренняя безопасность». Мы полагаем, что УИС также является поставщиком государственного сервисного продукта (в соответствии с терминологией, предложенной в работе [2]) «исполнение приговора» для осужденных. Этот продукт общественным не является, и предоставляется тем гражданам, в отношении которых судом было установлено наказание.

Такой взгляд на деятельность УИС связан с тем, что наказание, установленное осужденному, как правило, не может быть исполнено им самостоятельно в силу как слабой внутренней мотивации к добросовестному выполнению вынесенного приговора, так и из-за отсутствия у него необходимых для отбытия наказания материально-технических средств. Хотя история знает примеры самостоятельного исполнения наказаний – скажем, когда человеку, приговоренному к смерти, разрешалось вместо казни покончить жизнь самоубийством, т. е. самостоятельно исполнить вынесенный в отношении него приговор, однако речь идет об исключительных случаях, и такой подход не может носить массового характера. Вследствие этого возникает необходимость в оказании осужденному содействия в исполнении наложенного на него наказания, т. е. в принуждении его к отбытию наказания и в предоставлении ему доступа к необходимым для несения наказания материальным, техническим и человеческим ресурсам (а предоставление временного доступа к сторонним ресурсам и составляет сущность услуги). Именно такое содействие оказывается осужденному УИС. По этой причине можно говорить о сервисном, т. е. основанном на оказании услуг, характере взаимодействия УИС с осужденными. При этом

предоставляемый УИС сервисный продукт носит комплексный характер и включает в себя не только собственно обеспечение выполнения приговора, но и услуги по перевоспитанию осужденного и его последующей социальной адаптации [3, ст. 1], [4, ст. 1], [5, с. 28].

Особый интерес в этой связи представляет вопрос о том, что деятельность УИС причиняет страдания осужденному [6]. Безусловно, можно найти примеры услуг, оказание которых несет неудобства для их получателя (самый простой пример – эвакуация неправильно припаркованного автомобиля на штрафстоянку), однако ситуация с деятельностью УИС принципиально другая. Если неудобства, связанные с эвакуацией автомобиля, являются неизбежным следствием механизма оказания такой услуги, но не ее обязательной характеристикой (можно представить себе комфортный для автовладельца механизм эвакуации его автомобиля), то в случае уголовного наказания причинение страдания относится к его основным характеристикам (представить комфортное для осужденного наказания затруднительно именно потому, что оно будет уже не наказанием, а поощрением).

На это проблему можно смотреть под двумя углами зрения:

1. Как мы сказали выше, причинение страданий в современных условиях все же не является самоцелью. Оно является необходимым элементом формирования для осужденного той атмосферы, в которой он сможет, из-за наступивших для него самых негативных последствий (лишение свободы и т. д.), осмыслить неправильность своего прошлого поведения, или, как минимум, у него возникнет нежелание повторно оказаться объектом воздействия УИС, т. е. у него выработается мотивация к отказу от дальнейшей преступной деятельности. Иначе говоря, речь идет не о страдании ради страдания, а о создании условий для исправления и ресоциализации осужденного ради блага не только общества, но и его собственного блага. Именно в этом проявляется специфика деятельности УИС как услуги: необходимость страданий для получателя услуги. Это позволяет говорить о специфическом характере данной услуги, но не отрицает возможность отнесения деятельности УИС к услугам (у ряда услуг есть специфические черты, отличающие их от общепринятого представления об услугах, что, однако, не мешает относить соответствующие виды

деятельности к услугам – например, та же самая эвакуация автомобилей).

Здесь же можно указать еще на одну специфическую черту деятельности УИС – в отличие от традиционных провайдеров услуг, УИС не стремится сформировать у приговоренных лояльность к себе, напротив, она всячески стремится предупредить возможность того, что человек в будущем снова окажется объектом ее воздействия;

2. Хотя исполнение наказания неизбежно предполагает причинение страданий приговоренному, очень важно, чтобы эти страдания не превышали предписанный законом уровень. По сути дела, именно таким парадоксальным образом проявляется сервисная составляющая в деятельности УИС: не в максимизации комфорта, а в минимизации дискомфорта до установленного законом предела. Осужденный не перестает быть человеком, и факт вынесения приговора не означает, что с преступником можно обращаться как угодно – напротив, он сохраняет право на человеческое достоинство и на уважением. По отношению к нему нельзя допускать мер воздействия, которые могут привести к физическим увечьям или психологическим травмам. Причиняемые преступнику страдания должны стать основой для переосмысления им своей модели жизненного поведения, а не сломать его и не озлобить, не превратить его в рецидивиста, мстящего обществу за свое наказание. Именно поэтому страдания не должны быть чрезмерными. И даже исключительная мера наказания, каковой является смертная казнь, должна приводиться в исполнение без жестокости по отношению к приговоренному и без причинения ему физических и нравственных страданий. Отсюда следует еще один важный вывод: истолкование деятельности УИС как услуги не является неэтичным – напротив, оно направлено на защиту интересов осужденных. Разумеется, деятельность УИС многогранна, и исторически сервисная составляющая (по отношению к приговоренному), понимаемая как минимизация дискомфорта, в ней практически отсутствовала, поскольку общество стремилось к возмездию и устрашению. В современных условиях, когда, с одной стороны, высок запрос общества на гуманизацию деятельности органов исполнительной власти [7], а с другой – происходит переход к сервисному государству, можно осторожно предполагать, что сервисный компонент в работе УИС постепенно будет становиться преобладающим.

Правомерно утверждать, что деятельность УИС состоит в оказании услуг как обществу (через участие в производстве общественного блага «внутренняя безопасность»), так и лицам, отбывающим наказание (через предоставление им сервисного продукта «исполнение назначенного судом наказания»).

Такой подход позволяет избежать восприятия сотрудников УИС как обслуживающего персонала при лицах, отбывающих наказание. В первую очередь они защищают интересы общества (оказывая ему услугу по обеспечению общественной безопасности), и только во вторую – предоставляют осужденному комплексный сервисный продукт по исполнению наказания. По сути дела, именно такой порядок приоритетов выстроен в действующем Уголовном кодексе Российской Федерации, где в качестве первичной цели наказания названо восстановление социальной справедливости, тогда как исправление осужденного стоит на втором месте [8, ст. 43].

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Джагрунов А. А. Цели наказания в правоприменительной практике в рамках уголовного права // Вопросы управления. – 2013. – № 2. – С. 181–187. Доступно онлайн по адресу: <http://vestnik.ua.ru/ru-ru/issue/2013/02/26/>. Проверено 22.09.2013.
2. Котляров И. Д. Применение аутсорсинга в государственной деятельности в Российской Федерации // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2012. – № 2. – С. 112–120.
3. Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации (УИК РФ). № 1-ФЗ от 08.01.1997. Доступно онлайн по адресу: <http://www.consultant.ru/popular/uikrf/>. Проверен 20.12.2013.
4. Кримінально-виконавчий кодекс України. Доступно онлайн по адресу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. Проверено 30.04.2014.
5. Зубкова В. И. Исполнение лишения свободы в целях ресоциализации осужденных: проблемы и перспективы развития // Вестник института: преступление, наказание, исправление. – 2013. – № 2. – С. 24–29.
6. Курганов С. И. Наказание. Уголовно-правовой, уголовно-исполнительный и криминалистический аспекты. – М.: ТК Велби, Проспект, 2008. – 192 с.
7. Емельянова Е. В. Исполнение наказаний в условиях глобализации // Вестник Владимирского юридического института. – 2013. – № 2. – С. 17–21.

8. Уголовный кодекс Российской Федерации (УК РФ). № 63-ФЗ от 13.06.1996. Доступно онлайн по адресу: <http://www.consultant.ru/popular/ukrf/>. Проверено 20.12.2013.

Лисенко Андрій Миколайович,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,

Шишкін Анатолій Олександрович,

здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної міліції Харківського національного університету внутрішніх справ

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ ДСБЕЗ З ІНШИМИ СЛУЖБАМИ ОВС ПІД ЧАС БОРОТЬБИ З ОДЕРЖАННЯМ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ СЛУЖБОВОЮ ОСОБОЮ

Важливою умовою успішного вирішення підрозділами ДСБЕЗ завдань по боротьбі з одержанням неправомірної вигоди службовою особою є ефективна організація їх взаємодії з іншими службами ОВС. Низький рівень її організації є однією з істотних обставин, що утруднюють виявлення і документування оперативним підрозділами цих злочинів. Необхідність взаємодії в сучасних умовах обумовлена вимогами нового КПК України, а також недостатнім власним інформаційно-аналітичним забезпеченням, потребою використання можливостей систем обліку і зберігання інформації, наявних в других підрозділах ОВС та інших правоохоронних органах.

На нашу думку, під взаємодією підрозділів ДЗБЕЗ з іншими службами ОВС під час боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою, слід розуміти засновану на законі і підзаконних нормативних актах їх спільну та узгоджену діяльність з іншими органами, службами та підрозділами ОВС щодо виявлення зазначених злочинів та викриття осіб причетних до їх вчинення, здійснювану в межах наданої їм компетенції.

Підрозділи ДСБЕЗ під час боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою найбільш часто здійснюють внутрішню взаємодію з наступними суб'єктами: з іншими підрозділами ДСБЕЗ; зі слідчими підрозділами ОВС; з підрозділами ГУБОЗ; з підрозділами внутрішньої безпеки; карного розшуку; оперативно-технічної та оперативної служби; підрозділами міліції громадської безпеки (дільничними інспекторами міліції, патрульно-постової служби міліції, держаної автомобільної інспекції тощо); держав-

ною службою охорони; підрозділами Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення; експертно-криміналістичними підрозділами та ін.

Разом з тим, слід зауважити, що факти здійснення взаємодії ДСБЕЗ з деякими з перелічених підрозділів ОВС одиничні і недостатньо результативні, тобто при всьому різноманітті форм, реальна взаємодія проводиться тільки з окремими службами та підрозділами і то, в основному, лише у вигляді форм спільного проведення окремих заходів і рідше – у формі обміну незначною оперативно-розшуковою інформацією. Такі суттєві види взаємодії, як створення спеціалізованих груп, взаємне використання негласних працівників практично не застосовуються. При здійсненні боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою замість належної організації взаємодії іншими службами ОВС підрозділи ДСБЕЗ намагаються в основному використовувати власні сили та засоби, що не сприяє ефективності їх діяльності у цьому напрямку.

Розглянемо можливості взаємодії підрозділів ДСБЕЗ іншими службами ОВС під час боротьби з досліджуваними злочинами більш докладно.

На етапі виявлення зазначених злочинів відповідним керівникам слід організовувати взаємодію з іншими оперативними підрозділами ОВС, міліції громадської безпеки. Разом з тим в силу іншої специфіки діяльності, навичками їх виявлення дані підрозділи не володіють, тому керівникам територіальних ОВС та підрозділів ДСБЕЗ слід проводити періодичний обмін інформацією з ними та вивчення відповідної методичної літератури. Крім того в нормативному порядку слід ввести форму звітності за результатами їх взаємодії у напрямку боротьби з корупцією.

Так, наприклад, з метою виявлення фактів підготовки або вчинення одержання неправомірної вигоди службовою особою доцільно використовувати негласний апарат підрозділів карного розшуку та ГУБОЗ. Інформацію про дані злочини також нерідко отримують дільничні інспектори міліції під час спілкування з населенням та працівники підрозділів кримінальної міліції у справах дітей (особливо про корупцію в закладах освіти) і т.п.

На етапі документування фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою керівникам ОВС та підрозділів ДСБЕЗ слід організовувати взаємодію насамперед з підрозділами Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення, Департаменту

оперативно-технічних заходів, Департаменту оперативної служби, ГУБОЗ, слідчими підрозділами ОВС, підрозділами міліції громадської безпеки тощо.

З метою підвищення результативності взаємодії з перерахованими підрозділами, на думку автора, було б корисно розробити відповідні методичні рекомендації з організації тактики взаємодії, а також проведення занять зі службової підготовки з працівниками ДСБЕЗ щодо висвітлення можливостей перелічених суб'єктів взаємодії у боротьбі з розглядуваними злочинами.

Практика свідчить про те, що підрозділи ДСБЕЗ під час боротьби з розглядуваними злочинами здійснюють тісну взаємодію зі слідчими підрозділами ОВС. Слід зазначити, що з урахуванням вимог нового КПК України така взаємодія є фактично обов'язковою за виключенням випадків проведення підрозділами ДСБЕЗ оперативних розробок за фактами підготовки до вчинення цих злочинів або у відношенні осіб, що готують їх вчинення.

Згідно чинного законодавства взаємодія підрозділів ДСБЕЗ зі слідчими підрозділами ОВС повинна починатися з моменту отримання інформації про факт вчинення одержання неправомірної вигоди службовою особою або осіб, причетних до його вчинення, яка підлягає реєстрації у журналі єдиного обліку заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події з наступною передачею до слідчого підрозділу ОВС. Разом з тим, 94 % опитаних працівників підрозділів ДСБЕЗ зазначили, що вони починали здійснення взаємодії значно пізніше після здійснення попередньої перевірки даної інформації, яка тривала більше однієї доби.

На нашу думку, враховуючи викладене, відповідним керівникам слід звертати більше уваги на необхідність обов'язкового дотримання вимог чинного законодавства під час здійснення службової діяльності працівниками підрозділів ДСБЕЗ.

Слід зазначити, що документування одержання неправомірної вигоди службовою особою, що вже вчинено або вчинення якого триває здійснюється підрозділами ДСБЕЗ за дорученням слідчих підрозділів ОВС в межах досудового розслідування. Основним нормативно-правовим актом, який регламентує взаємодію слідчих підрозділів ОВС з оперативними підрозділами ОВС, у тому числі ДСБЕЗ, при досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень у сфері господарської та службової діяльності є Наказ МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 «Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозді-

лами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень» [1].

Як справедливо стверджують окремі автори: «без опори кримінально-процесуальної діяльності на оперативно-розшукові заходи, організації ефективної взаємодії органів, що здійснюють кримінальне переслідування з органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, неможливо досягнення успіхів у розкритті та розслідуванні багатьох злочинів» [2, с. 250], у тому числі одержання неправомірної вигоди службовою особою. Тому підвищенню рівня взаємодії слідчих підрозділів ОВС та ДСБЕЗ сприяє призначення у територіальних підрозділах слідчих або слідчого, які спеціалізуються на розслідуванні службових злочинів та при виявленні фактів одержання неправомірної вигоди службовою особою включаються до складу слідчо-оперативної групи разом із працівниками ДСБЕЗ.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що використання підрозділами ДСБЕЗ під час взаємодії можливостей інших службами ОВС значно підвищує ефективність боротьби з одержанням неправомірної вигоди службовою особою та відповідно впливає на якість виявлення та документування фактів їх підготовки та вчинення. Відповідальність за правильну організацію взаємодії у даному напрямку лежить, у першу чергу, на керівниках ОВС та підрозділів ДСБЕЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про організацію взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : наказ МВС України від 14 серпня 2012 року № 700 / МВС України. – К., – 16 с.
2. Формы и способы взаимодействия органов прокуратуры и оперативных подразделений правоохранительных органов в сфере борьбы с преступностью / Никитин Е. Л., Рохлин В. И., Федотов А. В. // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – № 4 (32). – 2006. – С. 248–256.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЮРИСДИКЦІЙНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах динамічного суспільного розвитку питання захисту прав і свобод людини й громадянина набуває неабиякого значення, що, у свою чергу зумовлює актуальність реформування адміністративного законодавства у сфері господарської діяльності та розробки ефективного адміністративно-правового механізму забезпечення її реалізації. На сьогодні, за відсутності єдиного законодавчого акту (адміністративно-процедурного кодексу чи спеціального закону), регламентуючого адміністративний процес в Україні, дана сфера регулюється безсистемно та фрагментарно, унаслідок чого має місце низка проблем адміністративно-юрисдикційного характеру, із якими повсякденно стикаються на практиці як органи державного управління, так і суб'єкти господарювання. Більш того, на шляху інтеграції в Європейський Союз, важливо узгодити юрисдикцію адміністративних та господарських судів, формуючи адекватні процесуальні та матеріальні засоби захисту прав і свобод суб'єктів відповідних правовідносин. При цьому очевидно, що саме прецеденти, створені адміністративними судами, прямо впливають на якість адміністративного права і законодавства в цілому.

У даному контексті ключова роль покладається на інститут юрисдикційних адміністративних проваджень, який під впливом змін у політичному, економічному та соціальному середовищі поповнюється новими видами, що виникають у процесі діяльності органів державної влади та інших суб'єктів адміністративних правовідносин у сфері господарської діяльності.

Дослідженню сутності адміністративних, у тому числі й юрисдикційних, проваджень присвячували свої наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні правознавці, як В. Б. Авер'янов, С. М. Алфьоров, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, А. Б. Калюта, І. Б. Коліушко, С. Г. Стеценко, В. П. Тимошук та ін. Узагальнюючи та вдосконалюючи теоретико-правові підходи наведених вище науковців, пропонуємо визначити юрисдикційне адміністративне провадження в двох взаємодоповнюючих аспектах (аналогічно адміністративному провадженню): 1) як

процесуально-правовий інститут: сукупність процесуальних норм, об'єднаних правоохоронною, регулюючою, контрольною, попереджувальною, виховною та іншими функціями й загальною метою вирішення адміністративно-правового спору; 2) як структурну частину відповідного процесу: регламентований нормами права порядок діяльності уповноважених адміністративних органів (посадових осіб) щодо прийняття процедурних рішень із розгляду та вирішення адміністративно-правових спорів у встановленій законом адміністративно-процесуальній формі (провадження у справах про адміністративні правопорушення; в адміністративних судах з приводу оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень; за скаргами громадян; дисциплінарні провадження тощо).

Досліджуючи особливості юрисдикційних адміністративних проваджень, слід звернути увагу на ключові відмінності між неюрисдикційними та юрисдикційними адміністративними провадженнями, які полягають у наступному: 1) на відміну від неюрисдикційних, функцією та метою юрисдикційних адміністративних проваджень є вирішення спору; 2) одним із результатів юрисдикційних проваджень є негативні наслідки для однієї зі сторін спору або застосування адміністративних стягнень для порушника норм адміністративного законодавства.

Цілком розділяємо думку С.Г. Стеценка, який звертає увагу на наступні характерні риси юрисдикційних проваджень: 1) виникають із необхідністю вирішення суперечки про право, що впливає з норм адміністративного права або із застосуванням заходів адміністративного примусу; 2) мають місце як у діяльності судів (розгляд справ про адміністративні правопорушення, справи щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень), так і в діяльності органів публічної адміністрації (розгляд справ про адміністративні правопорушення, ліцензування, акредитація, атестація, інші справи позитивного характеру); 3) обов'язковим суб'єктом юрисдикційного провадження виступає представник держави (суд чи орган публічної адміністрації); 4) результатом указанного провадження є прийняття рішення, завдяки якому вирішується правовий конфлікт або застосовуються (не застосовуються) заходи адміністративного примусу [1].

Деякі інші важливі особливості виокремлює у своєму дослідженні А.Б. Калюта, зокрема, такі: 1) наявність правового спору (правопорушення); 2) адміністративно-юрисдикційна діяль-

ність внаслідок своєї особливої соціальної гостроти потребує належного процесуального регулювання; установлення і вирішення подій і фактів, їх юридична оцінка здійснюється в рамках особливої процесуальної форми, яка є важливою і обов'язковою для юрисдикції; 3) обов'язковість прийняття рішення у вигляді юридичного акта; якщо ж мова йде про правопорушення, то в такому акті можуть бути передбачені правові санкції; іншими варіантами можуть бути рішення про припинення провадження в справі або застосування заходів впливу; 4) різноманітність органів у сфері здійснення юрисдикційних адміністративних проваджень тощо [2].

У результаті проведеного дослідження особливостей юрисдикційного адміністративного провадження в сфері господарської діяльності пропонуємо виокремити наступні з них як основні визначальні риси даного правового явища: 1) передумовою є наявність правового спору та необхідність його вирішення; 2) результатом є прийняття рішення у формі юридичного акта, завдяки якому вирішується правовий конфлікт або застосовуються (не застосовуються) заходи адміністративного примусу; 3) одним із результатів є негативні наслідки для однієї зі сторін спору або застосування адміністративних стягнень для порушника норм адміністративного законодавства; 4) обов'язковим суб'єктом правовідносин є держава (суд або орган публічної адміністрації); 5) різноманітність та значна чисельність органів-учасників здійснення юрисдикційних адміністративних проваджень; 6) процесуальна форма; 7) базується на загальних та спеціальних принципах адміністративних правовідносин (верховенства права; законності; рівності учасників провадження перед законом; цільового використання повноважень; обґрунтованості; безсторонності та неупередженості; добросовісності; розсудливості; незалежності та самостійності; пропорційності; гласності і відкритості; оперативності; ефективності; презумпції невинуватості та правомірності дій і вимог особи; гарантування права особи на участь в адміністративному провадженні; гарантування правового захисту; мовчазної згоди; «єдиного вікна»; національної мови провадження тощо).

На нашу думку, виходячи з вище зазначених особливостей юрисдикційних адміністративних проваджень, основною проблемою на сучасному етапі адміністративної реформи є відсутність єдиного систематизованого нормативно-правового акту (Адміністративно-процедурного кодексу чи відповідного

закону). Натомість дана сфера регулюється Кодексом про адміністративні правопорушення та надмірно великою кількістю не тільки законів, а й підзаконних актів, причому досить часто останні є єдиними нормативними актами, у яких вирішуються питання юрисдикційних адміністративних проваджень у сфері господарської діяльності. Так, різні нормативні акти по-різному регламентують здійснення однакових процесуальних дій, що часто ускладнює застосування заходів адміністративної відповідальності. Зокрема, суттєвими недоліками є можливе застосування різних санкцій в адміністративному порядку до юридичних осіб і взагалі невизначеність процесуальних гарантій притягнення юридичних осіб до адміністративної відповідальності тощо. Більш того, можна справедливо стверджувати, що законодавство про адміністративну відповідальність юридичних осіб в Україні взагалі відсутнє, що негативно впливає на ефективність публічного регулювання сфери господарської діяльності. Дана ситуація зумовлює необхідність перегляду ходу адміністративної реформи з орієнтацією на прийняття Адміністративно-процедурного кодексу, забезпечення дієвості принципів юрисдикційних адміністративних проваджень на практиці і, що є найголовнішим, вироблення чіткого бачення заходів і результатів, а також стратегічних і тактичних завдань реформи публічного управління в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. –К.: Атіка, 2007. – 624 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/admin-pravo/493-stetsenko/9799-s-3-----.html>.
2. Калюта А. Б. Адміністративно-юрисдикційна діяльність митних органів України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.07. – Х., 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://adminpravo.com.ua/index.php/2010-04-13-14-05-13/27-2010-04-28-08-35-10.html>.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ЧЛЕНІВ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Належне виконання членами громадських формувань з охорони громадського порядку покладених на них обов'язків багато в чому залежить від їх соціального захисту. Тому всебічне вивчення передбачених законодавством заходів соціального захисту цієї категорії осіб виглядає достатньо актуально.

Питання діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку знайшли своє висвітлення у працях О. Б. Андреевої, О. М. Бандурки, Є. В. Додіна, С. Каблова, Д. П. Калаянова, В. К. Колпакова, В. Г. Лихолоба, О. М. Музичука, Ю. С. Назара, О. І. Остапенка, В. П. Петкова та ін. Разом з тим, окремі проблемні питання цього напрямку, в тому числі і заходи соціального захисту, даної категорії громадян не набули достатнього висвітлення в науковій літературі.

Нині в українській адміністративно-правовій науці відсутнє окреме поняття соціального захисту члена громадського формування з охорони громадського порядку. Водночас, завдання, покладені на працівників міліції, цілком збігаються із завданнями, які виконують члени громадських формувань з охорони громадського порядку. Вважаємо, що до таких осіб цілком логічно застосувати визначення поняття соціального захисту працівника міліції. Під соціальним захистом працівників міліції науковці розуміють «сукупність нормативно закріплених економічних і юридичних гарантій, що надають працівнику системи МВС пільги чи права, та забезпечують механізм реалізації цих пільг і прав» [3, с. 172]. В. А. Петухов пропонує розглядати соціальний захист працівників міліції як «... систему засобів з боку державних органів, які захищають економічні, культурні та матеріальні права працівника міліції від соціально-економічної деградації» [4, с. 126]. Спільним для наведених поглядів є розгляд соціального захисту як системи певних економічних і юридичних пільг, спрямованих на забезпечення діяльності працівника міліції. Отже, і ми у своїй роботі будемо дотримуватися саме такої думки.

Відповідно до ст. 38 Конституції України за громадянами
© Московець В. І., 2014

визнається право брати участь в управлінні державними справами [1]. Дана норма є правовою основою створення та діяльності добровільних громадських формувань з охорони громадського порядку. Відповідно до Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 р. громадські формування з охорони громадського порядку створюються на добровільних засадах за місцем роботи, навчання або проживання громадян. Рішення про створення громадських формувань з охорони громадського порядку приймається на зборах (конференціях) громадян. На збори можуть бути запрошені представники трудових колективів, навчальних закладів, правоохоронних органів та громадськості. Громадські формування з охорони громадського порядку створюються у складі не менше ніж 10 осіб. Громадське формування з охорони громадського порядку діє на основі положення (статуту) про нього [2].

Заходи соціального захисту членів громадських формувань з охорони громадського порядку передбачені у ст. 17 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 р. Зокрема, гарантується захист життя, здоров'я, честі, гідності, майна члена громадського формування та членів його сім'ї від злочинних посягань та інших протиправних дій. У разі загибелі члена громадського формування або його каліцтва (встановлення інвалідності, яка настала внаслідок виконання ним обов'язків з охорони громадського порядку) виплачуються одноразові допомоги у встановлених законом розмірах (призначається пенсія по інвалідності). За членами громадських формувань, які потерпіли від злочинного діяння, за винятком випадку заподіяння такої шкоди при перевищенні ними меж необхідної оборони, зберігаються місце роботи (посада) та середня заробітна плата на весь період до відновлення працездатності або визнання їх у встановленому порядку інвалідами. Члени зазначених громадських формувань можуть бути застраховані за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів на випадок загибелі або смерті [2].

Варто зазначити, що відповідно до ч. 6 ст. 17 Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 р. одноразові допомоги члену громадського формування з охорони громадського порядку або членам його сім'ї, а також збитки, завдані його майну чи майну членів його сім'ї у зв'язку з виконанням ним обов'язків з охорони громадського порядку і державного кордону, можуть бути відповідно

виплачені чи компенсовані у повному обсязі за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету з наступним стягненням цієї суми з винних осіб у встановленому законом порядку [2].

Вважаємо, що вказані виплати варто було б проводити за рахунок коштів державного бюджету, які виділяються на утримання органів міліції. Адже члени добровільних громадських формувань з охорони громадського порядку беруть участь у виконанні правоохоронної функції держави. Можливі загрози їх здоров'ю також пов'язані із підтриманням правопорядку, що є завданням правоохоронних органів.

На нашу думку, соціальний захист членів громадських формувань з охорони громадського порядку варто розглядати як систему певних економічних і юридичних гарантій та пільг, спрямованих на забезпечення діяльності громадян, які добровільно беруть участь у сприянні та підтриманні правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : закон України від 22 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338
3. Венедиктов В. С. Статус працівника ОВС України як державного службовця : [наук.-практ. пос.] / В. С. Венедиктов. – Х. : Вид-во НУВС, 2003. – 188 с.
4. Петухов В. А. Особливості соціально-правового захисту працівників ОВС при проходженні практики та стажування / В. А. Петухов // Право і Безпека. – 2002. – № 4. – С. 125–131.

Музичук Олександр Миколайович,

начальник факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ: УТОЧНЕННЯ ПОНЯТТЯ, ВИДІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ

Контроль за діяльністю правоохоронних органів у межах окремих наукових робіт досліджували: Борець Л. В., Братель С. Г., Грохольський В. Л., Гусаров С. М., Гуславський В. С., Денисюк С. Ф., Доронін І. М., Заросило В. О., Клюєв О. М., Кобринський В. Ю., Комзюк А. Т., Кузьменко О. А., Куракін О. М., Марков В. В., Новіков В. В., Павленко Р. М., Пахомов В. В., Самодзен М. В., Троханенко І. І., Хилько Ю. Ю., Хольченков О. М., Юлдашев О. М. та

інші автори. Що стосується *форм контролю* за діяльністю правоохоронних органів, то у законодавстві та науковій літературі відсутній загально узгоджений підхід, підтвердженням чого є визначення різного їх переліку, ототожнення їх, у більшій мірі з методами контролю, в меншій із напрямками, засобами, заходами та видами контролю.

Тлумачні словники визначають *форму* за допомогою таких слів, як: «зовнішній вияв» (вигляд), «сукупність прийомів», «спосіб здійснення», які також використовуються і для з'ясування сутності та розкриття змісту таких термінів як «методи контролю», «напрями контролю», «засоби контролю», «заходи контролю».

На мою думку, беручи до уваги те, що близькі за змістом до слова «форма» слова «прийом», «спосіб», «захід», мають характерне їм зовнішнє вираження, найбільш узагальнюючим серед них є все ж таки термін «форма», який ми обираємо для подальшої характеристики *форм контролю* за діяльністю правоохоронних органів. Крім того, беззаперечним з нашої точки зору є те, що форми такого контролю (перевірка, ревізія, нагляд, інвентаризація тощо) реалізуються за допомогою як загальних, так і спеціальних для конкретної форми методів (способів, прийомів, заходів), які пропонуємо розглядати як синоніми.

Аналіз законодавчих та підзаконних актів, які регламентують різні види контролю, надав змогу виявити спільні для них недоліки, серед яких: присвячення окремих статей регламентації методів а не *форм контролю*, перші з яких є похідними від останніх; відсутність комплексного закріплення *форм контролю* (за винятком лише Митного кодексу України); відсутність чіткого розмежування між формами, методами та заходами контролю; ототожнення *форм контролю* між собою; визначення переліку *форм контролю* під різними назвами.

Надзвичайно велика кількість *форм контролю* обумовлює необхідність у визначенні їх загальних ознак та практично значимих критеріїв їх класифікації. Зокрема, до *загальних ознак форм контролю* пропонуємо віднести такі:

1. За їх допомогою суб'єкт контролю реалізує надані йому контрольні повноваження. Чим ширші такі повноваження, тим різноманітніші форми контролю.

2. За їх допомогою контрольні дії суб'єкта втілюються у певні зовнішні форми.

3. Самі ж форми контролю реалізуються за допомогою методів контролю та його заходів.

4. У нормативно-правових актах визначаються фрагментарно та нечітко, у зв'язку з чим ототожнюються з методами та заходами контролю.

5. Залежать від мети та завдань контролю, компетенції та повноважень суб'єкта контролю, видів контролю, предмету контролю та багатьох інших обставин.

6. Найбільш поширеними серед них є перевірка та спостереження, які досить часто визначаються як синоніми терміну «контроль», або використовуються під час його визначення. Варто відзначити те, що на відміну від перевірки, яка в окремих випадках передбачає втручання в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта, спостереження такого втручання не передбачає, у зв'язку з чим носить профілактичний (превентивний) характер.

7. Деякі із них (службове розслідування, інспектування, інвентаризація тощо) мають суворо визначену процедуру реалізації, дотримання якої є обов'язковим для посадових осіб, що їх реалізують, деякі обираються суб'єктами контролю на власний розсуд але відповідно до наданих їм повноважень.

Як було зазначено вище, конкретна форма контролю залежить від мети та завдань контролю, компетенції та повноважень суб'єкта контролю, видів контролю, предмету контролю, які варто обрати критеріями (підставами) для їх класифікації. Приміром, якщо метою та завданням контролю є вивчення (ознайомлення) усіх напрямів роботи підконтрольного об'єкта, то використовується така форма контролю як комплексна перевірка чи комплексне інспектування. Якщо метою та завданням контролю є ознайомлення з одним напрямом діяльності підконтрольного об'єкта застосовується вибіркова перевірка.

Що стосується такого критерію класифікації форм контролю як рівень компетенції та повноважень суб'єкта контролю, то загальним правилом є те, що чим вищий їх рівень, тим більшу кількість форм контролю може застосовувати суб'єкт контролю (перевірити діяльність підконтрольного об'єкта особисто; направити на підконтрольний об'єкт перевіряючих (відомчих, міжвідомчих чи приватних); витребувати звіти чи іншу службову документацію; заслухати інформацію про виконання; призначити експертизу тощо). За цим критерієм: форми контролю за діяльністю правоохоронних органів можна об'єднати у дві групи:

1. Загальні, які характерні для всіх суб'єктів контролю і до яких пропонуємо віднести такі: перевірку; спостереження; огляд; опитування; одержання пояснень чи іншої необхідної інформації; моніторинг; нагляд; аналіз; ознайомлення із статистичною звітністю; вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в засобах масової інформації. Наприклад, однією із загальних форм контролю за діяльністю правоохоронних органів є вивчення та аналіз матеріалів, які містяться в ЗМІ, оскільки факти, що в них оприлюдненні, можуть бути підставою для проведення службових перевірок, розслідувань тощо.

2. Спеціальні, які можуть реалізувати лише деякі із суб'єктів контролю за діяльністю правоохоронних органів. До таких пропонуємо віднести: інспектування, ревізію, інвентаризацію, аудит, службове розслідування, експертизу, перевірку документів; направлення депутатського запиту та багато інших, які уповноважені реалізовувати лише деякі із суб'єктів контролю за діяльністю правоохоронних органів.

Форма контролю залежить від його видів (державний, міждержавний, самоврядний та громадський) та підвидів (парламентський, президентський, судовий, відомчий тощо). Приміром, для парламентського контролю характерні спеціальні форми реагування на порушення законності в діяльності правоохоронних органів: прийняття, зміна чи скасування законодавчого акту, депутатський запит, парламентське розслідування, парламентське слухання, депутатське звернення, згода на призначення тощо; для громадського контролю характерним є використання такої форм контролю як спостереження; для відомчого контролю – проведення службового розслідування.

Таким чином, під **формами контролю** за діяльністю правоохоронних органів пропонуємо розуміти зовнішній вираз контрольних дій суб'єктів контролю, найбільш поширеною серед яких є перевірка, окремі з яких мають суворо визначену процедуру реалізації (інспектування, службове розслідування тощо), і за допомогою яких суб'єкт контролю реалізує надані йому контрольні повноваження, а самі вони реалізуються за допомогою методів контролю та його заходів.

ДОПИТ ПІД ПРИСЯГОЮ ТА ЛЖЕСВІДЧЕННЯ

Одним із противників допиту обвинуваченого під присягою був відомий італійський вчений Ч. Беккарія. У своїй не менш відомій праці «Про злочини та покарання» він стверджує, що присяга, яка вимагає від обвинуваченого, аби той говорив правду тоді, коли для нього важливіше бути брехливим, породжує суперечність між законами і природними почуттями людини [1, с. 114]. Небезпечною для правосуддя вважав присягу й І. Я. Фойницький, називаючи її штучною, а не природною підставою для надання переконливості інформації, що підкріплюється клятвою [2, с. 255].

Проте у юридичній літературі побутує й протилежна позиція, яка полягає у схваленні існування такого інституту як присяга при дачі показань. Так, стверджується, що «...присяга, чи урочиста формула заклику Бога у свідки, освячена самим Богом клятва, є необхідним атрибутом правового та соціального життя. Сила присяги залежить від трьох санкцій: 1) релігійної (тобто страху бути підданим покаранню від Бога у теперішньому чи майбутньому житті – санкції, яка діє на душу); 2) легальної (чи страху покарання, призначеного у законі за клятву відступлення); 3) санкції честі (страху безчестя, пов'язаного з брехнею, висловленої під присягою) [3, с. 67].

Схожий підхід демонструє й О.І. Бойко. Так, вчений запитує: «Чому закликається на допомогу Всевишній, якщо апостоли Церкви рекомендували «взагалі не давати клятв» (Євангеліє від Св. Матвія 5:34), якщо у релігійній традиції навіть не згадувалося даремно ім'я Творця? І сам же дає відповідь на своє питання: «Можливо причина банальна і приховується вона у намаганні юристів здобути «чужими руками» дані про злочин. Для того, аби зламати супротив і здобути приховувану їм володільцем істину, запустивши у справу своєрідний «духовний детектор» брехні. Адже можна брехати дізнавачу, прокурору, слідчому, і навіть судді, але не йому [не Богу – В.Н.]. Порушення святої клятви страшніше найнебезпечнішого злочину. Хай судова присяга буде страхівкою від нового зла, від лжесвідчень, а поряд із тим допоможе й світській юстиції виконати своє призначення у суспільстві» [4, с. 3].

Канонічне право, висунувши релігійну сторону лжеприсяги і відсунувши на задній план її правовий бік, підвело її до ступеня самостійного злочину, як образу Бога, гріх, ересь. Новіша доктрина має інше бачення на юридичну природу лжеприсяги, яка розглядається як кваліфікований вид завідомо неправдивих показань (наприклад, ст.1170 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. [5], ч.2 ст.158 Кримінального уложення 1903 р. [6]).

Цікавим є досвід зарубіжних держав у плані диференціації відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань. Так, у вигляді кваліфікованого виду дачі неправдивих показань КК ФРН називає неправдиву присягу (клятвовідступлення) (§154). Серйозне ставлення законодавця до інституту присяги, що проявляється в підвищеній кримінальній відповідальності за відступ від клятви, існує й у інших країнах (§204 КК Австрії, §158 КК Данії тощо).

Пояснення цьому, як зазначається у німецькій літературі, слід шукати не у тому, що внаслідок приведення до присяги показання стають більш неправдивими, а у тому, що в результаті подібної процесуальної дії посилюється вплив підтверджених показань на прийняття рішення.

Для сучасного ж кримінального процесу, що не визнає легальну / формальну теорію доказів (зараз жодні докази не мають наперед встановленої сили, всі вони повинні оцінюватися у сукупності), навряд чи прийнятною була б думка, що підтверджене під присягою показання, є більш цінним, ніж непідтверджене. Аналогічний підхід щодо цього питання демонструє й Страсбургський суд. Зокрема, в одному з рішень цього органу (§78 рішення ЄСПЛ «Доорсон проти Нідерландів» («Doorson. v. Netherland») №20524/92 від 26 березня 1996 р.) йдеться про те, що «...Суд не може абстрактно визнати, що показання свідка, дані під присягою, завжди значать більше, ніж інші свідчення, які дав той свідок без присяги раніше, тим більше, коли між першим і другим є суперечність» [7, с. 294].

Водночас, як зазначається окремими дослідниками, про запровадження інституту присяги ... законодавцю слід було б подумати, оскільки він відомий багатьом державам, таким як США, Франція, Англія. Знайомий цей інститут й дореволюційному праву (ст. 263 Статуту кримінального судочинства) [8, с. 18]. Стверджується про невиправданість песимізму тих вчених та

практичних працівників, які не бачать у процедурі приведення до присяги жодного профілактичного впливу. Звернення до релігійної чи громадянської совісті свідка здатне іноді зробити більше, ніж нагадування про кримінально-правові наслідки брехні. З огляду на це пропонується зробити нерелігійну присягу такою ж урочистою, якою є присяга, поєднана із зверненням до Бога [9, с. 25].

Я ж, навпаки, не поділяю існуючу в Середньовіччі, та у більш пізніші періоди, практику приведення до присяги (зокрема, шляхом клятви на Біблії), деяких учасників судочинства перед дачею ними показань. Мабуть, розробники такого положення вважали, що воно може вплинути на релігійні почуття допитуваного, що така урочиста обіцянка є стримуючим фактором для віруючих (чи, принаймні, їх значної частини) від повідомлення завідомо неправдивої інформації працівникам правоохоронних органів. Мабуть, частково вони мали рацію.

Але це стосується лише тих, хто читає Біблію поверхово. У Святому Письмі міститься категорична заборона давати присягу, про це згадується принаймні двічі. Зокрема, у посланні Св. Якова зазначено: «А найперше, браття мої, не кляніться ні небом, ані землею, і ніякою іншою клятвою! Слово ж ваше хай буде «Так, так» та «Ні, ні», щоб не впасти вам в осуд» (Соборне послання Св. апостола Якова 5:12). Схожа настанова міститься і в одній із Євангелій: «Ще ви чули, що було стародавніми наказано: «Не клянись неправдиво», але «виконуй клятви свої перед Господом» А Я вам кажу не клястися зовсім: ані небом, бо воно престол Божий; ні землею, бо підніжок для ніг Його це, ані Єрусалимом, бо він – місто Царя Великого; не клянись головою своєю, – бо навіть однієї волосинки ти не можеш зробити білою чи чорною. Ваше ж слово хай буде: «так-так», «ні-ні». А що більше над це – то те від лукавого» (Євангеліє від Св. Матвія 5:33-37).

Слід сказати, що Європейський суд з прав людини (рішення Страсбургського суду «Бускаріні та інші проти Сан-Маріно» (Buscarini and Others v. San Marino) від 18 лютого 1999 р.) зазначив, що вимагання присягнути на Святому Письмі є обмеженням у сенсі ч. 2 ст. 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, оскільки «...вимога присягнути на відданість конкретній релігії під загрозою застосування певних санкцій не має правомірної мети та не є необхідною у демократичному суспільстві» [10, с. 396].

У КПК України 2012 р. серед суб'єктів, яких в суді слід приводити до присяги, названо свідка (ч. 2 ст. 352) та експерта (ч. 1 ст. 356). Тут, правда, слід зауважити, що така присяга має світський, нерелігійний характер.

На жаль, розробники КПК України 2012 р. не припустили ймовірність ситуації, за якої віруючий учасник кримінального судочинства, якому відомі наведені вище релігійні настанови, відмовиться перед виконання процесуальних обов'язків давати подібні обіцянки. Що робити у цьому випадку? Не виключено, що така відмова може бути викликана й будь-якими іншими міркуваннями (наприклад: «Якщо готові мені вірити, то зробіть це без будь-яких попередніх обіцянок з мого боку!»). Що ж тоді виходить: заперечення особи стосовно приведення її до присяги перед допитом потягне за собою неможливість визнання показань як доказів? Це нонсенс! Якщо ж такі показання все-таки підлягають використанню у доказовій діяльності, то, своєю чергою, виникає запитання: навіщо передбачати норму, яку можна зігнорувати, обійти. Це теж нелогічно.

Тому видається за доцільне повернутися до існуючого раніше положення, відповідно до якого учасника кримінального судочинства достатньо було попередити про загрозу настання кримінальної відповідальності за дачу завідомо неправдивих показань (завідомо неправдивого висновку, завідомо неправильного перекладу) [11, с. 42-45].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа. [сост. и предисл. В. С. Овчинского]. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 18 с.
2. Фойницкий И. Я. Курсъ уголовнаго судопроизводства. Томъ II / И. Я. Фойницкий – С.-Петербургъ : Сенатская типография, 1910. – 573 с.
3. Юридические основания достоверности доказательств / Составил Н.А. Терновский / под ред. и с предисл. В. А. Томсинова – М. : Зерцало, 2011. – 216 с.
4. Бойко А. И. Нравственно-религиозные основы уголовного права : монография. – 2-е изд. / А. И. Бойко – М. : Юрлитинформ, 2010. – 248 с.
5. Уложение о наказаниях уголовных и исполнительных – СПб. : Типография второго отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии, 1845. – IV, 898 [XVII] [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://crimpravo.ru/blog/1457.html>.

6. Уголовное уложение от 22 марта 1903 года [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/234494/>.
7. Макбрайд Джеремі. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі Макбрайд – К.: «К.І.С.», 2010. – 576 с.
8. Рустамов Х. Возродить институт присягательства / Х. Рустамов // Российская юстиция – 1996. – №12. – С. 18.
9. Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: проблемы классификации посягательств, регламентации и дифференциации ответственности : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Лобанова Любовь Валентиновна. – Казань, 2000. – 305 с.
10. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції. / С. Шевчук – Вид. 2-е, випр., доп. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.
11. Навроцька В. Інститут присяги при даванні показань у кримінальній справі / В. Навроцька // Юриспруденція: теорія і практика. Науково-практичний журнал. – 2010. – №11(73). – С. 42–45.

Певна Олена Віталіївна,

ад'юнкт докторантури та ад'юнктури Харківського національного
університету внутрішніх справ

Науковий керівник: Юхно Олександр Олександрович,
начальник кафедри кримінального процесу факультету підготовки
фахівців для підрозділів слідства Харківського
національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

На сучасному етапі Україна переживає складний процес реформування правоохоронних органів та їх адаптації до нових соціально-політичних і економічних умов. Особливості кримінального правосуддя, процесуального статусу людини в ньому є чи не основними чинниками, на підставі яких відрізняють демократичну, правову державу від тоталітарної.

Докорінні зміни в суспільстві та державі на нинішньому етапі розвитку України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі посилення демократизації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством. Важлива роль при цьому відводиться питанням удосконалення національного законодавства, що є абсолютно нагальним та необхідним, адже

© Певна О. В., 2014

громадяни України сьогодні зневірені, що законними способами вони можуть захистити себе, свої права та законні інтереси в судах та правоохоронних органах і тому все частіше звертаються до міжнародних структур.

Як було визнано в Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 8 квітня 2008 року, система кримінальної юстиції на той час являлась громіздкою, внутрішньо суперечливою, не завжди науково обґрунтованою і надмірно ускладненою. Діяльність її суб'єктів характеризувалася дублюванням повноважень, відсутністю чіткого визначення та розмежування компетенції, наданням пріоритету другорядним завданням, застосуванням невинновато ускладнених формальних процедур, що мали недосконалу функціональну спроможність. Концепція впроваджує реформу всіх стадій кримінального процесу і базується на гарантіях дотримання основоположних свобод людини, ґрунтується на досягненнях і традиціях національного законодавства. Її цілковите впровадження, безумовно, призведе до більшої захищеності прав та законних інтересів громадян України. Реформування органів кримінальної юстиції згідно вищевказаної Концепції полягає в їх інституційній реорганізації, запровадженні нових форм і методів їхньої діяльності за європейськими стандартами з метою підвищення рівня захисту прав людини, посилення боротьби з кримінально караними діяннями і, як наслідок, на зростання довіри населення до правоохоронних органів, що, на нашу думку, є найбільш актуальним завданням проведення реформ кримінальної юстиції.

Кримінальне процесуальне законодавство в останні роки зазнало змін, що були спрямовані на реалізацію вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, це стосується забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини. У Кримінальному кодексі України, прийнятому в 2001 році, було також зроблено суттєвий крок у напрямі захисту прав і свобод людини. Та найбільш революційний кроком у реформуванні кримінальної юстиції стало прийняття у 2012 році ряду важливих нормативно-правових актів, таких як Кримінального процесуального кодексу України, Закону України

«Про адвокатуру», Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та інших, не дивлячись на численні зауваження та критику на їх адресу.

Однією з найслабкіших ланок нашого кримінального судочинства до цього часу являвся захист. Із тої пори, коли в Україні всупереч досвіду успішних країн, поряд з адвокатами захисниками стали інші фахівці у галузі права, які за законом мали право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, близькі родичі, опікуни або піклувальники, знання та досвід яких не можна було перевірити, а за відверту непрофесійність до відповідальності не можна притягнути, захист перетворився у безвідповідальну комерційну діяльність. Та й на практиці усі додаткові особи, окрім адвоката, в більшості випадків не мали юридичної сили, не сприймалися належним чином слідчими органами, прокуратурою та судом, або взагалі не допускалися до справи. Загальновідомим є факт, що на захист у кримінальному процесі України, як правило, могли претендувати лише заможні громадяни. Недостатньо матеріально забезпечені залишалися сам на сам зі своїми проблемами. У Кримінальному процесуальному кодексі було визначено 6 категорій справ, у яких участь захисника при провадженні дізнання, досудового слідства і в розгляді справи в суді першої інстанції була обов'язковою. Окремі обвинувачені брали на себе проблему оплати захисника. Але більшість із них цього не бажали або не могли робити. У зв'язку з цим слідчий просив певного адвоката здійснити безоплатний захист. У відповідь адвокат вимагав від слідчого виконання незаконної послуги у тій чи іншій справі. Така корупційна схема дотепер являлася звичним явищем у кримінальному процесі України. Такі ключові нормативно-правові акти, як Закон України «Про безоплатну правову допомогу», Закон України «Про адвокатуру», покликані відновити соціальну справедливість у суспільстві, адже чітке правове регулювання виконує одну з основних функцій органів кримінальної юстиції, превентивну, що в кримінальному праві впливає на суспільство, проводить масову профілактику виникнення злочинності. Саме страх перед покаранням зупиняє деяких членів суспільства від вчинення злочинних посягань на об'єкти, які охороняються законом. Італійський мислитель та правознавець Чезаре Беккарія у своїй праці «Про злочини та покарання» наголосив, що краще

запобігати злочину, ніж карати за нього, тому що це становить мету будь-якого ефективного законодавства.

Реформування органів кримінальної юстиції спрямовано на забезпечення змагальності та процесуальної рівноправності сторін обвинувачення і захисту, сторони отримують рівний доступ до експертних знань; становлення адвокатури як незалежної самоврядної організації, що здійснює функцію захисту у кримінальному провадженні, не може бути захисником адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у ньому містяться відомості про зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю (ч. 2 ст. 45 КПК України (2012 року), було доповнено і загальні правила участі захисника у кримінальному провадженні, де визначено, що одночасно, у одного обвинуваченого, під час судового розгляду не може бути більше п'яти захисників (ч. 3 ст. 46 КПК України); зміну організаційної структури органів прокуратури України, що здійснює нагляд за дотриманням законів органами, які ведуть кримінальне провадження, а також органів та установ, які виконують судові рішення, а також застосовують інші заходи примусового характеру, пов'язані з обмеженням особистої свободи громадян. При цьому має бути гарантовано процесуальну незалежність прокурора (державного обвинувача) при здійсненні повноважень у кримінальному та судовому провадженні як від зовнішніх (наприклад, політичних) впливів, так і від неправомірного впливу прокурорів вищого рівня, щоб відповідати Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № (2000)19.

Восьмим конгресом ООН визначені основні принципи, які стосуються ролі юристів щодо попередження злочинності та поведінки з правопорушниками. Центральне місце серед них посідає принцип доступу до юристів і юридичних послуг. За його змістом кожна людина має право звернутися по допомогу для захисту та відстоювання своїх прав на всіх стадіях кримінального судочинства; уряд країн повинен забезпечувати ефективні процедури та гнучкі механізми оптимального й рівного доступу до юристів для всіх осіб, які перебувають на їх території та підпадають під їх юрисдикцію, без будь-якої відмінності. Уряд також забезпечує достатні фінансові й інші засоби для надання юридичних послуг бідним та, за необхідності, іншим особам, які перебувають у скрутному становищі. Зазначене положення закріплене в ст. 59 Конституції України.

На нашу думку, у ході реформування слід також створити умови для запровадження ефективного механізму суспільного контролю за діяльністю органів системи кримінальної юстиції. Інформація про порушення процесуальних строків та наявність зазначених скарг має бути доступною для громадськості. Проведення соціологічних опитувань громадян свідчитиме про рівень суспільної довіри до цих органів.

Таким чином, слід зробити висновок, що необхідним є активізація наукових розробок у напрямі створення оптимальних і конструктивних форм удосконалення кримінальної юстиції, підвищення ролі соціальних інститутів щодо протидії злочинності.

Рибалка Наталія Олегівна,

завідувач кафедри організації роботи та управління в органах прокуратури
Національної академії прокуратури України,
доктор юридичних наук, доцент

КООРДИНАЦІЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФУНКЦІЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Єдність завдань, що стоять перед органами прокуратури, органами внутрішніх справ та іншими правоохоронними органами, їх тісний зв'язок у вирішенні цих завдань при чіткому розмежуванні компетенції і розходженні методів діяльності, адміністративна незалежність один від одного з неминучістю приводять до висновку про необхідність координації дій цих органів.

Координація діяльності правоохоронних органів базується на тому, що завдання боротьби зі злочинністю, захисту прав громадян та інтересів держави покладається не тільки на прокуратуру; це завдання всієї правоохоронної системи, для чого потрібне здійснення якихось позавідомчих наскрізних організаційних мір, що усувають роз'єднаність, забезпечують взаємодію, координацію зусиль.

Якщо один орган адміністративно підпорядкований іншому, то не може бути мови про координацію, тому що вищий орган може наказати нижчому виконувати певну роботу в межах його компетенції. У той же час, якщо в адміністративно незалежних один від одного органів немає спільного завдання, яке вони повинні вирішувати, немає точок дотику, то їм нема чого погоджувати свою діяльність, адже відсутній предмет координації.

Координація, її мета і завдання полягають в забезпеченні злагоджених, цілеспрямованих, спільних дій правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю, зміцненню законності й правопорядку. Правильна координація, покликана усунути паралелізм, дублювання, роз'єднаність, припускає активне, творче, поступове виконання кожним із цих органів покладених на них завдань і неприпустимість змішання їхніх функцій, підміни одних органів іншими. У той же час виконання цього завдання не можна розглядати як самоціль, тому що координація та її постійне вдосконалення мають своєю кінцевою метою поліпшення і посилення боротьби зі злочинністю, зниження її рівня, усунення причин, що породжують правопорушення.

Покладання даної функції на органи прокуратури обумовлено наявністю в них значної та об'єктивної інформації про стан законності, боротьби зі злочинними проявами і позицією судів з конкретних кримінальних проваджень. Крім того, саме прокурор в силу специфіки своїх посадових функцій може найбільш ефективно координувати, діяльність правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю. Разом з тим, оскільки на органи прокуратури покладений обов'язок по координації діяльності правоохоронних органів, прокурори відповідають за своєчасність і ефективність проведених заходів, а також здійснюють контроль за їх виконанням.

Слід зазначити, що нерідко прокурорами на місцях, допускається невірне тлумачення терміну координація, і відповідно неправильне розуміння координуючої ролі прокурора.

Закон України «Про прокуратуру» зобов'язав прокурора координувати, (погоджувати) діяльність правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю. Здійснюючи нагляд, прокурор вживає заходів до узгодження дій правоохоронних органів у боротьбі із злочинністю. Прокурор повинен погоджувати головну функцію правоохоронних органів – боротьбу зі злочинністю, але не бути організатором цієї боротьби.

Предметом координації є впорядкування, оптимізація взаємодії правоохоронних органів при виконанні спільного завдання і здійснюваної за допомогою властивих кожному із цих органів правових, організаційних, інформаційних та інших засобів, форм і методів.

У діяльності прокуратури координація можлива на різних рівнях:

- а) між різними підрозділами одного органу;
- б) між декількома органами, що виконують однотипні близькі або єдині завдання;
- в) між всіма суб'єктами на певній території.

На кожному із цих рівнів перед органами, що здійснюють координацію, постають різні завдання, вони виконують різні функції, мають різні повноваження. Змішувати їх, а тим більше підміняти один одним неприпустимо.

Координація можлива як по конкретному кримінальному провадженню (наприклад, обговорення плану оперативних і слідчих дій, розгляд організаційних питань, пов'язаних із проведенням виїзного засідання суду тощо), так і щодо розробки й втілення в життя спільних заходів щодо боротьби зі злочинністю.

Дуже важливим у розумінні координаційної діяльності прокуратури є відмежування досліджуваної функції від наглядової функції прокуратури.

Боротьба зі злочинністю залишається одним із пріоритетних напрямків діяльності органів прокуратури, елементом якої є координаційна діяльність різних правоохоронних структур, спрямована на досягнення злагодженості й результативності погоджених дій правоохоронних органів, аналіз криміногенної обстановки, підвищення ефективності досудового слідства, дізнання, оперативно-розшукової діяльності.

На практиці склались різноманітні форми координації органами прокуратури діяльності щодо боротьби зі злочинністю:

- а) спільне вивчення злочинності, стану правопорядку і організації запобіжної роботи й визначення на цій основі кола питань, щодо яких необхідна єдність дій правоохоронних органів;
- б) спільна розробка заходів правоохоронної спрямованості, а також пропозицій до комплексного плану зміцнення законності;
- в) надання допомоги окремим населеним пунктам у боротьбі зі злочинністю;
- г) проведення заходів щодо підвищення ділової кваліфікації працівників правоохоронних органів;
- д) організація правової пропаганди серед населення.

Значення координації дій правоохоронних органів полягає в тому, що вона дозволяє об'єднати їхні зусилля у справі боротьби зі злочинністю і на цій основі досягти значних результатів у стислі строки і з меншими витратами сил. Координація сприяє

створенню єдиного фронту боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями, що є необхідною умовою успіху в цій справі.

До викладеного додамо, що координація дій суб'єктів боротьби зі злочинністю є необхідною умовою ефективності цієї діяльності. Забезпечується координація, з одного боку, взаємодією самих правоохоронних органів, а з іншого боку – організуючою діяльністю органів прокуратури.

Рибалко Володимир Орестович,

викладач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного
факультету Львівського державного університету внутрішніх справ

ВІДМОВА У ЗАТВЕРДЖЕННІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ ЗА ВІДСУТНОСТІ ФАКТИЧНИХ ПІДСТАВ ДЛЯ ВИЗНАННЯ ВИНИ

Одним із найбільш революційних і найобговорюваніших нововведень нового КПК України є запровадження досі невідомого українському кримінальному процесу інституту – кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості. Угода про визнання вини укладається між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим. Суд переконавшись, що угода може бути затверджена, на її підставі ухвалює вирок і призначає узгоджену сторонами міру покарання або призначає покарання та звільняє від його відбування з випробуванням.

Відповідно до ч. ст. 474 КПК України суд відмовляє в затвердженні угоди, якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства.

Стверджується, що умови угоди відповідають «інтересам суспільства» не лише тому, що органам досудового розслідування не доведеться збирати докази по справі, а суду – їх досліджувати, а й тому, що довести вину підозрюваного без визнання її самим підозрюваним неможливо [1, с. 17]. У таких випадках «суспільний інтерес» в укладенні угоди полягає у притягненні до відповідальності особи, яка вчинила злочин, незважаючи на незначну доказову базу, на ті порушення, які були допущенні під час досудового розслідування, тобто на слабку позицію обвинувачення.

Часто вирокami на підставі угод про визнання винуватості осіб визнають винними за незаконне придбання, виготовлення, перевезення та зберігання наркотичних засобів без мети збуту, за незаконне носіння, зберігання, виготовлення холодної та вогнепальної зброї [2]. Аналіз вироків у таких справах дає підстави

стверджувати, що докази у них нерідко здобуваються з порушенням передбаченої КПК України процедури і можливість їх використання в процесі доказування могла б бути поставлена в суді під сумнів, якби не укладена угода. Не виключено, що сторона захисту поставила б питання про притягнення до відповідальності працівників прокуратури, слідства та оперативних підрозділів, котрі отримали такі докази з порушенням закону. До прикладу, часто осіб викрито у скоєному «зовсім випадково», наприклад під час перевірки документів в особи з куртки випав металевий кийок [3]. Інколи зупинена працівниками міліції та «запрошена» до приміщення райвідділу особа дала «добровільну» згоду на проведення її огляду [4]. Трапляються випадки, коли наркотичні засоби виявлені у внутрішній кишені куртки при «особистому огляді» під час провадження в справі про адміністративне правопорушення [5]. Люблять правоохоронці також посилатися на «поверхневий огляд» як на правову підставу для обшуку особи [6]. Як ще один із варіантів – «зовнішній огляд поверхневого одягу» [7].

Однак, хоча допущені процесуальні порушення та недостатня доказова база обвинувачення й породжує бажання у сторони обвинувачення завершити провадження укладенням угоди, стверджувати про те, що угоди за відповідних обставин справи відповідають *«інтересам суспільства»* не можна.

По-перше, обвинувачення не може ґрунтуватися на припущеннях. Вітчизняний законодавець відмовився від погляду на визнання обвинуваченим своєї вини як на ключовий доказ у справі. Про це прямо та однозначно йшлося у ч. 2 ст. 74 КПК України 1960 року. Там було вказано, що визнання вини повинно бути підтверджено сукупністю інших доказів по справі. На жаль, у КПК України 2012 року подібна норма відсутня. Однак це аж ніяк не означає, що підхід правозастосувача за такої ситуації повинен змінюватися. Справа у тому, що позиція Європейського суду з прав людини (прецедентна практика якого є джерелом права у нашій державі) з цього приводу є стабільною та незмінною: лише визнання особою своєї вини (без інших достатніх доказів її причетності до вчинення кримінального правопорушення) не може бути підставою не тільки для винесення обвинувального вироку, але й обвинувального акту.

По-друге, КПК України 2012 року у п. 6 ч. 7 ст. 474 передбачив, що у затвердженні угоди слід відмовити, коли відсутні фактичні підстави для визнання винуватості. Висновок про наявність чи

відсутність цих підстав можна зробити лише на підставі доказів, отриманих у встановленому законом порядку. Тому, повертаючись до наведених вище прикладів із практики, у яких доказ отримано з порушенням порядку проведення обшуку особи, слід визнати правильною практику тих судів, які не закривають очі на процесуальні порушення і, розуміючи, що такої слідчої дія як «огляд громадянина» немає, не вбачають «*суспільного інтересу*» в затвердженні такої угоди, а навпаки – відмовляються її затверджувати [8]. Такі рішення суди, звичайно, повинні приймати не лише при допущених порушеннях проведення обшуку, а й при наявності інших процесуальних порушень отримання доказів, якщо обвинувачення ґрунтується лише на них і не може бути підтверджене сукупністю інших доказів по справі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Махов В. Сделка о признании вины / В. Махов, М. Пешков // Российская юстиция. – 1998. – № 7. – С. 17–19.
2. Вирок Великоновосілківського районного суду Донецької області від 04.04.2013 року (№ судової справи 220/412/13-к, № провадження 1-кп/220/33/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30412439>.
3. Вирок Шевченківського районного суду міста Чернівці від 02.04.2013 року (№ судової справи 727/2563/13-к, № провадження 1-кп/727/62/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30376974>.
4. Вирок Шевченківського районного суду міста Чернівці від 02.04.2013 року (№ судової справи 727/2563/13-к, № провадження 1-кп/727/62/13) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30376974>.
5. Вирок Печерського районного суду міста Києва від 03.04.2013 року (№ судової справи 757/6557/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30392853>.
6. Вирок Сватівського місцевого районного суду Луганської області від 03.04.2013 року (№ судової справи 426/506/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30373757>.
7. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 27.03.2013 року (№ судової справи 127/5279/13 – к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30231088>.
8. Ухвала Криничанського районного суду Дніпропетровської області від 20.03.2013 року (№ судової справи 178/241/13-к) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30236923>.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ

Одним із пріоритетних напрямків реформування системи органів прокуратури в Україні є вдосконалення механізмів здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури та їх посадових осіб із орієнтацією на забезпечення ефективного виконання даним державним інститутом покладених обов'язків і функцій, і відповідно повноцінної реалізації учасниками правовідносин передбачених законодавством прав, свобод і законних інтересів. Досягнення поставленого завдання, очевидно, неможливе без комплексного перегляду та модернізації процедурної сторони процесу здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури, яка виступає своєрідним гарантом об'єктивності, правомірності, організованості, дисциплінованості й відповідальності учасників контрольних заходів. Ефективність роботи органів прокуратури та кожним окремо взятим працівником залежить від якості застосовуваних адміністративних процедур у сфері внутрішньої та зовнішньої контрольно-наглядової діяльності.

Наведене вище зумовлює необхідність систематизації та вдосконалення фрагментарної нормативної бази, яка регламентує адміністративні та інші види процедур функціонування суб'єктів державного управління, у тому числі, і в системі органів прокуратури України. Тому питання адміністративних процедур здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури є актуальним і потребує комплексного дослідження.

Для забезпечення ефективності діяльності тих чи інших суб'єктів відносин важливе значення мають контрольно-наглядові адміністративні процедури, сутність яких полягає у визначенні порядку здійснення спостереження і перевірки відповідності виконання і додержання підконтрольними суб'єктами правових розпоряджень і припинення правопорушень передбаченими організаційно-правовими засобами. Юридичним результатом контрольно-наглядової процедури є правовий акт (рішення, постанова, подання, застереження, ухвала, повідомлення та ін.), який містить розпорядження констатуючого порядку, тобто встановлені внаслідок перевірки позитивні моменти, а поряд з

© Синчук В. Л., 2014

ними правоохоронні розпорядження про усунення виявлених правопорушень.

На думку С. А. Кулинич, контрольно-наглядові процедури можна визначити як: 1) систематично або повсякденно здійснювані спостереження чи перевірки відповідності діяльності прокурорсько-слідчих працівників встановленим законодавством та відповідними підзаконними актами приписам (вимогам), отримання інформації про фактичний стан справ, виявлення позитивного досвіду та прорахунків у роботі та прийняття у зв'язку з цим відповідних управлінських рішень; 2) превентивні, поточні та наступні перевірки дотримання підконтрольними та піднаглядними особами встановлених правил [1, с. 129]. Проте вважаємо доцільним підкреслити, що адміністративні процедури здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури є втручальними і в більшості випадків внутрішньо-організаційними. Крім того, твердження «систематично або повсякденно здійснювані спостереження чи перевірки» звужує, на нашу думку, види перевірок та взагалі можливих форм контролю за діяльністю органів прокуратури.

У той же час цілком розділяємо точку зору автора стосовно того, що особливість контрольно-наглядових процедур полягає у тому, що, з одного боку, вони повинні бути ефективними, тобто передбачати такий порядок, за якого можна було б дізнатися про реальний стан справ на підконтрольному об'єкті, з іншого – передбачати охорону та захист прав осіб, яких перевіряють [1, с. 129]. Аналогічну позицію підтримує і О. Ф. Андрійко, відмічаючи, що контроль відповідатиме своєму призначенню, якщо організація його проведення і процедури здійснення не будуть заважати роботі контрольованих і здійснюватимуться в установлених межах [2, с. 20].

Підсумовуючи вище сказане, приходимо до висновку, що адміністративна процедура здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури – це установлений чинним законодавством порядком втручання у внутрішньо-організаційну діяльність органів прокуратури, який виражається у здійсненні різноманітних, передбачених нормами права, контрольних заходів з метою перевірки законності і відповідності діяльності органів прокуратури та їх працівників установленим вимогам, отримання інформації про реальний стан справ на підконтрольному об'єкті, виявлення недоліків у роботі й прийняття у зв'язку з цим

відповідних управлінських рішень, включаючи заходи дисциплінарного впливу та надання практичної допомоги щодо вирішення наявних проблем.

Основними завданнями адміністративних процедур здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури є: 1) забезпечення законності, дисципліни праці, належного рівня відповідальності в діяльності працівників органів прокуратури різних рівнів; 2) упорядкування та приведення до єдиних стандартів подібних за змістом та формою управлінських і, зокрема, контрольних дій в органах прокуратури; 3) своєчасне виявлення та реагування на проблеми в діяльності органів прокуратури та в системі управління й контролю; запобігання зловживанням службовим становищем, корупції тощо; 4) гарантування й створення необхідних умов та можливостей для забезпечення й захисту реалізації прав, свобод і інтересів працівників органів прокуратури у внутрішньо-організаційних відносинах та прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб у зовнішньо-адміністративних відносинах; 5) обґрунтування управлінських рішень та надання практичної допомоги у вирішенні наявних проблем, усуненні недоліків у діяльності працівників і підвищенні ефективності роботи системи органів прокуратури.

Вважаємо доцільним виокремити й ключові особливості адміністративних процедур здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури: 1) законодавче закріплення; 2) виражають волевиявлення держави та контролюючих суб'єктів; 3) переважно внутрішньо-організаційний характер; 4) можливість втручання у діяльність підконтрольних об'єктів; 5) спрямовані на здійснення управлінської функції контролю; 6) стадійність і детермінованість у часі; 7) здійснюються не лише з метою виявлення недоліків у роботі й прийняття у зв'язку з цим відповідних управлінських рішень, а й застосування заходів дисциплінарного впливу та надання практичної допомоги щодо вирішення наявних проблем; 8) підконтрольний об'єкт може виступати контролюючим суб'єктом, і навпаки; 9) баланс інтересів підконтрольного об'єкта та контролюючого суб'єкта: контрольні заходи не мають заважати діяльності органу, який перевіряється; 10) високі вимоги щодо документального та автоматизованого оформлення результатів проведення перевірок та інших форм контролю, передбачених відповідними процедурами.

Отже, у результаті проведеного дослідження приходимо до висновку, що адміністративні процедури здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури та їх посадових осіб є важливим засобом в адміністративно-правовому механізмі організації контролю над прокуратурою. Контрольно-наглядові процедури є не лише дисциплінуючим важелем у діяльності суб'єктів контролю, але й гарантією захисту об'єктів контролю від протиправного втручання контролюючих суб'єктів та порушення їх прав, свобод і інтересів. Проте для їх успішного практичного застосування доцільно затвердити Інструкцію здійснення контролю за діяльністю органів прокуратури України, яка б комплексно регламентувала всі аспекти контрольної діяльності, а також Адміністративно-процедурний кодекс України. Адже тільки чітке, системне та виважене правове регулювання контрольних адміністративних процедур в органах прокуратури сприятиме підвищенню дисципліни праці прокурорів і слідчих, ефективності діяльності прокуратури, рівня довіри та захищеності підконтрольних об'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кулинич С. А. Управлінські процедури в діяльності органів прокуратури України / С. А. Кулинич : дис. ... канд. юрид. наук / 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Х., 2007. – 191 с.
2. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади / О. Ф. Андрійко : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Інститут держави і права НАН України. – К., 1999. – 38 с.

Сіц Дмитро Олександрович,

викладач кафедри інформатики та інформаційних технологій в діяльності
ОВС Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРАВОВА ОЦІНКА НЕФОРМАЛЬНИХ РАДИКАЛЬНО НАЛАШТОВАНИХ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

Окремі різновиди неформальних угруповань мають свої особливості та різні правові оцінки. Особливо цікавими з цієї точки зору є неформальні угруповання радикального налаштування.

Правова складова оцінки вказує на статус угруповання та його сутність у правовому полі. Перш за все слід зазначити, що досліджувані угруповання не мають офіційного статусу, тобто не є зареєстрованими.

Законодавство України передбачає існування офіційних громадських об'єднань у формі громадських організацій або громадських спілок. Це положення, а також порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань визначається Законом України «Про громадські об'єднання» (далі – Закону) від 22.03.2012 р. №4572-VI [1].

Громадські об'єднання підлягають обов'язковій реєстрації. Вони реєструються або повідомляють про своє утворення у порядку, передбаченому законодавством, протягом 60 днів з дня проведення установчих зборів.

Дії від імені незареєстрованого громадського об'єднання або громадського об'єднання, повідомлення якого не прийнято в установленому порядку, крім дій, пов'язаних з реєстрацією такого об'єднання або повідомленням про його утворення, забороняються. (П. П. 8, 9 ч. 2 ст. 9 Закону).

Слід зазначити, з метою обліку громадських об'єднань та забезпечення загального доступу до інформації про громадські об'єднання уповноважений орган з питань реєстрації веде Реєстр громадських об'єднань. Основні відомості Реєстру громадських об'єднань є відкритими для безоплатного доступу на офіційному веб-сайті уповноваженого органу з питань реєстрації. Для реалізації права доступу до відомостей Реєстру громадських об'єднань користувачам надається можливість пошуку, перегляду, копіювання та друкування таких відомостей. (ч.ч. 1, 3, 4 ст. 17 Закону).

Таким чином, неформальні радикально налаштовані молодіжні угруповання з правової точки зору не є громадськими об'єднаннями, а тому на них не поширюються норми законодавства, що регулюють діяльності останніх. У зв'язку з цим, застосування контролюючої та регуляторної політики органів державної влади щодо неформальних угруповань – мінімізована. Це створює передумови для відходу у тінь їх діяльності та ускладнення можливості своєчасного адекватного реагування на випадки їх асоціальної, антисоціальної та протиправної діяльності.

Така ситуація дає можливість радикальним угрупованням здійснювати свою діяльність не тільки анонімно, але й латентно. Чого, у більшості випадків, вони і прагнуть. Бажання залишатися «важкодоступними» та невідомими пояснюється характером їхньої діяльності. Анонімний характер у вчиненні тих чи інших дій дає можливість уникнути відповідальності і, водночас, заявити про своє існування, ідейні переконання та «силу».

Можливість уникнення відповідальності за скоєння протиправних діянь породжує цілу низку правових проблем. Це адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінологічні проблеми та інші суміжні з ними.

Виникнення кримінально-правових, адміністративно-правових та процесуальних проблем пов'язане з ускладненням доведення винуватості особи у скоєнні правопорушення або злочину. Такі ситуації проявляються у випадках, коли представники неформальних радикально налаштованих молодіжних угруповань під час вчинення правопорушень приховують свої обличчя за масками, або ж носять подібний одяг, що «змішує» їх з натовпом. Наприклад, масові бійки за участю ворогуючих неформальних угруповань, або ж під час масових заворушень. Також, значно ускладнює процес ідентифікації правопорушників використання засобів, що створюють візуальний бар'єр. Наприклад, використання уболівальниками фаєрів та димових шашок під час проведення футбольних матчів.

Важливим є те, що під час вчинення протиправних діянь представники радикальних угруповань, майже завжди, використовують специфічну атрибутику та символіку, що ідентифікує їх приналежність до того чи іншого угруповання. Цим вони доводять реальність радикальних дій з боку того чи іншого угруповання, але водночас залишаючи анонімними безпосередніх учасників протиправних діянь.

Відсутність офіційної реєстрації або офіційних зв'язків такого угруповання з органами влади та правоохоронними органами ускладнює процес розслідування наявних фактів вчинення правопорушень, чи злочинів. У випадку наявності такої контролюючої або взаємодіючої складової набагато полегшився б процес притягнення до відповідальності винних осіб, а також застосування інших заходів впливу на угруповання, аж до припинення його існування, шляхом заборони.

З огляду на вищезазначене, особливого значення набувають знання, що формуються доктриною кримінології. Для кримінології, як науки, що покликана вивчати злочинність, її причини та умови, шляхи і засоби її попередження, а також особу злочинця [2, с. 19], неформальні радикально налаштовані молодіжні угруповання та їх діяльність теж стають предметом дослідження. До сфери «інтересів» цієї науки належать: соціальна та правова оцінка угруповань, їх протиправна (злочинна)

діяльність, детермінанти (причини та умови) вчинення злочинів, кримінологічна характеристика осіб, що входять до складу угруповань.

Окремим блоком є система запобігання злочинам радикально налаштованих угруповань, що включає у себе загально-соціальне, спеціальне та індивідуальне запобігання. А також вдосконалення запобіжної діяльності правоохоронними органами, органами державної влади, громадськими організаціями та суспільством загалом.

Таким чином, існування неформальних радикально налаштованих молодіжних угруповань є «зоною ризику», з правової точки зору. У органів державної влади немає офіційних засобів та методів контролю за їх виникненням та діяльністю. Це породжує низку проблем правового характеру, що неминуче впливає на соціальну сферу життєдіяльності суспільства. Та вимагає від органів державної влади надати ґрунтовну правову оцінку неформальним радикально налаштованим молодіжним угрупованням, визнати загрози, що виникають у зв'язку з їх протиправною діяльністю та максимально, як це можливо, «ввести» їх у площину правового поля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. №4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
2. Михайлов О. Є Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов. – К. : Знання, 2012. – 565 с.

.....
Топчий Наталія Валеріївна,

аспірант кафедри організації діяльності та управління в органах
прокуратури Національної академії прокуратури України

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ З ПРАВООХОРОННОЮ СИСТЕМОЮ

Сьогоднішній стан злочинності та здатність держави протистояти їй викликають серйозну занепокоєність у населення України. Злочинність не тільки сповільнює темпи перетворень суспільства, спотворюючи багато нововведень, але й загрожує самому ходу реформ, створює серйозні загрози особистій безпеці громадян, безпеці суспільства і держави.

Виходячи з цього, в умовах перехідного періоду взаємодія системи органів кримінальної юстиції з іншими елементами

правоохоронної системи повинна здійснюватися на основі використання двох прогностичних моделей:

– «силова модель», що має більше підстав для реалізації в найближчій перспективі з метою подолання пікових показників злочинності;

– «демократична модель», що має більше віддалені перспективи розвитку і реалізації.

На сучасному етапі перед органами кримінальної юстиції стоїть серйозне завдання з організації широкого фронту протидії злочинності, а для цього необхідно, насамперед, організувати тісну взаємодію з іншими державними органами влади, скоординувати їх дії.

Особлива роль держави у правоохоронній діяльності обумовлена самою природою його соціального призначення. Як політична організація суспільства, вона має на центральному, регіональному і місцевому рівнях відповідні владні повноваження, має у своєму розпорядженні соціальні, культурно-виховні, примусові, а також інші засоби впливу на злочинність і несе перед громадянами обов'язок надійно захищати їх від протиправних посягань.

Злочинність – продукт суспільства, наслідок об'єктивно існуючих у його житті протиріч. Постановка завдання її повної ліквідації, остаточного викорінювання причин і умов правопорушень не має перспективи, виходячи з того, що здійснити це в повному обсязі неможливо, але прагнути цього необхідно.

Суспільство, держава, система політичної влади, якими б вони не були, змушені миритися з існуванням злочинності як неминучим злом. Але тут у певному сенсі надається можливість здійснювати контроль і стримувати злочинність, переборювати її найбільш руйнівні тенденції, нейтралізувати причини і умови, захищати громадян і суспільні інтереси від злочинних посягань, а якщо злочини вчинено – відновити порушену справедливість, покарати винних, відшкодувати заподіяну шкоду.

Максимально можливому обмеженню цього негативного явища буде сприяти за певних умов державна політика боротьби зі злочинністю. При правильній організації взаємодії органів кримінальної юстиції і правоохоронної системи можна домогтися таких результатів, що злочинність перестане бути загрозою

національній безпеці, здатною підірвати підвалини життя суспільства, повернути його розвиток назад.

Основними цілями політики в даній сфері, на наш погляд, є:

- чітке визначення пріоритетів і шляхів протидії і боротьби зі злочинністю в сучасних умовах;

- планомірне нарощування в цій сфері зусиль не тільки правоохоронної системи, але й усіх здорових сил суспільства;

- удосконалення законодавства, організації, засобів і методів запобігання і розкриття злочинів, всієї діяльності кримінальної юстиції;

- забезпечення активної, наступальної протидії злочинності, досягнення в рамках перехідного періоду перелому кримінальної ситуації.

Виконанню зазначеної мети повинні сприяти заходи, спрямовані на:

- створення атмосфери суспільної нетерпимості до злочинності;

- мінімізацію дії криміногенних факторів, поступове усунення деяких з них з життя суспільства;

- припинення зрощування кримінальних і владних структур, подальшого поширення і консолідації організованої та інших найнебезпечніших форм прояву злочинності;

- недопущення втягування в неї нових соціальних груп, витиснення злочинності з деяких сфер соціального життя, у першу чергу, обмеження її в молодіжному середовищі;

- зниження рівня корупції і криміналізації економіки;

- створення надійних заслонів ескалації кримінального насильства;

- обмеження незаконного обігу зброї, наркотиків, криміногенного впливу пияцтва і алкоголізму, проституції та інших фонових явищ злочинності.

Взаємодія органів кримінальної юстиції і правоохоронної системи повинна ґрунтуватися на комплексі тісно зв'язаних між собою принципів, основних ідей, які визначають завдання і напрямки діяльності всіх галузей влади у даній сфері. Одним з головних моментів, якому повинна відповідати державна політика по боротьбі зі злочинністю, а отже, і вдосконалення функціонування органів кримінальної юстиції у механізмі правоохоронної діяльності, є її соціально-економічна обумовленість.

Стратегія, організація, тактика протидії злочинності повинні бути синхронними і базуватися на потребах і реальних можливостях суспільства перехідного періоду. Правоохоронна діяльність є дуже складним процесом і тут у жодному разі не можна приймати легковажні рішення. Необхідно відмовитися від рецидивів надмірної ідеологізації заходів, що вживаються, антикримінального популізму, тимчасових політико-кон'юнктурних підходів до вирішення завдань протидії злочинності.

Увага тут повинна бути сконцентрована на реалістичності, максимально можливій ресурсній забезпеченості політики протидії злочинності, відповідності її умовам становлення ринкових відносин, еволюції соціально-політичних перетворень, національним традиціям та історичному досвідові. Щоб уникнути правового ідеалізму, відриву політико-правових поглядів від реальних умов життя, основним законом повинне стати всебічне і глибоке їх обґрунтування, наукова оцінка законодавчих актів, цільових програм, відомчих нормативно-правових документів, що порушують питання протидії злочинності.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ
У СВІТЛІ РЕФОРМУВАННЯ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Міжнародної науково-практичної конференції
23 травня 2014 року

Том 1

Українською та російською мовами

Формат 60x84/16. Ум.-друк. арк. 19,1. Обл.-вид. арк. 17,9.
Тираж 300 пр. Зам. №

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:

Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.